

БЕЗБЕДНОСТ ПОЛИЦИЈА ГРАЂАНИ

Бања Лука
година IV
број 2/08

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

УРЕДНИШТВО

Издавач: Висока школа унутрашњих послова,
Бања Лука

За издавача: Министар унутрашњих послова

Главни и одговорни уредник: Доц. др Милан Даничић

**Замјеник главног и
одговорног уредника:** Доц. др Љубинко Митровић

Чланови из иностранства: проф. др Драган Јовашевић, Србија
мр Далибор Кекић, Србија
доц. др Драган Млађан, Србија
доц. др Дане Субошић, Србија
проф. др Остоја Крстић, Србија
проф. др Милан Милошевић, Србија
др Слободан Нешковић, Србија

Технички уредник: Саша Јојић

Лектор: Јованка Борић

Преводилац: мр Јелена Вучић

Адреса уредништва: Булевар Живојина Мишића 10А
Бања Лука
телефон: 051/333-603
телефакс: 051/333-699
е-mail: direktor_vsup@education.muprs.org

Тираж: 150 примјерака

Штампа: ППГП „Комесграфика“, Бања Лука

ISSN1840-0698

УДК: 351.74

**Рјешењем Министарства просвете и културе Републике Српске
број: 6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године
„Безбједност-Полиција-Грађани“ Бања лука,
уписан је у Регистар јавних гласила под редним бројем 487.**

САДРЖАЈ

Проф. др Душко Вејновић <i>ЕТИКА И МОРАЛНА СВИЈЕСТ У РУКОВОЂЕЊУ</i>	<i>1</i>
Проф. др Драган Јовашевић Доц. др Љубинко Митровић <i>КАРАКТЕРИСТИКЕ АМНЕСТИЈЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.....</i>	<i>15</i>
Др Милан Даничић Гојко Павловић <i>ПРАВНИ ОСНОВИ ПРИВАТНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ.....</i>	<i>31</i>
Доц. др Милан Гужвица <i>КОРЕЛАЦИЈА СПОСОБНОСТИ РАВНОТЕЖЕ СА НИВООМ ИЗВОЂЕЊА ТЕХНИКЕ УДАРАЦА ЧЕЛОМ ПЕСНИЦЕ У КАРАТЕУ</i>	<i>59</i>
Др Миодраг Н. Симовић <i>СУДСКА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ЗАХТЈЕВА АДВЕРСАРНЕ ПРОЦЕДУРЕ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ</i>	<i>71</i>
Проф. др Остоја Крстић <i>КРИМИНАЛИСТИЧКА ОБРАДА СЛУЧАЈЕВА НАСИЛНЕ СМРТИ ПРИЈАВЉЕНИХ КАО САМОУБИСТВО.....</i>	<i>93</i>
Проф. др Милан Милошевић <i>ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИ СИСТЕМ БЕЛГИЈЕ</i>	<i>109</i>
Мр Далибор Кекић Доц. др Драган Млађан Доц. др Дане Субошић <i>МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА</i>	<i>121</i>

Др Здрава Стојановић <i>ТРАДИЦИЈА ПАРЛАМЕНТАРИЗМА У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА.....</i>	141
Др Слободан Нешковић, научни сарадник <i>СОЦИОЛОГИЈА БЕЗБЕДНОСТИ.....</i>	149
Мр Јелена Вучић <i>ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК КАО ЛИНГВА ФРАНКА У САВРЕМЕНОМ СВИЈЕТУ.....</i>	167
Миленко Мршић <i>ГЛОБАЛИЗАЦИЈА – ЈЕЗИК – БЕЗБЈЕДНОСТ.....</i>	175
Дарко Паспаљ <i>УТИЦАЈ БАЗИЧНИХ МОТОРИЧКИХ СПОСОБНОСТИ НА ЕФИКАСНОСТ ИЗВОЂЕЊА ТЕХНИКЕ БАЦАЊА ИЗБИЈАЊЕМ НОГЕ ОД НАЗАД ИЗ ПРОГРАМА СПЕЦИЈАЛНОГ ФИЗИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА.....</i>	195
Драгана Милијевић, дипломирани правник унутрашњих послова <i>УПРАВЉАЊА РИЗИЦИМА НА НИВОУ ЛОКАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ОД УГРОЖЕНОСТИ КРИМИНАЛИТЕТОМ.....</i>	209
Гојко Шетка <i>ОБАВЈЕШТАЈНО-БЕЗБЈЕДНОСНА/СИГУРНОСНА АГЕНЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.....</i>	225
Николина Грбић <i>ПРИКАЗ КЊИГЕ ХАНЕ АРЕНТ: АЈХМАН У ЈЕРУСАЛИМУ – ИЗВЈЕШТАЈ О БАНАЛНОСТИ ЗЛА - Кажњавање учинилаца међународних злочина -.....</i>	237

Проф. др Душко Вејновић,
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

ЕТИКА И МОРАЛНА СВИЈЕСТ У РУКОВОЂЕЊУ

Резиме:** У раду се указује на теоријске погледе и важност етике, те нуде нека потребна практична рјешења и понашања. Посебно се истиче да недостатак етике представља први и основни узрок што ће у погодном тренутку, у некој институцији, у неком предузећу или неком другом субјекту доћи до избијања скандала и поремећаја нормалне и пожељне атмосфере. Етици и моралу у бизнису, **руководјењу**, те **моралној свијести** у руководјењу посвећује се посебна пажња. У мјери у којој морални ставови садрже сазнајне елементе, у тој мјери је могућа етика као наука: **гдје има знања, има и врлине!

1. Теорија и пракса етике

Етика, заједно са естетиком, спада у област филозофије која се назива аксиологија или теорија вриједности. Она се бави изучавањем морала и појмовима доброг и исправног. Свака етичка теорија садржи бар двије компоненте – теорије: ону која одређује шта је добро или вриједно и ону која одређује шта је исправно. За добро, етичка теорија може узети било коју вриједност (или више вриједности) за коју се залаже (нпр. љубав, мир у свијету, слободна неутрална енциклопедија доступна свима), а разлоге за избор одређених вриједности скоро увијек аргументује на неки начин. Прихватање неке или неких одређених вриједности за "добре" још не обезбјеђује једнозначно суђење при избору исправних поступака. Једна етичка теорија може за добро прогласити нпр. личну слободу, а да и даље није у свим ситуацијама јасно како треба поступати. Зато је потребан други дио етичких теорија – који одређује исправно. Замислимо сад ситуацију у којој би се нека политичка групација залагала за смањење степена слободе. Поставља се питање да ли, у складу с поштовањем личне слободе, треба тој групацији допустити да несметано ради, што може довести до њеног избора на власт, што би довело заправо до сузбијања личних слобода, или у складу са унапређивањем личне слободе треба забранити рад такве групације због непожељних посљедица које у противном могу искрснути, иако забраном рада те групације кршимо право њених чланова на слободно изражавање, као облик личне слободе. Овдје ступа на сцену одређење исправног које

Проф. Др Душко Вејновић

одговара на питање *како* појединац или група треба да поступе када реагују на добро тј. вриједно.¹ Различите су терије о етици. Без претензије да их у потпуности образложимо, указаћемо само на неке од њих.

- ☑ **Деонтолошке теорије** су оне које граде своје судове према поступцима неvezано од посљедица које поступак изазива. По њима, најбитније је **поштовање вриједности**. На примјер, ако за добро узмемо неприкосновеност људског живота, онда би суд некога ко слиједи одређену деонтолошку теорију могао да буде: "Није исправно убити једног човјека да би се спасило хиљаду других, јер ни под којим околностима није исправно убити човјека.
- ☑ **Консеквенцијалистичке теорије** оцјењују исправност конкретног поступка према посљедицама које би тај поступак изазвао у датим околностима (без обзира на исправност тог поступка извађеног из контекста). По њима је најбитније **унапређивање вриједности**. На примјер, ако за добро узмемо благостање људи, онда би суд некога ко слиједи одређену консеквенцијалистичку теорију могао да буде: "Исправно је годинама ставити на муке хиљаде људи ако је вјероватно да ће то довести до благостања милијарди других људи."
- ☑ **Теорије врлине** потичу из античког периода, и то првенствено од Платона и Аристотела. Оне процјењују исправност поступка у односу на самог радника.
- ☑ **Теорије права** су заступљене у модерном праву, на примјер "Свако дијете има право на образовање." У оваквим теоријама настају разни проблеми, између осталих, да ли постоји хијерархија права, да ли неко има дужност и/или право да штити туђа права, да ли и која права се смију ускратити ономе ко крши туђа права итд.²

2. Етика и морал у бизнису

У данашњем пословном свијету постоје двије врсте организација. Једне се оглушују о промјене које се око њих дешавају и не реагују на њих, настављајући да раде на стари начин. Такве организације, поред тога што су окружене спољашњом, врло су често оптерећене и унутрашњом конкуренцијом између појединаца, одјељења или сектора,

¹ Вуко Павићевић: Основи етике, БИГЗ, Београд, 1974, стр. 15.

² М. Кангрга: Размишљања о етици, Загреб, 1970, стр. 57.

борбом за прерасподјелу ресурса унутар компаније и лошим међуљудским односима. Таква унутрашња конкуренција, коју неки менаџери (сматрајући је додатним мотивом за запослене) погрешно сматрају корисном, расипа корпоративну енергију, доводи до нерационалног коришћења ресурса, повећава трошкове, смањује конкурентску предност компаније и лоше утиче на пословни морал свих запослених и атмосферу у компанији. Менаџери "традиционалисти" који се по правилу налазе на челу оваквих организација не вјерују својим радницима и сматрају их необразованим и незаинтересованим, и ослањајући се на превазиђене менаџерске концепт, често у њима виде супарнике или чак противнике. Реакција запослених је да они не осјећају организацију као своју, сматрајући је отуђеном и нехуманом. Одлуке у оваквим организацијама се доносе у једном центру, а обавеза свих запослених је да одлуке и наредбе беспоговорно спроводе. Чак и када се одлуке доносе колективно, до њих се долази простим гласањем, гдје 51% чланова групе доноси пуноважну одлуку. На овакве менаџере је вјероватно мислио писац и консултант Хенру Минтзберг када је рекао: "Менаџери се суочавају са реалном опасношћу да постану главна препрека протоку одлука и информација у организацији".

Други тип организација у промјене иде "отворених очију", настојећи да препозна свјетска економска кретања и да им се прилагоди. Претварање сложених и гломазних организација у мање и оперативније, децентрализација, убрзано коришћење нових технологија, све већа афирмација "радника знања" и стално "обогаћивање" њихових послова, потреба за стварањем мултидисциплинарних и специјализованих тимова и примјена концепта потпуног управљања квалитетом (TQM) у свим сегментима посла представљају само дио изазова са којима се храбро суочавају ове организације. Овакви пословни трендови који карактеришу глобално тржиште и који стидљиво куцају на наша врата довели су до слома традиционалног начина руковођења заснованог на строгој хијерархији, издавању наредби и израженој контролној функцији. Доношење свих одлука од стране првог човјека организације замјењује нови колективни начин доношења одлука – консензус, а примарна улога менаџера више није да сам доноси све одлуке, већ да делегира одговорност и овлашћења другим компетентним и способним људима нутар компаније, који одлично знају свој посао и који су најближи мјесту на коме је проблем настао.³

Како менаџмента нема без пословних одлука, начин на који се те одлуке доносе је за сваку организацију од суштинског и далекусежног значаја. Консензус, као стратешко опредјељење модерних организација

³ Давид Бараћ, Етика и морал у савременом пословању, Нови Сад, 2006, стр. 123.

Проф. Др Душко Вејновић

се може дефинисати као стање међусобне сагласности свих чланова групе до кога се дошло стриктним поштовањем одређене процедуре и пажљивом и свестраном анализом свих питања, дилема легитимних захтијева учесника, а све у циљу доношења најбоље могуће одлуке. Неки менаџери имају отпор према консензусу као начину доношења одлука, јер сматрају да је то спор процес који захтијева превише времена или зато што мисле да су одлуке које доносе појединци боље од оних које доноси група људи. Неспорно је да одлучивање путем консензуса дуже траје јер више људи треба да се усагласи и сложи око неког приједлога, али то опет не значи да траје предуго. Ови менаџери нису у праву и зато што не узимају у обзир да се вријеме које се "изгуби" (или боље рећи инвестира) да би се дошло до консензуса вишеструко врати кроз бржу и ефикаснију имплементацију онога што је договорено. Они заборављају да је доношење одлуке само први корак, док други корак представља њена примјена. Како ће се примјенити одлука за коју запослени нису питани, коју не прихватају као своју, коју не разумију, за коју мисле или осјећају да је уперена против њихових интереса и која због свега тога код њих наилази на велике отпоре – не треба посебно елаборирати. Истраживања такође показују да су одлуке у чијем је доношењу учествовало више људи знатно квалитетније од оних које доносе појединци, јер "колективни" ум доноси више различитих и креативних гледишта и рјешења. Такође је важно да у процесу доношења одлуке учествују и они појединци који ће учествовати у њеној примјени, јер они најбоље знају, разумију и предвиђају проблеме који могу настати у фази имплементације.

У крајњем случају, отпор према консензусу се заснива на страху од промјена и непознатог. Мало је менаџера упознато или има искуства са процесом консензуса, који је у знатној мјери другачији од традиционалних приступа у менаџменту. Ипак, важно је да ви и ваша организација разумијете значај консензуса и да почнете да примјењујете овај начин доношења одлука, јер у пословном амбијенту у коме опасности вребају са свих страна, будућност имају они који су способни да максимално искористе своје унутрашње потенцијале и доносе најбоље могуће одлуке, а то је могуће само кроз развијене међуљудске односе и кроз консензус као најбољи заједнички начин доношења одлука.⁴

Када вријеме предвиђено за доношење одлуке почне да истиче, групи стоји на располагању неколико опција:

- ☒ Предлагач може да затражи још времена за расправу тако што би се вријеме одузело од других тачака дневног реда или тако што

⁴ Сеад Фетић, Етика у менаџменту, Сарајево, 2001, стр. 87.

би се састанак продужио. Овај захтјев ће се прихватити једино у случају да се сви присутни са њим сагласе.

- ☑ Предлагач може да повуче свој приједлог и омогући групи да настави са радом.
 - ☑ Учесник који је истакао приговор може одлучити да га повуче и на тај начин омогући "пролаз" основног приједлога.
 - ☑ Учесници састанка могу дизањем руку да покажу свој став о приједлогу или приговору. Уколико само неколико чланова подржава приједлог, то може бити знак предлагачу да га повуче, а уколико је само неколико гласова за усвајање приговора, то је сигнал да се приговор повуче.
 - ☑ Група може да одлучи да се формира мања радна група која ће представити нови приједлог, а ако је проблем техничке а не суштинске природе може се делегирати радној групи да донесе коначну одлуку.
 - ☑ Уколико постоји изразита нетрпељивост унутар групе, поједини чланови могу да одлуче да се повуку из њеног рада, а могуће је и да група искључи из даљег рада чланове чија деструктивност угрожава рад и циљеве читаве групе.
 - ☑ Када је неопходно да се донесе одлука, а исцрпљене су све могућности за сарадњу, група може одлучити да се коначна одлука донесе гласањем. Консензус као начин доношења одлука је установљен како би се избјегла "тиранија већине", али се, с друге стране, не смије допустити "тиранија мањине". Ипак, пожељно је да се у овом случају одлука донесе квалификованом већином (66-90%). На крају сваког састанка учесници треба да изврше процјену и анализу његовог тока (не и садржаја) и начина учешћа чланова групе како би се извукли корисни закључци и побољшао рад будућих састанака. Прије закључења састанка и док су још увијек на окупу, учесници се договарају о термину и мјесту одржавања наредног састанка.
- Из наше позиције, у суштини несређених и још увијек хаотичних односа и организација, овај процес може изгледати превише компликован, формалан и захтјеван. И заиста, овај начин доношења одлука подразумијева нову филозофију менаџмента и један нов, прогресиван и демократски приступ рјешавању свих отворених питања у организацији. Ипак, када постоје добри темељи, разумијевање између људи, када се его стави у други план а квалитетна припрема и добри приједлози у први, процес доласка до консензуса тече брзо и глатко, много брже него што то изгледа на први поглед. Коначно, овакав приступ не може да успије уколико не добије подршку врха компаније и уколико у

Проф. Др Душко Вејновић

њеном врху одлуке не почну да се доносе консензусом. Да би се то остварило, први корак морају да направе они менаџери у чијим се рукама тренутно налази апсолутна власт.⁵

3. Руковођење

Руковођење је ријеч којом се означава сложен процес који укључује контролисање радних група, сектора и на крају цијеле организације. А мотиви за руковођење су различити: доминантност, ауторитарност, који су често присутни у нашој средини. Спољашњи стимуланси су високе плате и материјалне привилегије. То је уједно и изазов. Али по њујоршком недјељнику *Business Week* да би један менаџер био успјешан руководицац, он мора бити изузетно комуникативан, отворен за сарадњу, похвале и критике и спреман за успјех и неуспјех својих сарадника. Приступи руковођењу дају одговор на питање зашто су неки руководиоци успјешни а зашто неки нису. Разликују се три приступа руковођењу: приступ са становишта личности, бихевиорални приступ и ситуациони приступ. Приступ са становишта личности се односи на изучавање специфичних особина личности вође.

Бихевиорални приступ полази од тога да вођу не чине његове личне особине, већ одређени облици понашања. Трећи приступ настоји да изнађе одређене комбинације понашања вође и типова ситуација који би могли резултовати у успјешном вођењу.

Приступ са становишта личних особина је становиште које се односи на особине које посједује успјешан руководицац а које не посједује неуспјешан руководицац. Спискове особина успјешних руководилаца су састављали различити аутори. То су: висока интелигенција, али не и превисока, адаптивност, агресивност, интровертност, енергичност, пријатна спољашњост, високо образовање, популарност, адекватно образовање, специјалистичко образовање.

Стилови руковођења су:

- ☒ аутократско
- ☒ демократско и
- ☒ либерално.

Аутократско руковођење је руковођење затвореног типа, постоји комуникација, али само на релацији руководица – службеници али не и службеници – руководицац, што може врло лоше да се одрази на саму организацију групе, да изазове распад радног колектива. Аутократија не дозвољава слободно исказивање мишљења, а то је и више него потребно.

⁵ Ј. Станковић: Савремени начин пословања, II део, Београд, 2005, стр 25.

Неопходна су врло брза и рационална рјешења. Да би се то постигло, руководиоца мора слободно да исказује идеје.

Демократско руковођење је руковођење када руководиоца не доноси одлуке сам, већ се труди да максимално укључи све запослене. Демократски руководиоца настоји да смањи све сукобе и затегнутости и покушава да реализује прихватљиве идеје својих подређених.

Либерално руковођење је/или одлучивање путем индивидуалних слобода. Овакву врсту руковођења карактерише висок степен слободе у одлучивању свих чланова.

Честе разлике између аутократског и демократског руковођења су у томе што ово прво само у почетку даје добре резултате, све док не дође до унутрашњих сукоба, немотивисаности запослених и њихове равнодушности према успјесима и неуспјесима радне организације, док су код демократског руковођења у почетку мањи резултати него код првог начина, али за кратко вријеме сви чланови организације налазе компромис, и уз то су мотивисани за рад. Али новија истраживања показују да су сва три типа примјењива у различитим ситуацијама, што значи да идеалан руководиоца умије да се подједнако служи са сва три типа. Постоји и други проблем, а то је тип групе. Уколико групу чине високообразовани и стручни чланови, најпримјеренији је либерални тип. За групе у којима влада недисциплина и недовољан ниво образовања чланова, најподеснији је аутократски тип. Утврђено је да демократски стил руковођења производи највећи морал у групи, највеће пријатељство и сарадњу.⁶

Појаву руковођења као људске дјелатности условила је подјела рада на руководећу и извршну дјелатност. Када се на истом послу нађе двоје или више људи, јавља се потреба да један од њих има улогу руководиоца, а остали улогу извршиоца. Према томе, постојање извршиоца подразумијева постојање руководиоца, а руковођењем се обезбјеђује усклађеност рада између извршиоца и руководиоца, односно између људи и група у оквиру неке организације. Због сложености руковођења, односно немогућности појединца да руководи великим и сложеним организационим цјелинама, на појединим, вишим нивоима организацијске структуре умјесто руководиоца појединаца, појављују се руководећи органи – тијела: и сама руководећа тијела утврђују своју унутрашњу структуру засновану такође на подјели рада. Према томе, руковођење остварују руководиоци и руководни органи на свим организационим нивоима и у свим областима рада (привреда, управа, здравство, просвјета, полиција...). Они руковођењем покрећу и усмјеравају елементе организације и организацију као цјелину ка

⁶ Ј. Станковић: Савремени начин пословања, II део, Београд, 2005, стр. 37.

Проф. Др Душко Вејновић

остварењу постављених циљева, из чега проистиче да је руковођење истовремено и управљачка дјелатност сваке организације. Руководиоци, односно руководећа радна мјеста најчешће се срећу под називом предсједник, министар, директор, начелник, управник, командант, командир, шеф смјене, вођа сектора, пословођа, вођа патроле и слично; а руководећи органи: предсједништво, управни одбор, дирекција, команда, штаб, комитет, савез или колегијум, с тим што штаб, савјет и колегијум углавном имају савјетодавни карактере, са елементима руководећих органа. Наравно, и сваки руководећи орган има свог руководиоца, који је истовремено руководиоца потчињеним јединицама. Према томе, руководиоци и руководећи органи руководе организацијама, при чему је основни садржај њиховог рада (руковођења) одлучивање, планирање, организовање, наређивање (командовање), координација, контрола и информисање. Незамисливе су добре организације без тих садржаја руковођења, а руковођење је неизоставна дјелатност у свакој сфери људског живота и рада, односно у свакој организацији. Важно је запазити да право на одлучивање и наређивање увијек припада руководиоцу а не руководећем органу.

Руковођење у организацији може се посматрати као рад руководиоца и руководећих органа у организацији, односно као руководећа дјелатност организације којом се њени елементи покрећу и усмјеравају ка остварењу циљева због којих организација постоји. Као и сваки други људски рад, и руковођење може бити успјешно и неуспјешно. Сваки појединац који је распоређен на руководеће мјесто у некој организацији постаје руководиоца. То свакако не значи да ће он успјешно руководити, јер се успјешност руковођења мјери првенствено успјешношћу организације у остварењу постављених циљева. Ако се има у виду чињеница да нема успјешне организације без доброг руковођења и да нема доброг руковођења без доброг руководиоца, при томе је значајно истаћи да неуспјешност организације у остварењу постављених циљева подразумијева одговорност руководиоца.

Распоређивањем на руководеће радно мјесто руководиоца у складу са законом, организационим прописима и статусом свог радног мјеста, стиче одређена права, преузима обавезе али и одговорност за њихово спровођење. Тако сваки руководиоца у оквиру својих дужности и надлежности има права да доноси одлуке. Он је дужан да одлуке доноси чак и кад су оне непријатне, али истовремено је одговоран за исход и посљедице сваке своје одлуке. На основу права која има, руководиоца стиче статусни ауторитет. Према томе, руководиоци могу бити добри и лоши, способни и неспособни, одговорни и неодговорни, а односи

руководиоца и подређених често су предмет различитих расправа, полемика, научних истраживања, па чак и умјетничких дјела.⁷

4. Морална свијест у руковођењу

Развој моралне свијести у различитим земљама или регионима је под великим утицајем услова окружења унутар кога се обавља посао. На примјер, ствари регулисане законом у једној земљи могу бити остављене слободи одлучивања појединца у другој земљи. Закони имају, као додатак могућем моралном императиву, захтјев повиновања, пријетње пеналима и казнама (глобама). Може се тврдити да закони нису ништа више него ствар повиновања, "тако да сврха закона није да натјера људе да воде рачуна о етици у свом понашању, већ је њихова сврха мање амбициозна: да присиле људе да се (или не) понашају на одређене начине", који су с времена на вријеме одређени као обавезни или криминогени, односно "као реакције које су законски забрањене и кажњиве" (Harvey 1944;33). Не постоји гаранција да су дјела која се сматрају незаконитим неопходно и етички погрешна или да су све неморалне или неетичке радње незаконите. У студији о компаративној интернационалној пословној етици важно је установити да закони утврђени владама могу предухитрити потребу да пословање "смисли" своје сопствене етичке стандарде у одређеним областима. Овакав један примјер је амерички закон о страниј корупцији (FCPA).

Овај закон обезбјеђује фирми "законске водиче" који могу (или не) да одговарају "етичким водичима" компаније, те замјењује потребу фирме да установи одвојену политику по питању подмићивања. Исти закон се примјењује и у другим областима и земљама, као на примјер у случајевима изнајмљивања и очувања околине, итд. Не само да постоје разлике у правима различитих земаља Европе, у Јапану и САД и другим земљама, већ и разлике у осталим факторима окружења као што су економски системи, степен национализма, историја и географија земаља, као и религијска и филозофска традиција. Заиста, постоји велики број књига које адресирају сваки од ових фактора унутар тих земаља.

Постоје битне разлике између примјене моралних норми у пропагандном послу на развијеном тржишту са израженом конкуренцијом и јасно постављеним правилима тржишне игре и неразвијеног тржишта са различитим видовима политичког и привредног монопола. Морамо подсетити и на законитост која се кроз историју стално потврђује – ако је сигуран у своју снагу (физичке присиле), јачи ће увијек учинити према својим интересима, без обзира на формално

⁷ www.marxists.org/srpshrva/archive

Проф. Др Душко Вејновић

постављене моралне норме. Овај закључак упућује да уколико не постоје реалне политичке слободе (независно судство и новинарство), сигурно је да не може бити високих моралних принципа ни у руковођењу. Наша земља и сиромашне земље, које тек излазе из комунистичке ере, добар су примјер за то. Чиста је утопија да се у условима екстремног сиромаштва и преласка са државно-дириговане на тржишну привреду очекује привредна пракса по високим моралним принципима. Показало се безброј пута (у сиромашним земљама) да они коју су оптуживали претходну власт за неморал, ако би случајно и дошли на власт, за врло кратко вријеме би били исти или гори од својих претходника. Изгледа да ту дјелује неки виши закон, за људе прилично неразумљив или бар јавно неприхватљив (власт као дрога). Висока морална начела имају шансу тек у земљама развијене демократије и развијених институција тржишне привреде.

У развијеним земљама морални принципи руковођења бар су приближни оном што је прокламовано. Мада су етички принципи трговине увијек под знаком питања, правни систем високо развијених земаља прилагодио је неке своје уредбе и законе овом осјетљивом пољу дјеловања. Слично је и са економском пропагандом. Показало се да је најважније да правни систем и организација правосуђа онемогући највећу опасност за властито дјеловање – корумпираност доносилаца правних одлука. Овај проблем је ријешен, са једне стране, високим платама осјетљивих радних мјеста (судије, шефови полиције), а са друге стране врхунским системом вишеструких контрола. Наравно, и реална слобода јавне ријечи (масмедији, новинарство) је битан фактор додатне контроле правног система.⁸

Код привредне пропаганде постоје два важна аспекта дјеловања који морају да буду подвргнути контроли. Један аспект говори о дјеловању привредне пропаганде као дијела система јавног комуницирања, а други о дјеловању на тржишту према потрошачима и конкуренцији (проблем лојалности). Правни систем одређује низ санкција за нелојалне облике привредне пропаганде. У принципу, ограничења су постављена да би се спријечиле могуће штете за друштво, конкуренте и потрошаче. Поред класичне правне регулативе која јасно набраја шта није дозвољено (врста производа и услуга и облици пропагирања), за економску пропаганду као дјелатност је карактеристично да је уређена правним актима типа "кодекса". Кодекс привредне пропаганде уређује област по принципима добрих пословних обичаја који истичу праведност и хуманост односа међу људима и пословним субјектима. Кршење одредаба **кодекса** обично се врши

⁸ Вуко Павићевић: Основи етике, БИГЗ, Београд, 1974, стр 108.

неадекватном пропагандном поруком (неистините или недовољне информације које корисника доводе у заблуду). Регулисање правне проблематике у вези са вршењем пропагандне праксе обично обављају тзв. судови части при струковним удружењима из области маркетинга и привредне пропаганде. У развијеним земљама ово функционише изузетно ефикасно.

Када је изгубљена морална оријентација у политици, култури и општем друштвеном систему јасно је да учесници у тржишним дешавањима имају јаку склоност ка опонашању општих (не)моралних трендова.

Морал управљања представља фактор успјешнијег пословања предузећа у дугом року. У раду се наглашава стратегијски приступ етици управљања, као саставном дијелу организационе културе, инволвираном у процес стратегијског одлучивања, заједно са различитим економско-финансијским критеријумима.

Јуџин Стјуарт, вођа Тима за пружање помоћи у процесу стабилизације и придруживања ЕУ, сматра да у свакој земљи руководицац у некој пословној заједници има циљ да оствари што већи профит. Међутим, уколико се иде у правцу искључивог повећања профита, може настати низ негативних посљедица у пословању, које нарушавају конкурентност на тржишту. Требало би да Влада има јасну улогу и не допусти да овакви услови на тржишту превагну. Морална свијест у пословању развија се на темељу позитивних примјера у пословној пракси и њен је циљ да успостави равнотежу између регулативе и легитимног пословања предузећа. Прекомјерна регулатива може да угрози пословање предузећа, и у том правцу је неопходан **социјални дијалог** Владе и руководицаца пословних заједница, кроз рад на заједничком програму. Исто тако и велика дерегулација може негативно да утиче на руковођење, и ту је потребно пронаћи равнотежу у партнерству Владе и руководицаца пословне заједнице.

Поред стварања профита, руководицац компаније мора имати друштвену и социјалну одговорност према околини у којој ради и дјелује, према Влади, потрошачима и запосленима. Карактеристично је да у земље које немају традицију грађанског друштва, руководиоци страних компанија доносе и добру и лошу праксу (утаја пореза, корупција итд.). Потребно је да саме компаније донесу своје **етичке кодексе**, јер се у области корпоративног управљања радикално мијења положај акционара уопште, мањинских посебно, унапређује контрола управе од стране власника, информисање власника и одговорност управе према власницима, држави, повјериоцима и купцима.

Од четири нивоа **психосоцијалног морала**, код нас је највише заступљен најнижи ниво – ниво психоцентричности, који карактерише

Проф. Др Душко Вејновић

аморалност и егоцентричност, гдје циљ оправдава средство. Треба поћи постепено ка слиједећем нивоу друштвене уређености, који карактеришу **тачност, дисциплина и поштовање процедуре**. Особе високог статуса и моћи могу извршити утицај на друге користећи те изворе како би своје мањинско мишљење учиниле мишљењем већине. Hollander претпоставља да је највећи проблем особе с мањинским мишљењем како стећи статус у показивању компетентности у општим подручјима односно "заслугама за идиосинкратичност". Што више заслуга особа на тај начин стекне, група ће јој толерисати више девијантних, изворних и/или иновативних идеја. Хоманс је показао да се особе високог статуса у групи најмање прилагођавају групним нормама, с тим да група не толерише дуго људе високог статуса ако девијантно мишљење спријечи остварење групног циља.

Без обзира на стил руковођења, **руководиоцу су потребне неке особине** да би успјешно обављао свој посао, односно задатке које са собом доноси: **планирање, јасно постављање циљева, развијање радне стратегије, подјела рада, мотивисање чланова, успостављање и одржавање комуникацијских канала, морална свијест, преношење знања и искуства на чланове тима, односно њихова едукација, одржавање добрих међуљудских односа, рјешавање конфликтних ситуација и представљање групе.**

У те особине убрајамо:

- ☒ интелигенцију – од вође се очекује брзо и ефикасно рјешавање проблема, за што је, несумњиво, потребна виша разина интелигенције.
- ☒ професионалну способност у смислу стручности, искуства и економичности – пажљивог располагања средствима.
- ☒ способност доброг планирања.
- ☒ комуникацијске вјештине које су изузетно важне за јасно постављање циљева и њихово представљање члановима тима, успјешно превладавање конфликтних ситуација, давање потпуне и исправне повратне информације члановима тима, те активно слушање.
- ☒ флексибилност и отвореност за приједлоге.
- ☒ несебичност у подјели информација и знања члановима тима.
- ☒ љубазност, али и чврстину, уколико то захтијева ситуација.
- ☒ добар однос с члановима скупине. Уколико међу члановима тима и у односу вођа-чланови влада поштовање и повјерење, вођа је у повољнијем положају, јер добија већу подршку и има већи утјецај на тим.

Етика и морална свијест у руковођењу

- ☑ задржавање дистанце – превелико зближавање с појединим члановима тима и задирање у приватност нагриза ауторитет.
- ☑ способност вођења властитим примјером, односно показивањем позитивног понашања, на примјер тачности, сарадње, искрености, отворености, марљивости.
- ☑ однос према људима зависно од њихових способности. Уколико су чланови тима образовани, не требају им претјерана и предетаљна објашњења, нити им је потребно објашњавати рутинске послове. Међутим, уколико се ради о новом и (или) тешком послу, чланове тима потребно је детаљно упутити.
- ☑ одлучност – вођа треба водити своју скупину, људи то од њега и очекују, нарочито у нејасним или кризним ситуацијама.
- ☑ избјегавање подјеле задатака, односно наређења за која се унапријед може претпоставити да не могу или неће бити обављена, јер то нарушава ауторитет вође.
- ☑ емоционалну стабилност и успјешно суочавање са стресним ситуацијама.
- ☑ задржавање надзора над ситуацијом. Уколико ситуацију надзиремо, доносићемо одлуке чији се исход, као и њихов успјех може боље предвидјети. Ипак, у неким ситуацијама, на примјер гдје посао представља велики изазов или је изнимно занимљив члановима тима, боље је да ступањ надзора не буде превисок.
- ☑ одржавање дисциплине у тиму. Циљ није наметање дисциплине изван, него развијање самодисциплине код чланова скупине. Стога треба избјежавати казне и јавне критике, а умјесто тога настојати пронаћи узроке проблема и ријешити их. Ово нипошто не значи да по сваку цијену треба избјежавати све врсте санкција, него да их треба примјењивати врло пажљиво. **Јавне критике** изазивају осјећај понижености, те тако нагризају мотивацију, но и с похвалама треба бити опрезан, јер учестале и пренаглашене похвале упућене неким члановима тима могу довести до тога да се остали осјећају мање вриједним.
- ☑ унутрашњу мотивацију – спољни елементи попут плате или друштвеног статуса могу мотивисати, али таква је мотивација знатно слабија од унутрашње. Тешко ћемо успјети у било којем послу, уколико га обављамо само због плате или угледа, ако нас он истински не занима и не весели, а то, наравно, вриједи и за руководеће послове.

Важно је напоменути да нема општепримјењивог и идеалног начина руковођења, као ни универзалне моралне свијести; све зависи од саме ситуације. Према неким ауторима, начин руковођења не може се

Проф. Др Душко Вејновић

лако промијенити, јер умногоме зависи од особина личности руководиоца. Да би се постигао најбољи учинак, боље је поставити руководиоца који одговара ситуацији у којој се налази група.⁹ Дobar руководиоца мора бити јасан и конкретан, он мора преносити нека своја овлаштења на подређене, и то мало по мало давати довољно овлаштења за успјешно завршавање послова.

Prof Phd Duško Vejnović
Police College
Banja Luka

ETHICS AND MORAL CONSCIOUSNESS IN MANAGING

SUMMARY: This paper directs to the theoretical aspects and importance of ethics, and offers some practical solutions. Insuficiency of ethics is emphasized, which presents the first and basic cause that provokes scandals and disturbances of normal and healthy working environment in a company or institution. A special attention is paid to ethics and moral, managing and moral consciousness in managing. When moral opinion has elements of knowledge then we can talk of ethics as science: knowledge includes virtue.

⁹ www.kombeg.org.yu/aktivnosti

Проф. др Драган Јовашевић,
Правни факултет у Нишу
Доц. др Љубинко Митровић,
Висока школа унутрашњих послова у Бањој Луци

КАРАКТЕРИСТИКЕ АМНЕСТИЈЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Резиме: *Праведно је да суд учиниоцу кривичног дела изрекне кривичну санкцију због учињеног дела. Но, у пракси су бројни случајеви да се кривичне санкције не могу изрећи или се пак изречене санкције не могу извршити услед постојања одређених околности. Те околности се називају основи гашења кривичне санкције. Међу тим јавноправним основима по свом значају, природи, садржини и дејству издваја се амнестија. То је акт у форми закона којим се потпуно или делимично индивидуално неодређени број лица ослобађа од кривичног гоњења, односно изречене кривичне санкције.*

Кључне речи: *кривично дело, учинилац, кривична санкција, амнестија, ослобођење, закон.*

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Кривичне санкције су законом предвиђене мере¹⁰ друштвеног реаговања које суд у законом спроведеном поступку изриче учиниоцима кривичних дела у циљу сузбијања и спречавања криминалитета, а ради

¹⁰ На сличан начин појам кривичне санкције одређују и други аутори. Тако З. Стојановић дефинише кривичну санкцију као законом предвиђену репресивну меру која се у циљу сузбијања криминалитета примењује према учиниоцима противправних дела која су у закону предвиђена као кривична дела, на основу одлуке суда донете након спроведеног кривичног поступка (З. Стојановић, *Кривично право, Општи део*, Београд, 2005. године, стр. 255); Г. Марјановић кривичном санкцијом сматра правно организовану принудну меру која се примењује према лицу које је повредило кривичноправну норму (Г. Марјановић, *Македонско кривично право, Општ дел*, Скопље, 1998. године, стр. 261); Ж. Хорватић пак кривичноправне санкције одређује као законом прописане садржаје и начине казеноправне принуде које након спроведеног поступка примењује државна судска власт према учиниоцу кривичног дела ради остварења опште сврхе свих и посебне сврхе управо изречене врсте санкција (Ж. Хорватић, *Казнено право, Општи дио*, Загреб, 2003. године, стр. 134); П. Новоселац пак под кривичном санкцијом подразумева све државне мере изречене у кривичном поступку учиниоцима кривичних дела, које се састоје у губитку или ограничавању њихових права (П. Новоселац, *Општи дио казненог права*, Загреб, 2004. године, стр. 327);

Проф. др Драган Јовашевић

Доц. др Љубинко Митровић

заштите најважнијих друштвених вредности од свих облика повреде или угрожавања¹¹. Општа је сврха прописивања, изрицања и извршења кривичних санкција сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством¹².

Но, иако је општеприхваћено начело које у потпуности одговара захтеву остварења правде и правичности да се кривична санкција извршава (примењује) према сваком извршиоцу кривичног дела, у кривичноправној теорији, судској пракси и законодавству постоје одређене околности услед чијег постојања не долази до изрицања, односно не долази до извршења кривичне санкције према извршиоцу кривичног дела. Ове околности, због чијег постојања држава губи своје право на кажњавање (право на изрицање и право на извршење кривичне санкције – *ius puniendi*), називају се основи гашења кривичне санкције. То су јавноправни институти утврђени у општем интересу, о чијем постојању суд мора да води рачуна по службеној дужности, без обзира на то да ли се сам извршилац кривичног дела на кога се односе позива на њихово постојање или не.

Те околности које доводе до искључења права државе на примену кривичне санкције¹³ могу бити различите. За све њих је заједничко да наступају после извршеног кривичног дела. Оне поништавају право државе да у одређеном случају изрекне кривичну санкцију, односно да изврши кривичну санкцију која је изречена правоснажном одлуком суда, али оне саме не утичу на постојање кривичног дела. Кривично дело постоји, у одређеним случајевима постоји и кривица учиниоца таквог дела, постоје докази који указују да је одређено лице управо учествовало у остварењу последице тог кривичног дела, али нема изрицања кривичне санкције.

У кривичном праву Босне и Херцеговине¹⁴ три су општа основа гашења кривичних санкција. То су: 1) застарелост одређена у чл.14. КЗ БиХ, чл. 15. КЗ Ф БиХ, чл. 15. КЗ БД БиХ и чл. 111. КЗ РС, 2) амнестија одређена у чл. 118. КЗ БиХ, чл. 122. КЗ Ф БиХ, чл. 122. КЗ БД БиХ и чл. 116. КЗ РС и 3) помиловање одређено чл. 119. КЗ БиХ, чл. 123. КЗ Ф БиХ, чл. 123. КЗ БД БиХ и чл. 117. КЗ РС. По свом значају, природи, садржини и дејству које имају, посебно се издвајају институти амнестије и помиловања. Наиме, то су не само кривичноправни већ и важни

¹¹ Д. Јовашевић, *Кривично право, Општи део*, Београд, 2006. године, стр.194;

¹² Љ. Бавцон, *Друштвена функција казенских санкција*, Правник, Љубљана, број 9/61, стр. 253-262;

¹³ Б. Чејовић, *Кривично право, Општи део*, Београд, 2002. године, стр. 587;

¹⁴ Б. Петровић, Д. Јовашевић, *Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи део*, Сарајево, 2005. године, стр. 379-389;

кривичнопроцесни, пенолошки и криминалнополитички институти којима се настоје остварити и одређени политички мотивисани циљеви.

2. ПОЈАМ АМНЕСТИЈЕ

Појам амнестија (енгл. *amnesty*, итал. *amnistia*¹⁵) потиче из грчког језика (од речи *amnestia* – заборављање, предавање ствари забораву). Он, у ствари, означава предавање забораву кривице неког лица или пак опроштај од казне коју таква кривица повлачи. Амнестија као један од законских разлога да кривично одговоран учинилац кривичног дела избегне кажњавање у потпуности или делимично представља изузетно значајан кривичноправни институт. Наиме, она представља изузетак од правила да сваки учинилац кривичног дела мора и да дође под удар кривичноправне репресије.

Амнестија се састоји у опраштању казне учиниоцу кривичног дела које се даје путем акта највишег законодавног органа власти¹⁶. Овим се актом може дати опроштај од казне која је правоснажно изречена или ослобођење од кривичног гоњења (аболиција). Као акт милости, амнестија представља општи основ за гашење сваке кривичне санкције, јер се може односити на сва кривична дела и на све учиниоце¹⁷.

Но, у правној теорији се могу наћи и таква схватања према којима амнестија није само општи основ гашења државног права на кажњавање, већ је то, с једне стране, основ који искључује примену кривичног законодавства на учиниоце кривичног дела, или је то пак разлог за укидање казне. Другим речима, амнестија представља негативну процесну претпоставку (процесну сметњу) која доводи до немогућности покретања или вођења кривичног поступка¹⁸, ако је њен учинак такав да доводи до немогућности вођења кривичног поступка уопште, па тиме и до немогућности извршења казне, али не и када се садржина амнестије састоји само у ублажавању или смањењу казне или пак у замени једне казне другом блажом казном, а поготово не када се она састоји у превременој рехабилитацији¹⁹.

¹⁵ М. Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Београд, 1980. године, стр. 39;

¹⁶ Иако је за овај институт уобичајено да се даје Законом о амнестији, пракса у појединим иностраним кривичноправним системима (нпр. у Хрватској) показује нарочито у последње време да се овај институт даје путем Закона о опросту од кривичног прогона и поступка за кривична дела (такви су закони донети: септембра 1992. године, маја и септембра 1996. године);

¹⁷ М. Ковачевић, *Амнестија*, Безбедност, Београд, број 6/89. године, стр. 493-500;

¹⁸ П. Новоселац, *Опћи дио казненог права*, оп. cit., стр. 449;

¹⁹ Б. Златарић, М. Дамашка, *Рјечник кривичног права и поступка*, Загреб, 1966. године, стр. 273;

Проф. др Драган Јовашевић

Доц. др Љубинко Митровић

Стога се сматра да амнестија утиче на кривичне санкције тако што их или модификује или укида. Она се обично даје поводом неких датума и догађаја важних за саму државу (приликом државних, народних, али и верских празника, приликом проглашења “независности” државе или при доношењу новог устава као највишег правног акта државе – тзв. свечарска амнестија), из криминалополитичких разлога или из чисто политичких разлога, или пак после великих несрећа, немира, ратова или друштвених конфликта већег обима како би се поново успоставио друштвени мир и правни поредак, па је у том смислу она средство за пацифизирање становништва и преуређење друштва²⁰.

Примена амнестије заправо представља изузетак од правила да сваки учинилац кривичног дела добије заслужену казну²¹. Тако амнестија по свом значају, природи и карактеру делује јаче и од самог закона (кривичног закона који одређује поједина кривична дела, кривицу и кривичне санкције за њихове учиниоце), и од саме судске пресуде којом је учиниоцу кривичног дела изречена кривична санкција. Ради се, наиме, о акту који има не само криминалополитички циљ, већ амнестија представља и сигурносни вентил када се другачијим средствима не може доћи до решења конкретне кривичноправне ситуације, а која се у датом тренутку појављује као правилно, оправдано и целисходно решење. Стога је амнестија присутна у кривичном праву од најстаријих времена.

Овај се институт састоји у опраштању казне учиниоцу кривичног дела путем акта који доноси највиши представнички орган једне земље (скупштина или парламент). Амнестија је општи институт, општи основ за гашење кривичних санкција. Односи се на сва кривична дела, без обзира на то да ли се она гоне по службеној дужности или по приватној тужби, и на све учиниоце кривичних дела (сем малолетних учинилаца кривичних дела). С применом овог института, гашење казне може бити у целини или делимично²².

С обзиром на свој значај и домет примене, амнестија може бити: 1) амнестија у ужем смислу - када се односи на опроштај од казне која је изречена правоснажном одлуком суда и 2) амнестија у ширем смислу (аболиција) - када се односи на ослобођење од кривичног гоњења и кажњавања па се кривични поступак против неког лица за извршено кривично дело уопште не води или се започети поступак обуставља.

²⁰ А. Куртовић, *Помиловање и амнестија*, Загреб, 2003. године, стр. 139-144;

²¹ Институт амнестије познају и многи инострани закони, нпр.: Кривични законик Републике Бугарске у чл. 83, односно Кривични законик Руске федерације у чл. 84, који одређују да амнестија представља основ искључења кривичне одговорности или казне учиниоцу кривичног дела;

²² П. Новоселац, *Закон о опрости*, Iudex, Загреб, број 1/92. године, стр.25-26;

Карактеристике амнестије у Босни и Херцеговини

Иначе, амнестија представља овлашћење надлежних државних органа (законодавних органа), под одређеним законским условима. Зато њена примена није условљена пристанком лица на које се односи. Лице против кога је покренут или тек треба да се покрене кривични поступак не може одбити примену аболације, чак ни у случају да има оправдани правни интерес да своју невиност докаже у поступку пред судом. Ни осуђено лице не може одбити примену амнестије, нити се за примену амнестије уопште тражи сагласност лица на које се њено дејство односи. Амнестијом се, у ствари, настоје постићи не само криминалополитички, већ и одређени политички циљеви²³. Она представља политички акт милости који се додељује одређеним лицима (учиниоцима кривичних дела) у њихову корист, али ту корист у одређеном смислу уживају и политички чиниоци који су се определили за овакву изузетну кривичноправну ситуацију. Тако се истиче да се применом амнестије настоје решити или бар ублажити одређени друштвени и политички проблеми.

У суштини, институт амнестије представља акт који се само ретко, и то изузетно примењује. То је акт којим се дејство судске пресуде²⁴ у погледу изречене кривичне санкције мења у потпуности или делимично, или се пак у потпуности искључује могућност кривичног гоњења учиниоца кривичног дела. С обзиром на то да се њеном применом дерогира и примена кривичног закона, она не сме и није у свим савременим кривичноправним системима широко примењивана. Њена се примена, заправо, своди на ретке изузетке којима се неће ометати остваривање заштитне функције кривичног законодавства (која се састоји у заштити најважнијих друштвених добара и вредности), као ни остваривање начела правичности и једнакости свих грађана пред законом. У супротном може доћи до озбиљних поремећаја не само у области кривичног правосуђа, већ и шире у друштву²⁵.

Но, и поред чињенице да се овај институт изузетно ретко примењује, многобројни су разлози који оправдавају његову примену. Применом института амнестије ствара се могућност да оно што је правоснажном пресудом дефинитивно и коначно решено може бити накнадно измењено, наравно ако за то постоје оправдани разлози, при

²³ З. Стојановић, *Кривично право, Општи део*, Београд, 2000. године, стр. 327;

²⁴ Како се Закон о амнестији односи само на пресуде које су постале правоснажне пре његовог ступања на снагу, он се не може применити на осуђено лице које је жалбу на пресуду уложило пре ступања на снагу овог закона, а одустало од ње после ступања на снагу овог закона (решење Врховног суда Србије Кж. 210/91 од 01. априла 1991. године). Одредбе Закона о амнестији се примењују само на пресуде које су у моменту ступања на снагу овог закона биле правоснажне (решење Окружног суда у Београду Кж. 1211/2001 од 08. августа 2001. године);

²⁵ Ф. Бачић, *Кривично право, Опћи дио*, Загреб, 1978. године, стр. 509;

Проф. др Драган Јовашевић

Доц. др Љубинко Митровић

чему та измена судске одлуке може бити само у корист осуђеног лица, а не и на његову штету.

Тако амнестија у извесном смислу представља “сигурносни вентил” када се другим правним средствима не би могло доћи до решења конкретне кривичноправне ситуације, а која се у датом тренутку појављује као правично, оправдано, целисходно и једино решење. Тако се путем амнестије²⁶ може изменити ситуација осуђених лица, ако су се измениле друштвене, политичке или економске прилике тако да казне изречене учиниоцима кривичних дела више нису адекватне или ако је измењена казнена политика у односу на одређена кривична дела или у односу на одређене учиниоце таквих дела или ако постоје какви други, са друштвеног, државног или политичког гледишта оправдани разлози²⁷. Као разлози који оправдавају примену амнестије, у правној теорији се такође истичу и следећи: 1) на овај начин се најлакше могу исправити судске заблуде или судске погрешке до којих може евентуално доћи у кривичном поступку, 2) то је акт политичке мудрости који прати друштвене и политичке промене, 3) амнестија представља подстрек осуђеним лицима да се добро владају у заводским установама и тако “заслуже” ову изузетну погодност и сл.

Наравно да се институту амнестије могу ставити и одређени приговори, поред чињенице да овај институт познају сви савремени кривичноправни системи. Као најчешћи приговори примени акта амнестије уопште, односно ширини и учесталости њене примене, истичу се: 1) да она представља злоупотребу принципа законитости, 2) да се њоме крши принцип правичности, јер води неоправданом опраштању казне учиниоцима кривичних дела, 3) да се њоме нарушава принцип једнакости свих грађана пред законом, јер се њоме поједини учиниоци кривичних дела стављају у неједнак правни положај, што може да води арбитрерности, самовољи, па чак и злоупотреби у погледу примене и домета примене овог института²⁸.

²⁶ Група аутора, *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Београд, 1995. године, стр. 396-397;

²⁷ Д. Јовашевић, *Лексикон кривичног права*, Београд, 2006. године, стр. 169-170;

²⁸ Амнестија се у правној теорији сматра традиционалним начином и могућношћу потпуног или делимичног опроста казне осуђеном лицу од стране исте државне власти која је и успоставила примену кривичноправне принуде. Ако би се сматрало да се због примене амнестије (па и помиловања) смањује репресивни и генерално превентивни значај кажњавања и примене осталих средстава кривичноправне принуде, могло би се успешно бранити и становиште о јачању специјалнопревентивног садржаја због наде осуђеног лица да ће му по правилу део казне бити опроштен и да ће његово понашање после учињеног кривичног дела и примењене кривичноправне санкције бити узето у обзир због могуће амнестије (и помиловања) – Ж. Хорватић, *Казнено право, Опћи дио*, op.cit., стр.255;

Карактеристике амнестије у Босни и Херцеговини

Низ ових приговора отпада ако се има у виду изузетан карактер примене овог института са аспеката друштвених потреба због којих се амнестија уопште и примењује. И приговор да примена амнестије слаби генералну или општу превенцију не стоји, јер управо органи који су овлашћени за њену примену представљају оне органе који воде, усмеравају и координирају целокупне напоре свих друштвених субјеката у реализацији утвђене казнене политике друштва која треба да буде адекватна друштвеним потребама актуелног тренутка у развоју друштва – државе²⁹.

3. КАРАКТЕРИСТИКЕ АМНЕСТИЈЕ

Амнестија у свим савременим правним системима представља општи акт највишег представничког, односно законодавног органа власти. Амнестију у Босни и Херцеговини дају Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине, за кривична дела прописана Кривичним законом Босне и Херцеговине, и Парламент Федерације Босне и Херцеговине, односно Народна скупштина Републике Српске за кривична дела која су прописана кривичним законима ових ентитета³⁰. Она се доноси у форми закона и објављује у одговарајућем службеном гласилу (Босне и Херцеговине или ентитета), као и сваки други закон.

Дакле, амнестија је у смислу члана 118. КЗ БиХ, чл. 122. КЗ Ф БиХ, чл. 122. КЗ БД БиХ и чл. 116. КЗ РС акт у форми закона којим се поименично неодређеним лицима даје ослобођење од кривичног гоњења, ослобођење од извршења казне у потпуности или делимично, изречена казна замењује се блажом казном, одређује се брисање осуде или се укида одређена правна последица осуде. То је општи акт код кога се у моменту његовог доношења не може знати која ће лица, односно који ће све поименични учиниоци кривичних дела бити обухваћени погодностима његове примене.

Доношењем закона о амнестији не врши се измена кривичног или другог закона којим се као споредним или допунским законом одређују кривична дела за која се даје амнестија нити се пак стављају ван снаге одредбе тих закона којима се утврђују конкретна кривична дела за која се даје амнестија. Заправо, амнестија се даје за кривична дела учињена у прошлости, а не и за убудуће. Она се може односити на учињена

²⁹ С. Лилић, *Амнестија – појам и правна природа*, Београд, 2000. године, стр. 45-52;

³⁰ Б. Петровић, Д. Јовашевић, *Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи дио*, op.cit., стр. 387;

Проф. др Драган Јовашевић

Доц. др Љубинко Митровић

одређена кривична дела или на одређене казне, без обзира на то за које су кривично дело изречене³¹.

Сам кривични закон не предвиђа никаква ограничења у погледу врсте и тежине кривичних дела, односно висине изречене казне за кривична дела на која може да се односи примена амнестије. То представља искључиво ствар оцене законодавца³² приликом доношења закона о амнестији у сваком конкретном случају. То даље значи да амнестијом може да буде обухваћено било које кривично дело или пак да се амнестирају било који извршиоци кривичних дела без обзира на врсту и висину изречене казне. Но, амнестијом се могу обухватити учиниоци кривичних дела и према неком другом критеријуму, па се тако она може односити на лица одређене старости, пола, одређеног здравственог стања (нпр. инвалидности) и сл.³³.

Пошто се амнестија односи на већ раније извршена кривична дела, то значи да се код трајних кривичних дела (то су она кривична дела код којих се услед предузете радње извршења јавља последица у виду противправног стања које може да траје краће или дуже време, где се цело време трајања последице изједначава са предузимањем радње извршења) амнестијом обухвата само оно противправно стање које је створено извршењем кривичног дела које је трајало до ступања на снагу закона о амнестији. У случају да такав извршилац трајног кривичног дела и касније, после ступања на снагу закона о амнестији настави да остварује обележја таквог кривичног дела одређеног у закону, он чини ново кривично дело, које, дакле, није обухваћено раније наступелом амнестијом.

Амнестија³⁴ се може дати свим лицима као извршиоцима кривичних дела, па се стога и односи на сва лица која испуњавају услове одређене законом о амнестији. То наравно могу да буду и лица којима је већ раније била дата амнестија (једном или више пута, у виду ублажавања раније изречене казне од стране суда), или чак и помиловање за исто кривично дело, ако се сада датом амнестијом даје још нешто више од онога што је било обухваћено раније датом амнестијом или помиловањем. Штавише, једном дата амнестија се више не може опозвати. И коначно, амнестија се увек даје по службеној дужности.

Амнестијом се не могу лицима на која се она односи постављати услови због којих би (у случају њиховог неиспуњења) амнестија могла бити опозвана (нпр. да се амнестирано лице добро понаша, да испуњава

³¹ Д. Јовашевић, *Кривични законик Републике Србије са коментаром*, Београд, 2007. године, стр.87;

³² З. Стојановић, *Кривично право*, op.cit., стр. 327;

³³ З. Стојановић, *Кривично право*, ibid., стр. 367;

³⁴ Д. Јовашевић, *Кривично право, Општи део*, op.cit., стр.288-289;

Карактеристике амнестије у Босни и Херцеговини

друге постављене обавезе попут оних обавеза које се осуђеном лицу дају у склопу заштитног надзора уз условну осуду и сл.). Наиме, акт амнестије може да садржи само оне услове које лице треба да испуни да би за њега или за његов случај уопште амнестија могла да се примени, али не и услове по којима би дата амнестија уопште остала на снази како не би била опозвана. Ово је веома важна карактеристика института амнестије која доприноси јачању правне сигурности и уопште принципа легалитета.

Давањем амнестије не дира се у права трећих лица која се заснивају на осуди. Трећа лица која су оштећена извршеним кривичним делом имају право да траже накнаду причињене штете. У случају аболитије чак се не искључује могућност, односно право лица које је оштећено извршењем кривичног дела да према учиниоцу тог дела остварује свој имовинскоправни (одштетни) захтев и без утврђивања његове кривице. Тако лице које је оштећено кривичним делом за које је дата амнестија може захтевати накнаду штете проузроковане извршењем кривичног дела, накнаду трошкова учињених поводом вођења кривичног поступка, односно накнаду за предмете који су одузети применом мере безбедности одузимања предмета кривичног дела, без обзира на то што је извршилац кривичног дела амнестиран.

Три су основне карактеристике амнестије³⁵: 1) то је општи акт у форми закона који доноси највише представничко тело земље на начин и у поступку као и сваки други закон, 2) односи се на индивидуално неодређена лица и 3) садржина амнестије се састоји у следећем: давању ослобођења од кривичног гоњења, ослобођењу од извршења казне у потпуности или делимично, замени изречене казне блажом казном, брисању осуде или укидању одређене правне последице осуде. Одређивање лица на које се односи амнестија може се извршити на више начина: 1) у закону о амнестији могу бити таксативно наведена кривична дела чији се извршиоци ослобађају од кривичног гоњења и кажњавања или од издржавања изречене казне у целини или делимично, 2) може се одредити дејство амнестије према лицима одређивањем врсте и висине изречене казне и 3) може се амнестија дати с обзиром на одређено кривично дело и одређене износе изречене казне за то дело.

4. САДРЖИНА АМНЕСТИЈЕ

Самим кривичним законима у Босни и Херцеговини изричито је одређена садржина института амнестије. Наиме, амнестија може да се

³⁵ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, *Кривично право, Општи део*, Београд, 2003. године, стр. 332-333;

Проф. др Драган Јовашевић

Доц. др Љубинко Митровић

односи на: 1) ослобођење од кривичног гоњења (аболиција - *abolitio*), 2) потпуно или делимично ослобођење од извршења казне, 3) замену изречене казне блажом казном, 4) брисање осуде и 5) укидање одређене правне последице осуде.

- 1) Ослобођење од кривичног гоњења или аболиција значи да се против учиниоца кривичног дела не може покренути кривични поступак, а ако је поступак у току, он се обуставља по службеној дужности без обзира на то у ком се стадијуму налази и не може се даље наставити. Ослобођење од кривичног гоњења се увек односи на одређено кривично дело и по правилу обухвата сва лица која су у било ком смислу (као извршиоци, саизвршиоци, подстрекачи или помагачи) учествовала у његовом извршењу. Но, и овде могу бити дата нека ограничења, па се тако аболиција за неке учеснике у кривичном делу може условити и постојањем одређених услова, претпоставки или околности. Аболиција се може дати у свим фазама кривичног поступка, све до момента док кривични поступак није окончан правоснажном пресудом. На случајеве који су правоснажно окончани ослобођење од кривичног гоњења нема практичан значај. Дејство аболиције је најјаче, јер у овом случају уопште не долази до осуде, тако да извршилац кривичног дела не сноси никакве правне последице нити се дело за које је дата аболиција може узети као “ранија осуђиваност” у смислу основа за постојање поврата (као отежавајуће околности од значаја за одмеравање казне учиниоцу за новоизвршено кривично дело).
- 2) Амнестијом се осуђено лице може у потпуности ослободити од извршења изречене казне. Ослобођење од казне се увек односи на ону казну (главну и споредну) која је и изречена у правоснажној судској одлуци. За овај вид амнестије претпоставка је да је донета правоснажна пресуда надлежног суда и да казна још није почела да се извршава или изречена казна у потпуности још увек није извршена. Ослобођење од казне може да обухвати све врсте казни које су иначе и предвиђене у домаћем кривичном законодавству, па и казну малолетничког затвора³⁶ (као посебну врсту кривичних санкција које се изричу старијим малолетним учиниоцима кривичних дела). Ако се осуђено лице применом амнестије ослобађа од извршења главне казне, ослобађање се, по правилу, односи и на изречену споредну казну (најчешће новчану казну која се изриче уз казну затвора). Практично, после дате амнестије изречена казна се више не може уопште извршити, а ако је њено

³⁶ Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић, *Коментар Кривичног законика Црне Горе*, Цетиње, 2004. године, стр. 308;

Карактеристике амнестије у Босни и Херцеговини

извршење у току, казна се обуставља. Ако се пак осуђено лице налази на условном отпусту, моментом давања амнестије условни отпуст се укида и такво осуђено лице се ослобађа од даљег издржавања изречене казне у потпуности.

Институтом амнестије се одређено лице може и делимично ослободити од извршења изречене казне. Он се у овом случају може односити на ослобођење од извршења неке од више кумулативно изречених казни (када је више казни кумулативно изречено учиниоцу кривичног дела), или на ослобођење од извршења једног дела изречене казне, дакле остатка неиздржаног дела казне, што је у пракси чешћи случај. Најчешће се у овом случају ради о смањењу времена трајања правоснажно изречене казне затвора. То је, дакле, посебан облик ублажавања казне, при чему се орган надлежан за давање амнестије мора у свему придржавати прописа о врстама казни и њиховом минималном и максималном износу. Тако се ни у ком случају не може десити да се на овај начин одреди врста и мера казне који уопште нису предвиђени у општем делу кривичних закона. Амнестија се не може односити на ослобађање од извршења изречених мера безбедности, односно мера упозорења.

- 3) Правоснажна изречена казна се применом института амнестије може заменити блажом врстом казне. И ова је замена казни могућа само у оквиру система и мера казни предвиђених у општем делу кривичних закона. Изречена казна затвора се може заменити новчаном казном у оквиру општег минимума и општег максимума ове врсте казне, с тим што се мора водити рачуна при томе о условима и ограничењима при изрицању ових казни. Но, изречена казна затвора се ни у ком случају не може заменити казном малолетничког затвора (због специфичног карактера ове малолетничке кривичне санкције), нити неком другом врстом васпитних мера. Уосталом, амнестија се уопште не може односити на примену васпитних мера. То је и разумљиво, јер се овде ради о специфичним врстама малолетничких кривичних санкција чија је првенствена сврха и циљ остваривање васпитања, преваспитања и правилног развоја малолетника, па не би било целисходно нити оправдано да неки вансудски орган укида или мења ову меру када је већ судско веће нашло да је њена примена у конкретном случају потребна и неопходна.

Амнестијом се изречена казна не може ни у ком случају заменити условном осудом (што је иначе могуће код примене института помиловања у КЗ РС). Наиме, њена примена је ограничена само на област казни (њиховог ублажавања,

Проф. др Драган Јовашевић

Доц. др Љубинко Митровић

ослобођења у потпуности или замене блажом казном). Такође, кривични закони у Босни и Херцеговини изричито одређују да се амнестија не може односити на изречене условне осуде, јер је њена примена ограничена само на казне, а условна осуда није казна и она представља самосталну врсту кривичних санкција – *sui generis* меру упозорења. Ипак, логично би било да амнестија има правно дејство и на ову врсту кривичних санкција, када се њеном применом може дати потпуно или делимично ослобођење од казне (као теже врсте кривичних санкција у односу на условну осуду)³⁷.

- 4) Према изричитом слову закона, амнестија може да се односи и на брисање осуде из казнене евиденције³⁸. То значи да се овако дата амнестија може односити и на: а) осуде које се уопште по слову закона не могу брисати, б) лица чије се осуде уопште не могу брисати и ц) осуде пре истека одређених рокова (времена) које закони тражи за брисање осуде³⁹. Ступањем на снагу закона о амнестији бришу се све осуде које су евидентирани у казненој евиденцији (оне осуде на које се амнестија односи), док се осуде које нису евидентирани у казненој евиденцији не евидентирају.
- 5) Применом амнестије може се укинути одређена правна последица осуде (или више њих). Правне последице се састоје у престанку или губитку одређених права или забрани стицања одређених права. Према члану 114. КЗ БиХ, правне последице осуде су: а) престанак обављања одређених послова или дужности у органима власти или другим правним лицима; б) престанак запослења или престанак обављања одређеног звања, позива или занимања; ц) одузимање одликовања; д) забрана обављања одређених послова или дужности у органима власти или другим правним лицима; е) забрана стицања одређених звања, позива или занимања или напредовања у служби и ф) забрана стицања одређених дозвола или одобрења која се издају одлуком органа власти. Пошто се овде увек ради о укидању свих или одређених правних последица осуде, то закон о амнестији у сваком конкретном случају мора изричито да наведе на коју се правну последицу осуде односи. То може да буде једна или више правних последица, али оне морају у сваком случају бити изричито наведене.

³⁷ Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, *Кривично право СФРЈ*, Београд, 1994. године, стр.478;

³⁸ Д. Јовашевић, *Збирка прописа о помиловању са коментаром*, Београд, 1999. године, стр. 3-12;

³⁹ Брисане осуде узимају се у обзир приликом доношења решења о амнестији у смислу члана 1. Закона о амнестији Републике Србије (правно схватање заузето на седници Кривичног одељења Врховног суда Србије која је одржана 18. априла 2001. године);

5. АМНЕСТИЈА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ

Амнестија као општи основ гашења права државе на кажњавање представља универзални институт општег дела кривичног права познат још веома рано у писаној правној историји. Он има посебно место, значај и оправдање, па га стога познаје и низ савремених кривичноправних система. Због потпунијег сагледавања места и улоге овог института са аспекта кривичног права, криминалне политике, пенологије и др., потребно је бар у кратким цртама указати на поједина упоредна кривична законодавства, односно њихове одредбе које се непосредно односе на појам, садржину и обим примене института амнестије.

Црна Гора – Кривични законик Републике Црне Горе⁴⁰ у глави једанаест, у члану 130, одређује појам и садржину амнестије. Према члану 81. тачка 10. Устава Републике Црне Горе амнестију даје Скупштина Републике Црне Горе у форми закона који се односи на индивидуално неодређени број лица, при чему се и на тај начин не дира у права трећих лица.

Садржина амнестије је одређена на начин да се лицима која су обухваћена дејством акта о амнестији може дати: а) ослобођење од кривичног гоњења – аболација, б) потпуно или делимично ослобођење од даљег извршења казне, ц) замена изречене казне блажом казном, д) рехабилитација, е) укидају се све или само поједине правне последице осуде и ф) укидају се следеће мере безбедности: 1) забрана вршења позива, делатности и дужности, 2) забрана управљања моторним возилом и 3) протеривање странца из земље⁴¹.

Хрватска – Казнени закон Републике Хрватске⁴² у члану 87. истиче да се амнестијом даје лицима која су њоме обухваћена: а) обустава казног поступка, б) потпуни или делимични опрост од извршења казне, ц) замена изречене казне блажом казном, д) укида се условна осуда, е) даје превремена рехабилитација и ф) укида се одређена правна последица осуде.

Из садржине овако одређене амнестије коју дају Сабор Републике Хрватске произилази једно специфично решење које се ретко среће у упоредном кривичном законодавству. Наиме, иако се амнестија односи на индивидуално неодређена лица, законодавац је ипак предвидео могућност да се она односи и на изречене условне осуде. Ово је криминалнополитички прилично спорно решење када се има у виду да се

⁴⁰ “Службени лист Републике Црне Горе”, број 70/03 и 47/06;

⁴¹ Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић, *Коментар Кривичног законика Црне Горе*, оп. cit., стр. 307-310;

⁴² “Народне новине Републике Хрватске”, број 110/97, 27/98, 50/00, 129/00 и 105/04;

Проф. др Драган Јовашевић

Доц. др Љубинко Митровић

ова врста кривичне санкције – мере упозорења изриче од стране суда на основу претходног дубоког и свеобухватног познавања личности (и психолошких карактеристика) учиниоца кривичног дела, па ако је већ судско веће, имајући у виду психолошки профил и карактеристике личности таквог лица, изрекло условну осуду као најправичнију кривичну санкцију, онда је нелогично да се таква судска одлука може укинути, односно дерогирати законом о амнестији.

Македонија – Кривични законик Републике Македоније⁴³ у глави једанаест, у члану 113, одређује појам и садржину амнестије. У овој се законској одредби истиче да се лицима на која се односи акт амнестије: а) даје ослобођење од кривичног гоњења, б) даје потпуно или делимично ослобођење од извршења казне, ц) замењује се изречена казна блажом казном, д) брише се осуда и е) укида се одређена правна последица осуде. Сходно одредби члана 115, давањем амнестије осуђеним лицима не дира се у права лица која се заснивају на осуди.

То значи да се према овом решењу појам, садржина и карактеристике амнестије у потпуности подударају са овим институтом у нашем кривичном праву.

Руска федерација – Кривични законик Руске федерације⁴⁴ у члану 84. прописује да амнестију објављује Државна Дума Федералног скупа Руске Федерације према индивидуално неодређеном кругу лица. Актом амнестије лица која су извршила кривична дела могу бити: а) ослобођена од кривичне одговорности, б) осуђена лица могу бити ослобођена од казне, ц) осуђеним лицима изречена казна може бити смањена, д) осуђеним лицима изречена казна може бити замењена блажом врстом казне, д) осуђена лица могу бити ослобођена од споредне врсте казне и е) лицима која су већ издржала казну може бити брисана осуда.

То значи да руски законодавац разликује у погледу садржине амнестије три њена облика, зависно од својства лица на које се она односи. Тако амнестија може да обухвати: 1) лице за које још увек није окончан кривични поступак – дакле неосуђивано лице, 2) осуђено лице – за које је правоснажном судском одлуком утврђено постојање кривичног дела и његове кривице и 3) лице које је већ у потпуности издржало изречену казну.

Словенија – Казенски законик Републике Словеније⁴⁵ у члану 117. одређује појам и карактеристике амнестије. Амнестија се према овом

⁴³ “Службен весник на Република Македонија”, број 37/96;

⁴⁴ Ј.И. Скуратов, В.М. Лебедев, *Комментарии к Уголовному кодексу Российской Федерации*, Москва, 1996. године, стр. 76;

⁴⁵ *Казенски законик Републике Словеније с уводним појаснилом*, Б. Пенка ин К. Стролига, Љубљана, 1999. године, стр. 130;

Карактеристике амнестије у Босни и Херцеговини

законском решењу даје актом Скупштине Републике Словеније у форми закона. Она се односи на индивидуално неодређени број лица.

У погледу садржине, амнестија може да се односи на: а) ослобођење од кривичног гоњења - аболуцију, б) потпуно или делимично ослобођење од извршења изречене казне, ц) замену изречене казне блажом врстом казне, д) брисање осуде и е) укидање одређене правне последице осуде. При томе је изричито наведено да се амнестија може у свему дати према одредбама општег дела кривичног законика (у погледу врста и мера казне, односно других врста кривичних санкција).

Србија – Кривични законик Републике Србије⁴⁶ који је ступио на правну снагу 01. јануара 2006. године дефинише појам и садржину амнестије у члану 109. Према овом законском решењу, амнестија се даје у форми закона индивидуално неодређеном броју лица.

Амнестијом се даје ослобођење од кривичног гоњења (аболуција), потпуно или делимично ослобођење од извршења казне, замењује се изречена казна блажом казном, даје се рехабилитација, укидају се све или поједине правне последице осуде и укидају се следеће мере безбедности: 1) забрана вршења позива, делатности или дужности, 2) забрана упављања моторним возилом и 3) протеривање странца из земље (треба истаћи да се амнестијом не може скратити време трајања мера безбедности). У члану 111. КЗ РС је одређено да се датом амнестијом не дира у права трећих лица која се заснивају на осуди.

Украјина – Кривични законик Украјине⁴⁷ у члану 54. под називом: “Ослобођење од издржавања кривичних санкција” у једној законској одредби одређује појам, садржину и дејство амнестије и помиловања на јединствен начин. Према овом законском решењу⁴⁸, амнестија се односи само на правноснажно осуђена лица. То значи да се њоме не може дати аболуција, дакле потпуно ослобођење од кривичног гоњења учиниоца кривичног дела. Садржина амнестије је двојако одређена: а) ослобођење осуђеног лица од даљег издржавања изречене казне и б) замена изречене казне блажом казном.

6. ЗАКЉУЧАК

Принципи законитости и правичности као основни, руководни принципи савременог кривичног права захтевају да сваком учиниоцу

⁴⁶ “Службени гласник Републике Србије”, број 85/05, 88/05 и 107/05;

⁴⁷ М.И.Коржанскиј, *Популарниј коментар Криминалног кодексу*, Киев, 1997. године, стр.56;

⁴⁸ *Криминалниј кодекс Украјини*, Верховна рада Украјини, Официјне виданиа, Киев, 1997. године, стр. 44-45;

Проф. др Драган Јовашевић

Доц. др Љубинко Митровић

кривичног дела судско веће у законом спроведеном кривичном поступку изрекне у закону прописану врсту и меру казне. Изузетно од овог правила, сва кривична законодавства предвиђају више јавноправних основа који доводе до искључења примене кривичне санкције. То су стварноправне околности услед којих држава губи право на изрицање или извршење изречене кривичне санкције.

Међу тим основима, по свом значају, природи и карактеристикама издваја се амнестија, која има ванредно значајно дејство у сфери примене кривичних санкција на учиниоце кривичних дела. То је акт у форми закона којим се индивидуално неодређеном броју лица обично у одређеним политичким или сличним (свечарским) приликама даје ослобођење од кривичног гоњења, ослобођење од извршења казне у потпуности или делимично или се изречена казна замењује блажом казном, одређује брисање осуде или се укидају одређене правне последице осуде. То је општи акт код кога се у моменту његовог доношења не може знати која ће сва лица, односно који ће све поименични учиниоци кривичних дела бити обухваћени погодностима његове примене.

THE CHARACTERISTIC OF THE AMNESTY IN BOSNIA AND HERCEGOVINA

SUMMARY: The amnesty is the act in the form of law with which to the undetermined number of persons is given the divestment of the criminal persecution, complete or partial divestment of the punishment execution, the sentenced punishment is replaced with the smoother one, is given the rehabilitation or repealed some or all legal consequences of the sentence or are repealed the safety measures: the prohibition of making the calls, activities and duties, the prohibition of driving the motor vehicle and the deportation of the foreigner from the country. This institute and its characteristics the author has analysed in criminal law of Bosnia and Herzegovina and some european criminal codes.

KEY WORDS: criminal act, executor, criminal sanction, amnesty, liberation, code.

Др Милан Даничић⁴⁹

Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

Гојко Павловић⁵⁰

Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

ПРАВНИ ОСНОВИ ПРИВАТНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПскоЈ

***Резиме:** Крајем 20-ог вијека на нашим просторима покренут је процес транзиције коју превасходно карактеришу трансформација и приватизација државне својине у најширем смислу. Приватизацијом и комерцијализацијом безбједносних услуга, у систему безбједности државе појавио се приватни сектор безбједности, који посједује своју организацију, субјекте и средства. Брзи развој сектора приватне безбједности многи виде и објашњавају у контексту немогућности државе да задовољи све веће захтјеве за безбједносним услугама грађана.*

Све то је захтијевало правно дефинисање, односно регулисање тих нових облика заштите лица и имовине. Историјски посматрано, приватна безбједност код нас, односно поједине њене компоненте, биле су регулисане одговарајућим законским и подзаконским актима. Тек је почетком 21-ог вијека, усвајањем закона, те на основу њега доношењем подзаконских рјешења, приватна безбједност по први пут и свеобухватно регулисана. Дакле, било је потребно да протекне одређени временски период да би приватна безбједност постала предмет научног и стручног интересовања.

Правним регулисањем приватне безбједности у Републици Српској се, између осталог, прецизно и детаљано уређују најзначајнији сегменти приватне безбједности. У овом случају се законске одредбе јављају као основа ефикасности, али и као граница дјеловања агенција за обезбјеђење лица и имовине и уопште субјеката приватне безбједности, док се подзаконским прописима (правилницима) везаним за област приватне безбједности у правном систему Републике Српске детаљно уређује ова дјелатност, одређују услови које морају задовољити

⁴⁹ Аутор је директор Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци и наставник је на предмету Приватна безбједност.

⁵⁰ Аутор је сарадник за безбједносну групу предмета на Високој школи унутрашњих послова у Бањој Луци и асистент је на предмету Приватна безбједност.

Др Милан Даничић
Гојко Павливић

лица која ће непосредно обављати послове физичке и техничке заштите лица и имовине и приватне детективске дјелатности, њихова овлашћења, начини и услови обављања тих послова, те рјешавају многа друга важна питања.

У раду ће се указати на многобројна питања која су везана за приватну безбједност код нас, то јест указаћемо на историјски развој приватне безбједности у Републици Српској, посматрано са аспекта правне регулисаности, затим који су то субјекти приватне безбједности, која су њихова овлашћења, те начин њиховог организовања. Такође ћемо истаћи које су специфичности и карактеристике дјеловања ових субјеката, гледано са аспекта заштите лица, имовине и пословања предузећа.

Кључне ријечи: *приватизација безбједности, приватна безбједност, обезбјеђење лица и имовине, физичко-техничка заштита, овлашћења службе обезбјеђења, правилници, процедуре, наредбе.*

1. Уводна разматрања

Традиционално је схватање по коме само држава, односно само субјекти државне безбједности имају овлашћења и монопол над пружањем безбједносних услуга. Међутим, крај 20-ог вијека обиљежен је глобалним промјенама, на свјетском нивоу, које су имале директан утицај на безбједност држава а тиме и на безбједност грађана, наравно.

Све те промјене утицале су тако да у посљедње вријеме постане активан један процес преношења тих традиционалних овлашћења којима су располагали само државни органи на приватни сектор. Односно, све више се говори о приватизацији безбједности⁵¹, као једном глобалном феномену с краја 20-ог и почетка 21-ог вијека, и успостављању приватног сектора безбједности.

Дакле, држава и њене институције, сада, више нису једини субјекти који се старају о безбједности својих грађана. Ипак, неспорно је да је обавеза државе да сваком грађанину обезбиједи одређени степен заштите. Међутим, грађани често, било из субјективних или из објективних разлога, траже да им неко обезбиједи већи степен заштите од оног који држава стандардно пружа.

⁵¹ Види шире, у: Schreier, F.; Caparini, M.: *Privatising security: law, practice and governance of private military and security companies*, Geneva, 2005.

Управо су пракса и потреба носилаца приватне својине условиле фактичко постојање приватних агенција за пружање безбједносних услуга, односно стварање приватног сектора безбједности, а што је, опет, са друге стране, захтијевало правно дефинисање тих нових облика заштите, заједно са врстом услуга коју пружају од стране државе.

2. Правна регулатива којом је регулисана област приватне безбједности

Приватна безбједност⁵² је детерминисана карактером актуелних друштвено-економских и политичких односа. Тако је у различитим временским периодима развоја бивше СФРЈ овај систем био регулисан одговарајућим законским и подзаконским актима који су, у извјесном обиму, директно или индиректно уређивали његову организацију и дјелатност, а посебно мјесто и улогу полиције у том систему. Међутим, у одређеним временским периодима једноставно није било прописа који су уређивали ову проблематику, тако да су привредна предузећа формалноправно била без могућности самозаштите. Празнине у правној регулативи система обезбјеђења су се негативно одражавале и на практичну дјелатност обезбјеђења виталних вриједности предузећа, што је нарочито било карактеристично за период од када је престала са радом индустријскозаводска милиција ФНРЈ.⁵³

Период након 1951. године карактерише правна празнина у овлашћењима за заштиту лица и имовине предузећа, која траје до ступања на снагу првог Закона о друштвеној самозаштити. Наиме, почетком седамдесетих година прошлог вијека у Босни и Херцеговини је, као и у свим другим републикама и покрајинама бивше СФРЈ, донијет Закон о друштвеној самозаштити.⁵⁴ Одговарајуће одредбе тог закона односиле су се и на регулисање организације, дјелатности и овлашћења службе обезбјеђења у предузећима, као и на мјесто и улогу органа унутрашњих послова (полиције) у систему самозаштите, с акцентом, прије свега, на превентивној дјелатности.

⁵² Уопште о појму приватне безбједности види шире, у: Даничић, Милан; Стајић, Љубомир: *Приватна безбједност*, Бања Лука, 2008.

⁵³ Позивањем на дужност народне милиције, у складу са Законом о народној милицији који је у периоду од 1946. до 1951. године важио и на подручју садашње Републике Српске, индустријско-заводској милицији су правно и фактички дата сва потребна овлашћења у заштити привредних предузећа, завода и установа, и то: легитимисање сумњивих лица, улазак у сваку просторију гдје се учинилац кривичног дјела сакрио (што значи у сваку просторију у предузећу, али и изван предузећа, уколико је извршилац тамо успио да побегне), употреба туђег саобраћајног средства и средства везе ради хватања одбјеглог извршиоца кривичног дјела, као и употреба ватреног оружја.

⁵⁴ Закон о друштвеној самозаштити ("Службени лист СРБиХ" број 24/86).

Др Милан Даничић
Гојко Павливић

Према томе, приватна безбједност је у том периоду функционисала у складу са системом друштвене самозаштите и била је регулисана одговарајућим законом, мада не у потпуности. Наиме, законски прописи су се углавном односили на физичку и техничку заштиту и представљали су правни основ предузећа за доношење општег акта којим се ближе уређују физичка и техничка заштита објеката и друге имовине. Одредбе Закона о систему друштвене самозаштите прецизирале су одређена права и дужности лица која непосредно врше послове обезбјеђења, као и услове за употребу ватреног оружја.

У међувремену су престали да важе ови закони, као и сам концепт система друштвене самозаштите који је на њима почивао, што временски коинцидира са настанком Републике Српске. Истовремено су, услед политичких збивања и својинске трансформације, у Републици Српској знатно нарасле потребе за ефикасним и дјелотворним системом обезбјеђења лица и имовине предузећа. То је посебно било уочљиво у периоду од доношења Закона о приватизацији предузећа Републике Српске 1996. године до доношења Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности 2002. године.⁵⁵

Наиме, период од 1996. до 2002. године карактерише прелазак на тржишну економију и легитимну појаву (по Закону о предузећима) више врста својине: државне, друштвене, приватне и др. У овом периоду, поред друштвених предузећа, и дионичарска друштва и приватна предузећа се самоорганизују у заштити своје имовине. Међутим, све до 2002. године, ниједан позитивноправни пропис, па ни Закон о предузећима из 1998. године, није им давао посебна овлашћења чијом би примјеном имали право да штите лица и имовину својих предузећа, односно клијената.

Значајан преокрет у погледу законске и подзаконске регулативе приватне безбједности наступио је доношењем Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности, Закона о полицији и Закона о кривичном поступку, као и других закона од значаја за ову материју.⁵⁶ Нормативно уређење области заокружено је 2003. године, доношењем већег броја правилника којима се ближе уређују поједина питања приватне безбједности (легитимација припадника обезбјеђења, евиденције, просторни и технички услови за

⁵⁵ Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности, ("Службени гласник РС" број 50/02). Закон је у значајној мјери новелиран 2005. и 2006. године ("Службени гласник РС" број 92/05 и 91/06).

⁵⁶ Види: Закон о предузећима ("Службени гласник РС" број 24/1998), Закон о оружју и муницији, ("Службени гласник РС" број 70/07), Закон о раду ("Службени гласник РС" број 38/2003), Закон о заштити од пожара (Службени гласник РС број 16/2002), Закон о јавном реду и миру ("Службени гласник РС" број 25/2002), Кривични закон Републике Српске ("Службени гласник РС" број 49/2003).

заштиту од крађа и других незгода или злоупотреба које мора испуњавати пословни простор за предузеће које обавља дјелатност обезбјеђења лица и имовине, начин полагања стручног испита за припаднике физичког и техничког обезбјеђења, и др.).

Законом о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и детективској дјелатности између осталог се, по први пут, свеобухватно, прецизно и детаљано уређују најзначајнији сегменти приватне безбједности, као и непосредан надзор надлежних државних органа, у првом реду Министарства унутрашњих послова над радом предузећа која обављају послове обезбјеђења лица и имовине и приватне детективске дјелатности. У овом случају се законске одредбе јављају као основа ефикасности, али и као граница дјеловања агенција за обезбјеђење лица и имовине и уопште субјеката приватне безбједности.

Закон је, иначе, структуриран у оквиру девет цјелина: Основне одредбе, Дјелатност обезбјеђења лица и имовине, Услови за оснивање предузећа за обезбјеђење лица и имовине, Детективска дјелатност и приватни детективи, Евиденције, Надзор, Овлашћење за доношење прописа, Казнене одредбе и Прелазне и завршне одредбе.

Нормативно утврђеним стандардима, предузећа за обезбјеђење лица и имовине подстичу се на професионализацију и специјализацију кадрова и стандардизацију и модернизацију средстава и уређаја којима се врши обезбјеђење лица и објеката.⁵⁷ Тако је, на примјер, овим законом предвиђено да предузећа која имају одобрење за обављање послова обезбјеђења лица и имовине не смију обављати послове обезбјеђења лица и имовине који су у надлежности Министарства унутрашњих послова и других органа државне управе, нити примјењивати оперативне методе и средства која по посебним прописима примјењују министарства и други надлежни органи државне управе.

Законом се, такође, утврђују високи стандарди које морају испуњавати како лица која оснивају агенције за обезбјеђење лица и објеката и приватну дјетективску делатност, тако и лица која непосредно обављају послове обезбјеђења лица и објеката (припадници обезбјеђења и помоћни припадници обезбјеђења).

Послови обезбјеђења лица и имовине могу се обављати само на основу уговора склопљеног у писаном облику између предузећа за обављање обезбјеђења лица и имовине и корисника услуга и овјереног радног налога. Припадници физичког обезбјеђења и припадници обезбјеђења који раде на пословима постављања и одржавања средстава

⁵⁷ Упореди: Вејновић, Д.; Шикман, М.: "Мјесто и улога законског и подзаконског регулисања области о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности", Дефендологија, Бања Лука, број 15-16/2004, стр. 12-13.

Др Милан Даничић

Гојко Павливић

и уређаја за техничко обезбјеђење лица и имовине морају, при обављању послова обезбјеђења, носити радну униформу и на њој, на видном мјесту истакнуту, легитимацију припадника обезбјеђења.

Радна униформа мора на видном мјесту бити означена регистрованим заштитним знаком правног лица, и не смије бити по боји, кроју и ознакама једнака или слична униформи војске, униформи Министарства унутрашњих послова или униформи државних службеника других органа власти Републике Српске. Радне униформе дозвољено је носити само за вријеме обављања послова обезбјеђења лица и имовине, док је долазак и одлазак на посао дозвољен само на основу радног налога. Припадник обезбјеђења-тјелохранитељ може обављати послове физичког обезбјеђења штићеног лица и у грађанском (цивилном) одијелу, на основу издатог писменог радног налога.

Легитимација припадника обезбјеђења је доказ идентитета и овлашћења припадника физичког и техничког обезбјеђења, те његовог службеног својства. Легитимацију припадника обезбјеђења издаје Центар јавне безбједности, према мјесту пребивалишта подносиоца захтјева. Легитимација припадника обезбјеђења одузима се, у року од три дана, када престану постојати неки од услова које припадник обезбјеђења иначе мора испуњавати за обављање послова физичког обезбјеђења лица и објеката или кад му престане радни однос.

Законом о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности Републике Српске експлицитно је одређено да се послови техничке заштите могу обављати само на основу овјереног радног налога који садржи: име и презиме припадника обезбјеђења, назив предузећа, опис посла и број уговора, вријеме обављања посла и потпис одговорног лица. Осим тога, агенције (предузећа) које обављају послове обезбјеђења лица и имовине одговорне су за исправност уграђене техничке опреме. У том смислу, значајно је напоменути чињеницу да је у обављању послова обезбјеђења лица и имовине дозвољена употреба само оних средстава и уређаја који имају прописан квалитет према стандардима, односно прихваћеним правилима техничке праксе.

Овлашћење за обављање послова техничког обезбјеђења може се издати лицу које испуњава прописане услове и има одговарајућу школску спрему техничког смјера. Сходно томе лице може добити овлашћење за обављање послова техничког обезбјеђења, и то за: постављање заштитно-алармних система, одржавање техничких уређаја и средстава, развијање техничких уређаја и средстава, израду процјене угрожености објеката или простора који се обезбјеђује, пројектовање техничких безбједносних система, надзор над пројектовањем и извођењем радова техничких безбједносних система, ревизију пројектне документације техничких безбједносних система и техничког пријема новоинсталираних система.

Правни основи приватне безбједности у Републици Српској

Посебно треба нагласити и околност да у Републици Српској стручни надзор над извођењем послова техничке заштите може обављати само правно лице које је регистровано за обављање послова надзора на начин и под условима утврђеним законом. Технички преглед система техничке заштите подразумијева провјеру исправности и функционалности свих уређаја и опреме која чини систем техничке заштите, провјеру усклађености система техничке заштите са пројектом, провјеру обучености лица, провјеру корисничких упутстава за руковање и провјеру доказа квалитета уграђене опреме, на основу чега се сачињава записник.

Најзад, законом су прецизно одређени услови под којима се одузима одобрење за оснивање предузећа за обављање послова обезбјеђења лица и имовине, односно овлашћење припаднику обезбјеђења. Тако ће надлежни центар јавне безбједности рјешењем одузети одобрење за оснивање предузећа за обезбјеђење лица и објеката, ако се утврди да су подаци на основу којих је издато одобрење лажни, и ако престане постојати неки од услова на основу којих је одобрење издато. С друге стране, надлежни центар јавне безбједности ће припаднику обезбјеђења рјешењем трајно одузети овлашћење за обезбјеђење лица и имовине, ако се утврди да су подаци на основу којих је издато одобрење лажни, ако престану постојати неки од услова на основу којих је овлашћење издато, ако припадник обезбјеђења постане трајно неспособан за обављање послова обезбјеђења лица и имовине, и ако изгуби пословну способност.

Подзаконским прописима везаним за област приватне безбједности се у правном систему Републике Српске детаљно одређују услови за оснивање и рад предузећа за обезбјеђење лица и имовине и детективских агенција, уређује ова дјелатност, одређују услови које морају задовољити лица која ће непосредно обављати послове физичке и техничке заштите лица и имовине и приватне детективске дјелатности, и рјешавају друга важна питања. У том смислу је током 2003. године, сагласно интенцијама Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности, донијето више подзаконских прописа правилника из ове области.⁵⁸

⁵⁸ Правилник о условима и начину спровођења техничког и физичког обезбјеђења ("Службени гласник РС" број 20/2003), Правилник о легитимацији припадника обезбјеђења и детективској легитимацији ("Службени гласник РС" број 19/2003), Правилник о начину полагања стручног испита за припаднике физичког и техничког обезбјеђења и приватној детективској дјелатности ("Службени гласник РС" број 20/2003), Правилник о евиденцијама ("Службени гласник РС" број 20/2003), Правилник о просторним и техничким условима за заштиту од крађе и других незгода и злоупотреба, које мора испуњавати пословни простор предузећа које обавља дјелатност обезбјеђења лица и имовине и детективска агенција ("Службени гласник РС" број 20/2003) и

Др Милан Даничић
Гојко Павливић

Правилником о условима и начину спровођења техничког и физичког обезбјеђења се уређује обезбјеђење лица и имовине предузећа као дјелатност која се спроводи физичким и техничким обезбјеђењем, а исто важи и за услове и начине спровођења техничког и физичког обезбјеђења. Прецизно су одређене врсте система техничке заштите лица и имовине, начин спровођења техничке заштите, израда процјене угрожености штићеног објекта, безбједносног елабората и система техничке заштите, дефинисање пројектног задатка, пројектовање система техничке заштите, стручни надзор над извођењем радова, обављање техничког прегледа и пријема система техничке заштите и одржавање и сервисирање система техничке заштите. Такође су овим Правилником одређени услови и начини поступања припадника обезбјеђења приликом вршења предвиђених овлашћења, као и сачињавање писмена (извјештаја и забиљешки) о предузетом овлашћењу.

Правилник о легитимацији припадника обезбјеђења и детективској легитимацији уређује, поред осталог, и поступак издавања, облик и садржину обрасца и начин вођења евиденције легитимације припадника обезбјеђења. По овом пропису, легитимацију издаје надлежни Центар јавне безбједности, на основу захтјева за издавање уз који се прилаже потребна документација. Правилником су детаљно предвиђени облик, димензије као и садржина легитимације. О издатим легитимацијама припадника обезбјеђења надлежни Центар јавне безбједности води евиденције у виду регистра.

Правилник о начину полагања стручног испита за припаднике физичког и техничког обезбјеђења и приватној детективској дјелатности, између осталог, регулише обуку припадника физичког и техничког обезбјеђења и начин полагања стручног испита. Обука припадника обезбјеђења, према овом пропису, састоји се од теоријске и практичне наставе коју спроводи Министарство унутрашњих послова Републике Српске или правна лица овлашћена за обављање овог посла од стране министра унутрашњих послова. Програм обуке за припаднике физичког обезбјеђења обухвата: физичку заштиту, употребу средстава и уређаја техничке заштите, основе криминалистике, основе комуницирања, држање, ношење и правилну употребу ватреног оружја и специјалну физичку обуку. Програм обуке за припаднике техничког обезбјеђења обухвата: техничко обезбјеђење, грађевинску регулативу, техничку регулативу и криминалистичку технику заштите тајности података. Предвиђено је да се о завршеној обуци изда потврда. По завршеној обуци полаже се стручни испит пред испитном комисијом

Правилник о условима обављања послова пратње и обезбјеђења новца, вриједносних папира, племенитих ковина, метала и других вриједности ("Службени гласник РС" број 19/2003).

Правни основи приватне безбједности у Републици Српској

Министарства унутрашњих послова. Кандидату који положи испит издаје се увјерење о положеном стручном испиту.

Правилником о евиденцијама одређују се евиденције из ове области које воде, с једне стране Министарство унутрашњих послова, а с друге стране предузећа која се баве дјелатношћу обезбјеђења лица и имовине. Тако Министарство унутрашњих послова, између осталих, води и сљедеће регистре евиденција: издатих одобрења за обављање дјелатности обезбјеђења лица и имовине, затим издатих овлашћења за обављање физичког и техничког обезбјеђења, као и издатих одобрења за обављање послова пратње и обезбјеђења новца, вриједносних папира, племенитих метала и других вриједности. Предузећа која се баве дјелатношћу обезбјеђења лица и имовине воде сљедеће регистре евиденција: уговора склопљених са корисницима услуга, набављеног ватреног оружја, примопредаје оружја од стране радника задужених за ношење ватреног оружја, објеката, простора и лица која се обезбјеђују и обављања послова пратње и обезбјеђења новца, вриједносних папира, племенитих ковина, метала и других вредности.

Правилник о просторним и техничким условима за заштиту од крађе и других незгода и злоупотреба које мора испуњавати пословни простор предузећа које обавља дјелатност обезбјеђења лица и имовине и детективска агенција прописује да пословни простор предузећа које обавља дјелатност обезбјеђења лица и имовине мора представљати посебну грађевинску цјелину, опремљену на начин примјерен угледу и значају дјелатности обезбјеђења лица и имовине. С тим у вези, начелник надлежног центра јавне безбједности именује комисију која утврђује постојање прописаних просторних и техничких услова.

Правилником о условима обављања послова пратње и обезбјеђења новца, вриједносних папира, племенитих ковина, метала и других вриједности уређују се услови обављања послова пратње и обезбјеђења новца, вриједносних папира, племенитих метала и других вриједности, као и начина издавања и одузимања посебног одобрења за обављање тих послова, које издаје надлежни центар јавне безбједности. Услови обухватају посједовање најмање једног блиндираног возила, које мора бити посебно опремљено предвиђеном опремом и чији је простор на прописан начин уређен. Такође, овај Правилник предвиђа случајеве у којим ће надлежни центар јавне безбједности одузети одобрење за обављање послова пратње и обезбјеђења новца, вриједносних папира, племенитих метала и других вриједности.

Да би индустрија приватне безбједности функционисала и у потпуности адекватно обављала све задатке постављене пред њу, неопходно је да се омогући формирање адекватних организационих облика, односно да се испуне кадровски и материјално-технички

Др Милан Даничић

Гојко Павливић

предуслови (укључујући и ергономске), те обука и тренинг припадника обезбјеђења и сл. На крају, а по важности можда и најприје, потребно је да се њен рад институционализује, тако што ће се у складу са постојећим законским и подзаконским оквирима донијети **интерни општи и појединачни прописи који ће регулисати област приватне безбједности**. У том смислу се најприје морају донијети општи интерни акти предузећа (статут, правилник, правило, стратегија), који се даље разрађују појединачним интерним актима предузећа (процедуре, нормативи, стандарди и др.).

Према томе, цјелокупна активност службе обезбјеђења лица и имовине предузећа обавља се на основу двије групе нормативних аката. Прву групу сачињавају општи правни прописи садржани у законима, правилницима и наредбама надлежних органа и стручних служби, донијетим у оквирима законских овлашћења. Другу групу нормативних аката битних за конкретно обаљање послова и задатака физичког и техничког обезбјеђивања лица и имовине, односно објеката предузећа, чине поједини општи и појединачни интерни акти (статут предузећа, правилник о обезбјеђењу лица и имовине предузећа, правилник о раду службе физичког обезбјеђења, процедуре рада службе физичког обезбјеђења, одређене наредбе, радни налози и сл.).

У оквиру нормативног система унутар предузећа којим се регулишу овлашћења и рад службе обезбјеђења, од посебног су значаја слједећа акта: правилник о унутрашњем реду; правила о раду чувара; правилник о служби обезбјеђења; правилник о обезбјеђењу преноса вриједносних пошиљки и робе од посебног значаја; правилник о заштити од пожара, као и правилник о поступању у ванредним ситуацијама.⁵⁹

Посебно треба апострофирати **процедуре рада** службе обезбјеђења, као и **наредбе**. Наиме, процедуре представљају унапријед одређене, утврђене, успостављене и у писаној форми (рјеђе усмено) дефинисане методе и начине рада и поступака са којима су запослени упознати, а са циљем правилног функционисања процеса рада и извршавања задатака постављених запосленима од стране руководства предузећа. Посебна категорија су процедуре система обезбјеђења лица и имовине и пословања предузећа које се односе на функционисање процеса обезбјеђења. У ширем смислу оне су саставни дио процедура процеса рада запослених, а у ужем смислу представљају методе и начин рада запослених који су директно ангажовани на пословима обезбјеђења лица и имовине предузећа.

Процедуре рада службе обезбјеђења се израђују за сваку контролну тачку или посао појединачно. Оне представљају

⁵⁹ Упореди: Бошковић, М.: *Служба обезбјеђења*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998, стр. 13.

операционализацију поменутог правилника о раду и морају да садрже основне задатке и обавезе запосленог, оперативно разрађене до детаља и реално примјенљиве на стварно постојеће послове и контролне тачке на терену. Морају бити написане разумљиво, јасно, сажето, прецизно и језгровито, без сувишних фраза, описа и небитног садржаја. Јасно је да процедуре рада не могу обухватити сценарије свих потенцијалних догађаја, па се увијек оставља раднику обезбјеђења да, сходно својој процјени, нивоу обучености и знању које поседује, одреагује најприкладније у ситуацији која није обухваћена процедурама рада службе обезбјеђења.

Процедуре рада се могу подијелити на *стандардне процедуре рада* (односе се на сталне, свакодневне, недјељне, мјесечне, и периодичне послове) и *специфичне процедуре рада* (процедуре које се спроводе приликом наступања специфичних нетипичних штетних догађаја, као што су: терористичка активност, дојаве о постављеним експлозивним средствима, обезбјеђење лица мјеста, односи са медијима у случају нетипичних догађаја, злоупотребе овлашћења, социопатолошки облици понашања, штрајк, талачке ситуације, вјештина преговарања, пожари, елементарне непогоде и катастрофе, акцидентне ситуације). Процедуре рада, дакле, морају бити дневно ажурне и стално актуелне.

Наредба представља подзаконски акт, који доноси одговорно лице службе, односно система обезбјеђења лица и имовине предузећа, а односи се на конкретне радње и обавезе које треба да спроведу радници службе физичког обезбјеђења. Наредба је увијек усмјерена на неки догађај, који по својој природи изискује додатне активности службе физичког обезбјеђења. Временско трајање наредбе везује се за трајање догађаја због кога је донијета. Наредба се издаје у писменој форми и садржи конкретизоване задатке, одређује раднике на које се односи, материјална средства која ће се користити и вријеме трајања. По завршетку догађаја, по правилу престаје важење наредбе.⁶⁰

3. Овлашћења у примјени проактивних и реактивних мјера у остваривању послова приватне безбједности

Послови и задаци приватне безбједности се у првом реду остварују превентивним дјеловањем којим се откривају, отклањају, одвраћају и спречавају извори и носиоци угрожавања. Превентивни карактер ових послова је претпоставка њихове успјешности. Самим

⁶⁰ Мандић, Г.: *Системи обезбјеђења и заштите*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004, стр. 106.

Др Милан Даничић

Гојко Павливић

својим постојањем, организацијом и функционисањем они треба да допринесу не само отклањању насталих опасности, већ и да одвраћајуће утичу на настајање потенцијалних опасности. На тај начин се остварује основна функција приватне безбједности у цјелини, која у суштини значи реално процјењивање, благовремено откривање, ефикасно спречавање и онемогућавање угрожавања било које врсте.

Догађаји и лица која угрожавају штићене објекте и уопште имовину предузећа, као и лица припаднике обезбјеђења и остале запослене, могу бити веома разноврсни, а самим тим и мјере које ће служба обезбјеђења примијенити да би се опасности и отклониле. У највећем броју случајева биће довољне и свакодневне, рутинске превентивне мјере, док ће у неким ситуацијама радници обезбјеђења морати да примијене и ефикаснија средства.

Тако, на примјер, контрола уношења ствари од стране запослених и посјетилаца је важна превентивна мјера коју спроводе припадници интерне службе обезбјеђења. Њеном примјеном се спречава евентуално уношење оружја, експлозива, запаљивих материја и обијачког алата, као и свега другог што је погодно за извршење напада, угрожавање и ометање рада предузећа, односно неовлашћено прибављање података о предузећу и његовим производним процесима (уношење, на примјер, фотокамере и другог). Контрола улаза и излаза возила, уношења и изношења робе је превентивна мјера којом се спречава уношење опасних материја, недозвољен улаз као и неовлашћено изношење имовине предузећа, и сл.⁶¹

Може се закључити да у остваривању послова и задатака приватне безбједности, а посебно у обезбјеђењу лица, имовине и пословања предузећа, превентивна дјелатност има посебну улогу и значај, због тога што се превентивно дјелује на узроке угрожавајућих појава и тиме спречавају криминална и друга друштвено-штетна дјела. Међутим, највећи проблем у спровођењу превентивних мјера састоји се у чињеници што превенција никад до сада није била у потпуности правно регулисана, па не постоји било каква обавеза поступања надлежних субјеката по захтјевима и приједлозима одређених органа у циљу отклањања криминогених фактора који доприносе угрожавању лица, имовине и пословања предузећа.

Због тога је било нужно да се законским регулисањем послова приватне безбједности регулишу и превентивне мјере као суштинске у сузбијању криминала и основе за рад субјеката приватне безбједности,

⁶¹ Вукадиновић, Б.; Ненадић, Р.: *Служба обезбјеђења у организацијама удруженог рада*, Центар за стручно оспособљавање руководећих кадрова у привреди, Београд, 1979, стр. 64-65.

Правни основи приватне безбједности у Републици Српској

што је Законом о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности из 2002. године у великој мјери и постигнуто. Свакако да репресивне мјере остају могућност у обављању послова обезбјеђења, као допуна и крајња нужност. Такође, требало би приликом саме изградње објеката имати у виду могућност њихове адекватне заштите, путем дизајнирања простора у циљу превенције криминала.

Према томе, у обављању послова приватне безбједности носиоци тих послова и задатака (припадници и помоћни припадници обезбјеђења, приватни детективи и др.) имају одређена овлашћења, која се могу примијенити само под условима и на начин предвиђен законским и подзаконским актима, и то само за вријеме дужности. Подразумијева се да се ова овлашћења морају примјењивати поступно и сразмјерно, према конкретним околностима.

На основу домаћег и страног законодавства које се односи на приватну безбједност, регулативе која садржи аналогна овлашћења за припаднике полиције Републике Српске, а односи се на послове обезбјеђења, односно заштиту личне и имовинске сигурности лица, на основу садашње и раније праксе, а посебно на бази анализе садржаја Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности (чл. 22-25) и одговарајућих подзаконских прописа, предмет сагледавања биће овлашћења која су служби обезбјеђења лица и имовине неопходна у остваривању превентивног и репресивног вида функције приватне безбједности, и то:

- 1) Издавање усмених наређења и давање упозорења;
- 2) Задржавање и легитимисање (утврђивање идентитета);
- 3) Забрана уласка неовлашћеним лицима у објекат;
- 4) Преглед и претресање;
- 5) Употреба физичке снаге и других средстава принуде (службена палица, средства за везивање), и
- 6) Употреба ватреног оружја.

Издавање наређења (вербалних команди) за удаљавање са простора се примјењује с циљем да се лице одврати од намјере чињења или нечињења неке радње којом се може угрозити безбједност поштићене вриједности у предузећу, и као инструмент безбједног поступања припадника обезбјеђења. Наређење се издаје усмено или одговарајућим знацима, на разумљив, културан и јасан начин. У том смислу, издавање наређења има превентивно репресивни значај, и лица која обављају послове обезбјеђења примјењују га у ситуацијама вишег степена ризика, с циљем спречавања наступања тежих посљедица по личну и имовинску сигурност лица и предузећа, односно спречавања

Др Милан Даничић

Гојко Павливић

бјекства лица затеченог у вршењу кривичног дјела које се гони по службеној дужности.

Наређење се издаје усмено, обичним говором или преко средстава озвучења. Оно треба да буде кратко, императивног карактера, јасно и извршиво. Уколико лице не поступи по издатој наредби, припадник обезбјеђења ће затражити интервенцију полиције. Ситуације које у пракси захтијевају примјену овог овлашћења су различите као нпр.: туче између лица, физички и оружани напади на лица, објекте, имовину, раднике физичког обезбјеђења, покушаји и насилни (неовлашћени) уласци у просторије и објекте који се штите, удаљавање са тих простора, непоштовање интерних правила којим се штити безбједност лица и предузећа, и др.

Давање упозорења је овлашћење службе обезбјеђења које има превентивни значај у заштити имовине и лица. Примјењује се, прије свега, у ситуацијама у којима постоји реална опасност да лица која се налазе на простору предузећа могу својим понашањем угрозити личну сигурност (живот и тјелесни интегритет) других лица у предузећу и имовину предузећа, било својим свјесним и намјерним (умишљајним) или несвјесним и нехатним чињењем.⁶²

Ситуације које оправдавају примјену овог овлашћења могу бити различите, као на примјер: свађа између лица или покушај рјешавања конфликтне ситуације физичком снагом или другим опасним средством; непоштовање интерних прописа предузећа, чијим кршењем би се довела у опасност безбједност лица и имовина предузећа (употреба топлотних извора са отвореним пламеном на мјестима са високим ризиком плинске или бутан супстанце и друге запаљиве течности, гасови и експлозивне и распрскавајуће материје и др.); неовлашћено приближавање објекту који се штити, односно насилан покушај уласка у тај објекат; случајеви покушаја бјекства лица са мјеста извршеног кривичног дјела које се гони по службеној дужности, када се лице упозорава на могућност употребе силе, а посебно ватреног оружја и др.

Упозорење се даје усмено, гласом са ауторитативним тоном, а може се дати и свјетлосним или другим знаком, звуком пиштаљке, или на други погодан начин, и мора бити кратко и јасно. Такође, може се допуњавати, на примјер, одређеним покретима руку и кратким објашњењем могућих посљедица усљед недозвољеног понашања лица према коме се ово овлашћење примјењује.

⁶² Давање упозорења се у принципу примјењује у ситуацијама мањег ризика, када још није наступила посљедица узрокована недозвољеним понашањем лица, али се изузетно може примјенити и у ситуацијама високог ризика у којима је наступила забрањена посљедица, с циљем да се одређено лице упозори на могућност употребе силе, па и ватреног оружја.

Најчешћи случајеви издавања усмених наређења, односно упозорења се односе на удаљавање лица која се налазе у близини објекта, гашење ватре запаљене у близини објекта, удаљавање лица која покушавају да снимају или скицирају објекат или поједине његове дијелове, забрану уношења или изношења ствари за које постоји забрана, ограничење кретања на појединим мјестима у објекту, удаљавање са појединих мјеста у објекту где је приступ забрањен и забрану пушења на одређеним мјестима у објекту. Припадници обезбјеђења реализују ова овлашћења у свим ситуацијама у склопу своје дјелатности, било на капији објекта (улаз, излаз), на стражарском мјесту или кроз контролну дјелатност безбједносног стања у објекту и непосредно око њега.⁶³

У обављању послова физичког обезбјеђења, припадник обезбјеђења је за вријеме вршења службене дужности овлашћен да, до доласка полиције, *задржи* лице које је на простору или у објекту које обезбјеђује затекао у вршењу кривичног дјела. Иако ових дјела има много, на пословном простору радне организације најчешће се врше кривична дјела против имовине (приватне и др.), кривична дјела против живота и тијела и кривична дјела против опште сигурности. Задржавање је радња којом се задржаном лицу, које је затечено у вршењу кривичног дјела, онемогућава удаљење до доласка полиције. У случају да затечено лице пружи отпор и покуша бјекство, припадник обезбјеђења може примијенити средство принуде (средства за везивање) да би задржало лице до доласка полиције. Задржано лице мора се одмах предати полицији. Припадник обезбјеђења који је задржао лице дужан је одмах обавијестити полицију о задржавању и разлозима задржавања, те мјесту на коме је лице задржано и до доласка полиције поступати по наређењима овлашћених службених лица полиције. О предузетој радњи задржавања припадник обезбјеђења сачињава извештај, који заједно са задржаним лицем предаје припадницима полиције.

Сматра се да је извршилац кривичног дјела затечен на лицу мјеста у вршењу дјела у смислу законског прописа, када је нађен на мјесту извршења кривичног дјела или у непосредној близини тог мјеста у вријеме или непосредно после извршења дјела. Такво лице треба задржати у посебној просторији, извршити претрес, обавијестити органе унутрашњих послова, сачекати да они дођу и предати им извршиоца. Истовремено, припадници обезбјеђења ће до доласка најближег органа полиције обезбиједити и сачувати све материјалне доказе, уколико они постоје.

Садашња правна ситуација у Републици Српској дозвољава да лице које обавља послове обезбјеђења може лишити слободе

⁶³ Бошковић, М.: *Физичко обезбјеђење и заштита објеката* (приручник), Vortex, Београд, 1995, стр. 48-49.

Др Милан Даничић
Гојко Павливић

лице затечено у вршењу било ког кривичног дјела у кругу-објектима предузећа, на штету физичких лица и самог предузећа, по експлицитном законском основу (члан 22 Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској делатности.), али и по општем законском основу, тј. као и сваки грађанин. Наиме, према члану 190. Закона о кривичном поступку ("опште право задржавања"), лице затечено на извршењу кривичног дјела може свако задржати. Лице које је том приликом задржано (лишено слободе) мора се одмах предати суду, тужиоцу или најближем полицијском органу, а ако се то не може учинити, мора се одмах обавијестити један од тих органа.

С обзиром на то да према лицу које је задржано, тј. лишено слободе од стране припадника обезбјеђења, треба спроводити даље законске поступке, неопходно је да се то лице обезбиједи од евентуалног бјекства ради преузимања од стране овлашћених органа. У том циљу, служби обезбјеђења треба законски омогућити да лице лишено слободе може спровести мјесно надлежном органу унутрашњих послова, што захтијева обученост радника за спровођење-привођење или за задржавање у одређеној просторији до доласка припадника полиције. Сматра се, наиме, да постоје ситуације са високим ризиком, када лицу лишеном слободе могу на путу до полицијске станице пружити помоћ његови прикривачи, помагачи или саизвршиоци (нападом на возило и сл.).

Увођење посебног законског основа за примјену овлашћења на задржавање (лишење слободе) лица које је затечено у вршењу кривичног дјела, које би било у функцији заштите лица и имовине предузећа, намеће потребу и да се о задржавању таквог лица сачини одговарајући извјештај и забиљешка припадника обезбјеђења. На тај начин би се то овлашћење разликовало од права сваког грађанина да лиши слободе лице под овим условима, а такође би се та писмена, поред писмена које сачини полиција, узимала у обзир као чињенични материјал у вођењу кривичног поступка. Ово, међутим, захтијева и одређену едукованост лица службе обезбјеђења у погледу познавања једног дијела материјалног кривичног права (радње и посљедице одређених кривичних дјела).

Само задржавање је по својој тактици и начину поступања сложена радња, односно скуп систематски примијењених овлашћења, као што су право на употребу средстава принуде физичке снаге, службене палице, средства за везивање и ватреног оружја. Ако задржано лице приликом задржавања пружа отпор, чувари ће, зависно од врсте отпора, примијенити одговарајућа средства, укључујући и употребу лисица, и

савладати га. Изузетно, средства за везивање, лисице, могу се задржати и после таквог савлађивања, уколико постоји опасност да лице поново почне да пружа отпор.

У обављању послова физичког обезбјеђења, припадници обезбјеђења су за вријеме дужности овлашћени и да **легитимишу** (утврде идентитет) лица која улазе у објект или простор који се обезбјеђује, односно која излазе из таквог објекта или простора. Ово овлашћење представља значајну и најчешће коришћену мјеру обезбјеђења лица и имовине предузећа. Она се предузима према непознатим лицима на улазу, односно излазу из штићеног објекта или простора, као и према лицима затеченим на наведеним објектима или простору. Суштина примјене овог овлашћења састоји се у утврђивању идентитета лица, разлога уласка у штићени објект или простор, времена задржавања, као и другим питањима од значаја за безбједност објекта и простора који се обезбјеђује. У циљу ефикасног обављања послова обезбјеђења предузећа, у превентивном и репресивном поступању може се утврђивати идентитет свих лица која нису у радном односу у предузећу по различитим основима.

Ради утврђивања идентитета, припадник обезбјеђења може затражити личну карту или другу јавну исправу којом се може утврдити идентитет.⁶⁴ Постоји велики број случајева у којима се неко лице може легитимисати. Легитимисање се може примјењивати према непознатим и сумњивим лицима која се налазе на мјестима у предузећу супротно утврђеном режиму присуства лица, лицима која својим понашањем индицирају на могуће извршење неког кривичног дјела у предузећу, када покушавају да уђу у чувани простор или зону, када се над њима врши преглед, примјењују средства принуде и друга овлашћења дата законом.

Одговарајућим интерним правним актом по правилу су предвиђени услови под којима се у обављању послова обезбјеђења може примјењивати ово овлашћење, а подзаконским актом и начин његове примјене. У сваком случају је уобичајено да, када долазе у предузеће у службену или приватну посјету, одређена лица на пријавници оставе личну карту или другу јавну исправу на основу које се може утврдити идентитет њеног носиоца. Легитимисање се врши у случајевима када се у

⁶⁴ Лични идентитет посјетилаца утврђује се на основу идентификационе исправе, а то је лична карта за лица која су стално настањена у земљи и путна исправа пасош за лица из иностранства. Да би била вјеродостојна, идентификациона исправа мора бити у таквом стању да се не доводи у сумњу њена оригиналност не смије бити поцијепана, исправљана, умрљана, нити са оштећеном фотографијом. Идентитет појединих категорија посјетилаца, поред личне карте, утврђиваће се и допунским документима. Тако ће се од лица која у предузећу врше поправке и одржавање уређаја и инсталација тражити и радни налог, док ће се од учесника стручних екскурзија тражити и њихов списак, итд.

Др Милан Даничић

Гојко Павливић

просторијама или објектима предузећа затекну лица која личну исправу нису оставила на пријавници, а непозната су.

Према ставу законодавца Републике Српске (чл. 22 ст. 1 тач. 3 Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности), припадник обезбјеђења за вријеме обављања дужности има овлашћење и да **забрани приступ неовлашћеним лицима** објектима или простору који се обезбјеђује. Примјена овог овлашћења у обављању послова физичког обезбјеђења има за циљ да се неовлашћена лица упозоре да не смију ући у објекте или просторе који се обезбјеђују, нити се приближити одређеним објектима или просторима преко утврђене, видљиве или невидљиве, обиљежене безбједносне границе или спријече да, услед непажње или других околности, приближавањем угрозе заштићени објекат или простор.

Због тога је контрола улаза, излаза и кретања једна од основних мјера обезбјеђења лица и имовине предузећа која има за циљ да омогући или онемогући, успори или убрза улаз, излаз и кретање, односно задржавање на одређеном простору, затим да спријечи неовлашћено посматрање и прикупљање података о имовини предузећа, раду служби, запосленим лицима и странкама, као и да спријечи наношење штете имовини предузећа и запосленим лицима.

Припадници обезбјеђења у самом предузећу морају да спријече свако непотребно кретање по пословним просторијама, како запослених тако и посјетилаца. Ово је веома важна превентивна мјера, чијом се примјеном спречава неовлашћен приступ виталним објектима лица која су легално ушла ради обављања других послова у радној организацији. Да би се то остварило, нормативним актима треба извршити класификацију објеката по њиховој важности, а самим тим и по мјерама обезбјеђења које се ту примењују. У систему обезбјеђења лица и имовине уобичајена је класификација на три зоне:

- ☑ Зона под општим обезбјеђењем у којој се налазе објекти и службе који нису посебно осјетљиви са гледишта обезбјеђења. То су објекти намијењени смјештају служби које раде са странкама и одржавају везу са јавношћу. Ту нису потребне посебне мјере обезбјеђења, а запослени и посјетиоци се крећу без посебног надзора;
- ☑ Зона у којој је ограничено кретање запослених и њихових посјетилаца представља простор у коме се налазе уређаји који су неопходни и од виталног значаја за предузеће. То су производни погони, магацини сировина и готових производа, резервоари горива, трансформаторске станице и сл. Ову зону би требало физички одвојити од осталог простора и посебно обезбиједити.

Улаз запослених треба ограничити само на оне који ту раде, а улаз посјетилаца дозволити само уз пратњу;

- ☑ Зона у којој је забрањено кретање свих лица изузев овлашћених представља посебно ограђен и обезбијеђен простор, гдје су смјештени такви објекти и уређаји чије се постављање и мјесто држе у тајности. То су, на примјер, сефови са новцем и повјерљивим материјалом, оружје, центар техничког обезбјеђења, електронски центар и сл. Приступ запослених овој зони ограничен је само на запослене који ту раде, док се посјетиоцима не дозвољава улаз у ову зону ни под којим условима.⁶⁵

Припадници обезбјеђења могу **извршити преглед и претресање возила или лица**, како на улазу у простор или објект који се обезбјеђује, тако и на излазу из њега. Конкретно, примјена овог овлашћења подразумијева спољашњи преглед лица и возила на улазу или излазу (контролне тачке) из простора или објекта који се обезбјеђује. Приликом прегледа лица и возила припадник обезбјеђења може користити техничке уређаје типа детектора (тзв. рендген врата, детекторе за метал, детекторе за гасове-експлозиве и др.) и друга одговарајућа техничка средства.

Овим овлашћењем се припадницима обезбјеђења дају правне и фактичке могућности за прегледање лица, њиховог пртљага, возила и пратеће документације, с циљем откривања предмета којима се може угрозити безбједност лица у предузећу, имовина предузећа која се штити или предмети-имовина предузећа, који су на различите начине настали противправним присвајањем. Тиме се спречава уношење опасних предмета (ватреног, хладног оружја, експлозива и др.), али и противправно изношење имовине предузећа, што је цјелисходно, с обзиром на то да би у ситуацијама високог ризика најчешће било касно да се затражи интервенција мјесне полиције.

Ситуације које захтијевају преглед лица су оне када се приликом уласка лица у круг предузећа посумња да она код себе имају ватрено или хладно оружје, минско-експлозивна средства, те да ће их злоупотребити; када је лице затечено у извршењу кривичног дјела у предузећу које се гони по службеној дужности и код себе посједује наведене предмете, којима може повриједити лица која обављају послове обезбјеђења, друга лица и самог себе.

С друге стране, овдје није ријеч о претресању у пуном кривичнопроцесном смислу те ријечи, већ се ради само о праву на спољни преглед лица, пртљага и возила која улазе и излазе из круга

⁶⁵ Вукадиновић Б.; Ненадић Р., *op. cit.* (фуснота 13), стр. 67.

Др Милан Даничић

Гојко Павливић

предузећа.⁶⁶ То значи да је преглед могућ само по пристанку лица, односно возача (власника или корисника) моторног возила. Ако дато лице, односно возач, одбије да се подвргне прегледу, припадник обезбјеђења може га задржати до доласка полиције. Такође, ово овлашћење не може се примјењивати према овлашћеним службеним лицима.

Возила се могу контролисати на уласку или изласку из круга предузећа, као и у самом кругу. Приликом контроле треба утврдити валидност возачке исправе возача, по потреби искључити возило из саобраћаја унутар предузећа и о томе одмах обавијестити директора предузећа. Овдје се ради о контроли возача и возила ван јавног пута, што представља одговарајућу мјеру безбједности. У склопу контроле возача и возила предузећа, може се затражити на увид и документација која прати робу која се превози. У случају да се установи да роба по декларацији (пропратници, отпремници и другим актима) не одговара роби која се налази у возилу, нужно је такво возило искључити из саобраћаја предузећа и о томе одмах обавијестити менаџмент предузећа.

Да би се што успјешније спријечило уношење забрањених предмета и материјала у пословне просторије, служба обезбјеђења се може овластити одговарајућим нормативним актима да врши претрес радника и посјетилаца при уласку у пословни простор, односно у круг предузећа. Ово овлашћење ће се односити само на спољни преглед одјеће и личног пртљага.⁶⁷ О извршеном прегледу потребно је сачинити забиљешку, односно попунити извјештај о примијењеном овлашћењу.

Предмете који су послужили или могу послужити за извршење кривичних дјела која се гоне по службеној дужности, лица која обављају послове обезбјеђења привремено одузимају, уз потврду о привременом одузимању предмета. У ситуацијама високог ризика (употребљено или пронађено ватрено оружје које је послужило за извршење кривичног дјела, а које није у легалном посједу лица код кога је пронађено) обавезно се обавјештава полиција и предмети се, уз издату потврду, предају полицији. О предатим предметима служба обезбјеђења сачињава одговарајућу потврду. У случајевима потребе да се лице и возило претресу и пронађу други сумњиви предмети, потребно је обавијестити мјесно надлежне припаднике полиције.

У одређеним конфликтним ситуацијама у предузећу, са елементима употребе физичке силе и пријетње, пружања отпора

⁶⁶ За праксу је значајно разликовање овог овлашћења од радње доказивања претресања лица и објеката, које искључиво врше надлежни државни органи Републике Српске.

⁶⁷ Исто важи и за претресање запослених и посјетилаца приликом изласка из пословног простора, односно круга предузећа, којом приликом су припадници обезбјеђења такође дужни да поступају опрезно и уз поштовање личности прегледаних лица.

или напада на лица када предузимају одређене мјере обезбјеђења лица и имовине предузећа (лишења слободе лица на мјесту извршења кривичног дјела за које се гони по службеној дужности или када је лице потребно задржати до доласка припадника полиције, и у сличним ситуацијама) могуће је предвидјети **употребу физичке снаге и других средстава принуде**, (службене палице, средства за везивање, службених паса), а у посебним случајевима и ватреног оружја.

Одредбама Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности припадницима обезбјеђења је експлицитно омогућено да у обављању послова физичког обезбјеђења употребе физичку снагу, само ако на други начин не могу одбити противправни и непосредни напад којим се угрожава њихов живот или живот лица која обезбјеђују, односно противправни и непосредни напад усмјерен на уништење или умањење вриједности имовине коју обезбјеђују.

Прије употребе физичке снаге, припадник обезбјеђења је дужан упозорити лице према коме намјерава употрежити *физичку снагу*. Напад на припадника обезбјеђења мора бити противправан и непосредан и такав да угрожава живот припадника обезбјеђења или лица које он обезбјеђује, односно уништава или оштећује објекат обезбјеђења. Отпором се сматра свако супротстављање или, на други начин, онемогућавање припадника обезбјеђења у извршавању његових задатака. Отпор може бити активан и пасиван. Пасиван отпор, у овом случају, постоји када се лице оглушава и игнорише упозорења и наређења припадника обезбјеђења или се стави у такав положај да легне, сједне, ухвати се за неки предмет, клекне и на сличан начин онемогући извршење дужне радње. Активан отпор је отпор употребом оружја, оруђа или других предмета или властитом физичком снагом којом се непосредно угрожава живот припадника обезбјеђења, односно лица и објекта које они обезбјеђују.

У пракси, физичку снагу припадници обезбјеђења употребљавају у разне безбједносне сврхе, и то: ради одбијања напада на себе или другог припадника обезбјеђења, односно на објекат који се штити, ради савладавања отпора приликом лишења слободе, задржавања и спречавања бјекства лица затеченог у вршењу кривичног дјела и томе слично. Физичка снага се мора употрежити хладнокрвно, брзо и ефикасно, уз настојање да се противник што прије савлада. Свако дуже савлађивање отпора има штетне посљедице по безбједност.⁶⁸

⁶⁸ Тумановски, Д. и др.: *Обезбедување на лица и имаот*, Комора на Република Македонија за обезбедување на лица и имаот, Скопје, 2001, стр. 124.

Др Милан Даничић
Гојко Павливић

Употребом физичке снаге сматрају се захвати бацања, ударци, блокаде и друге вјештине одбране и напада, које се користе у вјештинама самоодбране ради савладавања отпора лица које физички напада на припадника обезбјеђења, лица или објекте, односно предмете који се обезбјеђују. Због тога је за примјену физичке снаге потребна посебна обука у борилачким спортовима и полицијским процедурама (избор одређене технике у датој ситуацији пасивног или активног отпора или напада, као и поштовање људских права).

Гумена палица се од стране припадника обезбјеђења употребљава под истим условима под којим се употребљава и физичка снага, али се она због могућих посљедица по здравље лица према коме се примјењује сматра тежим средством принуде. То значи да припадник обезбјеђења може употрејевити палицу само ако на други начин не може одбити противправни и непосредни напад којим се угрожава његов живот или живот лица које обезбјеђује, односно противправни и непосредни напад усмјерен на уништење или умањење вриједности имовине коју обезбјеђује.

Гумена палица се, по правилу, не употребљава ради савлађивања пасивног отпора, осим ако нема других могућности да се такав отпор савлада или је употреба других, блажих средстава принуде била неуспјешна. У сваком случају се палица не смије користити за ударе у главу или у предјелу гениталија изузев ради спречавања напада којим се непосредно угрожава живот припадника обезбјеђења или другог лица.

Употребом палице, према томе, сматрају се ударци палицом. Тиме се онемогућава прилазак лица и непосредни физички контакт-сукоб, а палица често има и психолошки значај у односу на лице према коме се примјењује. Из наведених разлога палица је ефикасније средство од физичке снаге у ситуацијама физичке надмоћности лица према коме се примјењује (у смислу тјелесне конституције, висине, мишићавости и познавања борилачких вјештина), односно већег броја лица и лица наоружаних неким опасним средством.

Пошто је законом прописана као средство принуде, потребно је познавати законске услове за примјену палице, технике удараца, кретања, ставова и блокада. Наиме, сматра се да је, уколико је палица предвиђена као средство принуде, потребно подзаконским прописом прецизирати врсту палице која се може употребљавати у обављању послова обезбјеђења, као на примјер да то може бити службена палица коју у редовном обављању посла користе припадници полиције али не и томфа,

која се користи у успостављању јавног реда и мира нарушеног у већем обиму, електрошок палица, метална палица и друге.⁶⁹

Стандардна *средства за везивање* (лисице, пластичне затеге и траке) или погодна приручна средства припадници обезбјеђења могу користити да би се спријечило бјекство лица које треба задржати до доласка полиције, ради спречавања напада на лица која обезбјеђују објекте или друга лица у предузећу и ради онемогућавања самоповређивања. Везивање се врши, по правилу, везивањем руку иза или испред леђа. Такође, треба имати у виду да би се везивањем ногу, везивањем руке и ноге, везивањем за предмете и на сличан начин повриједило лично достојанство.

Од везивања, осим ако нису у питању ситуације високог ризика (непосредно угрожавање живота припадника обезбјеђења или другог лица ватреним или хладним оружјем и сл.), требало би изузети одређене категорије лица која угрожавају безбједност у предузећима, као што су: дјеча, стара, болесна и изнемогла лица.

Овлашћења за **употребу ватреног оружја** у вршењу службене дужности представљају једно од најзначајнијих, али и најсложенијих права припадника обезбјеђења. Наиме, ватрено оружје је крајње средство које се примјењује онда када су сва остала блажа средства недовољна за одбијање напада на заштићене вриједности. То су оне најсложеније ситуације у којима се припадници обезбјеђења спречавају да изврше постављене задатке таквим интензитетом да се тај отпор не може савладати употребом физичке снаге, већ је неопходна примјена ватреног оружја.

Према томе, у обављању послова непосредног чувања и обезбјеђења лица и имовине припаднику обезбјеђења је дозвољена употреба ватреног оружја само када је то неопходно ради заштите живота лица које обезбјеђује или свог живота, и ако се истовремени и непосредно предстојећи противправни напад према лицу које се обезбјеђује или према њему самоме није могао одбити употребом физичке снаге. Из овога произилази да морају бити испуњени одређени услови да би се ватрено оружје могло употријебити.

Прво, употреба ватреног оружја мора бити неопходно потребна да би се заштитио живот лица које се обезбјеђује, као и властити живот. Друго, у овом случају, напад према лицу које се обезбјеђује или према припаднику обезбјеђења мора бити истовремен, непосредан и противправан.⁷⁰ Трећи услов представља чињеница да се истовремени и

⁶⁹ Бошковић, М.; Кековић, З.: *Обезбјеђење лица, имовине и пословања предузећа* (студија), ВШУП, Београд, 2003, стр. 43.

⁷⁰ Противправан је напад онда када нападач предузима неку радњу која је законом забрањена или је допуштена само онда ако се њеним предузимањем не угрожавају туђа

Др Милан Даничић

Гојко Павливић

непосредни противправни напад није могао одбити употребом физичке снаге.

Поред наведених услова за употребу ватреног оружја, у вези са овом употребом постоје проблеми правне и фактичке природе разјашњавања одређених ситуација, и то: (1) ситуација у којим је једно лице нападнуто тако да му је живот угрожен; (2) ситуација у којим је објекат и имовина предузећа нападнута на начин да је треба заштити употребом ватреног оружја и (3) ситуација напада на лица која обављају послове обезбјеђења на такав начин да је у циљу његовог одбијања потребна употреба ватреног оружја.

Ове ситуације су разрађене са становишта употребе ватреног оружја у практичном поступању припадника обезбјеђења. Тако, на примјер, нападом на лица која обављају послове обезбјеђења (и нападом на друга лица у кругу предузећа) на начин да им је живот угрожен сматрала би се ситуација напада физички надмоћнијег лица, напада два или више лица (ситуације бројчане премоћи), напада оружјем или неким опасним средством. Нападом на објекат би се сматрао насилан уласак у објекат (или сам покушај насилног уласка) или у дворишни простор објекта са намјером да се објекат уништи, оштети или да му се уништи или оштети неки важан уређај или постројење.

Ватрено оружје се може, у одређеним случајевима, примјенити само онда ако напад непосредно предстоји или ако је већ започет и траје. Употреба оружја ван ових ситуација представљала би кривично дјело. Прије него што се употреби ватрено оружје, нападача треба упозорити да предстоји употреба оружја. Треба водити рачуна да се употребом оружја не повриједе лица која нису умјешана у напад, као и да се том приликом не нанесе већа материјална штета предузећу.

Ако нападач послије покушаног или извршеног тежег кривичног дјела бјежи са лица мјеста, припадник обезбјеђења је дужан да настоји да га ухвати, па ако то није могуће на други начин, употребиће оружје, пошто га претходно опомене. Ноћу, у густој магли, на непрегледном терену и када лице бјежи у правцу објекта који му омогућава да се сакрије или употреби ватрено оружје, чувар ће употребити ватрено оружје и послије првог позива. Међутим, ако лице бјежи у правцу грађана, а постоји опасност да би они могли бити повријеђени, радник службе обезбјеђења не смије пуцати.

права. Истовремен је онај напад који траје у тренутку када је дошло до употребе ватреног оружја. Непосредним нападом сматра се напад којим се угрожава живот припадника обезбјеђења или лица које се обезбјеђује употребом ватреног оружја или опасног оруђа, напад од стране више нападача, као и напад од стране физички јачег нападача или нападача који влада посебним вјештинама.

Прије употребе ватреног оружја, припадник обезбјеђења је дужан упозорити лице против кога намјерава да употреби ватрено оружје. Приликом употребе ватреног оружја припадници обезбјеђења дужни су чувати животе других људи. Истовремено, и свака злоупотреба ових овлашћења може да има одговарајуће посљедице и за припаднике обезбјеђења. Због тога је законом прецизно одређено да је припадницима обезбјеђења дозвољено ношење искључиво кратког ватреног оружја, и то само за вријеме обављања послова непосредног чувања и обезбјеђивања лица и имовине. Поред тога, припадници обезбјеђења не смију у обављању послова и задатака носити властито ватрено оружје, јер то представља прекршај. Такође, пуцање у ваздух ради сигнализације и тражења помоћи, као и пуцање на животиње, не сматра се употребом ватреног оружја.

Законом је прецизно одређено поступање послје употребе ватреног оружја. Наиме, припадник обезбјеђења који је употребио ватрено оружје дужан је о томе одмах обавијестити најближу полицијску станицу, која ће даље предузети законом предвиђене мјере и радње, тј. одмах ће о томе обавијестити тужиоца, који је дужан без одлагања обавити увиђај на лицу места. Ако се утврди да постоје основи сумње да је припадник обезбјеђења приликом употребе ватреног оружја учинио кривично дјело или прекршај, привремено ће му се одузети овлашћење за обављање послова обезбјеђења лица и имовине, до окончања исхода датог кривичног или прекршајног поступка.

4. Литература

Објављене књиге и радови:

1. **Бошковић, М.:** *Служба обезбјеђења*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998.
2. **Бошковић, М.:** *Физичко обезбјеђење и заштита објеката* (приручник), Bodex, Београд, 1995.
3. **Бошковић, М.; Кековић, З.:** *Обезбјеђење лица, имовине и пословања предузећа* (студија), ВШУП, Београд, 2003.
4. **Вукадиновић, Б.; Ненадић, Р.:** *Служба обезбјеђења у организацијама удруженог рада*, Центар за стручно оспособљавање руководећих кадрова у привреди, Београд, 1979.
5. **Вејновић, Д.; Шикман, М.:** "Мјесто и улога законског и подзаконског регулисања области о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности", *Дефендологија*, бр. 15-16/2004.
6. **Мандић, Г.:** *Системи обезбјеђења и заштите*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004.

Др Милан Даничић

Гојко Павливић

7. **Schreier, F.; Caparini, M.:** *Privatising security: law, practice and governance of private military and security companies*, Geneva, 2005.
8. **Тумановски, Д. и др.:** *Обезбедување на лица и имаот*, Комора на Република Македонија за обезбедување на лица и имаот, Скопје.

Закони и подзаконски прописи:

1. Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности ("Службени гласник РС" број 50/02, 92/05 и 91/06).
2. Закон о друштвеној самозаштити ("Службени лист СРБиХ" број 24/86).
3. Правилник о условима и начину спровођења техничког и физичког обезбјеђења ("Службени гласник РС" број 20/2003).
4. Правилник о легитимацији припадника обезбјеђења и детективској легитимацији ("Службени гласник РС" број 19/2003).
5. Правилник о начину полагања стручног испита за припаднике физичког и техничког обезбјеђења и приватној детективској дјелатности ("Службени гласник РС" број 20/2003).
6. Правилник о евиденцијама ("Службени гласник РС" број 20/2003).
7. Правилник о просторним и техничким условима за заштиту од крађе и других незгода и злоупотреба, које мора испуњавати пословни простор предузећа које обавља дјелатност обезбјеђења лица и имовине и детективска агенција ("Службени гласник РС" број 20/2003).
8. Правилник о условима обављања послова пратње и обезбјеђења новца, вриједносних папира, племенитих ковина, метала и других вриједности ("Службени гласник РС" број 19/2003).

Dr Milan Daničić
Police College, Banja Luka
Gojko Pavlović
Police College, Banja Luka

LEGAL ASPECTS OF PRIVATE SECURITY IN REPUBLIC OF SRPSKA

SUMMARY: In the end of 20th century the proces of transition started characterized by transformation and privatization of public property. Privatization of security offers resulted in forming of private security sector, which has its organisation, subjects, and funds. This sector can function well since the state is unable to satisfy all needs of population.

The existance of the private sector demands the legala background, laws, and other legal acts. Only at the beginning of the 21st century was a private sector regulated, through enacting of law.

Through legal regulations of the private sector in Republic of Srpska, all details are presented. In this case, the legal aspects are ground for efficiency, and for actions of agencies for property and population security. Other acts deal with the activity of these agencies, conditions needed for protection of property and subjects, their jurisdiction and other issues.

The numerous issues on the private security sector will be discussed in this paper, and the historical development of private security sector in Republic of Srpska, what are the target groups and how they are organized. Some other characteristics and specific details will be explained as well.

KEY WORDS: security privatization, private security sector, property and population protection, phisical and technical protection, security jurisdiction, books of rules, procedures, orders.

Доц. др Милан Гужвица
Управа за полицијско образовање
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

КОРЕЛАЦИЈА СПОСОБНОСТИ РАВНОТЕЖЕ СА НИВООМ ИЗВОЂЕЊА ТЕХНИКЕ УДАРАЦА ЧЕЛОМ ПЕСНИЦЕ У КАРАТЕУ

Резиме: У раду је испитивана корелација способности одржавања равнотеже са нивоом извођења удараца челом песнице. Истраживање је вршено на узорку од 76 студената ВШУП-а из Бањалуке, старости између 19 и 21 године. Едукација удараца рукама и њихова комбинација трајала је укупно осам часова, након чега је експертском оцјеном утврђен ниво усвојености удараца челом песнице и њихова комбинација. Узорак варијабли је чинило осам тестова за процјену способности одржавања равнотеже и варијаблу за процјену нивоа извођења технике удараца челом песнице коју су чиниле три технике (ои-тсуки; гјаку-тсуки и рен-тсуки). Анализом добијених резултата утврђено је да не постоји статистички значајна сагласност између предикторских варијабли и критеријумске варијабле, чиме је нулта хипотеза и потврђена. С обзиром на то да примијењени тестови нису омогућили дефинисање посматраних техника, предлаже се да се у сличним истраживањима, која ће имати за циљ да укажу на то да је способност одржавања равнотеже један од значајнијих фактора за учење и усавршавање технике каратеа, одаберу тестови помоћу којих се процјењује динамичка равнотежа. Такође, било би добро када би се формирали и специфични тестови који би већим дијелом дефинисали структуру техника у каратеу.

Кључне ријечи: Корелација/ Равнотежа/ Ударици

1. УВОД

Карате је веома динамичан спорт у ком се врше нагле промјене правца и смјера кретања са веома честим извођењем појединачних или комбинованих техника (мисли се на разноврсност удараца и блокова), при чему је ангажовано цијело тијело уз беспријекорну унутармишићну

и међумишићну координацију. За карате се може рећи да је то синтеза менталне и тјелесне активности, тјелесне снаге и сигурности у контакту са противником, препознавање и предвиђање намере противника, доношење одлуке и реализација моторног програма, ритам и тајминг. Као индивидуалан спорт, када је у питању спортска борба, карате се дефинише као облик надметања два супротстављена такмичара у испољавању вјештине (технике) каратеа по правилима која прецизирају: трајање борбе, критеријуме вредновања технике и понашање (дозвољене и забрањене радње). Резултат борбе је квантификован бројем постигнутих поена, који дају биполарни исход означен као побједа или пораз. Спортска борба у каратеу је сложена, астереотипна, ациклична активност са разуђеним облицима ставова, кретања, удараца, блокова и чишћења⁷¹. Доминантна техника, уједно и једина техника која се бодује као поен, јесте ударац у неку од виталних тачака противника. Приликом задавања удараца, неопходно је да се задовоље основни елементи техничког извођења, као што су: добра форма, коректан став, испољеност снаге, правременост и коректност дистанце. Бодовне површине су: глава, лице, врат, леђа, груди и стомак. У питању је, дакле, комплексна моторичка активност, која се реализује кроз велики број сложених, промјенљивих и непредвидивих кретања и ситуација које захтијевају најбоље одговоре. Да би дошао до тог нивоа квалитета, каратиста треба научену (до аутоматизма или, још боље, навике) структуру кретања интегрисати у задане структуре ситуација на најефикаснији начин, те их по потреби моћи и модификовати. Таква обученост и квалитета зависе од читавог низа различитих фактора у које спадају моторичке способности као општа функционална обиљежја. У питању су: сви видови снаге; сви видови брзине; координација; равнотежа; прецизност и гипкост.

Као и свака спортска активност, карате се може посматрати са структуралног, биомеханичког и функционалног аспекта. Структурални значај нам говори о хијерархији и важности типичних фаза и пот фаза и структуралних јединица које чине моторички садржаји каратеа. Биомеханички значај се огледа у ефикасности извођења технике, а функционални кроз структуру и доминацију енергетских процеса у каратеу. Може се рећи да у каратеу доминирају анаеробни (фосфагени) енергетски процеси, с обзиром на то да је у питању спорт максималног интензитета, при чему трајање акције може да буде и више секунди (продужени или репрограмирани напад). Са становишта кретања и структуре ситуација, карате је веома комплексан. Структуру чине комплекси једноставних и сложених кретања којим доминирају трансформације из ситуације у ситуацију, односно из акције у акцију

⁷¹ Поред ових техника у модерном каратеу дозвољена су ножна и бочна бацања након хватава, која не трају дуго. Међутим, ове технике нису поентирајуће.

*Корелација способности равнотеже са нивоом
извођења технике ударца челом песнице у каратеу*

(напад - одбрана - контранапад). Када говоримо о факторима успјешности борбе, морамо погледати њену спецификацију. Спецификација се односи на структуру низа спорташевих способности и особина које утичу на успјешност у спортској борби. Ти фактори увијек су поредани хијерархијски по важности. Неки од фактора су: моторичке способности, функционалне способности, морфолошке карактеристике, али и когнитивне способности (способност тактичког мишљења), затим конативне способности (контрола емоција и агресивности), здравствени и социјални статус, утренираност итд.

Најчешће спомињане способности, као доминантне способности у каратеу су: снага (експлозивна и брзинска); брзина (брзина извођења појединачног покрета и низа покрета - фреквенција покрета); координација и гipкост. Равнотежа, као веома значајан фактор у спортској борби у каратеу, колико је аутору овога рада познато, није била посебан предмет и проблем неког научног истраживања. Зато је, на овом мјесту, потребно укратко рећи шта се то подразумејева под равнотежом? Под равнотежом се подразумејева способност очувања стабилног положаја тијела код разноликих покрета (кретања) и положаја, односно способност да се тијело задржи у заданом положају. Одатле и разликујемо статичку и динамичку равнотежу. Статичка равнотежа се односи на одржавање задатог положаја тијела у мировању (тијело није у покрету, а површина ослонца непромијењена), док је динамичка равнотежа способност одржавања тијела које је у покрету (површина ослонца је промјенљива). Голаб, 1962. (по Зациорском), дошао је до показатеља који указују да статичке и динамичке равнотеже мало корелирају између себе. Када се одржава неки положај, човјеково тијело није апсолутно непокретно, оно се све вријеме "колеба" и уравнотежава. У ствари, то је константно кретање, и иако се то кретање не одликује параметрима локомоције, амплитуде покрета су веома мале, често непримијетне, ипак се врши у зглобовима који су близу површине ослонца. Такође по Зациорском, А. Н. Крестовников, 1951; В. В. Медведев, 1954; Естап, 1959. и др. утврдили су да постоји зависност између физичке припремљености човјека и равнотежних способности. Крос и др.(1957), опет по Зациорском, нашли су корелацију између равнотеже и брзине пливања од $0,75 \pm 0,05$. Што је функција равнотеже у човјека савршенија, она се брже успоставља и мање су амплитуде "колебања". Да је равнотежа значајна моторичка способност указују и ауторитети из неких других спортских дисциплина, као што је и С. Трнинић, који је на предавању на Кинезиолошком факултету у Загребу 2000. године равнотежу ставио на прво мјесто као моторичку способност значајну за кошаркашку игру.

Иако је равнотежа генетски предодређена, ипак је могуће њено усавршавање. Један од начина њеног усавршавања је отежавање услова

Доц. др Милан Гужвица

за очување равнотеже, при чему не треба тежити да се непокретни положај одржи што дуже, већ да се намјерно изгуби равнотежа и одмах врати у стабилан положај. Други начин се заснива на усавршавању анализатора задужених за одржавање равнотеже (вестибуларног и моторног апарата). За усавршавање вестибуларне функције користе се вјежбе са праволинијским и угловним убрзањима. С обзиром на то да отолитни апарат (реагује на праволинијско убрзање) и полукружни каналићи (раздражују се кружним кретањем) дјелују независно, потребно је да се приликом усавршавања поменутог механизма примјењују како праволинијска тако и полукружна кретања у различитим правцима.

Дакле, као што је већ раније речено, карате је веома динамичан спорт који, поред разноврсних удараца рукама и ногама, обилује и разноврсним кретањем (доминација динамичке равнотеже), што, свакако, изазива промјенљивост угла сигурности равнотежног положаја. Зато је способност да се задржи равнотежни положај, као моторичка способност, несумњиво од великог значаја за ефикасност у спортској борби у каратеу. Такође, код учења и увјежбавања основних елемената технике у каратеу, нужно је премјештање тијела из једног простора у други, при чему се смањује површина ослонаца (карактеристика за ударце ногом), те се истовремено јављају и појачани захтјеви за одржавање равнотеже као рефлексна активност. Када је у питању ниво способности равнотеже и њен позитивни утицај на ефикасност у спортској борби, могли бисмо рећи да је то готово аксиом, нешто што се подразумијева. Међутим, када је у питању учење и усвајање основних елемената технике у каратеу, онда је то нешто што захтијева посебну пажњу. Било би интересно утврдити у каквом се односу налази латентна моторичка способност - равнотежа са техником удараца челом песнице у каратеу. Зато ће се и **предмет** истраживања односити на равнотежу као моторичку способност значајну за ниво извођења основних елемената технике каратеа.

У том смислу и **проблем** овог истраживања јесте равнотежа као моторичка способност од могућег значаја за учење и усвајање моторичких програма из каратеа.

На основу предмета и проблема истраживања, одређен је и циљ истраживања. Основни **циљ** је утврђивање односа равнотеже и нивоа усвојености технике удараца челом песнице.

2. ХИПОТЕЗЕ

Х₀ Способност одржавања равнотежног положаја тијела није у значајној сагласности са нивоом усвојености технике удараца челом песнице у каратеу.

*Корелација способности равнотеже са нивоом
извођења технике удараца челом песнице у каратеу*

X₁ Равнотежа као општа моторичка способност статистички је у значајној сагласности са нивоом усвојености технике удараца челом песнице у каратеу.

3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Укупна едукација удараца рукама и њихова комбинација трајала је укупно осам часова, од чега је на ставове и кретање утрошено два часа, на ударац руком уз искорак истоименом ногом - ои-тсуки, 2 часа; на ударац руком уз искорак супротном ногом - гјаку-тсуки, 2 часа и на њихову комбинацију - рен-тсуки, 2 часа. Моторичка способност (равнотежа) процјењивана је преко осам стандардизованих тестова провјерених и испробаних у пракси. На крају обуке, експертском оцјеном три испитивача утврђен је ниво усвојености удараца челом песнице и њихова комбинација. Технике су извођене по три пута, при чему су испитаници били бочно окренути у односу на испитиваче.

3.1. Узорак испитаника

Узорак испитаника су чинили студенти прве године Високе школе унутрашњих послова из Бањалуке, старости између 19 и 23 године, клинички здравих, без видљивих тјелесних недостатака или морфолошких аберација. Студенти који су имали ранија знања компатибилна са елементима из каратеа, овим истраживањем нису били обухваћени.

3.2. Узорак варијабли

Узорак варијабли је подијељен на два субузорка: на варијабле које су чиниле осам тестова за процјену способности одржавања равнотеже и варијаблу за процјену нивоа извођења технике удараца челом песнице коју су чиниле три технике (ои-тсуки; гјаку-тсуки и рен-тсуки).

3.2.1. Предикторске варијабле

- ☒ МБАУ20 - стајање на двије ноге уздужно на клупици за равнотежу са отвореним очима,
- ☒ МБАУ10 - стајање на једној нози уздужно на клупици за равнотежу са отвореним очима
- ☒ МБАП20 - стајање на двије ноге попречно на клупици за равнотежу с отвореним очима,

Доц. др Милан Гужвица

- ☒ МБАП10 - стајање на једној нози попречно на клупици за равнотежу са отвореним очима,
- ☒ МБАУ2з - стајање на двије ноге уздужно на клупици за равнотежу с затвореним очима,
- ☒ МБАУ1з - стајање на једној нози уздужно на клупици за равнотежу са затвореним очима,
- ☒ МБАП2з - стајање на двије ноге попречно на клупици за равнотежу са затвореним очима,
- ☒ МБАП1з - стајање на једној нози попречно на клупици за равнотежу са затвореним очима,

3.2.1. Критеријумска варијабла:

- ☒ Ударци.

3.3. *Метод прикупљања података*

Подаци су прикупљани мјерењем равнотежних способности и експертском процјеном нивоа извођења технике удараца челом песнице.

3.4. *Метод обраде података*

Подаци добијени истраживањем обрађени су дескриптивном и компаративном статистичком процедуром, при чему је утврђивање сагласности између посматраних варијабли утврђивано корелационом анализом. Њихово математичко процесирање реализовано је на РС рачунару Пентијум 4 уз употребу апликационог статистичког програма SPSS-10.

4. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

У Табели 1 приказане су средње вриједности и стандардна девијација добијених резултата. Из табеле је видљиво да извођење технике удараца челом песнице није на завидном нивоу. Могло би се рећи да је то тек задовољавајући ниво. Иако разлози оваквих резултата нису предмет овога истраживања, ипак их је потребно поменути. Један од основних разлога свакако је и мали број часова обуке, те није било могуће у потпуности обезбиједити услове за стабилизацију заданих критеријума технике (да би се покрет извео, није довољно да гледамо како га неко други врши, нити само да чујемо како треба да се изводи, већ га је потребно у оптималном броју поновити и успјешно извести). Познато је да су за извођење технике удараца челом песнице у каратеу, поред снаге и брзине, од великог значаја унутармишићна и међумишићна

***Корелација способности равнотеже са нивоом
извођења технике ударца челом песнице у каратеу***

координација, као и синхронизација рада моторних јединица, што, вјероватно, већи број испитаника за релативно кратко вријеме није у потпуности достигао. Изостанком поменутих елемената, смањена је и тачност и прецизност покрета, што је такође један од критеријума за процјену нивоа извођења технике. Спори покрети су праћени продуженом активношћу агониста и са ниском активацијом, или без активације антагониста. Ниво коактивације антагониста је пропорционалан повећању брзине покрета. Повећањем брзине покрета од 70% до 100% повећава се и тачност покрета. Латаш, 1994. (према Илићу, 1999), указује на чињеницу да програми покрета реализовани умјереном брзином имају и највећи степен варијабилитета путање (не и коначног положаја), што је и био случај код већег броја испитаника приликом извођења техника.

Даље, могуће је да је, приликом учења и увјежбавања технике, изостала потуна активација личности, па тиме и разумијевање и доживљај самога покрета. Потпуно разумијевање и стваран доживљај покрета вјероватно би позитивно утицао и на мотивацију и жељу да се техника чешће изводи и трајно задржи. Дакле, по скромном мишљењу аутора, ово су међу мноштвом, једни од значајнијих фактора који су утицали на релативно низак ниво извођења удараца.

Када је пак у питању просјечно одступање свих емпиријских вриједности од аритметичке средине, примјетно је да су резултати приближних вриједности и да је у питању хомогена група испитаника. Изузетак је варијабла МБАУ10 (стајање на једној нози уздужно на клупици за равнотежу с отвореним очима), код које су забиљежене екстремне вриједности мањег броја испитаника.

Табела 1: Дескриптивне статистике

	М	Стд. дев.	Н
УДАРЦИ	6,5132	,9999	76
МБАУ20	3,5741	2,0142	76
МБАУ10	10,2572	12,0718	76
МБАП20	5,1571	4,3566	76
МБАП10	3,6234	3,0555	76
МБАУ23	2,4593	1,2325	76
МБАУ13	2,8803	1,0337	76
МБАП23	2,2800	,7860	76
МБАП13	1,8845	,6957	76

У Табели 2 приказани су Пирсонови коефицијенти корелације за посматране варијабле. У дијагонали су уписане јединице, будући да

варијабла Ударци сама са собом исказује максималну нумеричку сагласност, док су испод дијагонале уписане интеркорелацијске вриједности. Када се детаљно погледају коефицијенти у табели, види се да не постоји било каква сагласност равнотеже са нивоом извођења технике удараца челом песнице, чиме је хипотеза H_1 одбачена. Међутим, када су у питању међуодноси појединих тестова равнотеже, примјећује се да су они у приближно уједначеном распону и крећу се од слабе до значајне повезаности. Значајна сагласност је израчуната на нивоу од 0,01, односно на 99%-тном нивоу. Вриједности које се крећу p од 0 до $\pm 0,2$ указују на одсуство било какве везе; вриједности p од $\pm 0,21$ до $\pm 0,4$ указују на слабу повезаност, а вриједности p од $\pm 0,41$ до $\pm 0,7$ указују на значајну повезаност. Из табеле се види да вриједности које указују на веома високу повезаност међу посматраним варијаблама нису добијене нити у једном случају. Дакле, слаба повезаност је добијена између: МБАУ20 и МБАУ10; МБАУ10 и МБАУ13; МБАП20 и МБАП10; МБАП10 и МБАУ13; МБАУ13 и МБАП13 и на крају између МБАП23 и МБАП13. Значајна сагласност добијена је између слиједећих варијабли: МБАП10 и МБАУ23; МБАП10 и МБАП13; МБАУ23 и МБАУ13 и између МБАУ23 и МБАП13.

Објашњење којим се потврђује H_0 могуће је видјети из редова који слиједе.

Обрасци моторних активности планирају се у мозгу, а команде мишићима углавном се шаљу путем кортикоспиналног и кортикобулбарног система. Тако, ударци у каратеу имају своју кинематику и карактеришу их терминални балистички покрети (задан је почетни и крајњи положај покрета без могућности његове исправке). Ударац се врши тако што једна мишићна група повећа ниво активности тако да се тијело покреће у смјеру дејства силе све док се не заустави у новом равнотежном положају. Иако систем дијелова човјечијег тијела сопственим силама не врши праволинијско кретање, ипак се тежи да се низом криволинијских покрета тијелу саопшти праволинијски смисао кретања, како би оно било изведено рационално и у најкраћој јединици времена. У односу на брзину, кретање је могуће посматрати кроз неколико фаза. У првој фази ударац има одлике убрзаног кретања (претпоставља се да се прва трећина покрета изводи импулсом силе агониста, што доводи до убрзања кретања), при чему отолици, зато што имају већу инерцију од околне ендолимфе, падају на цилије (длачице) и на тај начин раздражују ћелије које шаљу информације у церебелум (мали мозак) о поремећају равнотеже. Рефлексном активношћу, али ипак под контролом церебелума, за вријеме кретања почиње поправка положаја тијела. У другој фази, инерцијом се одржава једнолико кретање, док се у трећој фази, почетком дјеловања антагониста, врши успорено кретање. За све вријеме кретања, из рецептора који су смјештени у

*Корелација способности равнотеже са нивоом
извођења технике ударца челом песнице у каратеу*

мишићима, тетивама и зглобовима, спиналним и супраспиналним путевима, ради контроле покрета и положаја тијела, стижу повратне информације до моторне коре и малог мозга. У посљедњој фази ударца, извршене су све поправке, равнотежа је у потпуности успостављена, а покрет заустављен у жељеном терминалном положају. Дакле, извођење удараца је условљено ефикасношћу функционисања појединих кортикалних и субкортикалних зона ЦНС-а, укључујући и зоне рефлексног круга, и ефикасношћу координације и синхронизације различитих функционалних механизма. Као што је већ раније речено, ударици у каратеу имају обиљежје терминалних балистичких покрета, који се врше вољном контракцијом мишића агониста. Контракцијом мишића агониста могуће је изазвати и миотички рефлекс, за чију регулацију је одговоран унутрашњи регулациони круг. (Унутрашњем регулационом кругу се приписује одговорност за регулацију ексцитаторних процеса, односно за регулацију интензитета и трајања мишићне силе и финишу регулацију тонуса активираних мускулатуре). У питању је, дакле, сложена структура кретања, те су приликом извођења могуће и грешке, које се преко видних рецептора региструју и аферентним путевима преносе у моторну кору, гдје се одмах обрађују и врше исправке (учешће вањског регулационог круга).

Очито је, у питању је веома динамична и комплексна активност система човјек којом се тежи да се тијело, импулсом силе агониста, у најкраћој временској јединици премјести у простору. Међутим, примијењени тестови су процјењивали способност одржавања равнотеже у стању мировања, гдје је тијело имало одређено колебање, али не и карактеристике локомоције. Покрети тијела су вршени у циљу уравнотежавања, били су готово непримијетни, и одвијали су се углавном у скочним зглобовима. Зато, одсуство сагласности између техника удараца и способности одржавања равнотеже отвореним и затвореним очима на клупици за равнотежу је и очекивано. Овим истраживањем потврђена су и ранија тврђења да статичка и динамичка равнотежа међусобно уопште не корелирају. Чињеница да примијењени тестови нису омогућили дефинисање посматраних техника, упућује на то да се у сличним истраживањима, која ће имати за циљ да укажу да је способност одржавања равнотеже један од значајнијих фактора за учење и усавршавање технике каратеа, одаберу тестови помоћу којих се процјењује динамичка равнотежа. Такође, било би добро када би се формирали и специфични тестови који би већим дијелом дефинисали структуру техника у каратеу.

Доц. др Милан Гужвица

Табела 2: Корелациона анализа посматраних варијабли: УДАРЦИ; МБАУ20; МБАУ10; МБАП20; МБАП10; МБАУ23; МБАУ13; МБАП23 и МБАП13

		УДАРЦИ	МБАУ20	МБАУ10	МБАП20	МБАП10	МБАУ23	МБАУ13	МБАП23	МБАП13
УДАРЦИ	Пирсонова корелација	1,000								
МБАУ20	Пирсонова корелација	-,009	1,000							
МБАУ10	Пирсонова корелација	-,066	,305	1,000						
МБАП20	Пирсонова корелација	-,031	,057	,102	1,000					
МБАП10	Пирсонова корелација	,109	-,006	,220	,403	1,000				
МБАУ23	Пирсонова корелација	-,075	,007	,027	,020	,443	1,000			
МБАУ13	Пирсонова корелација	,000	,172	,328	,025	,404	,455	1,000		
МБАП23	Пирсонова корелација	,076	,211	,189	,118	,043	-,132	,142	1,000	
МБАП13	Пирсонова корелација	-,082	-,024	,186	,170	,569	,430	,385	,296	1,000

5. ЗАКЉУЧАК:

У раду је испитивана корелација способности одржавања равнотеже са нивоом извођења удараца челом песнице. Узорак испитаника су чинили студенти прве године Високе школе унутрашњих послова из Бањалуке. Едукација удараца рукама и њихова комбинација трајала је укупно осам часова, након чега је експертском оцјеном утврђен ниво усвојености удараца челом песнице и њихова комбинација. Узорак варијабли је чинило осам тестова за процјену способности одржавања равнотеже (предиктори) и критеријумска варијабла за процјену нивоа усвојености технике удараца челом песнице коју су чиниле три технике (ои-тсуки; гјаку-тсуки и рен-тсуки). Подаци су прикупљани експертским мјерењем равнотежних способности и експертском процјеном нивоа извођења технике удараца челом песнице. Подаци добијени

*Корелација способности равнотеже са нивоом
извођења технике удараца челом песнице у каратеу*

истраживањем обрађени су дескриптивном и компаративном статистичком процедуром, при чему је утврђивање сагласности између посматраних варијабли утврђивано корелационом анализом. Њихово математичко процесирање реализовано је на ПЦ рачунару Пентијум 4 уз употребу апликационог статистичког програма СПСС-10. Анализом добијених резултата није добијена статистички значајна сагласност између система предикторских варијабли и критеријумске варијабле.

Добијени су резултати који указују на одсуство било какве сагласности између способности одржавања равнотеже и извођења удараца челом песнице, чиме је хипотеза H_1 одбачена. Међутим, када су у питању међуодноси појединих тестова равнотеже, добијене су приближне вриједности које указују на постојање повезаности у распону од слабе до значајне повезаности. Објашњење ове појаве се види у самој структури кретања. Наиме, извођење удараца челом песнице је сложена структура кретања којом се тежи да се тијело, импулсом силе агониста, у најкраћој временској јединици премјести у простору. Међутим, примијењени тестови су процјењивали способност одржавања равнотеже у стању мировања, гдје је тијело имало одређено колебање, али не и карактеристике локомоције. Покрети тијела су вршени у циљу уравнотежавања, били су готово непримијетни, и одвијали су се углавном у скочним зглобовима. Дакле, примијењени тестови нису омогућили дефинисање посматраних техника, што је и било и очекивано с обзиром на ранија тврђења да статичка и динамичка равнотежа међусобно уопште не корелирају. Зато, резултати овог истраживања могу послужити сличним истраживањима, која ће имати за циљ да укажу да је способност одржавања равнотеже један од значајнијих фактора за учење и усавршавање технике каратеа, и да се одаберу тестови помоћу којих се процјењује динамичка равнотежа. Такође, било би добро када би се формирали и специфични тестови који би већим дијелом дефинисали структуру техника у каратеу.

6. ЛИТЕРАТУРА:

1. **Гајић, М.**, 1985, *Основи моторике човека*, Нови Сад.
2. **Гужвица, М.**, 2005, *Релације морфолошких и моторичких карактеристика и ефикасности примене појединих борилачких техника из програма Специјалног физичког образовања*, Физичка култура, Београд.
3. **Николић, З.**, 1995, *Физиологија физичке активности*, Београд.
4. **Oravsky P.**, 1976, *Основи биомеханике*, Београд.
5. **Зациорски, В. М.**, 1975, *Физичка својства спортисте*, Београд.

Доц. др Милан Гужвица

Reader PhD Milan Guzvica
Department for Police Education
Police College
Banja Luka

CORRELATION OF ABILITY OF BALANCE WITH A LEVEL OF PERFORMING A TECHNIQUE OF FIST KNOCK

SUMMARY: In this research 76 students between 19 and 21 age, from the Police College in Banja Luka were involved. The basic goal of this research is the latent motoric ability identification and identification of some morphological characteristics when performing the fist knock. The analysis of results show that the main components explain most of the system. Only 6 factors which describe the fist knock were isolated: the power of the kicker and his body, coordination of the whole body, power in legs, the frequency speed, hand skills and legs speed. These results could help in determination and perfection of several motoric skills, and in this way help the performing of the specific tests.

KEY WORDS: correlation, balance, kicks

Др Миодраг Н. Симовић,

редовни професор Правног факултета у Бањој Луци и
потпредсједник Уставног суда Босне и Херцеговине

СУДСКА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ЗАХТЈЕВА АДВЕРСАРНЕ ПРОЦЕДУРЕ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Резиме: Члан 6 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода не даје странци неограничено право да саслушава свједоке пред судом. У ствари, на редовном суду је да оцијени да ли би изјаве предложених свједока или извођење других предложених доказа било релевантно за одлучивање у конкретном случају. Суд који води поступак мора имати одређену дискрецију о овим питањима, а из члана 6 став 3 д) Европске конвенције слиједи да странка у поступку не може имати предност у односу на другу страну у погледу могућности да изнесе доказе⁷². Одбијање суда да проводи предложене доказе, у околностима када су чињенице због којих се тражи провођење тих доказа утврђене на други начин, дискреционо је право суда и не представља повреду члана 6 Европске конвенције⁷³. Члан 6 став 3 Европске конвенције захтијева само да суд наведе разлоге због којих је одлучио не позвати оне свједоке чије саслушање је изричито захтијевано⁷⁴. Такође, члан 6 став 1 Европске конвенције обавезује судове да дају образложења за своје пресуде, али то се не може тумачити као обавеза да се да одговор на сваки навод, него само на онај који суд оцијени релевантним⁷⁵.

⁷² Види Уставни суд Босне и Херцеговине, одлука број У-6/02, објављена у “Службеном гласнику Босне и Херцеговине” број 24/02.

⁷³ Види Дом за људска права за Босну и Херцеговину, одлука о прихватљивости и меритуму број ЦХ/98/1335 и др., *Зухдија Ризвић и др. против Федерације Босне и Херцеговине* од 5. марта 2002. године, тачка 253.

⁷⁴ Види Европски суд за људска права, *Видал против Белгије*, пресуда од 22. априла 1992. године, Серија А број 235, тачка 34; Дом за људска права, ЦХ/00/6558, *Един Гараплија против Федерације Босне и Херцеговине*, Одлука о прихватљивости и меритуму од 12. априла 2002. године, тачка 68.

⁷⁵ Види, Европски суд за људска права, *Наритуниан против Арменије*, Дјелимична одлука о допуствости од 5. јула 2005. године, апликација број 36549/03.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

При испитивању допустивости апелације Уставни суд Босне и Херцеговине⁷⁶ полази од одредаба члана VI/3.б) Устава Босне и Херцеговине и члана 16 став 2 Правила Уставног суда. Члан VI/3.б) Устава Босне и Херцеговине гласи: “Уставни суд, такође, има апелациону надлежност у питањима која су садржана у овом уставу кад она постану предмет спора због пресуде било којег суда у Босни и Херцеговини“. Према члану 16 став 2 Правила Уставног суда, Уставни суд ће одбацити апелацију као очигледно (*prima facie*) неосновану када утврди да не постоји оправдан захтјев странке у поступку, односно да предочене чињенице ни на који начин не могу оправдати тврдњу да постоји кршење уставом заштићених права и/или када се за странку у поступку утврди да не сноси посљедице кршења уставом заштићених права, тако да је испитивање меритума апелације непотребно.

Уставни суд у фази испитивања допустивости предмета мора утврдити, између осталог, и да ли су испуњени услови за мериторно одлучивање који су набројани у члану 16 став 2 Правила Уставног суда. У вези с тим, Уставни суд указује да према властитој јуриспруденцији и пракси Европског суда за људска права (ECtHR⁷⁷) апелант мора навести повреду својих права које штити Устав Босне и Херцеговине и ове повреде морају дјеловати вјероватно. Апелација је очигледно неоснована уколико јој мањкају *prima facie* докази који са довољном јасноћом показују да је наведена повреда људских права и слобода могућа⁷⁸, те ако чињенице у односу на које се подноси апелација очигледно не представљају кршење права које апелант наводи, тј. ако апелант нема “оправдан захтјев”⁷⁹, као и кад се утврди да апелант није “жртва” кршења Уставом Босне и Херцеговине заштићених права. Уз то, није задатак Уставног суда да преиспитује закључке редовних судова у погледу чињеничног стања и примјене материјалног права, осим у случајевима у којима су одлуке нижих судова повриједиле уставна права, или су занемариле та права, те ако је примјена закона била произвољна или дискриминацијска, уколико је дошло до повреде процесних права (право на правично суђење, право на приступ суду, право на дјелотворни правни лијек и др.) или уколико утврђено чињенично стање указује на повреду

⁷⁶ У даљњем тексту: Уставни суд.

⁷⁷ The European Court of Human Rights.

⁷⁸ Види ECtHR, *Vanek против Словачке*, пресуда од 31. маја 2005. године, апликација број 53363/99 и Уставни суд, одлука број АП 156/05 од 18. маја 2005. године.

⁷⁹ Види ECtHR, *Mezotur-Tiszazugi Vizgaldalkodasi Tarsulat против Мађарске*, пресуда од 26. јула 2005. године, апликација број 5503/02.

*Судска интерпретација захтјева адверсарне процедуре у
кривичном поступку*

Устава⁸⁰. Уставни суд, поред тога, није надлежан супституирати редовне судове у процјени чињеница и доказа, већ је задатак управо редовних судова да оцијене чињенице и доказе које су извели⁸¹. Задатак Уставног суда је да испита да ли је поступак у цјелини био правичан на начин на који то захтијева члан 6 став 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (ECHR)⁸², те да ли одлуке редовних судова крше уставна права⁸³.

Напослијетку, незадовољство апеланата оспореним одлукама не покреће, само по себи, питања у вези са заштићеним уставним правима или правима из ECHR, а апелант не наводи никакве процедуралне грешке, нити су такве грешке очигледне⁸⁴. Због тога, ако апелант не нуди чињенице и доказе који би могли оправдати тврдњу да постоји повреда уставних права на које се позива, те ако апелант нема “оправдан захтјев” који покреће питања из Устава Босне и Херцеговине или ECHR која би требало мериторно испитати - наводи апеланта о кршењу права из члана II/3.е) Устава Босне и Херцеговине и члана 6 ECHR су очигледно (*prima facie*) неосновани, па ће се апелација одбацити⁸⁵.

2. УПОТРЕБА ТЕРМИНА

Узимајући у обзир терминологију правног учења компаративних кривичних поступака, употреба термина “*adversarial procedure*” (поступак у коме судјелују супротстављене стране, контрадикторни поступак, акузаторни поступак, оптужни поступак) може да се покаже контроверзном. Међутим, овај термин је био предмет мале пажње коментатора⁸⁶. *Reed* и *Murdoch* су забиљежили да је “*adversarial hearing*” (расправа у којој учествују обје странке) кључна карактеристика и у кривичним и у грађанским поступцима⁸⁷, док *Harris*, *O’Boyle* и *Wabrick* тврде да начело које истиче члан 6 ECHR као цјелина

⁸⁰ Види Уставни суд, Одлука број У 29/02 од 27. јуна 2003. године, објављена у “Службеном гласнику Босне и Херцеговине” број 31/03; ECtHR, *Pronina против Русије*, Одлука о допуствости од 30. јуна 2005. године, апликација број 65167/01.

⁸¹ Види ECtHR, *Thomas против Уједињеног Краљевства*, пресуда од 10. маја 2005. године, апликација број 19354/02.

⁸² The European Convention on Human Rights.

⁸³ Види одлуку Уставног суда, број У 29/02 од 27. јуна 2003. године.

⁸⁴ Види, ECtHR, већ цитирана одлука *Mezőtúr-Tiszazugi Vízgazdálkodási Társulat*.

⁸⁵ Одлука Уставног суда, број АП-2848/06 од 17. септембра 2008. године

⁸⁶ Trechsel, S.: Human Rights in Criminal Proceedings, Oxford, “Oxford University Press”, 2005, стр. 89.

⁸⁷ Reed, R. and Murdoch, J: A Guide to Human Rights Law in Scotland, Edinburgh, Butterworths, 2001, стр. 304.

јесте да судски поступци морају бити адверсарни⁸⁸. Слично томе, холандски писци Dijk и van Hoof без коментара напомињу да је судска потреба да саслушања буду адверсарна⁸⁹. У сваком случају, неопходно је да се разумије склоп овог начела. Испитивање случајева гдје је постојао недостатак адверсарне процедуре и судски одговор на то, послужиће да се расвијетли склоп овог захтјева. Право на адверсарну процедуру укључује два главна аспекта: прво, захтјев да оптужени буде присутан, и друго, захтјев да одбрани буде омогућено да приговори запажањима оптужбе и да изнесе властите доказе⁹⁰.

3. ПРАВО ДА СЕ ПРИСУСТВУЈЕ СУЂЕЊУ (*THE RIGHT TO BE PRESENT AT TRIAL*)

Упштено, право да се ефективно присуствује кривичном суђењу захтјева и присуство оптуженог и гаранцију да он буду у стању да разумије и прати поступак⁹¹. Важност ове гаранције, у контексту кривичног поступка, наглашена је судском индикацијом да се она третира строже у кривичним поступцима него у грађанским случајевима⁹². Упркос нагласку о присуству оптуженог, поступци одржани у одсутности оптуженог у принципу нису некомпатибилни са ЕCHR, посебно ако оптужени може накнадно да добије од суда, који га је претходно саслушао, суштину оптужнице, и то у погледу права и чињеница⁹³. Чак и у оним случајевима гдје не постоји могућност поновног суђења, суђење *in absentia* може бити компатибилно са чланом 6⁹⁴.

⁸⁸ D Harris, D., O'Boyle, M. and Wabrick, C: Law of the European Convention on Human Rights, London, Butterworths, 1995.

⁸⁹ Van Dik, P. and van Hoof, GJH: Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, The Hague, "Kluwer Law", 1998, str. 435–474.

⁹⁰ Summers, J. Sarah: Fair Trials - The European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights, "Heart Publishing", Oxford and Portland, Oregon, 2007, стр. 113.

⁹¹ *Stanford v United Kingdom*, пресуда од 23. фебруара 1994. године, Серија А број 282–А, § 26. Погледати такође *Colozza v Italy*, пресуда од 12. фебруара 1985. године, Серија А број 89 (1985) 7, § 27 и *Belziuk v Poland*, пресуда од 25. марта 1998. године, Reports 1998–H, 558 (2000) 30 EHRR, 614, § 37.

⁹² *Dombo Beheer BV v Netherlands*, пресуда од 27. октобра 1993. године, Серија А број 274 (1994), 18 EHRR 213, § 32. "Уговорене стране имају већу слободу када се баве случајевима који се тичу грађанских права и обавеза него што имају када се баве кривичним случајевима".

⁹³ *Colozza v Italy*, број 59, §§ 27–29

⁹⁴ *FCB v Italy*, пресуда од 28. августа 1991. године, Серија А број 208–Б (1992), 14 EHRR 909, § 35.

*Судска интерпретација захтјева адверсарне процедуре у
кривичном поступку*

Нажалост, многи правни случајеви у овом подручју су изражени у терминима кривице⁹⁵. Разлике су повучене између оних случајева гдје је оптужени знао за рочиште, а није се појавио на суђењу, и оних случајева гдје оптужени није био упућен у датум рочишта. Не само да судска пракса сугерише неку неизвјесност о томе шта треба да буде заштићено, него се чини да ECtHR изражава подршку важности поштовања институција правде на рачун “права оптуженог”. Посебно проблематичан је покушај да се ово уобличи у језик појединачне аутономије – спајањем са појмом одрицања⁹⁶. Посљедично, гдје оптужени добровољно жели да се одрекне права да се појави на суђењу, судском вијећу је дозвољено да наметне санкције: “Од изузетне је важности да се одбрана појави, због права на саслушање и због потребе да се провјери тачност изјава и упореди са жртвиним – чији се интереси требају заштитити – и свједоковим. Легислатива мора бити способна да спречи неоправдана одсуства”⁹⁷. Супротно, легитимно је за чланове вијећа да окарактеришу пропуштање оптуженог да се појави као безусловно одрицање и стога да изведу суђење *in absentia*⁹⁸.

У вези са расправом у жалбеном поступку (*apeal hearings*), ECtHR је прихватио сложенији приступ, тиме што присуство оптуженог није увијек захтијевано у другом или трећем примјеру, под условом да је у првом случају саслушање било јавно. Ово значи да допуштење жалбе (*leave to appeal*) и расправа у жалбеном поступку неће неопходно захтијевати присуство апликанта⁹⁹, иако ће ово зависити, дијелом, од улоге жалбеног суда и чланова вијећа. У случају *Ekbatani* жалбени суд је позван да испита случај у погледу чињеница и права и да начини пуну процјену кривице или невиности. Суд је одлучио да у околностима случаја “то питање не може, као предмет правичног суђења, да буде исправно утврђено без директне процјене доказа усмено датих од стране жалиоца – који тврди да није починио наведено кривично дјело”. У складу с тим, поновно испитивање жалбеног суда о жалби оптуженог, на први поглед се чини, “мора да обухвата пуно поновно саслушање жалиоца и тужиоца”¹⁰⁰. Слично томе, ECtHR је пронашао кршење у

⁹⁵ Summers, J. Sarah, op. cit., стр. 113.

⁹⁶ *Ibid*, стр. 114.

⁹⁷ *Poitrimol v France*, пресуда од 23. новембра 1993. године, Серија А број 277–А (1994), 18 EHRR 130, § 35.

⁹⁸ Summers, J. Sarah, op. cit., стр. 114.

⁹⁹ Погледати *Monnel and Morris v United Kingdom*, пресуда од 2. марта 1987. године, Серија А број 115 (1988), 10 EHRR 205; *Sutter v Switzerland*, пресуда од 22. фебруара 1984. године, Серија А број 74 (1984), 6 EHRR 272, § 30.

¹⁰⁰ *Ekbatani v Sweden*, пресуда од 26. маја 1988. године, Серија А број 134 (1991), 13 EHRR 504, § 32. Видјети такође *Helmets v Sweden*, пресуда од 29. октобра 1991. године, Серија А број 212–А (1993), 15 EHRR 285, §§ 30 и 39.

случају *Kremzow v Austria*, гдје је жалиоцу била ускраћена могућност да буде присутан разматрању жалбе против пресуде, сматрајући да “придајући важност улози жалиоца против пресуде, он мора бити способан да се ‘брани лично’, као што захтијева члан 6 став 3, и да је вијеће било под позитивном дужности, упркос његовом неуспјеху да поднесе захтјев, да осигура његово присуство на суду у таквим околностима”¹⁰¹. Као генерално правило, гдје је жалбени суд способан да постави питања чињеница и права и да начини пуну процјену кривице или невиности жалиоца, жалилац има право да буде присутан¹⁰². “Упућивање на способност суда да постави чињенична питања чини се да спаја право одбране да буде присутна извођењу доказа. Гдје се доказ испитује, постоји право да се присуствује, али гдје нема простора за такво испитивање, не постоји одговарајуће право одбране”¹⁰³.

Једна од посљедица недостатка изражавања односа према овом принципу у тексту Конвенције јесте да не постоји досљедност у судској пракси у односу на потребу да оптужени буде присутан на главном претресу. Неке од ранијих судских одлука збуњују у погледу теме предмета расправљања и права да се присуствује главном претресу¹⁰⁴. Како је принцип еволуирао, повезао се са неколико различитих аспеката члана 6 ECHR. У случају *Ensslin, Baader and Raspe v Germany* Комисија за људска права је примијетила да се право на изношење властитих ставова (*right to be heard*) може посматрати независно од права да сами себе представљамо. Наглашено је да апликант није био у могућности да буде присутан претресу, што је морало да буде разматрано у погледу “уопштеног принципа правичног суђења, не свих аспеката који су изнесени у члану 6”¹⁰⁵. Забиљежено је: “У кривичним случајевима, лично појављивање и саслушање оптуженог би требало да допринесе правичном испитивању случаја”¹⁰⁶. Да би одредио да ли у случају наставка суђења, када је оптужени одсутан, то може нарушити права обезбијеђена чланом 6 став 1 Конвенције, случај мора бити разматран на

¹⁰¹ Пресуда од 21. септембра 1993. године, Серија А број 268–Б (1994), 17 EHRR 322, § 68. Иако је ECtHR нашао да нема потребе да оптужени буде присутан главном претресу, утврдио је повреду (*declaration of nullity* - проглашење ништавости). ECtHR је донио исти закључак и у случају *Botten v Norway*, пресуда од 19. фебруара 1996. године, Серија А број 212–А (1993), ECHR 1996–I, 126, (2001), 32 EHRR 3, § 53.

¹⁰² *Tierce and others v San Marino*, број 24954/94, 24971/94 и 24972/94, ECXR 2001–IX, (2002), 34 EHRR 25, § 95. Ипак, постоје неки изузеци, укључујући *Fejde v Sweden*, пресуда од 29. октобра 1991. године, гдје је ECtHR донио одлуку да оптужени не мора да присуствује разматрању жалбе.

¹⁰³ Summers, J. Sarah, op. cit., стр. 114.

¹⁰⁴ *X v Norway*, апликација број 5923/72 од 30. маја 1975. године.

¹⁰⁵ *Ensslin, Baader and Raspe v Germany*, апликација број 7572/76, 7586/76 и 7587/76 (1978). Видјети такође *Nielsen v Denmark*, апликација број 343/57, § 52.

¹⁰⁶ *Cf X v Germany*, апликација број 1169/61.

*Судска интерпретација захтјева адверсарне процедуре у
кривичном поступку*

основу посебних околности и захтјева да се изврши правда, и то у року разумног времена“.

Овај приступ ЕCтHR је слиједио у предмету *Colozza v Italy*, гдје је утврђено да иако то није изричито речено у члану 6 став 1 ЕCHR, “објекат и сврха члана 6, узетих као цјелина, показују да је особи оптуженој за кривично дјело дозвољено да учествује на главном претресу”¹⁰⁷. Како апликантов случај никада није био разматран у присуству “суда” који је компетентан да одреди све аспекте случаја, постојало је кршење члана 6 став 1¹⁰⁸. У случају *Goddi v Italy*, међутим, ЕCтHR се вратио разматрању теме присуства апликанта на суђењу (као и одсутности адвоката) по члану 6 став 3 тачка ц) ЕCHR, проналазећи кршење на бази чињенице да власти нису успјеле да обезбиједи да апликант буде обавијештен о главном претресу, што не само да је резултирало његовом одсутности већ такође у неадекватној прилици да припреми своју одбрану¹⁰⁹.

Право на излагање се повезује са неколико различитих аспеката права на правично суђење. Његова веза са приликом да оптужени испита важног свједока је очигледна у *Barberà, Messengué and Jabardo v Spain*¹¹⁰. Овдје је ЕCтHR примијетио да из права оптуженог може бити закључено да “у принципу сви докази морају бити изнесени пред оптуженим на јавном саслушању, са освртом на противничке аргументе”. Слично, у *Austria v Italy*¹¹¹ апликант се жалио да му није дозвољено да се придружи судији и адвокатима на мјесту злочина гдје је судија вршио испитивање једног од свједока. Иако је Комисија примијетила да би било боље када “свједок не би био саслушан у одсуству седам затвореника”, није нашла повреду када је бранилац савјетовао оптуженог да захтијева саслушање¹¹².

¹⁰⁷ *Colozza v Italy*, пресуда од 12. фебруара 1985. године, Серија А број 89 (1985), 7 EHRR 516, § 27.

¹⁰⁸ *Ibid*, § 32.

¹⁰⁹ Пресуда од 9. априла 1984. године, Серија А број 76 (1984), 6 EHRR 457, §§ 27–32.

¹¹⁰ Пресуда од 6. децембра 1998. године, Серија А број 146 (1989), 11 EHRR 360, § 78.

¹¹¹ *Austria v Italy*, апелација број 788/60.

¹¹² Вјероватно је да ова пресуда не би била различито оцијењена да је судија, као “ултимативни чувар правде”, имао одговорност за обезбјеђивање да оптужени буде присутан (*Cuscani v United Kingdom*, број 32771/96, пресуда од 24. септембра 2002. године, §§ 38–40). Погледати и *Botten v Norway*, пресуда од 19. фебруара 1996. године, гдје је ЕCтHR сматрао да је “Врховни суд дужан да предузме мјере за овај ефекат, упркос чињеници да подносилац жалбе није ни присуствовао саслушању, нити упитан за дозволу да се обрати суду нити се противио путем својих адвоката новој пресуди у складу са чланом 362 став 2“.

Право на саслушање је “придружено” праву на јавно саслушање гарантовано чланом 6 ECHR¹¹³. У *Stefanelli v San Marino* оптужени је имао прилику да испита свједока прије истражног судије, али не и прије судије на суђењу – није било јавног саслушања, јер је одлука о оптужби донесена писаном процедуром. Како није било прилике за оптуженог да буде саслушан по жалби, ECtHR је закључио да је прекршено право на јавно саслушање¹¹⁴.

Пракса је ECtHR да право да се буде присутан на суђењу разматра у складу са чланом 6 став 1 ECHR¹¹⁵, и то као дио права на јавно саслушање¹¹⁶, као дио једнаких оружја (*equality of arms*)¹¹⁷, као дио гарантован чланом 6¹¹⁸ и чак у неким случајевима као саставни елемент ових неколико захтјева заједно¹¹⁹. Ово није најбољи приступ, који неизбежно и непотребно спречава јасно објашњење овог принципа¹²⁰. Заправо, постоји јасна теоретска разлика између ових гаранција. Право на јавно саслушање у кривичном поступку има и друго значење, које је знатно раздвојено од присуства оптуженог; шире је и примарно служи да се задржи јавно повјерење у систем правосуђа (*administration of justice*)¹²¹. Јасно је да је могуће да се саслушање не одвија јавно, упркос присуству обје странке¹²². Ово је наглашено чињеницом да изузеци одређени у члану 6 став 1 ECHR никада не допуштају искључење оптуженог¹²³. Слично томе, проблематичан је приједлог да право на саслушање садржи дио једнакости странака који служи само да осигура да оптужени добије исте процедуралне прилике као и тужба. Стога, одсутност оптуженог неће кршити једнакост страна ако и тужилац буде одсутан¹²⁴.

¹¹³ Ово је такође виђење неких академских коментатора. Погледати нпр. Harris, D., M O’Boyle, M. and Wabrick, C., op. cit., стр. 203.

¹¹⁴ *Stefanelli v San Marino*, апликација број 35396/97.

¹¹⁵ *Colozza v Italy*, пресуда од 12. фебруара 1985. године, Серија А број 89 (1985) 7, ЕННР 516.

¹¹⁶ *Stefanelli v San Marino*, цитирано.

¹¹⁷ *Belziuk v Poland*, пресуда од 25. марта 1998. године, § 39.

¹¹⁸ *Goddi v Italy*, пресуда од 9. априла 1984. године, Серија А број 76 (1984) 6, ЕННР 437, § 29.

¹¹⁹ У *Belziuk v Poland* је ECtHR пронашао кршење члана 6 ECHR, и то са освртом на једнакост обје стране.

¹²⁰ Summers, J. Sarah, op. cit, стр. 116 и 117.

¹²¹ Као што је и ECtHR сам често биљежио: погледати примјер *Axen v Germany*, пресуда од 8. децембра 1983. године, Серија А број 6 (1984) 6, ЕННР 195, § 25.

¹²² Summers, J. Sarah, op. cit., стр. 117.

¹²³ Видјети случајеве као што су *B v UK*, пресуда од 8. јула 1987. године, Серија А број 121 (1988) 10, ЕННР 87.

¹²⁴ Ово је била пресуда ECtHR *Monnell and Morris v United Kingdom*, од 2. марта 1987. године, Серија А број 115 (1988) 10, ЕННР 205.

*Судска интерпретација захтјева адверсарне процедуре у
кривичном поступку*

Ниједно право на саслушање се не уклапа најбоље унутар права гарантованог чланом 6 став 3 тачка ц) ЕСЧР¹²⁵. Право да се лично брани је по својој природи блиско повезано са правом да се брани помоћу браниоца. Заиста, и ЕСтHR и Европска комисија за људска права су учинили јасним да је гаранција у члану 6 став 3 тачка ц) ЕСЧР представљена као алтарнатива: оптужени има право да га представља бранилац или да сам себе представља, а одлука на коју ће се позвати зависи од закона односне државе¹²⁶. Ако оптужени одабере да га представља бранилац, право да се сам брани губи сваку сврху, али то не може да значи да оптужени тада нема право да присуствује суђењу. Гдје, на примјер, законодавство забрањује оптуженом да директно испитује жртву у случају силовања, то не забрањује оптуженом да присуствује саслушању. Ово су раздвојена правила која служе у различите сврхе¹²⁷.

Право оптуженог да присуствује суђењу је можда тачније исказано као право да се присуствује током извођења доказа. Док су власти у Страсбуру одбијале да ово признају, важност да особа која је оптужена буде присутна током извођења доказа је очигледна у нагласку да је оријентисана на одлуку да суд има прилику да испита чињенице или доказе прије него право¹²⁸.

4. ЗНАЊЕ О ПРИЈЕДЛОЗИМА ДРУГЕ СТРАНЕ

Други главни аспект адверсарне процедуре јесте потреба да оптужени буде свјестан да има прилику да приговори подацима оптужбе. Тај захтјев укључује комуникацију у приједлозима одбране. Ширење инсистирања ЕСтHR да захтјеви адверсарне процедуре укључе право да се унапријед све зна о приједлозима друге странке, посебно се примјећују у држави која има дугу традицију у тим процесима. ЕСтHR је, наиме, морао да размотри одређени број случајева против Велике Британије, гдје су докази били ускраћени одбрани на темељу јавног интереса, тј. да сачувају основна права другог појединца или да сачувају важни јавни интерес.

Уопштено, иако задржавање доказа не може бити компатибилно са садржином “адверсарне процедуре“, ЕСтHR сматра да може бити прихватљиво уз услов да је одбрани дата прилика да приговори одлуци

¹²⁵ Summers, J. Sarah, op. cit, стр. 117.

¹²⁶ Примјер *X v Norway*, апликација од 30. маја 1975. године. Требало би забиљежити да ова алтернатива заиста дјелује само на један начин; држава не може да одбије оптуженом правну помоћ (*Pakelli v Germany*, пресуда од 25. априла 1983. године, Серија А број 64 (1984) 6, ЕНHR 1, § 31).

¹²⁷ Summers, J. Sarah, op. cit, стр. 117.

¹²⁸ *Ibid.*

да се искључе докази и да суђење има улогу у одлучивању да ли би докази требали бити задржани. Ово задње је било представљено у одлуци *Rowe and Davis v United Kingdom*, гдје је једнострана одлука тужиоца да задржи одређене важне доказе на темељу јавног интереса, и то без обавјештења судије, сматрана некомпатибилном са захтјевима адверсарне процедуре. Иако би могло бити случајева гдје би докази могли да буду искључени из захтјева разоткривања, било би некомпатибилно са принципом адверсарне процедуре да оптужба једнострано одлучи да задржи доказе. Пропуст оптужбе да изнесе доказе пред судију и да му дозволи да одлучи о питању њиховог разоткривања, лишила је стога жалиоца правичног суђења¹²⁹.

Поменути случај показује да прилаз ЕCтHR није да одреди да ли је задржавање доказа “строга неопходно”, као што се сматра да је то задатак за националне власти. Да ЕCтHR није заинтересован за дјеловање као суд четврте инстанце, даље се види из његове одлуке *Jasper and Fit v United Kingdom*¹³⁰. Овдје је судија сам прегледао доказни материјал и одлучио да се докази не би требали открити; одбрана је заузврат била обавијештена о постојању материјала и имала је шансу да сачини приједлоге и да учествује у процесу доношења одлуке. Стога је ЕCтHR сматрао да су принципи адверсарне процедуре и једнакости страна били испуњени и није било кршења члана 6 ЕCHR.

Питање да ли жалбени суд треба да исправи неправилну одлуку ускраћивања доказа на самом суђењу разматрано је у пресуди *Edwards v United Kingdom*. Овдје су задржани докази које главни свједок није успио да изнесе, и то због подносиоца жалбе. Овај доказ је био испитиван од стране жалбеног суда. Иако суд није поново испитао свједока, ово би било могуће ако би то одбрана захтијевала. ЕCтHR је гласањем седам према два гласа одлучио да није дошло до кршења члана 6, сматрајући да су “недостаци првостепеног суђења надокнађени посљедичном процедуром пред жалбеним судом”¹³¹. Судија *Pettiti* је издвојио мишљење, јер није био увјерен у исправност ове одлуке. Он је забиљежио да судски поступци *in camera* могу бити захтијевани у вези са државним тајнама. У овом случају, међутим, није било тајни; оптужба је једноставно сакрила “ослобађајуће доказе” (*exonerating evidence*). Неуспјех одбране да овај случај дође до жалбеног суда, за њега ја био неважан. Забиљежио је: “Такво прикривање је упоредиво са основом неважности за разлоге јавне политике у континенталном систему. Темељи неважности се могу и морају подићи пред судом *ex officio*, чак и

¹²⁹ *Rowe and Davis v United Kingdom*, број 28901/95, §§ 66 и 67.

¹³⁰ *Jasper v United Kingdom*, број 27052/95, пресуда од 16. фебруара 2000. године.

¹³¹ *Edward v United Kingdom*, пресуда од 16. фебруара 1992. године, Серија А број 247-Б (1993) 15, ЕНHR 417, § 39.

*Судска интерпретација захтјева адверсарне процедуре у
кривичном поступку*

ако се одбрана не ослања на њих. Заправо, не може се дозволити могуће неискусној одбрани да сама носи терет осигуравајућих односа за фундаментална процедурална правила која забрањују прикривање доказа ... Случајеви гдје су докази били сакривени од суђења оставили су горке успомене у историји правде“. Може се расправљати да је то што није дошло до кршења члана 6 ECHR био утицај доказа поднесених од стране апликанта. “Имајући то на уму, међутим, поновљеним одбијањем ECtHR да испита вјеродостојност доказа – ствар за коју кажу да се мора оставити националним судовима – и концентрисати се само на процедуру на коју се односи, ово се чини некомпатибилним са самим приступом ECtHR. Чини се вјероватније да ECtHR износи битно наглашавање неуспјеха одбране да се жали на разоткривање доказа пред жалбеним судом”¹³².

Могућност поправљања судског процеса који се односи на жалбу расправљена је и у случају *Atlan v United Kingdom*¹³³. Овдје је оптужба неколико пута порекла постојање доказа који су се односили на информатора. Одбрана подносилаца апликације је тврдила да су били погрешно уплетени у увоз кокаина од стране прикривеног цариника и пореског службеника. На унакрсном испитивању уплетени службеници су одбили да потврде или порекну да су користили информатора. ECtHR је забиљежио да је било јасно да “поновљена порицања оптужбе у први мах постојања даљих важних материјала и њихов неуспјех да обавијесте судију о правој позицији, нису била спојена са захтјевима члана 6 став 1“. ECtHR је тада морао да одлучи да ли би то било исправљено *ex parte* процедуром пред судом који је одлучио да не прикрије доказе од подносиоца апликације. Забиљежено је да је судија у најбољем положају да одлучи да ли је неприкривање јавних интереса неправедно штетило одбрани¹³⁴. Штавише, у том случају, да је судија видио доказ, можда би изабрао друкчије ријечи у свом обраћању пороти. Неуспјех да се тако уради биће инкомпатибилан са захтјевима процедуре правичног суђења.

5. ПРИЛИКА ДА СЕ КОМЕНТАРИШУ ПРИЈЕДЛОЗИ ДРУГЕ СТРАНЕ

Захтјев адверсарних судских поступака такође тражи да одбрана има истинску прилику да приговори свим доказима изнесеним пред суд. У *Reinhardt and Slimmane-Kaïd v France*¹³⁵ апликација се односила на жалбу на процедуру пред Касационим судом. Списи судије извјестиоца,

¹³² Summers, J. Sarah, op. cit., стр. 119.

¹³³ *Atlan v United Kingdom*, број 36533/97, пресуда од 19. јуна 2001. године, §§ 44–46.

¹³⁴ *Rowe Davis v United Kingdom*, број 28901/95, § 65.

¹³⁵ Пресуда од 31. марта 1998. године, § 103.

укључујући његов извјештај и један или више нацрта пресуда, прослијеђени су главном адвокату (*Avocat Général*), али не апликанту, који је био обавијештен само о препорукама које су изнесене у извјештају. Комисија је сматрала да не само да ова неуравнотеженост није компатибилна са једнакости странака, него такође да је кршење права на праведно суђење примјетније с обзиром на чињеницу да приједлози главног адвоката нису били у додиру са апликантовим, који стога није имао “истинску прилику” да коментарише приједлоге, супротно принципу адверсарног поступка¹³⁶. ECtHR се ослонио на ово задње као главни основ за утврђивање повреде. ECtHR биљежи да је улога главног адвоката да осигура да је право исправно примијењено и има способност да утиче против или у корист апликанта. Судија *Pettiti*, са својим сличним мишљењем, предлаже да ECtHR призна да главни адвокат није дио поступака *per se* него “дио” придружен кривичним поступцима.

Заправо, да ли се главни адвокат експлицитно односи као странка поступка или не од мале је важности, због тога што је он одвојен од судског приступа, али се не може окарактерисати као неутрални посматрач, и стога је представљен као супротна странка. Судија *Vilhjálmsón* је издвојио мишљење и чини се да сугерише да је ECtHR погрешно протумачио улогу главног адвоката, па примјећује: “Правила процедура пред Касационим судом развијала су се дуго. Сматрам да су у равнотежи, чак и ако су некако стране адвокатима из других европских земаља, са другим традицијама и системима”.

Судија *De Meyer* такође није био импресиониран судском пресудом да је нарушено право на правично суђење. Примјетио је да је ECtHR увијек прихватао да “у судским системима као што су Француска и Белгија, чланови Главног државног адвокатског савеза пред Касационим судом изводе своје дужности потпуно независно, непристрасно и објективно и осим, у посебним околностима, не могу се ни на који начин сматрати као странке жалбе Касационом суду”. Мишљење судије *De Mayera* је вриједно да се цијело цитира, због јачине и осјећаја који садржи према ономе што он сматра ирационалним и непотребним: “У неким случајевима ECtHR такође не одобрава праксу гдје је, са погледом на саслушање, генералном адвокату дат извјештај судије извјестиоца и нацрт пресуде, а странама није. Шта није у реду са овом праксом? На који начин оне утичу на правичност судских поступка? Чињеница је да ни судија извјестилац ни генерални адвокат не могу бити посматрани одвојено од самог суда. Извјештај судије извјестиоца и нацрт пресуде и приједлози генералног адвоката остају независни од расправе странака, јер формирају дио процеса припреме,

¹³⁶ *Ibid.*, § 107.

*Судска интерпретација захтјева адверсарне процедуре у
кривичном поступку*

као објашњење за стварно одлучивање. Чињеница да судија извјестилац и генерални адвокат просљеђују један другоме те документе прије саслушања, и то без обавјештавања странака о њиховом садржају – ни на који противни начин не утиче на правичност судских поступака. Позиција је овдје веома компликована за случајеве који се тичу посматрања ‘тужилачких власти’, као што су, у садашњем случају, јавни тужилац припојен Версајском жалбеном суду или, у случају *Bulut*, главни адвокат припојен аустријском Врховном суду, како је очигледно да оптужби не може бити дозвољено да донесе ништа на суд, а да одбрана о томе није информисана“.

Приговор судије *De Meyera* ECtHR-у да се испитају и процедура и утицај на апликантово суђење је игнорисан. Било би немогуће ово помирити са судском праксом адверсарне процедуре и једнакости страна. ECtHR је чврсто признао процедурални модел правде током суђења који нема мјеста за друге, осим за оптужбу, одбрану и суд. Било која страна која је укључена у поступак и која теоретски негативно утиче на одбрану, стога је схваћена као савезник оптужбе¹³⁷.

Одлука у предмету *Reinhardt and Slimmane-Kaïd* рефлектује приступ који је примјењиван у ECtHR у бројним пресудама. У *Borgers v Belgium*¹³⁸ ECtHR је нашао кршење једнакости страна када је организација јавне оптужбе предложила да жалба оптуженог буде одбачена, а на коју оптужени није био у могућности да одговори. Слично томе, у *Kress v France* ECtHR је нашао повреду када је заступник који је припремио приједлог био у могућности да посматра вијећање судија, што није било повољно за случај апеланта¹³⁹. У *Bulut v Austria* апликант се жалио да након што је предао своју жалбу суду, главни адвокат је предао запажања (*croquis*) која нису служила одбрани¹⁴⁰.

Цитирајући *Borgers and Lobo Machado v Portugal*, ECtHR је забиљежио да док је објективност главног адвоката неупитна, његово мишљење се не може сматрати као неутрално. То је посебно било у овом случају, јер је главни адвокат био одговоран за оптужбу. Стога члан 6 став 1 захтијева да се поштују права одбране и једнакост оружја. Влада је аргументовала да су приједлози били чисто процедуралне природе и тврдила да је било прикладно да се баве жалбом као дијелом кривичног кодекса. То није садржавало аргументе у меритуму и стога није било нових елемената које би одбрана могла коментарисати. Овај аргумент је, међутим, одбијен од стране ECtHR, који је сматрао да је прекршен члан 6

¹³⁷ Summers, J. Sarah, op. cit., стр. 122.

¹³⁸ *Borgers v Belgium*, пресуда од 30. октобра 1991. године, Серија А број 214-Б (1993) 15, EHHR 92, §§ 28 и 29.

¹³⁹ *Kress v France*, број 39594/98

¹⁴⁰ *Bulut v Austria*, пресуда од 22. фебруара 1996. године.

став 1 ЕСНХР. Сматрано је: “У садашњој кривичној жалби, приједлози посматрања дозвољавају главном адвокату да заузме јасну позицију према жалби апеланта, позицију у којој не комуницира са одбраном и на коју одбрана не може да одговори. У сваком случају, Комисија је исправно истакла да принцип једнакости странака не зависи од даљње неправедности која није занемарљива, која потиче из процедуралне неједнакости. Посао одбране је да посједује знање да ли приједлози захтијевају реакцију. Стога је неправедно од оптужбе да начини приједлоге суду без знања одбране”¹⁴¹.

Ови случајеви јасно демонстрирају како стразбуршке власти примјењују строги тест и у вези с приликом да се коментаришу приједлози друге стране и конституцијом термина “друга странка”¹⁴². ЕСтНХР неће толерисати испитивања да ли је неко ко је укључен у процес неутралан. Сада се чини, бар у кривичним процесима, да ће било која страна процеса која није повезана са одбраном или независним члановима судског вијећа и њиховим учешћем у поступку, поспјешити апликацију адверсарног принципа¹⁴³. Штавише, ЕСтНХР не чини ништа да би покушао да утврди природу приједлога и њихов ефекат на одбрану, тврдећи једноставно да адверсарна процедура значи да је одбрана одлучила да ли су приједлози релевантни.

У *Kuopila v Finland*, на примјер, апликант је примио копију изјаве, која је важила као “витални доказ”, али само након што се поступак завршио¹⁴⁴. Иако је та изјава дата суду од стране оптужбе, суд се није ослањао на њу у свом образложењу. ЕСтНХР је забиљежио да је оптужба изразила своје мишљење о важности теме и стога настојала да утиче на судску одлуку. Зато је ЕСтНХР сматрао да би било праведно да и апликант такође има прилику да приступи доказима и да их коментарише. ЕСтНХР је истакао да “процедура није дозвољавала апликанту да пред судом учествује адекватно и у складу са принципом једнакости странака у поступку”. Супротно томе, потреба за адверсарном процедуром ће порасти само у случају да апликантови противници користе документе или податке против њега¹⁴⁵. Слично томе, гдје апликант има прилику да приговори подацима или да испита податке и то не успије, неће бити неспоразума ниједног адверсарног принципа једнакости странака¹⁴⁶.

¹⁴¹ *Ibid*, § 49.

¹⁴² Summers, J. Sarah, *op. cit.*, стр. 123.

¹⁴³ *Ibid*.

¹⁴⁴ *Kuopila v Finland*, број 27752/95, пресуда од 27. априла 2000. године, § 38.

¹⁴⁵ Summers, J. Sarah, *op. cit.*, стр. 123.

¹⁴⁶ *Bendenoun v France*, пресуда од 24. фебруара 1994. године, Серија А број 284 (1994) 18, ЕННХР 54, § 52.

*Судска интерпретација захтјева адверсарне процедуре у
кривичном поступку*

Захтјеви адверсарне процедуре се чине не само основама “права одбране” него такође и производом специфичног разумијевања кривичног поступка, са коријенима свог развоја у деветнаестом вијеку, и то вођеног оптужним тројством и дијеловима двије различите фазе: јавно суђење и предсудска истраживачка фаза¹⁴⁷. Ова права одбране морају стога бити схваћена не само као гарантовање аутономије оптуженог, него такође и као важан аспект који садржи основе за кривичне поступке.

6. КОРИШЋЕЊЕ ИСКАЗА СВЈЕДОКА ДАТИХ У ПРЕТХОДНОМ ПОСТУПКУ

Члан 6 став 3 тачка д) ЕCHR садржи два права: 1) право оптуженог да му се омогући да испитује свједока оптужбе и 2) право на саслушање свједока одбране под истим условима који важе и за свједока оптужбе. Ова права су независна једно од другог¹⁴⁸. Ова одредба захтијева да се оптужени стави у положај потпуне једнакости са тужиоцем, те да му се омогући да испита и оспори свједочење свједока оптужбе, као и да позове и испита своје свједоке под истим условима. Међутим, ова одредба нема апсолутно дејство, тј. ово право оптуженог није неограничено. На примјер, постоје случајеви када закон не дозвољава да оптужени директно испитује свједока оптужбе, у случајевима у којима се користе искази тзв. заштићених свједока. Осим тога, постоје ситуације када, због објективних околности, није могуће на главном претресу саслушати свједока који је већ дао исказ у претходном поступку без присуства оптуженог или његовог браниоца¹⁴⁹.

Имајући ово у виду, а везано за апелантове наводе о повреди права на испитивање свједока, Уставни суд у својој одлуци број АП 2054/08 од 17. септембра 2008. године првенствено констатује да из документације предочене Уставном суду произилази да је у току поступка суд провео доказни поступак, да је саслушао већи број свједока оптужбе и одбране, те да несумњиво произлази да је апелант имао могућност да изнесе своју одбрану. Даље, Уставни суд констатује да се суд позвао на став 2 члана 280 Закона о кривичном поступку Републике Српске којим је утврђено да изузетно записници дати у истрази могу бити прочитани на главном претресу уколико је долазак лица која су дала изјаву пред суд знатно отежан. Суд је цијенио да је чињеница да је спорни свједок на школовању у Великој Британији, што отежава његов

¹⁴⁷ Summers, J. Sarah, op. cit., стр. 124

¹⁴⁸ Bidi ECtHR, *Unterpertinger protiv Austrije*, presuda od 24. novembra 1986. godine, serija A-110.

¹⁴⁹ Види Уставни суд, Одлука број АП 105/03 од 30. новембра 2004. године, ст. 25–27.

долазак, па је одлучио да његов исказ прочита. При томе, одбрани је дата могућност да дâ примједбе на исказ, које је суд цијенио небитним. Такође, у образложењу пресуде Окружног суда је наведено да одлука суда није базирана на исказу само свједока, те да његов исказ нема карактер одлучујућег за пресуђење. На основу резултата цјелокупног поступка суд је утврдио да је апелант починио кривично дјело отмице, те су судови на овако утврђено чињенично стање примијенили релевантне законске одредбе. Будући да је суд на основу оцјене свих проведених доказа, а не искључиво исказа оштећеног, утврдио да се у радњама апеланта налазе сва обиљежја кривичног дјела отмице, те да је дао разлоге за одлуку да је апелант поступао са евентуалним умишљајем, Уставни суд не налази ништа што очигледно указује да је у апелантовом случају материјално право произвољно примијењено.

7. ПОЈАМ КРИВИЧНЕ ОПТУЖБЕ

ЕCтHR сматра да је “кривична оптужба” аутономни концепт, тј. неко дјело које је у домаћем закону класификовано као дисциплински прекршај може ипак покренути питање “кривичне оптужбе” у смислу члана 6 став 1 ЕCHR, ако је суштински карактер легислативе, по својој природи, прије кривичан него грађански – да би се осигурало да држава не може избјећи обавезу осигуравања правичног саслушања једноставним класификовањем неког дјела дисциплинским прекршајем у свом законодавству¹⁵⁰. Да би се одредило је ли суштински карактер легислативе кривичан, мора се размотрити читав низ фактора, укључујући посебно: (а) је ли циљ или један од циљева релевантних закона спречавање или кажњавање одређеног понашања; (б) ако постоји циљ спречавања или кажњавања, имплицира ли понашање које треба бити спријечено или кажњено кривицу (питање виности) и (в) која висина казне се може наметнути. Уопштено се дисциплински поступак не може окарактерисати као “кривични”, али су ипак у специфичним околностима могући изузеци¹⁵¹.

Међутим, према установљеној пракси ЕCтHR класификација прекршаја према домаћем закону служи само као први критериј, односно прелиминарно полазиште за коначну оцјену примјењивости члана 6 ЕCHR. ЕCтHR је у својим пресудама установио још два објективна критерија, и то: природу прекршаја и природу и строгост казне. Критериј “природа прекршаја” има два подкритерија: домашај прекршајне норме и

¹⁵⁰ Види ЕCтHR, *Engel против Холандије* (број 1), пресуда од 8. јуна 1976. године, серија А, број 22; *Oztürk*, пресуда од 27. маја 1984. године, серија А, број 73, ст. 46–50.

¹⁵¹ Види ЕCтHR, *Engel и други*, пресуда од 8. јуна 1976. године, серија А, број 22, стр. 33–36, тач. 80–85.

*Судска интерпретација захтјева адверсарне процедуре у
кривичном поступку*

сврха казне. Према наведеним критеријима, да би се прекршај који није кривични према домаћим законима сматрао кривичним у смислу члана 6 ЕСХР, тада домашај прекршајне норме мора бити уопштен, а сврха санкције мора бити превентивна и кажњива. Трећи критериј, који је у многим случајевима одлучујући, јесте критериј природе и строгости казне, која је запријеђена прекршиоцу норме. Што се тиче природе казне, судска пракса показује да се затвор сматра кривичном казном *par excellence* и стога даје, једном иначе дисциплинском поступку, кривични карактер, до те мјере да се члан 6 ЕСХР мора сматрати примјењивим¹⁵².

Уставни суд је утврдио у одлуци број АП-1859/06 од 17. септембра 2008. године да је у конкретном предмету апеланту, због почињеног дисциплинског прекршаја из члана 93 став 4 тачка 8 Закона о извршењу кривичних санкција у Федерацији Босне и Херцеговине, а на основу члана 97 истог закона, изречена дисциплинска казна упућивања у самицу у трајању од 10 дана, и то након дисциплинског поступка који је проведен према одредбама наведеног закона. Према члану 94 став 1 Закона о извршењу кривичних санкција у Федерацији Босне и Херцеговине, поступак за утврђивање дисциплинске одговорности осуђене особе покренут је од стране овлашћеног лица ове установе и предмет је прослијеђен на рјешавање комисији именованој у складу са чланом 97 став 1 закона, чији задатак је вођење дисциплинског поступка и изрицање дисциплинских казни. У поступку пред Првостепеном дисциплинском комисијом осуђено лице има право да буде прописно обавијештено о наводима о прекршају, да одговори у писаној форми или дâ усмену изјаву, на правично и јавно расправљање у разумном року пред независном и непристрасном, законом установљеном комисијом, да присуствује расправама, да се брани од оптужби уз помоћ браниоца по свом избору и право да на по њега негативну одлуку комисије изјави жалбу. Дисциплински поступци морају бити правични, а код изрицања дисциплинске мјере се мора руководити принципом пропорционалности. Прије изрицања санкције за дисциплински прекршај, дисциплинска комисија узима у обзир сљедеће чињенице: тежину учињеног дисциплинског прекршаја, степен одговорности, околности под којима је дисциплински прекршај учињен, досадашњи рад и понашање починиоца прекршаја и све друге околности које могу утицати на одлуку чланова комисије. У смислу ст. 5 и 6 члана 97 истог закона, против рјешења дисциплинске комисије о изрицању дисциплинске казне осуђена особа има право жалбе руководиоцу установе у року од 15 дана од дана пријема

¹⁵² Види ЕСтHR, *Campbell и Fell против Уједињеног Краљевства*, пресуда од 28. јуна 1984. године, серија А, број 80, став 72; ЕСтHR, *Ezeh и Connors против Уједињеног Краљевства*, пресуда од 9. октобра 2003. године, Извјештаји о пресудама и одлукама 2003–Х, ст. 21, 28, 129. и 130 и бивша Комисија за људска права, представка 7754/77, Одлуке и извјештаји Европске комисије за људска права 11(1978) стр. 216–218.

Др Миодраг Н. Симовић

рјешења, а рјешење руководиоца донесено по жалби је коначно и против њега се не може водити управни спор. Дисциплински прекршаји могу бити тешки и лаки. За тешке дисциплинске прекршаје, према члану 96 став 2, могу се изрећи казне, упућивање у самицу до 20 дана и новчана казна.

С друге стране, кривични поступци се у Босни и Херцеговини темеље на сљедећим општепризнатим процесним начелима: правичног и законитог вођења кривичног поступка, претпоставке невиности, заштите личне слободе, права на одбрану, законитост доказа, право на суђење без одлагања, једнакост у поступку, слободне оцјене доказа, акузаторности, усмености, јавности, контрадикторности, вишестепености и сразмјерности¹⁵³.

Према наведеном, за Уставни суд нема сумње да се конкретни дисциплински поступак може окарактеризирати “као кривични”, па слиједи да је члан 6 ЕСНР примјењив. Међутим, Уставни суд констатује да апелант осим паушалних навода Уставном суду није доставио нити један релевантан доказ на основу којег би се могло закључити да је апеланту у предметним поступцима повријеђено право на правично суђење. Уставни суд запажа да су предметни поступци вођени на темељу брижљиве оцјене доказа, изјава свједока, одбране апеланта и правилне примјене материјалног права. Такође, у току цијелог поступка апелант је имао правну помоћ адвоката.

8. ОДНОС ИЗМЕЂУ ОДБРАНЕ И ОПТУЖБЕ

ЕCтHR је интерпретирао захтјев правичног суђења из члана 6 став 1 ЕСНР као потребу не само да постоји равнотежа у процедуралним приликама између укључених у кривични процес, него такође да се препозна адверсарна процедура. Исто тако, јасно је да захтјеви адверсарне процедуре имају аутономно значење у прецедентном праву Конвенције, па се стога разликују од погледа изражених у компаративној кривичној процедури¹⁵⁴. Јасно је, на примјер, да не постоји однос између доктрине примијењене од стране ЕCтHR и оне која је примијењена од стране судова који су у вези са компаративном кривичном процедуром. И структурално и садржајно приступ ЕCтHR је знатно ужи¹⁵⁵.

Било који вид сарадње између оптужбе и судије на суђењу је чврсто одбијен од стране ЕCтHR, и то у корист раздвајања улога истраге

¹⁵³ Види Коментари закона о кривичном поступку, Вијеће Европе - Европска комисија, Сарајево, 2005, стр. 39 и 40.

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ *Ibid.*

*Судска интерпретација захтјева адверсарне процедуре у
кривичном поступку*

и суђења. Заправо, сваки систем кривичне процедуре у западној Европи допушта оптуженом за кривично дјело да одговори на оно за шта се терети, а сваки европски правни систем претендује да има непристрасни суд који контролише поступак и одлучује о кривици или невиности оптуженог или управља одлучујућим факторима.

Међутим, постоје и неки проблеми, чак и у фази суђења, посебно са освртом на улогу експерата у судским поступцима. Ако се сматра да постоји тако јака линија подјеле између странака у поступку, гдје се уклапају експерти? Они сигурно нису “судије” и могу бити виђени као неко ко даје доказе против одбране. У системима као што су Шкотска, Енглеска и Велс, а однедавно и Босна и Херцеговина, гдје обје странке имају прилику да позову експерте, јасно је да се експерти оптужбе требају третирали као свједоци оптужбе. Гдје су, међутим, експерти ангажовани од стране суда и гдје би требали да буду “неутрални”, њихова позиција постаје компликованија. У *Bönisch v Austria*¹⁵⁶ апликант се жалио на неједнакост у третману између експерта одбране, који је био третиран као свједок, и судског експерта, који је имао значајније виши статус. Овдје се ЕCтHR позвао на једнакост странака и једногласно пронашао кршење, не на темељу недостатка свједокове независности већ на темељу тога да је суд пронашао експерта, који је био више свједок оптужбе и третирао га друкчије од експерта одбране¹⁵⁷. Комисија је додатно пронашла кршење члана 6 став 1 ЕCHR на темељу аустријског закона који прописује да експерт, у случају да је оптужени осуђен, добија финансијски бонус¹⁵⁸.

У каснијем случају¹⁵⁹, такође против Аустрије, аустријски суд је одбио да саслуша било ког експерта који није био ангажован од стране суда. Комисија је пронашла кршење ЕCHR, и то на темељу чињенице да је експерту *Boenisch* припадао истом институту који је подигао оптужбу против оптуженог и који је сматран свједоком на суђењу¹⁶⁰. Међутим, ЕCтHR се није сложио. Примијенио је тест изложен у *Hauschild*¹⁶¹ за независност судије: “оно што је одлучујуће јесте да ли сумње ... могу бити оправдане”¹⁶². ЕCтHR је сматрао да таква објективна оправдања недостају и да чињеница да је експерт из истог института из кога је и особа која је подигла тужбу не оправдава страхове да ће бити неспособан

¹⁵⁶ *Bönisch v Austria*, пресуда од 6. маја 1985. године, Серија А број 92 (1987) 9, ЕНHR 191.

¹⁵⁷ *Ibid.*, §§ 32–35.

¹⁵⁸ Ова пракса је од тада напуштена.

¹⁵⁹ *Brandstetter v Austria*, пресуда од 28. августа 1991. године, Серија А број 211 (1993) 15, ЕНHR 378.

¹⁶⁰ *Ibid.*, § 116.

¹⁶¹ *Ibid.*, § 48.

¹⁶² *Ibid.*, § 44.

Др Миодраг Н. Симовић

да дјелује неутрално: “сматрати друкчије би у много случајева створило неприхватљиве границе за могућност суда да добије доказе експерта¹⁶³”.

ЕCтHR је такође ставио важност на чињеницу да одбрана није приговорила експерту на прва два саслушања. Штавише, примијетио је да “право на правично суђење не захтијева да национални суд проналази, на захтјев одбране, даље експерте када они који су пронађени подржавају случај оптужбе¹⁶⁴”. Ниједан приступ у *Boenisch and Brandstetter* се не чини посебно задовољавајућим. У *Boenisch* ЕCтHR ставља нагласак на једнакост странака и способност одбране да позове своје свједоке у једнаким условима – да би се супротставили свједоцима оптужбе. С друге стране, у *Brandstetter* ЕCтHR игнорише јасан изглед недостатка непристрасности од стране експерта и одбија право одбране да стекне свог експерта. Гдје се експерт понаша као свједок оптужбе, одбрани би требало бити допуштено да има свог експерта. “Гдје је, међутим, суд одредио неутралног експерта, експерт би требао да испуњава захтјеве исте гаранције и непристрасности као што се траже од судије. Неуспјех ЕCтHR да начини разлику између легалних система води према неправедном судском поступку и неизбјежно инкохерентној судској одлуци¹⁶⁵”.

9. ПРАВИЧНОСТ И ПОСРЕДНЕ ПРОЦЕДУРАЛНЕ ФОРМЕ

Чини се да је ЕCтHR развио неутралну верзију система правичног поступка који је уско повезан са посебним разумијевањем кривичних судских поступака. Ови судски процеси укључују непристрасну оптужбу, независне и непристрасне судије и оптужене у пратњи адвоката, са различитим процедуралним приликама да се супротставе оптужби. Чини се да стразбуршке власти одобравају, бар до одређене границе, Варгина поимања супарничког тројства и као такву европску процедуралну традицију¹⁶⁶. Зато било које поимање пристрасног (у смислу члана 6 ЕCтHR) истраживача или тужиоца нема мјеста у европском кривичном процедуралном реду¹⁶⁷. Ово је *Stavros* одбио¹⁶⁸, али може бити једноставно рационализовано ако се прихвати судска конструкција

¹⁶³ *Ibid*, §§ 44 и 45.

¹⁶⁴ *Ibid*, § 46.

¹⁶⁵ Summers, J. Sarah, *op. cit.*, стр. 126.

¹⁶⁶ *Ibid*, стр. 127.

¹⁶⁷ *Schertenleib v Switzerland*, апелација број 8339/79 и *X v Germany*, пресуда од 9. јула 1975. године.

¹⁶⁸ Stavros, S.: The Guarantees for Accused Persons under Article 6 of the European Convention on Human Rights, Dordrecht, “Kluwer Law”, 1993, at. 71.

*Судска интерпретација захтјева адверсарне процедуре у
кривичном поступку*

кривичног суђења у којем се истраживачи аутоматски сматрају пристрасним.

Прихватање различитих и релативно флексибилних процедуралних модела и обухватање супротних странака као јединог механизма за гарантовање правичног суђења, поставило је нове проблеме током фазе суђења. Али, треба посумњати да ли ова сложеност може да се продужи и да укључи трансфер таквог поимања у фазу прије суђења. Заиста, некакав равнодушни приступ правилима фазе истраге оставља утисак да је прихватање европске процедуралне традиције прије инстинктивно него промишљено¹⁶⁹.

Есенцијално, поимање правичности од стране ECtHR везано је “правима” оптуженог и не може да се нада да буде “процедурално неутрално”¹⁷⁰. Многи од институционалних аспеката правичности идентификовани су још од стране судија деветнаестог вијека и експресивно изложени у члану 6 ECHR: примјетан је захтјев да суђења буду усмена, јавна и надгледана од стране непристрасног судије. При томе, остаје и даље знатан проблем везан за третман доказа током истраге и на суђењу. Показало се као невољно инсистирање на јавним и усменим суђењима као једино прихватљивим начинима да се изведу докази и донесе пресуда и, у исто вријеме, показало се спорним да се наметну рестрикције на правила фазе истраге¹⁷¹.

Dr Miodrag N. Simović
Professor at the Law faculty in Banja Luka and
Vice president of Constitutional Court of BiH

COURT INTERPRETATION DEMANDS ADVERSARY
PROCEDURES IN PENAL CODE

SUMMARY: Article 6 of European convention for protection of human rights and basic freedoms does not give the unlimited right when hearing witness in court. In fact, court has to judge if the witness statements or other evidences are relevant for judging in one concrete case. The court that is running the case has to act discretely, and article

¹⁶⁹ Summers, J. Sarah, оп. цит., стр. 127.

¹⁷⁰ *Ibid.*

¹⁷¹ *Ibid.*

Др Миодраг Н. Симовић

6 par.3 of European convention states that one party cannot have an advantage over other party when the evidences are in question. If a court rejects the suggested evidences, because of their origin, it is called the discretionary right of court and this presents no offend of the European convention. Article 6 par.3 demands that court states the reasons for rejecting the evidences. Article 6 par.1 asks that courts explain the decisions, but only those which are marked as relevant.

Проф. др Остоја Крстић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

КРИМИНАЛИСТИЧКА ОБРАДА СЛУЧАЈЕВА НАСИЛНЕ СМРТИ ПРИЈАВЉЕНИХ КАО САМОУБИСТВО

Резиме: *Као елемент безбедности и правног поретка, самоубиство спада у делокруг права. Позната је вечита дилема криминалиста: самоубиство или убиство? За самоубиство у нашем кривичном закону није предвиђена санкција, док казна за навођење или за помагање самоубиству, јесте.*

За криминалисте као форензичаре, од посебног је значаја да утврде криминалистичко-диференцијалну дијагнозу код сумњивих смрти, а које лаицима и онима који нису одвише озбиљно схватили позив криминалисте привидно изгледају "као одлука" и нека врста "својевољне смрти". Стога смо у овом раду настојали да, поред самоубилачких мотива и врста самоубиства, укажемо и на значај криминалистичке обраде случајева насилне смрти пријављених као самоубиство.

Кључне речи: *криминалистичка обрада, насилна смрт, самоубиство, самоубилачки менталитет, самоубилачки мотив*

1. У в о д

Све дефиниције самоубиства се свode на свесно и намерно уништавање сопственог живота. Битни елементи везани за ову појаву јесу свесност свог поступка и последица које из њега проистичу, намера да се реализује овакав мотив са свим његовим ефектима и сам чин вољног уништења сопственог живота. Суштина самоубиства се састоји у заједничком деловању самоубилачког, суицидогеног (лат. *suicidium*: самоубиство) менталитета и самоубилачког мотива. *Самоубилачки менталитет* је наслеђени, условљени животни нагон и посебно изражена психичка реактивност како на спољашње, тако и на унутрашње надражаје. *Самоубилачки мотив* је чињеница која побуђује на извршење самоубиства, а коју самоубица осећа као повод и сматра као разлог за уништење сопственог живота.

Сам чин самоубиства је пун дилема. Аналитичким приступом овим дилемама може се предвидети да ће оне остати "вечне теме", како за суицидологе, тако и за уметнике, филозофе, социологе, а посебно

Проф. др Остоја Крстић

криминалисте. Неке од тих дилема су: убиство или самоубиство, самоповреда – покушај самоубиства (реализовано самоубиство), самоповреде душевно здраве особе и с тим у вези да ли постоји самоубиство потпуно здраве, душевно уравнотежене особе, да ли је самоубиство са психотичним мотивом делирантног или суманутог болесника уопште самоубиство, да ли постоји херојско самоубиство, да ли човек као јединка има право на самоубиство, да ли је самоубиство апсурд, да ли постоји пасивно самоубиство?

Дилема има много, али је једна била и остала: да ли је самоубиство злочин или није злочин? Још у давним временима ова појава није била кажњива. Са аспекта моралности интересно је мишљење Јована Златоустог који је јавно хвалио жене које су себи узимале живот "да би своју целомудрост сачувале". Под утицајем религије мишљења су се мењала. Хришћанство је мењало став према самоубицама и за њих тражило прогон (санкција) који се огледао у несахрањивању у гробљима, спаљивању леша самоубице, излагању леша самоубице јавној порузи, конфисковању имовине самоубице и сл. Чак се водило рачуна и о томе да ли је самоубица био урачунљив или не, па су аналогно томе изрицане теже и блаже санкције. Након периода ренесансе самоубица се сматра несретником и бедником за чију несрећу је крива беда и само његово рођење. Неке религије су забрањивале самоубиство под крилатицом "Живот је дао Бог и он има право да га узме!".

Током XX века истраживања су показала да је ова појава у пораст, али истовремено треба имати у виду да у односу на пораст становништва тај број заостаје.

Као елемент безбедности и правног поретка, самоубиство спада у делокруг права. У прилог овој тези иде и вечна дилема криминалиста: самоубиство или убиство? За самоубиство у кривичном закону Републике Србије није предвиђена санкција, док је за навођење и за помагање самоубиству, предвиђена.

Ни савремени суицидолози нису лишени погрешних веровања и предубеђења. Због свега тога има много дефиниција, мимоилажења и схватања саме суштине самоубиства, неразумевања самоубилачких мотива и низа других заблуда које постају лак плен забуне у нашој пракси.

Ако покушамо да докучимо суштину ове појаве, неминовно морамо да познајемо доживљаје из прошлости тих људи и саму повезаност у збивањима која су претходила завршном чину самоубства.

2. Самоубилачки мотиви

Самоубилачки мотиви су чињенице које неку особу побуђују да буде самоубилачки диспонирана и да донесе одлуку о самом акту самоубиства. Реч је о поводу и разлогу за извршење самоубиства, па отуд и криминалистичко-оперативно правило: *Нема самоубице без мотива!*

Мотиви могу бити:

- 1) јавни (познати) и
- 2) тајни (непознати).

Мотиви су чисто субјективне природе (принцип индивидуалности случаја), и то могу бити било какве чињенице. Међутим, такве чињенице морају изазвати специфичну реакцију самоубице.

Уобичајена подела самоубилачких мотива је на:

- 1) ендогене мотиве и
- 2) егзогене мотиве.

Ендогени мотиви су лични, индивидуални, а као пример наводе се телесна обољења, посебно тешко излечива, рак на пример, и разне врсте тешких психичких обољења. Егзогени мотиви (узроци) су спољашње природе, по правилу социјалне, и могу се поделити на:

- 1) *афективне*: страх од казне, брачни и породични мотиви;
- 2) *економске*: тешка финансијска ситуација, губитак посла, и
- 3) *моралне*: осрамоћеност, увреда, клевета.

Када има више мотива (сплет мотива) истовремено, они се деле на лажне и праве. Практично, у сваком случају самоубиства има неколико или више мотива који се могу ранговном методом поделити на главне и споредне. Ретки су случајеви самоубиства са једним мотивом, било да он потиче из индивидуалне или из социјалне сфере живота самоубице.

Самоубилачки мотиви могу бити и:

- 1) *ближи (принцип непосредности)*: на које се надовезују манипулативне радње у циљу реализације овако постављеног циља (једног или више мотива) и
- 2) *даљи (принцип посредности)*: са продуженим временским дејством на личност самоубице.

Уз све то, мотиви могу бити:

- 1) *прави*: чија је евидентност и дејство недвојбено, и
- 2) *лажни*: легенда за изговоре и прикривање стварних мотива које спознајемо кроз самоубилачке изјаве или од заинтересованих особа из микросредине самоубице.

Проф. др Остоја Крстић

У расветљавању самоубилачких мотива помажу самоубилачке изјаве. У писаним изјавама самоубице често наводе место, начин и време извршења. Самоубице образлажу мотив, често оптужују, моле да се нико не криви за њихову смрт, завештавају, регулишу дугове и саветују најближе. Ове изјаве се обично пишу у последњим сатима живота, непосредно пред сам чин самоубиства. Анализа самоубилачких изјава указује на још један феномен. Наиме, што се ближи чин одлуке концентрација пада, па су редови у самоубилачким писмима ("опроштојаним порукама") искривљени, а слова су све нечиткија.

3. Покушај самоубиства

Број покушаних самоубиства у пракси је далеко већи од броја реализованих самоубиства. Ако се броју пријављених дода и број непријављених покушаја, онда ова теза има своју теоријску и практичну основаност. Ово тим пре што се под покушајем самоубиства подразумева започето, али недовршено самоубиство. За разлику од савршеног самоубиства, код самоубиства у покушају је евидентно одсуство искрене жеље и озбиљне намере у циљу уништења сопственог живота. Узроке треба тражити у неподобном средству за извршење и неадекватним манипулативним радњама у циљу одузимања сопственог живота (знакови симулирања). Неодлучност покушача самоубиства и спасавање од стране других особа, укључујући и правовремену интервенцију службе хитне помоћи, чести су код спречавања покушаја самоубиства.

По правилу, једна иста особа врши један и последњи пут покушај самоубиства. Ретки су случајеви да неко покуша више пута самоубиство, на исти или различит начин, из истих или различитих мотива, па се тада с правом може говорити о самоубилачком рецидивизму. Са криминалистичко-оперативног аспекта је веома важно уочити, а потом и разграничити покушај самоубиства од самоповређивања, а потом стварно задесне од убилачких повреда.

3.1. Самоповреда

Под самоповредом се подразумева свесно и намерно оштећење сопственог здравља у циљу реализације мотива из користољубља. У оваквим ситуацијама самоповреда постаје средство за прибављање користи управо у интересу очувања сопственог живота, а што би требало имати у виду при одређивању криминалистичко-диференцијалне дијагнозе. Стога се самоповреде и не завршавају смрћу, јер је овде евидентно одсуство жеље за уништењем сопственог живота. Особе које предузимају овакве манипулативне радње приступају њиховом планском

**Криминалистичка обрада случајева насилне смрти
пријављених као самоубиство**

и систематском извођењу. Тако, примера ради, проналази се и припрема средство, начин, место и време извршења, и уз све то бира се предео тела како би се избегло озбиљније оштећење сопственог здравља, а посебно смртни исход.

Према начину извршења треба правити разлику између директног и индиректног самоповређивања. У првом случају самоповреду изводи свесно и намерно сам "оштећеник", а у другој, уз његову сагласност нека друга особа.

Најчешће тенденције самоповреда су:

- 1) *демонстративна самоповреда*: скретање пажње на своју личност;
- 2) *протестна самоповреда*: штрајк глађу;
- 3) *сентиментална самоповреда*: у циљу придобијања нечије наклоности;
- 4) *злонамерне и перфидне самоповреде*: промена свог статуса (затвореници ради одласка на болничко лечење) и
- 5) *мистификационе самоповреде*: избегавање својих обавеза (одслужење војног рока) или задесне повреде ради реализације полисе осигурања.

У пракси се најчешће срећу следеће самоповреде: узимање малих доза отровних супстанци, површинске сече крвних судова горњих екстремитета, устрелне и прострелне ране мишићних ткива, гутање страних предмета, стварање вештачких уједа, угриза, огреботина, огуљотина итд. Захваљујући експанзији осигуравајућих друштава последњих година, а која напосто подстичу овај облик аутоагресије, посебно указујемо на одсецање палца и кажипрста десне шаке код дешњака и обрнуто код леворуких, јер су овакве "задесне повреде" нормиране адекватним новчаним квотама на њиховим ранговним скалама. Ова чињеница иде у прилог тези о обавезном познавању и разграничењу праве самоповреде и лажне самповреде коју несвесно и ненамерно врше и душевно поремећене особе. Симулирање и дисимулирање је саставни део делинквентске тактике, па се аналогно томе у плану рада са верзијама морају предвидети и радње фингирања.

4. Криминалистичка обрада случајева насилне смрти пријављених као самоубиство

Оперативни радници криминалистичке полиције чак и код привидно очигледних самубистава су у обавези да предузимају мере и радње првог захвата. Уважавајући принцип индивидуалности случаја, неопходно је темељно и исцрпно утврдити стварно чињенично стање у

Проф. др Остоја Крстић

циљу диференцирања стварно извршеног самоубиства од фингираног самоубиства.

Поштар је при обављању своје дужности затекао, њему непознату жену, обешену о кваку улазних врата стана у једној вишеспратници. Оперативним сазнањима дошло се до податка да су из тог стана често допирале жучне расправе и свађе, а да је домаћица једној комшиници саопштавала своје самоубилачке намере. На дан њене смрти супружници су се у раним јутарњим сатима жестоко посвађали. Комшиница је запазила да је покојница тог преподнева деловала јако одсутно. Супруг покојнице је имао необориви алиби. Није напустио посао тог дана. Све индиције ишле су у прилог верзији о самоубиству. Обдукциони налаз и криминалистичко-оперативни рад су оповргли овако постављену верзију. Поред странгулационе бразде утврђени су и трагови загушења. Несрећна жена је при повратку са пијаце затекла комшину у свом стану. Да би прикрила кривично дело крађе, комшиница је загушила власницу стана и фингирала самоубиство вешањем.¹⁷²

Пракса познаје и обрнуте ситуације, где самоубице стварају такав амбијент који иде у прилог верзији о убиству. Еклатантан пример за то су самовезивања при утопљењу.

Сваки случај стварног или сумњивог самоубиства треба истражити до краја, уз максимално уважавање начела темељитости и упорности. У немалом броју случајева родбина покојника износи своју верзију о насилној смрти која противречи верзији криминалисте, доводећи на овај начин у сумњу утврђено постојање самоубиства и криминалистичку обраду у целини. Уз све то, темељитост и упорност криминалисте у трагању за узроцима самоубиства има своју превентивну функцију. За жаљење је што превентивна функција обраде ове социјално-патолошке појаве није довољно заступљена у нашој криминалистичко-оперативној пракси.

Под условом да у фази предузимања мера првог захвата не можемо поуздано извршити криминалистичко-диференцијалну дијагнозу, неопходно је наставити криминалистичку обраду све до њеног недвојбеног утврђивања. У фази прикупљања чињеница и рада са индицијалном методом у духу постављеног плана о могућим верзијама конкретног случаја, пред криминалистом стоје исти захтеви који изискују једнак квалитет рада као да је у питању кривично дело убиства. Поред верзија о умишљајном или нехатном убиству, криминалиста је у обавези да максимално поштује начело индивидуалности случаја и аналогно томе поставља и верзију о навођењу на самоубиство и верзију о помагању у самоубиству.

¹⁷² Крстић, О.: *Занимљива криминалистика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002, стр.79.

*Криминалистичка обрада случајева насилне смрти
пријављених као самоубиство*

Симулирана самоубиства, а дисимулирана убиства или сумњива природна смрт спадају међу најтеже предмете криминалистичко-оперативне обраде. Криминалиста је изложен опасности да под одредницу "самоубиство" сврста и случајеве који то стварно нису. У немалом броју случајева, након извршене обдукције, ексхумације и детаљних претрага на тровање, неразјашњено самоубиство прераста у убиство. Позната је криминалистичка пословица: "Мање неразјашњених самоубистава значи више откривених убистава". Није сваки мртац који је пронађен са пиштољем у руци самоубица, а сваки обешени леш стварни самоубица.

С правом се може поставити питање разлога који криминалисту наводе на закључак о прихватању верзије о самоубиству иако није реч о стварној насилној смрти ове врсте. Пре свега, у оваквим ситуацијама треба имати у виду психолошки моменат. Мноштво информативних садржаја који напросто заплјускују чула криминалисте иду у прилог верзији о "убедљивим чињеницама". Сваки индицијални подсистем се "уклапа" у окружје индицијалног система (самоубиство) као целине. Идентична ситуација је и са "хало ефектом". Реч је о првом утиску који стичемо о некој појави за чију корекцију су неопходни много јачи утисци. Типичан пример за то је утицај пријаве о извршеном кривичном делу. Начин презентовања и садржај прве пријаве претварају се у први утисак. Многи људи држе се неписаног правила: Важно је први пријавити случај! Криминалиста мора имати на уму начело критичког приступа случају. Неопходне су друге важне околности које га наводе на постављање контраверзије: Можда је тако, а можда није ?

Као дисимулирано самоубиство означава се сваки смртни случај где се прикрива самоубиство, које се жели приказати као природна смрт, задес или убиство. Као прелаз од дисимулираног самоубиства на симулирано, узимају се они случајеви стварног самоубиства код којих се услед несретног стицаја околности са мање или више основа сумња на убиство. Најтеже и најчешће симулиране случајеве самоубиства делимо према стварном, а не према симулираном начину смрти. Творац криминалистике Ханс Грос (Hans Gross, 1847–1915) је упозоравао да разликујемо да ли су оба начина смрти, стварни и симулирани, исти. На пример, устрељен од стране убице, а симулира се самоубиство из ватреног оружја. Или су пак различити, као на пример, неко је отрован а затим обеша, да би се симулирало самоубиство вешањем. Прва се могућност означава као једнако симулирано, а друга као неједнако симулирано самоубиство.

При постављању криминалистичко-диференцијалне дијагнозе треба обратити пажњу на карактерна својства, расположење, прилике и

Проф. др Остоја Крстић

околности у животу покојника, и с тим у вези дати одговоре на следећа питања:

- 1) Да ли се према покојниковом карактеру и темпераменту њему могу приписати самоубилачке намере?
- 2) Да ли је раније покушавао самоубиство?
- 3) Да ли је неко у његовој фамилији боловао од неке душевне болести или извршио самоубиство?
- 4) Да ли постоји мотив за самоубиство (неизлечива болест, душевни поремећај, породични проблеми, тешко имовинско стање, неузвраћена љубав, страх од казне, повреда части и угледа, осрамоћеност, оклеветаност, неправилно сумњичење, афектни мотив итд.)?

Диспозиционо самоубиство је последица спреге самоубилачке психе, менталитета и самоубилачког мотива. Диспозиционог самоубицу одликује стицај битне смањености животног нагона и повећана осетљивост (реактивна психоза). Мотив код оваквих самоубица је секундарне природе. Ситуационог самоубицу одликује постојање нагона за самоодржањем и објективна тежина мотива. Да није било присиле на психу коју је имала негативна ситуација, таква особа се никад не би одлучила на самоубиство. Уз све то, неопходно је утврдити и евентуалне суицидогене стимулансе, као што су пубертет, менструација, трудноћа, постпорођајни период, лактација, климакс, алкохолисаност, наркотисаност и слични стимуланси. Деца се ређе одлучују за извршење самоубиства.

По правилу, мотив за самоубиство се јавља непосредно пред сам чин извршења. Међутим, самоубица може да прећути испољавање мотива и да га дужи временски период скрива у себи, па одсуство самоубилачких писама, опроштајних порука не треба да изненађује у оваквим ситуацијама. Отуд и подела на тајне и познате мотиве.

- 5) Да ли је покојник некоме на било који начин сигнализирао своју намеру или саопштио своју тајну особи у коју је имао поврење путем гестова, речи, писама и слично? Какво је било покојниково понашање и расположење непосредно пред смрт? Испољавање вољног хтења се најчешће манифестује у ранијим покушајима самоубиства и депресивном стању (жалост, забринутост, затварање у себе –интровертност и низ других атипичних понашања у односу на раније уобичајено понашање). Веома су драгоцена запажања незаинтересованих особа, тзв. трећих лица која су последња била у контакту са наводним самоубицом.

*Криминалистичка обрада случајева насилне смрти
пријављених као самоубиство*

Уобичајено је да се опроштајна писма остављају на лако уочљивим местима, у видно поље оног на кога се и односе. Постоји више разлога за проверу опроштајних писама и добијање одговора на следећа питања:

- ☒ да ли је опроштајно писмо написано руком самоубице (вештачење рукописа);
 - ☒ да ли стил и правопис одговорају интелектуалном и образовном нивоу самоубице (принцип индивидуалности);
 - ☒ да ли је прибор за писање припадао покојнику;
 - ☒ да ли је самоубилачка намера јасно назначена (провера) и
 - ☒ да ли у опроштајном писму постоје атипичности (контрадикторност).
- 6) Да ли је покојник извршио неку радњу коју је могао да изврши искључиво самоубица?

У хотелској соби је нађен обучен леш у кади. Руке су биле завезане тако да се могу обављати неке радње. У ствари, самоубица је попио већу количину таблета за смирење, легао у каду, пустио воду и мирно сачекао дејство лека.

- 7) Открити, испитати и разјаснити ко је све могао имати користи од смрти наводног самоубице.
- 8) Ко је открио и под којим околностима чињеницу неприродне смрти и први угледао тело покојника, и с тим у вези добити одговоре на следећа питања:
- ☒ који је разлог за долазак те особе на место проналаска тела покојника;
 - ☒ где се особа која је пронашла тело покојника и где су се друге блиске особе налазиле у критично време;
 - ☒ ко је, где и када последњи видео живог наводног самоубицу;
 - ☒ да ли су рођаци, пријатељи, познаници и колеге са радног места запазиле атипично понашање покојника и како они објашњавају те промене;
 - ☒ одакле потиче средство извршења и који је начин његовог чувања;
 - ☒ које верзије износе блиске особе о разлогу или разлозима и начину неприродне смрти и
 - ☒ које чињенице иду у прилог тим верзијама (улога професије).

Проф. др Остоја Крстић

- 9) У оним криминалистичко-оперативним ситуацијама када се тело покојника пронађе изван његовог стана, криминалиста би требало да трага за одговорима на следећа питања:
- ☒ када је наводни самоубица изашао из свог стана и са којим циљем;
 - ☒ како је био обучен;
 - ☒ шта је све носио уз себе;
 - ☒ да ли је у стану оставио драгоцене предмете;
 - ☒ ко га је, где и када видео на путу од стана до места наступања неприродне смрти (дијаграм: пут-време) и
 - ☒ да ли су се блиске особе распитивале, код кога, када и који су ефекти предузетих мера у вези с тим.
- 10) Поред наведених мера и радњи, неопходно је проучити и следеће околности:
- ☒ избор употребљеног оружја (оруђа) и начин самоубиства;
 - ☒ стање у којем се средство извршења налазило (подобност за извршење);
 - ☒ стање одеће, посебно доњег веша и обуће покојника;
 - ☒ да ли је осим покојника још неко био на месту извршења наводног самоубиства;
 - ☒ да ли употребљено средство извршења одговара старости, полу и темпераменту наводног самоубице.

Самоубица по правилу бира њему најбоље познато средство извршења: хемичари – хемикалије (отрове), униформисане особе – ватрено оружје, фармацеути – претеране дозе седатива и других лекова, итд. Истраживања аутора овог рада указују да је најчешћи начин извршења самоубиства у Београду вешање. Од 546 случајева самоубиства у периоду 1976-1980. година, половина (289) је извршена вешањем. Изражено у процентима, на вешање отпада 52,9%. На друго место долазе случајеви под шифром Е-950 (недефинисани узроци), и то у 69 случајева или 12,6% од укупног броја самоубиства у наведеном периоду, а потом следе: скок са висине, ватрено оружје, утапање, тровање, бацање под воз, сеча вена, спаљивање, гутање неподобних предмета, бацање под путничко возило и остали ређи начини извршења самоубиства.¹⁷³

У случају двоструког самоубиства, исти начин смрти је знак који указује на истинито стање. И супротно, неједнак начин смрти (једна

¹⁷³ Крстић, О.: *Самоубиства у Београду (1976-1980)*, Дипломски рад, Дефектолошки факултет, Београд, 1981.

*Криминалистичка обрада случајева насилне смрти
пријављених као самоубиство*

особа устрелена, а њен партнер обешен) је знак са најмање двоструким значењем и упућује на постављање контраверзије. Ако је самоубиство извршено у одећи супротног пола или при атипичним околностима, самоубица је или сексуално настрана особа или душевни болесник, или је комплетан случај фингиран (делинквентска тактика).

5. Врсте самоубиства

Према трајању самоубијања, самоубиства се могу поделити на:

- 1) напрасна (акутна) и
- 2) лагана (хронична).

Извођење напрасног самоубиства може да траје од неколико секунди до 24 часа и у зависности је од средства употребљеног за одузимање сопственог живота. Тако, примера ради, извршење самоубиства вешањем је далеко краће према времену трајања од употребе отровних супстанци чија су дејства опет различита. Сасвим другачије дејство имају класични седативи у прекомерним дозама од јетких отрова као што су цијанова једињења и стрихнин.

Лагана самоубиства одликује дужи период трајања од намене за самоубиство до смртог исхода. У прилог овој тези иду и примери из праксе где смо сретали случајеве од неколико дана, преко недеља, месеци, па чак и једне године. Због тога се она још називају и хроничним самоубиствима. Типичан пример за то су самоубиства тровањем алкалоидима (чајеви од олеандера), тровања оловним препаратима и самоубиства као последица протестних гладовања.

Према понашању самоубица, интеракцијским односима учесника самубилачког чина, тенденциозности манифестних радњи самоубица, претходним покушајима и осталим карактеристикама, различити аутори наводе више врста подела самоубиства. Једна од класичних, уобичајених подела самоубиства је и она на:

- 1) директна и
- 2) индиректна самоубиства.

Директна самоубиства се извршавају активним радњама самоубице. Код индиректних самоубиства самоубице имају пасивну улогу. Нису ретки случајеви да се самоубице намерно доводе у ситуације опасне по живот. Типичан пример за то су пустоловине разних врста којима се појединци излажу "изазивајући судбину", како то наш народ каже, а у суштини је реч о тињајућем самубилачком мотиву који они носе са собом. Или, одсуство храбрости због верских, породичних и друштвених обзира, где самоубице имају пасивну улогу. Више покушаја

Проф. др Остоја Крстић

индиректних самоубиства је одлика меланхоличних душевних болесника, било да је реч о простим (појединачним) или двојним и удруженим самоубиствима. Са криминалистичко-оперативног аспекта веома је интересно и важно *двојно самоубиство*, јер га је тешко разлоковати од убиства. Двојна самоубиства врше два припадника супротног или истог пола, по правилу из љубавних мотива. Један од њих је индуктор који као носилац самоубилачке намере постепено наводи и другога на ову идеју, начин и манипулативне радње самог чина двојног самоубиства. Анализа случајева самоубиства љубавних парова иде у прилог тези о "жени-индуктору", која преузима улогу вође у извршењу двојног самоубиства. Има и таквих криминалистичко-оперативних ситуација у којима мушкарац лишава живота жену, вршећи на тај начин кривично дело убиства, а када долази ред на њега да изврши самоубиство, према претходном договору, он се једноставно предомисли или поколеба, јер није био индуктор. Нису ретки случајеви где покушај двојног самоубиства не успе, јер мушкарац одустаје од самоубиства, прихватајући кривично дело убиства жене као своје. У пракси смо наилазили и на такве случајеве где су подмукле убице давале исказ о неуспелом двојном самоубиству, што је ишло у прилог верзији њихове одбране. Овакве криминалистичко-оперативне ситуације увелико отежавају криминалистичко-оперативну обраду.

Као својеврсна породична драма у пракси се ређе срећу *породична самоубиства*, где одрасли чланови породице споразумно одлучују да пођу у смрт. Исто тако, наилазили смо и на случајеве у којима су меланхолични болесници вршили убиства сродника, а потом самоубиства.

Тенденциозно самоубиство, на шта упућује и сам назив, има јасну поруку, најчешће протест према микросредини у којој је самоубица радио и живео. На овај начин самоубица окривљује друге, неретко у опроштојаним порукама истиче нечију одговорност за своју смрт, што може некога одвести на оптуженичку клупу. Оперативци криминалистичке полиције би морали бити крајње опрезни при оваквим информативним садржајима и више него у другим ситуацијама примењивати начело скептичности уз неизоставну примену контраверзије: Можда је тако, а можда није ?

Билансно самоубиство се битно разликује по психолошком профилу свог извршиоца од патолошког (диспозиционог) самоубиства. Код билансног самоубиства извршилац је условно нормална особа, без манифестне самоубилачке психе. На самоубилачки чин билансни самоубица се одлучује након што је трезвено, мирно и хладнокрвно одмеравао разлоге и противразлоге за престанак живота. Анализа

*Криминалистичка обрада случајева насилне смрти
пријављених као самоубиство*

њихових самоубилачких изјава се своди на заједнички именитељ: "Од даљег живота сам имао више штете него користи".

Рецидивно самоубиство, на шта упућује и сам назив, јесте раније неуспело самоубиство. У оваквим случајевима потенцијални самоубица не одустаје од самоубилачког мотива и упорно предузима манипулативне радње у циљу одузимања сопственог живота све док у томе не успе. Ако нека особа у више наврата покушава да изврши самоубиство, онда је реч о поузданој индицији која нас упућује на постављање верзије о особи са суицидалном психом. Под условом да нека особа покушава самоубиство из мотивационе сфере којом доминирају спољни фактори (пресудна је ситуација, а не његова унутрашња диспозиција), па самоубиство не успе, добро је такву особу упутити на лечење ради одвраћања од самоубилачких тежњи, а што је са превентивног аспекта веома битно. Сасвим је другачија ситуација са диспозиционим самоубицом, особом са суицидогеном психом, која упорно настоји да изврши самоубиство. Пракса је показала да се оваква особа у већини случајева не може спречити у својој самоубилачкој намери. Изузетак донекле представља савршен начин изолације у неком медицинском заводу, мада пракса познаје и такве случајеве где су самоубиства коначно извршена управо у заводским установама.

Под *комбинованим самоубиством* подразумевамо узастопну или истовремену примену два или више начина, уз истовремену примену два или више средстава извршења самоубиства. Типичан пример за то је када нека особа попије отров, пререже вене, запали претходно намочену гардеробу бензином и скаче са висине. У овој криминалистичко-оперативној ситуацији имамо четвороструко самоубиство.

Код *алтруистичког (несебичног) самоубиства* особа свесно жртвује свој живот дарујући га за добробит других. Погрешно је схватање да оваквим особама недостаје нагон за самоодржањем. Напротив, јачи су од њега, негирају га и не признају, занемарују своју личност и жртвују себе, па се пре може говорити о самопожртвовању, а не о самоубиству. Став и прихватање улоге да је живот био комплетан и да га након свега треба задовољан напустити, криминалиста мора разликовати од самоубиства кроз жртвовање, када се из љубави према животу, али у циљу жртвовања "за више племенитије циљеве" жртвује сопствени живот.

У оним криминалистичко-оперативним ситуацијама кад се случај природне смрти, убиства или задеса преставља као самоубиство, говоримо о *симулираном самоубиству*. На пример, случајна природна смрт, стицајем прилика под сумњивим околностима, намерно удешено убиство од стране убице, или намерно прикривање од стране смртно

Проф. др Остоја Крстић

повређене особе ради прикривања убиства од свог љубавника, мужа, деце и родитеља.

Дисимулирано самоубиство је оно које се прикрива под видом природне смрти, убиства или задеса. Оваква самоубиства могу бити последица стицаја случајних прилика и околности, као и оних која су посебно подешена од стране самоубице, сродника и пријатеља. Циљ је јасан: затајити стварне мотиве самоубиства и оптужити друге за тобожње убиство или задес. Дисимулирана самоубиства су врло често предмет криминалистичко-оперативне обраде, што потврђује и њихова учесталост под различитим формама пријављивања у нашој пракси.

Компликовано самоубиство је такво самоубиство где нека особа доживи задес, пад греде и прелом кичме, примера ради, и након тога врши самоубиство које у условно нормалним приликама и околностима никада не би извршила. Компликована самоубиства су махом последица рационалног мотива. Врло су ретка у пракси, али изузетно компликована при разјашњавању и разоткривању, због чега су и добила назив "компликована самоубиства".

Покушај самоубиства не треба третирати као самосакаћење. Код самосакаћења извршилац ове радње не тежи самоубиству. Он пред собом има јасан мотив и тежи његовој реализацији. Под условом да не оствари свој циљ и услед самосакаћења наступи смрт, онда имамо посла са задесом, а не са самоубиством, као што неки практичари мисле. Покушај самоубиства је неуспело самоубиство. Сматра се да на једно успело самоубиство долази сто неуспелих. Покушај може да буде стваран, под условом да је постојао самоубилачки мотив и да су предузимане адекватне манипулативне радње у циљу реализације овако постављеног циља. Међутим, пракса је потврдила да покушај може да буде и *играње са самоубиством*, инсценирање случаја самоубиства, што је одлика хистеричних особа које на овај начин покушавају да изврше притисак на некога како би се удовољило њиховом захтеву. Због тога се код случајева покушаја самоубиства мора јасно раздвојити постојање озбиљне намере за самоубиством од оних ситуација у којима се извршилац овакве радње желио задовољити искључиво покушајем.

6. Закључак

Дуго је самоубиство третирано као искључива област медицине. У прилог овој тврдњи ишла је и теза да је то специфично биолошка појава човека, као и чињеница да медицинари дају дијагнозу и диференцијалну дијагнозу: убиство – самоубиство – задес – природна смрт.

***Криминалистичка обрада случајева насилне смрти
пријављених као самоубиство***

Социјална патологија самоубиство посматра са аспекта дијалектичког јединства објективно нужне манифестације наопкаости друштвеног бића.

Нема сумње да самоубиство представља истовремено индивидуални и друштвени проблем, те да објашњење за ову појаву могу пружити и друге науке. Мултидисциплинаран приступ је најреалнији. Сама појава самоубиства је значајан показатељ патолошких збивања у једном друштву.

Као елеменат безбедности и правног поретка, самоубиство спада у делокруг права. Позната је вечита дилема криминалиста: самоубиство или убиство. За самоубиство у нашем кривичном законiku није предвиђена санкција, док казна за навођење или помагање самоубиству јесте.

Однос према смрти, самоубиству и слободи још дуго ће бити предмет медицинских, психолошких, социолошких, али и криминалистичких размишљања, због тога што граница између болесног и здравог, нормалног и абнормалног, дозвољеног и забрањеног, допуштеног и недопуштеног није јасно омеђена, а ставови о овој појави се мењају зависно од историјских, верских, географских, државних и других бројних граница.

За криминалисте као форензичаре, од посебног је значаја да утврде криминалистичко-диференцијалну дијагнозу код сумњивих смрти, а које лаицима и онима који нису одвише озбиљно схватили позив криминалисте привидно изгледају "као одлука" и нека врста "својевољне смрти". Стога смо у овом раду настојали да, поред самоубилачких мотива и врста самоубиства, укажемо и на значај криминалистичке обраде случајева насилне смрти пријављених као самоубиство.

7. Литература

Водинелић, В.: *Криминалистика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.

Горкич, С.: *Медицинска криминалистика*, Привредна штампа, Београд, 1981.

Крстић, О.: *Занимљива криминалистика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002.

Самоубиства у Београду (1976-1980), Дефектолошки факултет, Београд, 1981.

Криминалистичка превенција и прогностика, ВШУП, Бања лука, 2005.

Проф. др Остоја Крстић

Превенција криминалитета, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2007.

Етиологија угрожавања система безбједности, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2007.

Миловановић, М.: *Судска медицина*, Медицинска књига, Београд-Загреб, 1975.

Prof. Ostoja Krstić, PhD
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

CRIMINALISTIC PROCESSING OF VIOLENT DEATH CASES REPORTED AS SUICIDES

SUMMARY: In view of elements of security and legal order, suicide lies within the scope of law. The eternal criminalists' dilemma is well-known: suicide or homicide. Our criminal code of provides no sanctions for suicide, whereas punishment is stipulated for inciting or assisting suicide.

For criminalists as forensic experts it is of special importance to identify a criminalistic-differential diagnosis in suspicious deaths, which seemingly, to laymen and to those not seriously taking the profession of a criminalist, look like a "decision" and some kind of "voluntary death". That is why this paper is intended to show the importance of criminalistic processing of violent death cases reported as suicides, in addition to suicide motives and types of suicides.

KEY WORDS: criminalistic processing, violent death, suicide, suicidal mentality, suicidal motive.

Проф. др Милан Милошевић¹⁷⁴

ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИ СИСТЕМ БЕЛГИЈЕ

Резиме: Обавештајно-безбедносни системи земаља западног Балкана своју организацију и начин деловања морају прилагодити решењима актуелним у земљама развијене демократије, тим пре што су суштинске реформе један од предуслова за интеграцију у европске асоцијације. Оптимални модел у том смислу представља обавештајни и полицијски систем Краљевине Белгије, релативно мале западноевропске земље која се дефинитивно развила у модерну, технолошки развијену и економски просперитетну државу. На овакав закључак наводе актуелне реформе оружаних снага и укупног сектора безбедности које се у Белгији перманентно спроводе, уз јачање парламентарног надзора и цивилне контроле над службама безбедности. Карактеристично је и преобликовање обавештајно-безбедносних служби, полиције и специјалних снага, с циљем адекватног одговора на савремене безбедносне ризике и претње (у првом реду транснационални тероризам и организовани криминал).

Кључне речи: Систем безбедности, обавештајне службе, полиција, специјалне јединице, реформе оружаних снага, Краљевина Белгија.

1. Увод

Неспорно је да обавештајно-безбедносни системи земаља Западног Балкана своју организацију и начин деловања морају прилагодити актуелним решењима која се примењују у земљама развијене демократије, тим пре што су суштинске реформе један од предуслова за интеграцију у европске асоцијације. Оптимални модел у том смислу представља обавештајни и полицијски систем Краљевине Белгије, релативно мале западноевропске земље која се дефинитивно развила у модерну, технолошки развијену и економски просперитетну државу.

На овакав закључак наводе актуелне реформе оружаних снага и укупног сектора безбедности које се у Белгији перманентно спроводе, уз

¹⁷⁴ Редовни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду;

Проф. др Милан Милошевић

јачање парламентарног надзора и цивилне контроле над службама безбедности. Карактеристично је и преобликовање обавештајно-безбедносних служби, полиције и специјалних снага, с циљем адекватног одговора на савремене безбедносне ризике и претње (у првом реду транснационални тероризам и организовани криминал).

У сваком случају, систем унутрашње безбедности Краљевине Белгије сачињавају различита тела и механизми координације и контроле који припадају извршној и законодавној власти, затим обавештајно-безбедносне службе у министарствима националне одбране и правде, полицијске снаге, као и специјалне (антитерористичке) јединице армије, жандармерије и полиције.

Полазећи од тога, у најкраћем ћемо приказати систем унутрашње безбедности Белгије и реформе сектора безбедности које се у тој земљи развијене демократије перманентно врше.

2. Опште напомене о Краљевини Белгији

Краљевина Белгија је стекла независност од Холандије 1830. године. Током XIX века та земља је представљала колонијалну силу, а у Првом и Другом светском рату је била окупирана од стране немачких трупа. У послератном периоду Белгија је изгубила статус метрополе (више нема колонијалних поседа), али се истовремено развила у модерну, технолошки развијену и економски просперитетну европску државу.

Као модерна индустријска нација, Белгија је земља чланица - оснивач Северноатланског пакта (NATO) и Европске уније, чија се седишта и налазе у белгијској престоници Бриселу. Белгија је у пуноправном чланству и других међународних организација од значаја за европске и евроатланске интеграције, и то: Организације уједињених нација, Западноевропске уније (ЗЕУ), Европског савета, Организације за европску безбедност и сарадњу, затим организација за међудржавну полицијску сарадњу (EUROPOL, INTERPOL), итд. За порекло и еволуцију европских интеграција посебан значај има чланство Белгије у карактеристичној царинској унији (Бенелукс), којој је 1948. године приступила заједно са Холандијом и Луксембургом.

У географском смислу, Белгија је западноевропска земља чија обала излази на Северно море, а граничи се са Француском, СР Немачком, Луксембургом и Холандијом. На 30.528 км² живи око 10.392.000 становника (Фламанаца 58%, Валонаца 31%, мешовито и остало становништво 11%). Око 75% житеља су римокатолици, док 25% припада протестантским и другим верским заједницама. Званични језици

Обавештајно-безбедносни систем Белгије

су холандски, којим говори око 59%, француски који користи око 40% становника, и немачки којим се служи 1% Белгијанаца.

Краљевина Белгија је уставна монархија и федерална држава са демократским парламентарним уређењем. Шеф државе је од 1993. године краљ Albert II. Према важећем, допуњаваном и мењаном Уставу из 1831. године, краљу припада и законодавна власт кроз тзв. право одобравања, које је сведено на формално ратификовање аката. У надлежности монарха је и именовање премијера, чији избор потврђује Парламент. Држава је административно подељена на три институционалне регије (Фландрија, Валонија и Град Брисел) и 10 провинција. Најнижи ниво локалне власти Белгије чини 74 општина.

Вођење унутрашње и спољне политике је у надлежности Савета министара, који за свој рад одговара парламенту. Према Уставним амандманима из 1970. године, Влада има у једнаком броју министре фламанског и француског говорног подручја. Законодавну власт врши дводомни Парламент, који чине Сенат (Senaat) са 71 седиштем и комбинованим начином избора посланика (40 на општим изборима и 31 именовањем од стране регионалних савета), те Представнички дом (Volksvertegenwoordigers - Chambre des Representants), чијих се 150 седишта попуњава на општим изборима по пропорционалном систему. Мандат посланика у оба дома је четири године.

Традиционалне тензије између фламанске заједнице са севера земље, чији припадници говоре холандским језиком, и Валонаца, француског језичког подручја, са југа, довеле су до усвајања уставних амандмана којима је овим регијама призната аутономија. На парламентарним изборима одржаним у јуну 2007. године, посланичка места је освојило 11 странака и коалиција, а фламанске странке које подржавају сепаратистичке тежње значајно су оснажене.

3. Механизми стручне координације и цивилне контроле сектора безбедности

Политичке смернице делатности свих белгијских служби безбедности утврђене су Краљевским декретом од 21. јуна 1996. године. У складу са тим актом формиран је Министарски комитет за обавештајни рад и безбедност (CMRS). Заседањима Комитета председава премијер, а стални чланови тог тела су министри правде, националне одбране, иностраних и унутрашњих послова. У случају потребе, и у зависности од теме која се разматра, састанцима CMRS могу присуствовати и министри осталих ресора.

Проф. др Милан Милошевић

На оперативном нивоу, при Влади делује Колегијум за обавештајни рад и безбедност, којим председава представник премијера. У раду Колегијума учествују руководиоци цивилних и војних служби безбедности, Савезне полиције и тужилаштва.

Парламентарну контролу над законитошћу рада белгијских служби безбедности врши посебна комисија, коју сачињавају по седам посланика оба дома парламента. Законом о контроли полицијских и обавештајних служби из 1991. године, установљена су два специфична органа: Стални комитет за контролу полицијских служби, познатији као "Стални комитет Р" (Comite permanent de controle des services de police) и Стални комитет за контролу обавештајних служби (Comite permanent de controle des services de renseignements), познатији као "Стални комитет R".

Стални комитети су органи политичке контроле и имају задатак да констатују недостатке система и повремене проблеме његовог функционисања. Они разматрају питања организације, активности и метода полицијских и обавештајних служби, њихове интерне правилнике и директиве, као и сваки документ који регулише понашање припадника полиције и обавештајних служби. У тај делокруг не спадају упутства која се односе на стручна питања у области политике рада на откривању кривичних дела и прогону извршилаца.¹⁷⁵

Према томе, Стални комитет за контролу обавештајних служби има два основна задатка, од којих се први односи на контролу у области поштовања уставног и грађанског права од стране служби, а други на очување ефикасности и међусобне сарадње безбедносно-обавештајних служби. Председник тог комитета, такође, располаже посебном Службом за истраживање, која је надлежна за спровођење истраге и контроле безбедносно-обавештајних служби.

За укупну безбедносно и обавештајну проблематику Краљевине Белгије одговоран је премијер. Ту функцију он остварује преко посебних тела обавештајне координације и контроле, као и преко министара Националне одбране и правде, у чијем саставу делују белгијске обавештајно-безбедносне службе. С друге стране, одређене ингеренције над полицијским снагама Белгије има и министар унутрашњих послова Белгије, првенствено у погледу контроле законитости њиховог рада.

Овлашћења органа полиције и обавештајно-безбедносних служби прописује Влада одговарајућим документима. Тако су, на пример, крајем 1996. године усвојени прописи којима се законски фундира пресретање радио-веза војног карактера у иностранству, што практично дозвољава прислушкивање свега осим мобилне телефоније. Законско регулисање

¹⁷⁵ Бабовић Будимир, *Људска права и полиција у Југославији*, Прометеј, Београд, 1999, стр. 59.

делатности органа унутрашње безбедности у Белгији има дугу традицију и непрекидно се усавршава.¹⁷⁶

4. Обавештајно-безбедносне службе

Дирекција службе државне безбедности (Surete d'Etat) – SE, ресорска је безбедносна институција при Министарству правде. Обавља контраобавештајне задатке и послове заштите уставом утврђеног поретка, тј. у основи је територијална контраобавештајна служба, али може деловати и загранично, у специјалним мисијама у иностранству. На челу поменуте Службе, чији назив на фламанском гласи Staats Veligheids – SVD, јесте директор.

У ранијем периоду, Дирекција службе државне безбедности је била подељена на две службе, од којих се једна бавила сузбијањем шпијунаже и субверзивне делатности појединаца или група лица, док се друга састојала од пет бригада са многобројним провинцијским одељењима за оперативне послове.¹⁷⁷ Задаци службе државне безбедности нису били пропраћени никаквим законом или декретом, због чега је између појединих белгијских министарстава постојао одговарајући споразум који је службеницима Дирекције државне безбедности Министарства правде омогућавао приступ службеним документима, архивима и регистрима. С друге стране, вршећи своје послове, та служба је прикупљала информације корисне и за министарства одбране, иностраних и унутрашњих послова.

Нови закон о деловању службе државне безбедности је на јасан и прецизан начин дефинисао задатке и надлежности те организационе јединице која је као цивилна краљевска обавештајно-безбедносна служба први пут сврстана под демократску контролу правосудних органа. Органи државне безбедности су дужни да пре предузетих мера обавесте надлежна министарства и државне органе како би их упознали са планираним активностима и намерама за које морају да постоје реална оправдања, односно опасност од угрожавања безбедности. То значи да SE може да спроводи истраге једино уколико се испостави да осумњичено лице или орган спроводи активности које представљају опасност за безбедност Краљевине Белгије.

Генерална служба за обавештајни рад и безбедност (Service General de renseignement et de securite) – SGR, јесте војна обавештајна и контраобавештајна служба и централна обавештајна институција Белгије.

¹⁷⁶ Conseil Communal de Bruxelles, Reglement et Arrete pour l'organisation de la police de Bruxelles – Suivi des instructions generales et du guide pratique, Bruxelles 1904

¹⁷⁷ Purg Adam, *Obveščevalne službe*, Enotnost, Ljubljana, 1995, str.178.

Проф. др Милан Милошевић

Процењује се да у тој служби, познатој и по називу ADIV (холандски акроним од Algemene Dienst Inlichtingen en Veiligheid) ради око 500 запослених. Директор SGR је непосредно подређен начелнику Врховног генералштаба, који је главни саветник за војна питања министра одбране. Службу SGR сачињава више организационо-функционалних целина, међу којима су најважније Обавештајна служба (Domein Inlichtingen) и Служба безбедности (Domein Veiligheid).

Обавештајна служба SGR се бави истраживањем, анализом и обрадом података који се односе на активности и претње које могу да угрозе територијални интегритет Белгије, планове војне одбране, успешно спровођење акција белгијских војних снага, безбедност белгијских држављана у иностранству и остале државне интересе. Полазећи од тога, обавештајна служба је надлежна за прикупљање обавештајних података на стратешком и оперативном плану, с тим што је прикупљање података претежно усмерено ка иностранству.

Надлежност свих организационих јединица у саставу SGR је јасно дефинисана "Органским законом безбедносно обавештајних служби" од 30. новембра 1998. године. Полазећи од важећих правних прописа и актуелних политичких смерница, у програмској оријентацији SGR уочавају се три додатна правца будућих активности. Наиме, реч је о одбрани економских интереса и добара, о борби против организованог криминалитета и о сарадњи између SGR и осталих државних органа. Подразумева се да ће основни правац и задатак SGR и убудуће бити класична војнообавештајна делатност, као што је то било и раније.¹⁷⁸ Ово утолико пре што је служба SGR инкорпорисана у тзв. наднационални обавештајни систем NATO, тако да се белгијски обавештајни кадрови школују и специјализују у америчким и британским школама и академијама.

5. Белгијске полицијске снаге

Послови јавне безбедности у Белгији су се до 2002. године обављали на децентрализован начин¹⁷⁹. При томе је окосницу чинило 589

¹⁷⁸ Војнообавештајне послове раније је обављала *Дирекција за обавештајни рад у Министарству националне одбране*, која је била под контролом генералног ађутанта - званичника непосредно подређеног монарху. Та Дирекција је имала своје органе у Адмиралитету, командама и штабовима војних јединица, као и у војним изасланствима у иностранству.

¹⁷⁹ О организацији и функционисању белгијске полиције, као и о систему школовања и стручног усавршавања њених припадника, опширније видети: Scandone Giuseppe, Atzori Pierfrancesco, *Le polizie d' Europa*, Edizioni Laurus Robuffo, Roma, 1990; pp. 31-62. ; Liskens Hans; Denninger Erhard, *op. cit.*, pp 40 etc.

територијалних јединица *опште локалне полиције*, формално потчињених градоначелницима тих места. Поменуте полицијске снаге, које су деловале на нивоу општина, чиниле су 333 јединице градске полиције и 256 јединица сеоске полиције. Реорганизацијом белгијске полиције, спроведеном 2002. године, успостављено је 196 *Полицијских зона*, у којима се врше базични послови превенције и сузбијања криминалитета, одржавања јавног реда и мира, контроле територије, безбедности саобраћаја, истрага, контроле боравка странаца и решавања у управном поступку, уз одговарајућу логистичку подршку.

Истом реорганизацијом успостављена је *Савезна полиција*, којом руководи директор. Она је настала обједињавањем дотадашњих организационих јединица Жандармерије, Судске полиције и Генералне полиције Краљевства (PGR)¹⁸⁰, са превасходним задацима спровођења инспекцијског надзора и координације полицијског рада на нивоу земље. У непосредној надлежности Савезне полиције су антитерористичка дејства, супротстављање прекограничном и организованом криминалу, безбедност саобраћаја на аутопутевима, послови обалске страже, безбедност аеродрома и ваздухоплова, обезбеђење објеката и личности федералног значаја.

У седишту Савезне полиције Белгије је формиран Генерални комесаријат, који чине: Дирекција административне полиције (DGA), Дирекција судске полиције (DGJ), Дирекција за оперативне послове (DGS), Дирекција за кадрове, Дирекција за опремање, Дирекција за безбедност саобраћаја, Дирекција за обуку, Дирекција за међународну полицијску сарадњу, Дирекција за координацију федералних служби и Дирекција за сарадњу са локалном полицијом.

Делокруг рада Дирекције судске полиције јасно је дефинисан Законом о пословима полиције од 5. августа 1992. године. У складу са тим законом, пет главних јавних тужилаца Апелационог суда врши контролу и надзор судске полиције, док тужиоци на нивоу срезова у стручноправном смислу руководе њоме. Свака од 22 бригаде судске полиције је подређена начелнику локалног комесаријата а, самим тим, и начелнику Генералног комесаријата са седиштем у Бриселу. Генерални комесар судске полиције је надлежан за координацију и логистичку подршку, као и за вођење генералне политике службе, али уз консултације са јавним тужиоцима.

¹⁸⁰ Генерална полиција Краљевства (Police Generale du Royaume - PGR) је специјализована институција белгијског Министарства унутрашњих послова која је, на националном нивоу, надлежна за спровођење функционално-организационе и оперативне организације локалне полиције. Према подацима из 1990. године, та служба је имала само 47 службеника.

Проф. др Милан Милошевић

Процењује се да полицијске снаге Белгије на нивоу Савезне полиције, полицијских зона и локалних организационих јединица, имају укупно око 39 хиљада припадника, од чега 35.500 полицајаца и 3.500 полицијских службеника.

6. Специјалне јединице

У саставу Генералне дирекције за оперативне послове (DGS) је **Ескадрон за специјалне интервенције** (Escadron Special d'Intervention – ESI), специјализована антитерористичка јединица која наставља традиције посебне јединице белгијске жандармерије, формиране након терористичког напада на Олимпијади у Минхену 1972. године. За специјалну јединицу белгијске жандармерије, иначе једну од најстаријих и најелитнијих у Европи, у литератури се користи и назив ESI-Diane. Ово из разлога што је поменута јединица у почетку носила назив "Дијана" (Diane), по грчкој богињи лова, с тим што је 1974. године преименована у ESI. У појединим западним изворима се та формација помиње и као SIE, односно GIA. Скраћеница SIE представља акроним оригиналног назива те јединице, али на холандском (фламманском) језику, док је скраћеница GIA француски акроним за мешовиту антитерористичку групу (Groupe Interforces Antiterroriste).

ESI се састоји из две јединице, при чему је прва специјализована за извиђање, а друга за оружану подршку. Занимљиво је да се оснивање ESI-ја погрешно везује за активност једне од најпознатијих терористичких организација у Европи са називом "Борбене комунистичке ћелије" (CCC). Реч је о тајној анархотерористичкој групи која је основана у Белгији 1978. године, а чији су припадници организовали и изводили оружане нападе на личности, инсталације и објекте НАТО, између осталог, и коришћењем тзв. камиона – бомби.

Ескадрон за специјалне интервенције је врло специфичан не само по томе што у своје редове прима жене, које су ангажоване на задацима извиђања и тајног праћења, него и по томе што наредбе може примити како од жандармерије, односно Савезне полиције, тако и од Министарства правде и Националне одбране – у чијој је надлежности био до 1994. године. У екстремним случајевима ESI може деловати и у садејству са органима државне безбедности (SE). Међутим, у случајевима основане сумње о постојању експлозивних направа, ESI и SE имају улогу подршке, док саму акцију предводи специјализована Служба за уклањање и уништавање експлозивних направа (Service d' Enlevement et de Destruction des Engins Explosifs – SEDEE).

Јединица за извиђање ESI тесно сарађује са Водом за извиђање и најризицијна привођења (POSA). У питању је јединица идентичне намене

и профила, која, за разлику од ESI, делује изван Брисела. ESI и POSA, у случају потребе, пружају адекватну антитерористичку подршку осталим полицијским формацијама на територији Белгије. Међутим, за противтерористичке акције изван Белгије надлежне су војне, тзв. паракомандо јединице, као што је Специјална екипа за извиђање (Equipe Specialise de Reconnaissance – ESR), и друге. Тако је познато да у саставу белгијске војске егзистира посебан пук командоса-падобранаца са три батаљона.¹⁸¹ У саставу другог батаљона командоса однедавно делује специјализована јединица од 80 припадника, комбинована од специјалиста за оперативно-потражну делатност (Pathfinders) и специјалиста за тзв. дубинско извиђање (Long Range Reconnaissance Patrol).

7. Закључак

Безбедносни систем Краљевине Белгије сачињавају различита тела и механизми координације и контроле који припадају извршној и законодавној власти, специјалне и посебне јединице армије, жандармерије и полиције, као и обавештајно-безбедносне службе у Министарству националне одбране и у Министарству правде. Овлашћења органа полиције и обавештајно-безбедносних служби прописује Влада одговарајућим документима. Законско регулисање делатности органа унутрашње безбедности у Белгији има дугу традицију и непрекидно се дограђује.

Велики значај има учешће Белгије у међународним организацијама, као што су: Европска унија, НАТО и Западноевропска унија, а затим и организације за међудржавну полицијску сарадњу, итд. Сигурно је да се учешће у тим организацијама одражава непосредно и на полицијски и обавештајни систем, при чему је за организацију и функционисање полиције посебно значајно учешће у организацијама EUROPOL и INTERPOL, док је за обавештајно-безбедносни систем у целини најзначајније учешће у НАТО и ЗЕУ. Наиме, познато је да ове, у основи војне организације, имају посебне обавештајне службе у којима су инволвиране одговарајуће службе земаља чланица, па тако и војна обавештајна служба Белгије.

У сваком случају, Белгија постепено, али квалитетно и сврсисходно смањује армију¹⁸² и реформише своје обавештајно-

¹⁸¹ Упореди: Јовић Стојан, *Специјалне снаге*, Montenegro Harvest, Подгорица – Београд, 1994, стр.17.

¹⁸² Током 2000. године Белгија је покренула стратешки план "Визија 2015", који предвиђа да се до 2015. године број припадника Министарства одбране смањи са 42.000 на 37.725.

Проф. др Милан Милошевић

безбедносне службе и полицијске снаге, настојећи да се ослободи организационих форми и начина деловања који су били карактеристични за блоковску поделу света и период тзв. хладног рата. У тим реформама одриче се чак и неких модалитета за које се може рећи да су део националне безбедносне културе и традиције (нпр. децентрализованог модела организације полиције), опредељујући се за оне који су показали ефикасност и ефективност у пракси.

8. Литература

Baud Jacques, *Encyclopedie du renseignement et des services secrets*, Paris, Lavauzelle, 1988.

Бабовић, Будимир, *Људска права и полиција у Југославији*, Београд, Прометеј, 1999.

Ђорђевић Обрен, *Лексикон безбедности*, Београд, Привреда публик, 1989.

Keunings Luc, "The Secret Police in Nineteenth-Century Belgium", in: *Intelligence and Nacional Security*, no.1/1989.

Јовић Стојан, *Специјалне снаге*, Montenegro Harvest, Подгорица – Београд, 1994.

Коточевски, Митко, *Современи разузнавачки служби*, Скопје: Македонска цивилизација, 2001.

Lisken Hans; Denninger Erhard, *Handbuch des Polizeirechts*, Muenchen, C. H. Becksche Verlag, 1992.

Purg, Adam, *Obveščevalne službe: povezave med obaveščevalnimi službami, političnimi sistemi in državno suverenostjo v luči modela sodobnega obveščevalnega sistema Republike Slovenije*; Ljubljana, Enotnost, 1995.

Reglement et Arretee pour l' organisation de la police de Bruxelles – Suivi des instructions generales et du guide pratique, Bruxelles, Conseil Communal de Bruxelles 1904.

Riems J. M. W., Historical Overview: National Security Service (BVD) to General Intelligence and Security Service (AVID), Paper presented at the Workshop on "Democratic and Parliamentary Oversight of Intelligence Services", Geneva, DCAF, 2002.

Scandone Giuseppe; Atzori Pierfrancesco *Le polizie d' Europa*, Roma,

Поређења ради, крајем осамдесетих година прошлог века белгијска армија је имала 85.000 припадника.

Edizioni Laurus Robuffo, 1990.

Thomas, Paul, *Le KGB en Belgique*, Brussels, Edition J.M.Collet, 1987.

Verhaegen, Alix, "Belgium Security Service", in: *Intelligence Watch Report Quarterly* , no.1/1995

Prof PhD Milan Milosevic
Police Crime Academy
Belgrade

INTELLIGENCE - SECURITY SYSTEM OF BELGIUM

SUMMARY: Intelligence – security system of the Kingdom of Belgium is one of most significant components of the security system of this West Europe countries, which has developed into one modern, technologically developed and rich country. Ther we can see that the reforms of security system with the help and control of the parliament create a valuable invironment for the change of intelligence-security system,police and special armed forces, in order to response in a proper way on threats like terrorism and organized crime.

KEY WORDS: intelligence-security system, special forces, reform of armed forces, Kingdom of Belgium

Мр Далибор Кекић,

Криминалистичко-полицијска академија, Земун – Београд

Доц. др Драган Млађан,

Криминалистичко-полицијска академија, Земун – Београд

Доц. др Дане Субошић,

Криминалистичко-полицијска академија, Земун – Београд

МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

***Резиме:** Аутори у овом раду објашњавају појам и начине међународне сарадње и удруживања у области управљања ванредним ситуацијама. Полазећи од чињенице да се природне и техничко-технолошке катастрофе не зауздавају државним границама, појединци су започели сарадњу у овим областима. Државе, када појам безбедности добија екстензивно значење, оснивају националне институције за управљање ванредним ситуацијама, а убрзо кроз међународне организације унапређују своја знања и процедуре. Резултат тога је да се оснивају заједничке јединице за деловање у случају ванредних ситуација, као и хуманитарне послове.*

***Кључне речи:** ВАНРЕДНА СИТУАЦИЈА, КАТАСТРОФА, МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА, УПРАВЉАЊЕ ВАНРЕДНОМ СИТУАЦИЈОМ, МЕЂУНАРОДНА ОРГАНИЗАЦИЈА.*

1. УВОД

Полазећи од чињенице да се повећава захват појма безбедност и да безбедност више није само питање вероломних уговора и надметања држава у количини и врсти наоружања, појавили су се нови безбедносни проблеми који су постали важан део свакодневице држава и појединаца. Држави је, да би достигла, очувала и унапредила властиту безбедност, потребно много више и много шире разумевање безбедности, јер се она не сагледава само у смислу сопствене војне моћи и/или слабости ривала.¹⁸³ Како се појављује расцеп између богатих и сиромашних, између Севера и Југа, појава земљотреса, поплава, удара урагана и олуја, вулканских ерупција, техничко-технолошких катастрофа,¹⁸⁴

¹⁸³ R. Aron, *Paix et Guerre entre les Nations*, Calman – Levy, Paris, 1962, p. 82.

¹⁸⁴ Технолошка експлозија: „Револуција међусобног утицаја науке, технологије и економије – реализује човечанску енергију као Прометејево одрешење (без граница – прим. аутора), убрзавајући спиралу нагоре на вероватно незаустављив начин.” (Paul

Мр Далибор Кекић
Доц. др Драган Млађан
Доц. др Дане Субошић

терористичких аката итд. у којима страда велики број људи, повезују се не само државе, већ и стручњаци, како би предупредили, али и опоравили и умањили последице наведених пошаста. Последица тога је да се властодршци окрећу ка безбедности појединца као „извору и утоци” било које замисли и система безбедности.¹⁸⁵

Променом интересног садржаја безбедности, променио се и начин схватања и сагледавања безбедности. Традиционалне кованице попут *колективна безбедност* и *колективна одбрана* не допуњују у потпуности савремени појам безбедности. Појам *сарадње у безбедности* укључује вредносну блискост као најважнији предуслов за заједничко старање о безбедности. Дакако, тај појам у себи садржи и свест о заједничкој будућности заинтересованих страна.¹⁸⁶ Заговорници оваквог приступа безбедности Коен и Михалка из Центра *Џорџ Маршал*, у свом делу „Сарадња у безбедности: Нови хоризонти за међународни поредак”, тврде да осим традиционалних безбедносних творевина *колективне безбедности* и *колективне одбране*, сарадњу у безбедности чине *појединачна безбедност* и *унапређење стабилности*. Унапређење стабилности, по њиховом мишљењу, јесте старање о безбедности у ближем и даљем окружењу држава које творе безбедносни аранжман.¹⁸⁷ Овакав вид сарадње, представља нови облик и врлину у практиковању сигурности и повезаности држава.

Питање нових изазова, ризика и претњи, наводе државе на потрагу за блиској сарадњом. Без обзира на то што горепоменута два научника остају привржена атлантској безбедности као јединој могућој у савременом поретку, неопходан, али и довољан услов за сарадњу јесте осећај за суживот народа. Питагора је рекао да „пријатељи требају делити све ствари”, а Аристотел да, да би „човек могао живети сам, треба да је животиња или бог.”¹⁸⁸ Стога, по питању проблема који су било природног, било техничко-технолошког карактера, државе, а самим тим и појединци, морају се старати о заједничкој безбедности и хумано приступити њиховом решавању. Ово саопштење представља покушај да се на једном месту сумирају и наведу све релевантне државне, недржавне

Kennedy, “Global Challenges at the Beginning of the Twenty – First Century,” in: Paul Kennedy, Dirk Messner and Franz Nuscheler (eds.), *Global trends and Global Governance*, Pluto Press and Development and Peace Foundation, London, 2002, p. 10.

¹⁸⁵ Heinz Gartner (editor), *Europe's New Security Challenges*, London: Adrian Hyde Price and Erich Reiter, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 2001, p. 3.

¹⁸⁶ Драган Р. Симић, *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Службени лист CPJ, Београд, 2002, стр. 83.

¹⁸⁷ Richard Cohen and Michael Mihalka, *Cooperative Security: New Horizons for International Order*, European Center for Security Studies – George C. Marshall, 2001, pp. 1–37.

¹⁸⁸ Вил Дурант, *Ум царује – животи и мишљења великих философа*, Дерета, Београд, 1991, стр. 41.

и међународне организације усмерене на решавање проблема ванредних ситуација.

2. МЕЂУНАРОДНА УДРУЖЕЊА ЗА ВАНРЕДНЕ СИТУАЦИЈЕ

Модел многостепене међузависности (*multilevel interdependence*), најприближнији је стварности међународних односа и безбедности с краја двадесетог столећа.¹⁸⁹ У ери „сложене међузависности” (Џозеф Нај), када безбедносни проблеми постају заједнички проблеми више народа и држава, питање ванредних ситуација схвата се као међузависно питање. Елементарне непогоде, потенцијалне нуклеарне катастрофе, еколошки проблеми, глад, нерешена социјална питања сиромашних која могу водити побунама и рушењима свих стубова државе (тзв. *социјеталне нестабилности*), чине да државне границе остају неспособне да спрече ширење катастрофа, односно овакви безбедносни проблеми не разазнају расе, боју коже и народе. Тако настају ванредне ситуације, када је неопходно хитро реаговати на постојеће ризике и претње. Наиме, ванредна ситуација више се не односи само на остварене претње, дакле када се постојећа непогода догодила, већ она ставља у приправност капацитете (материјална средства) и људске ресурсе у функцији њеног спречавања. У овом случају односи се само на капацитете који су наменски одређени за овакву врсту послова. Када се проблем појави, држава ставља под своју команду, ако то околности изискују, целокупан материјални и људски потенцијал. У санирању последица учествује целокупна земља или група држава. Оне све своје капацитете усмеравају на повраћај нормалног живота житеља на одређеној територији.

Сада појединац мора бити изузетно обавештен о догађајима у свету. Појава нових врста болести попут сиде, сечење шума и деградација и салинизација земљишта, нестанак одређених биљних и животињских врста, генетски модификовани организми, избеглице и миграције, постављају нове и умножавају постојеће безбедносне проблеме.¹⁹⁰ Наиме, цео свет се налази у приправности, тј. у ванредној ситуацији. Како би појединац био спреман за очување и унапређење сопствене безбедности, он мора, зарад опстанка, бити кадар да то и чини,

¹⁸⁹ Драган Р. Симић, *Поредок света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 321.

¹⁹⁰ Peter J. Stoett, „Глобална екосигурност, болести, екологија и миграције становништва”, у: Ненад Башић и Peter J. Stoett (ур.), *Сигурносне студије у транзицији*, Центар за људска права и превенцију конфликта – Универзитет у Бихаћу, Центар за геостратешка истраживања – Универзитет у Бањој Луци, 2003, стр. 182-203.

Мр Далибор Кекић
Доц. др Драган Млађан
Доц. др Дане Субошић

те се као последица јавља својеврсна „револуција у вичности.”¹⁹¹ Како људи путем Interneta, телевизије, радија и других медија постају обавештени о безбедносним проблемима у свету, они почињу да се удружују, размењују искуства. Када настане проблем у једном делу земљине кугле, идентичан проблем јавља се неколико хиљада километара даље. Људи су свесни да проблем који је физички веома далеко, веома брзо може и њих задесити. Тако, појединци разумеју потенцијалне несреће, катастрофе и непогоде и размењују искуства, без обзира на то што су удаљени једни од других.

Овде ћемо споменути само неке од професионалних и стручних удружења за ванредне ситуације. *Међународно друштво за управљање ванредним ситуацијама* (The International Emergency Management Society — TIEMS) основано је 1993. године као *Међународно управљајуће и техничко друштво за ванредне ситуације* (The International Emergency Management and Engineering Society). Ова организација је непрофитна и има за циљ да заједничким снагама корисници, планери, истраживачи, менаџери и други заинтересовани појединци размене информације у коришћењу иновативних метода и техника у изградњи способности и могућности да се избегну, ублаже последице и правовремено одговори на опасности од природних и технолошких несрећа и катастрофа. Ово друштво је реорганизовано 1996. године, потврђујући централну улогу практичарима безбедности, научницима у области друштвених наука и менаџерима у развоју ових метода и технологија. Припадници ове организације су појединци из 29 различитих земаља, који имају своје националне огранке. Неке од ових држава су САД, Руска Федерација, Финска, Грчка, Јапан, Јужна Кореја, Аргентина, итд.¹⁹²

Међународна асоцијација за ублажавање последица несрећа (International Disaster Recovery Association — IDRA) представља непрофитно међународно удружење појединаца из Аргентине, Канаде, Израела, Новог Зеланда, Порторика, Сингапура и САД настало 1989. године. Будући да су људи из ових држава доживљавали многе несреће, а у време настанка ове асоцијације хладни рат био је на крају, позорност житеља била је окренута ка сопственом опстанку. Многобројне природне и техничко-технолошке несреће утицале су да се многобројни стручњаци за безбедност окрену ка проблемима обичног човека, његовом преживљавању, опстанку и побољшању здравственог и социјалног статуса. Ово удружење, путем медија, првенствено Interneta, свакодневно размењује информације о догађајима на пољу ванредних ситуација.

¹⁹¹ Rosenau N. J., “The Dynamism of a Turbulent World”, in: Michael T. Klare and Yogesh Chandrani (eds.), *World Security*, Third Edition, St. Martin’s Press, 1998, p. 21.

¹⁹² TIEMS, Internet, 28/11/07, <http://www.tiems.org/index.php?id=6>.

Међународна сарадња у ванредним ситуацијама

Међународна асоцијација менаџера за ванредне ситуације (International Association of Emergency Managers — IAEM) јесте непрофитна организација утемељена за унапређење циљева у заштити живота и добара током ванредних ситуација и несрећа. Мисија асоцијације јесте да пружа информације, контакте и прилике за професионалце, у унапређивању професије менаџера за ванредне ситуације.¹⁹³

Једна од организација које су из удружења прерасле у владину агенцију јесте *Центар за управљање ванредним ситуацијама* (The Emergency Management Center), који је настао као организација америчких стручњака за безбедност. Та организација је помогла у развоју и планирању способности различитих агенција и координира радом у случају да дође до катастрофа: Министарством за енергију, Федералном агенцијом за менаџмент у ванредним ситуацијама, Министарством одбране, Агенцијом за заштиту животне средине, Комисијом за регулисање нуклеарне енергије и Националном метеоролошком службом САД. Данас, целокупно управљање и координацију, као и саветодавну улогу у случају несрећа огромних размера у САД има ова агенција.¹⁹⁴

У Србији такође има покушаја организовања у функцији спречавања и реаговања на ванредне безбедносне ситуације. Наиме, недавно је у Београду основан *Центар за анализу ризика и управљање кризама*. "Визија Центра је Србија са изграђеним ефикасним, ефективним и одрживим капацитетима јавног, приватног и цивилног сектора за анализу ризика и припрему и одговор на кризне ситуације, који су интегрисани у регионални и глобални систем анализе ризика и управљања кризама. Од свог оснивања Центар је имао низ промотивних активности и презентација у јавним предузећима, привредним институцијама, на сајамским манифестацијама, као и на међународним конференцијама из области менаџмента ризика и управљања кризама. Центар има развијену сарадњу са државним институцијама, пре свега Министарством одбране Републике Србије, Институтом за стандардизацију Србије, међународним организацијама (ОЕБС) и другим домаћим и страним партнерским организацијама у области анализе ризика и управљања кризама. Чланови Центра су посебно активни у раду Комисије за стандарде и сродне документе КС А 223 – из области друштвене безбедности, образоване Решењем *Института за стандардизацију Србије* од 28. септембра 2007. године".¹⁹⁵

¹⁹³ *Emergency Managers*, Internet, 26/11/07,

http://en.wikipedia.org/wiki/International_Association_of_Emergency_Managers.

¹⁹⁴ *The Emergency Management Center*, Internet, 28/11/07, <http://emc.ornl.gov/EMCWeb/EMC/EMCINFO1.html>.

¹⁹⁵ <http://www.caruk.org.yu/index.html>.

Мр Далибор Кекић
Доц. др Драган Млађан
Доц. др Дане Субошић

Без обзира на то што се појединци самостално и својевољно удружују, и државе су то чиниле, али доцније. Поједине међународне организације попут НАТО-а имају дугогодишњу праксу у управљању ванредним ситуацијама, неке су тек у повоју. *Cor cordium* у старању о безбедности у ванредним ситуацијама ипак поседује држава. Будући да она има највише искуства у превазилажењу оваквих ситуација, највише ћемо бити усредоточени на међународно удруживање и сарадњу држава.

3. ДРЖАВА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

Од настанка њених првих облика, а нарочито од устројења међународног поретка након Вестфалског мира 1648. године, држава преузима на себе многе обавезе, између осталог очување мира и поретка на својој територији. Временом, безбедност постаје обавеза, а појединац, његова слобода и право *nervus rerum* државе. Стручњаци, али и политичари постају свесни да држава без властитих грађана нема довољно капацитета да одговори на све изазове, ризике и претње безбедности. Настају први штабови цивилне заштите (одбране), који, с друге стране, постају саставни део државног система. Цивилна одбрана „обухвата одбрану цивилног друштва од политичке доминације, идеолошких утицаја и привредног искоришћавања у условима рата, при чему се не запоставља ни заштита и спасавање становништва, материјалних и културних добара у условима мирнодопских *ванредних ситуација*” (курзив аутора).¹⁹⁶

Цивилна одбрана се данас углавном сматра делатношћу стратегијске важности, која је усредсређена на заштиту и одбрану како од ратних дејстава тако и од мирнодопских несрећа. Често се тај појам еквилибрира са цивилном заштитом, а у последње време учествовао је назив *цивилно планирање за ванредне ситуације* (Civil Emergency Planning). Оно се објашњава као подручје које чини голем корпус делатности: приправљање за стално функционисање друштва у случају ванредних ситуација нижег степена или великих катастрофа, укључујући рат. Има за циљ спречавање техничко-технолошких катастрофа (изазваних од стране човека), ублажавање последица природних несрећа, заштита становништва, националног богатства и околине. Овим термином тежи се уопштавању и општеприхваћености, прецизније, инкорпорирању цивилне одбране у ужем, али и ширем значењу.¹⁹⁷

¹⁹⁶Владимир Ј. Јаковљевић, *Систем цивилне одбране*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2006, стр. 12.

¹⁹⁷ Ibid., стр. 13.

Међународна сарадња у ванредним ситуацијама

Концем претходног века и почетком овог, државе покушавају да се ухвате у коштац са проблемом ванредних ситуација на нов начин. Веће државе које поседују довољно капацитета граде посебне владине органе за спречавање, ублажавање и превазилажење последица ванредних ситуација. Земље као што је Србија стварају посебне секторе унутар појединих министарстава за овакву врсту безбедносних проблема.

У САД, у оквиру Секретаријата за унутрашњу безбедност (Department of Homeland Security), постоји Национални систем за менаџмент инцидентима (National Incident Management System), као и Систем за руковођење инцидентима (Incident Command System). Под Секретаријатом налази се Федерална агенција за управљање ванредним ситуацијама (Federal Emergency Management Agency – FEMA), која је главни руководећи орган у случају ванредних ситуација. Цела држава је раздељена на десет региона и сваки има своје одељење Агенције. Ова Агенција има за циљ да проблеме безбедносних инцидената сведе на локални ниво и да оспособи локалне власти или власти државе-чланице да самостално управљају ванредном ситуацијом. У случају да се прогласи „Инцидент од националног значаја,” секретар унутрашње безбедности ће поступити по Националном плану за одговор на ванредне ситуације (National Response Plan).¹⁹⁸

У Канади постоји Јавна сигурност Канаде (Public Safety Canada – PSC) као национална агенција за управљање ванредним ситуацијама. Свака канадска провинција је дужна да на властитој територији организује управљање у ванредним ситуацијама. PSC координира и подупире покушаје федералне владе да осигура безбедност и сигурност за своје грађане. Агенција сарађује са субјектима почевши од владе, преко различитих заједница и организација до приватног сектора, као и са другим ентитетима. Рад је утемељен на различитим законима и правилима.¹⁹⁹

У Русији постоји Министарство за цивилну одбрану, ванредне ситуације и несреће (Совет Безопасности Российской Федерации), које под својим окриљем има заштиту од пожара, цивилну одбрану, потрагу и спасавање преживелих у несрећама. Ова служба има тимове који се баве спасавањем преживелих у несрећама и катастрофама. Ово министарство је први пут показало своје капацитете током велике кризе у граду Беслану, када су терористи под опсадом држали школу и где је живот изгубило на десетине ученика и њихових родитеља. Министарство је организовано по територијалном принципу, док су јединице специјалног карактера под директном командом министра.²⁰⁰

¹⁹⁸ Federal Emergency Management Agency, Internet, 24/11/07, <http://www.fema.gov/>.

¹⁹⁹ Public Safety Canada, Internet, 23/11/07, <http://www.publicsafety.gc.ca/>.

²⁰⁰ Совет Безопасности Российской Федерации, Internet, 26/11/07, <http://www.scrf.gov.ru/>.

Мр Далибор Кекић
Доц. др Драган Млађан
Доц. др Дане Субошић

Државе Југоисточне Европе различито су решиле питања својих структура за спречавање и деловање у ванредним ситуацијама. Већина ових држава су такве тимове и структуре утврдиле у оквиру појединих министарстава, нарочито у склопу министарстава одбране и унутрашњих послова. У Мађарској је основан Национални директорат за управљање несрећама у оквиру министарства унутрашњих послова; Турска је устројила Генерални директорат за управљање ванредним ситуацијама, а Румунија Национални комитет за ванредне ситуације као и Генерални инспекторат за ванредне ситуације. Што се тиче бивших држава СФРЈ, Хрватска има Државну управу за заштиту и спасавање, Босна и Херцеговина Сектор цивилне заштите у склопу Министарства за безбедност, а у Македонији је Центар за кризни менаџмент засебна владина агенција. У Србији нпр. постоји Сектор за заштиту и спасавање у оквиру Министарства унутрашњих послова, али и Управа за ванредне ситуације у склопу Министарства одбране.

4. МЕЂУНАРОДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ЗА САРАДЊУ У СЛУЧАЈУ ВАНРЕДНИХ СИТУАЦИЈА

Многе међународне организације које се баве питањима ванредних ситуација потичу још од краја деветнаестог столећа. Још тада је властима било јасно да у оваквим несрећама државе требају сарађивати. Неке од тих организација настале су на темељима стручности, док су друге настале као део међународног система безбедности (НАТО нпр.).

Једна од најстаријих међународних организација јесте *Конфедерација европских асоцијација за заштиту од пожара* (The Confederation of Fire Protection Association Europe – CFPA-E). Ово је асоцијација националних организација у Европи фокусираних на превенцију и заштиту од пожара, као и на осигурање и обезбеђење од других врста ризика. Асоцијација изводи размену и обуку припадника, одређује смернице и међународне стандарде у области заштите и превенције подметања пожара и одржава конференције. Основана је раних седамдесетих година претходног века од стране неколико европских организација за заштиту од пожара, прво као конференција за размену информација, а неколико година доцније трансформисана у конфедерацију са циљем да развија препоруке за заштиту од пожара у Европи. Чини је 17 организација из 16 земаља у Европи (међу којима и Србије). То је непрофитна организација. Извршна тела ове организације

Међународна сарадња у ванредним ситуацијама

су: председник, заменик председника, Управни комитет, Генерална скупштина, Ризница и различити облици комисија.²⁰¹

Национална асоцијација за заштиту од пожара (National Fire Protection Association – NFPA) основана је 1896. године. Мисија ове непрофитне организације јесте да умањи терет пожара и других опасности које утичу на квалитет живота, обезбеђујући и утврђујући међународни консензус у вези са збиркама закона и стандарда, истраживања, обуке и образовања у овој области. Чланство ове организације чини преко 81.000 појединаца из свих делова света и више од 80 трговинских и професионалних организација. Ова организација је водећа у свету у одређивању превенције и овлашћена по питању јавне сигурности. Преко 300 збирки закона и стандарда састављено је у оквиру ове организације у вези са изградњом зграда и инсталација, служби и процедура у САД, а велики број уврштен је и у службе других земаља. Асоцијација је усмерена на усаглашавање процеса развоја збирки закона и акредитована је од стране Америчког националног института за стандарде (American National Standards Institute-ANSI).²⁰²

У оквиру ОУН, пројекат *Цивилно-војне координације* (Civil-Military Coordination) је основа за дијалог и однос између цивилних и војних структура у акцијама хуманитарне помоћи у ванредним ситуацијама. Циљ пројекта је да се заштите и унапреде принципи хуманитарне помоћи, избегне такмичење међу пружаоцима помоћи, умањи неодрживост система и, када је то могуће, да се достигну заједнички циљеви приликом пружања помоћи. Главно тежиште пројекта налази се у Одсеку за цивилно-војну координацију (Civil-Military Coordination Section — CMCS), са седиштем у Женеви, у оквиру Канцеларије за координацију хуманитарних послова УН (UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, UN—OCHA).²⁰³

Одговорност за хитно реаговање на ванредну ситуацију носи стални координатор ОУН на територији угрожене државе-чланице. Ако власти земље изложене опасности затраже помоћ од УН, Канцеларија за координацију хуманитарних послова УН шаље тим за процену несреће и координацију у ванредним приликама. Претеча Канцеларије датира од децембра 1991. године, када је Генерална скупштина УН донела Резолуцију 46/182, којом је утврђено место Координатора за помоћ у ванредним ситуацијама (Emergency Relief Coordinator – ERC).²⁰⁴

²⁰¹ *CFA-EUROPE*, Internet, 22/11/07, <http://www.cfpa-e.org/>.

²⁰² *National Fire Protection Association*, Internet, 22/11/07, <http://www.nfpa.org/>.

²⁰³ *Civil-Military Coordination Section*, 01/02/08, Internet, <http://ocha.unog.ch/cr/>.

²⁰⁴ Функције Координатора су: развој координативне политике за подршку генералног секретара да се помогне и утврде сви хуманитарни послови; подршка хуманитарним питањима од стране политичких органа, нарочито Генералне скупштине; и координација

Мр Далибор Кекић
Доц. др Драган Млађан
Доц. др Дане Субошић

Убрзо након тога генерални секретар је основао *Секретаријат за хуманитарне послове* (Department of Humanitarian Affairs — DHA) и потписао оснивање места генералног подсекретара за хуманитарне послове (Under-Secretary-General — USG for Humanitarian Affairs) са седиштем у Њујорку и Женеви. Резолуцијом је такође утврђен Стални комитет за усаглашавање агенција (Inter-Agency Standing Committee — IASC), Процес за утврђивање жалби (Consolidated Appeals Process — CAP) и Централни обртни фонд за ванредне ситуације (the Central Emergency Revolving Fund — CERF). Као део реформи у оквиру УН, 1998. је Секретаријат за хуманитарне послове постао Канцеларија за координацију хуманитарних послова УН.²⁰⁵ Мисија ОСНА је да мобилише и усагласи ефективну и закониту акцију у партнерству са државним и међудржавним организацијама да: ублаже људску патњу током несрећа и ванредних ситуација, правно помогну људима којима је то неопходно, унапреде спремност и превенцију, и остваре подржива решења.²⁰⁶

Као део напора да се помогне усклађивање цивилно-војне сарадње у одговору на катастрофе, УН су основале и редовно воде *Главни регистар за управљање капацитетима за одговор на непогоде* (Central Register of Disaster Management Capacities). Овим регистром су обухваћени и пописи средстава војне и цивилне одбране, магацини средстава за ванредне ситуације, капацитети приватних компанија које би могле користити у катастрофама, списак тимова стручњака као и тимова за потраге и спасавање, списак стручњака за ванредне ситуације и могућност контактирања надлежних органа.

У последње време, ова организација покушава да изврши реформу у области хуманитарне помоћи током и након непогода, тј. у смислу како на најефикаснији начин допремити помоћ угроженим житељима. Покушавају се изнаћи решења да се што је више могуће у овај посао укључе и невладине организације, као испомоћ ОСНА.

Већ око 40 година НАТО развија сопствене капацитете за питања ванредних ситуација. Још педесетих година прошлог столећа, НАТО је организовао пружање помоћи након поплава, земљотреса и других несрећа. Током поплаве "Арно" у Пизи и Фиренци, неколико чланица Алијансе пружило је свесрдну помоћ грађанима. Процедуре Савеза за управљање у ванредним ситуацијама измењене су 1971. године, и њима

у одговору на хуманитарне катастрофе, обезбеђивањем правог механизма одговора кроз Стални комитет за усаглашавање агенција.

²⁰⁵ *A Brief of History OCHA*, Internet, 24/11/07,

<http://ochaonline.un.org/AboutOCHA/tabid/1076/Default.aspx>.

²⁰⁶ Nancy Lucas (ed.), *OCHA in 2007*, OCHA Staff, New York, 2007, p. 1.

Међународна сарадња у ванредним ситуацијама

је потврђена институционална сарадња са другим хуманитарним међународним организацијама. Нове процедуре биле су проверене током спасавања повређених после земљотреса у Турској 1975. године. Веће суделовање НАТО је имао након земљотреса у Италији наредне године, када су највећи терет у помоћи поднеле: Холандија, Канада, Француска и САД. У Главном штабу Савеза у Бриселу налази се директор Цивилног планирања за ванредне ситуације (Civil Emergency Planning – CEP). CEP покрива широк распон активности, од ванредних догађаја мањих размера до огромних катастрофа, рачунајући и рат.

Свакодневну бригу о планирању цивилне заштите у оквиру НАТО има *Виши комитет цивилног планирања за ванредне ситуације* (Civil Emergency Planning Committee – SCEPS), који чине представници држава-чланица, а који и обезбеђују надзор над спровођењем директива. Откад постоји, овај орган је усмерен на изградњу потенцијала, војних и цивилних, у операцијама одговора на катастрофе. Међутим, након догађаја од 11. септембра 2001. године, започиње се са ојачавањем капацитета и проширењем области послова. У смислу наведеног, на самиту НАТО у Прагу 2002. године започет је програм изградње система за опстанак у случају болести и епидемија, као и *Програм одбране од тероризма* (Defense Against Terrorism Program), покренут у Истанбулу 2004. године. Комитетом председава помоћник генералног секретара за операције и подсекретар за планирање, планирање цивилне заштите и вежбе (Assistant Secretary General for Operations, Deputy Assistant Secretary General for Planning, Civil Emergency Planning and Exercises).

Под руководством Вишег комитета, осам техничких колегијума и комитета за планирање (Planning Boards and Committees) координирају планирање у широком спектру цивилних активности, обухватајући и цивилну заштиту. Ове комитете и колегијуме чине стручњаци за државне послове, индустрију и војна питања. *Комитет за цивилну заштиту* (Civil Protection Committee) за основни задатак има практичну примену основних смерница и минимум стандарда за правовремени одговор на ванредну ситуацију, као и усмеравање обуке ка заштити инфраструктуре која је прва на удару и од животне важности за грађане.²⁰⁷

Од тренутка када је покренут програм Партнерство за мир, Алијанса је у сарадњу у овој области укључила и своје partnere. Иницијатива Савета за евроатлантско партнерство²⁰⁸ „Свеобухватна практична сарадња у оквиру међународне помоћи у катастрофама”

²⁰⁷ Senior Civil Emergency Planning Committee, Internet, 28/02/08, <http://www.nato.int/docu/handbook/2001hb140501.htm>.

²⁰⁸ Савет за евроатлантско партнерство (ЕАРС) је „политички кров” ПЗМ и чине га све чланице Алијансе и ПЗМ. Некада се може десити да у оквиру овог Савета буду и потенцијални чланови ПЗМ.

Мр Далибор Кекић
Доц. др Драган Млађан
Доц. др Дане Субошић

(Enhanced Practical Cooperation in the Field of International Disaster Relief), парафирана је од стране министара спољних послова чланица Савета маја 1998. године. Тада је покренута *Евроатлантска способност за реаговање у ванредним ситуацијама* (Euro-Atlantic Disaster Response Capability), у оквиру које се налазе њена два основна елемента: *Евроатлантски координациони центар за реаговање на катастрофе* (Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre — EADRCC) и *Евроатлантска јединица за деловање у ванредним ситуацијама* (Euro-Atlantic Disaster Response Unit — EADRU).

Евроатлантска јединица за деловање у ванредним ситуацијама је покретна и састоји се само од држава које учествују у оквиру Евроатлантског координационог центра. Она може бити употребљена у случају да је држава-чланица Савета за евроатлантско партнерство угрожена природном или техничко-технолошком катастрофом, на захтев угрожене државе или релевантне међународне организације. У посебним случајевима ова јединица може помагати и у државама нечланицама Савета, али по посебном одобрењу и политичком договору. Састав и обим ове мултинационалне јединице зависи од потреба код сваке појединачне несреће, као и од процене. Чланови Јединице задржавају своја национална обележја и команду све док се јединице не употребе на терену, када улазе у састав управе угрожене државе.

Евроатлантски координациони центар за реаговање на катастрофе (Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre — EADRCC) јесте центар у оквиру НАТО и ПЗМ чији је делокруг послова: разминување и контрола стрељачког оружја, координација мера на отклањању последица катастрофа и допремање хуманитарне помоћи. НАТО и партнери раде заједно у обезбеђењу брзе реакције на природне катастрофе и катастрофе изазване људском непажњом и немарношћу. До сада је Центар био ангажован у двадесатак случајева. Центар припрема и програме обуке за санирање последица разарања бомби. Тренутно су у припреми програми за борбу против нуклеарног, хемијског и биолошког оружја.²⁰⁹ Главне смернице у раду EADRCC су: блиска сарадња и консултовање са UN-ОСНА око координације и одговорности у случају да се догоди несрећа на територији чланице ЕАПС, да буде централа за размену информација о несрећама за државе ЕАПС, и да одржава добру сарадњу са UN-ОСНА и ЕУ, као и са другим организацијама које учествују у међународној сарадњи за реаговања на катастрофе.²¹⁰

²⁰⁹ EADRCC (Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre), Internet, 20/06/05, <http://www.nato.int/eadrcc/hom.htm>.

²¹⁰ NATO's Role in Disaster Assistance, NATO Civil and Emergency Planning, Brussels, November 2001, p. 21.

Међународна сарадња у ванредним ситуацијама

Учешће Центра у ванредним ситуацијама нарочито се операционализује током последњих неколико година. Поплаве у Чешкој и Албанији (2002), Азербејџану (2003), Грузији, Румунији и Бугарској (2005), Алжиру, Словачкој и Бугарској (2006), шумски пожари у Албанији, Босни и Херцеговини и Македонији (2007) и многе друге несреће, не могу се више замислити без помоћи Евроатлантске јединице за деловање у ванредним ситуацијама. Након урагана „Катрина” у САД септембра 2005. године, америчке власти су затражиле помоћ која је садржала подужу листу, укључујући помоћ у медицинским и логистичким залихама. У помоћи су учествовали припадници 39 различитих држава. У року од неколико дана, Савез је помогао САД са преко 189 тона разноликог материјала. Официр за везу Алијансе, заједно са члановима америчке администрације и представницима ФЕМА, налазио се Вашингтону, где је учествовао у координисању помоћи.

У оквиру Европске уније финансирају се *Пројекти за прекограничну цивилну заштиту* (EU-sponsored Cross-border Civil Protection Projects). ЕУ повремено обезбеђује дотирање за чланице или државе-кандидате у изградњи сарадње прекограничне цивилне заштите које је усредоточено на важност овог облика сарадње. Такође, она обезбеђује оквирну подршку за уску сарадњу у оквиру цивилне заштите, обухватајући ту и ублажавање ефеката елементарних непогода. ЕУ је уздигла своју цивилну заштиту на ниво цивилног планирања за ванредне ситуације. У том смислу чине се големи напори у циљу унапређења делотворности цивилне заштите. Од првог министарског састанка у Риму 1985. године, када су устројени механизми на пољу сарадње у области цивилне заштите и ванредних ситуација, до 2002. године усвојено је више резолуција, чијом је применом успостављен заједнички програм деловања цивилне заштите у условима ванредних ситуација. До сада су усвојена два програма активности Уније на плану цивилне заштите, први за 1998-99. годину и други за 2000-04. годину. Циљеви програма су заштита људи, богатства и животне средине у случајевима природних и техничко-технолошких несрећа и тежња да цивилна заштита дејствује као целина. Ови циљеви су достизни уз подршку земаља на националном, регионалном и локалном нивоу, уз непосредну сарадњу држава разменом искустава и међусобном помоћи.

Активности ЕУ садржане су у Акционом програму сарадње у цивилној заштити и усредоточене су на главне пројекте, специфичне пројекте, тренинге, симулационе вежбе и узајамну помоћ и оперативне активности. Главне пројекте финансира држава-чланица, уз помоћ стручњака из осталих земаља. Овим пројектом размењују се стручњаци, ради се на превенцији непогода, управљању кризама, раду медицинских служби и информисању јавности. У специфичне пројекте спадају сви мањи потпројекти и сви они су део главног пројекта „Превенција

Мр Далибор Кекић
Доц. др Драган Млађан
Доц. др Дане Субошић

катастрофа.” Вежбаонице за тренинге базиране су на самотренирању и нису академског типа. Симулационе вежбе се односе на припрему грађана за деловање у случају разних инцидената, а узајамна помоћ и оперативне активности су засноване на имплементацији Резолуције од 8. јула 1991. године о успостављању узајамне помоћи држава-чланица и о њеној примени се стара Европска комисија за цивилну заштиту. Важно је поменути да ЕУ има развијен Механизам деловања заједнице у цивилној заштити, који има за циљ да оснажи сарадњу и помоћ у интервенцијама цивилне заштите у ванредним ситуацијама. У оквиру овог механизма развијен је и Информациони центар за мониторинг, као и заједнички комуникационо-информациони систем у ванредним ситуацијама (CECIS).²¹¹

Од 1998. године, европски програм за цивилно-војно планирање у ванредним ситуацијама (*Civil-Military Emergency Planning – CMEP*) подстиче одговорне агенције за цивилно планирање у ванредним ситуацијама у свакој партнерској земљи, као и њихове војне организације да сарађују у сталној размени информација ради припреме за ванредне ситуације и управљање у кризама. Четири земље југоисточног региона Европе, Бугарска, Румунија, Хрватска и Македонија, 3. априла 2001. године су потписале споразум о међусобним консултацијама и сарадњи у случају ВС и тако основале Савет *CMEP*-а. Такође су се сложиле да координирају даље напоре у свим етапама циклуса управљања у катастрофама: ублажавању, превенцији, планирању, одговору и опоравку. Циљеви програма *CMEP*-а су усмерени и на наставак дугорочних задатака *DPPI* (*Disaster Planning and Prevention Initiatives – Иницијативе за планирање и превенцију ванредних ситуација*) и Симулационе мреже југоисточне Европе (*South Eastern Europe Simulation Network- SEESIM*) као основног алата симулационих вежби.²¹² У смислу сарадње држава у региону југоистока Европе основан је Регионални центар за пружање помоћи и уклањање последица катастрофе (*Regional Centar for Assistance and Disaster Relief*) 2001. године у Дивуљама (Хрватска).

На Конференцији о спремности одговора на несреће у Југоисточној Европи, одржаној у марту 2006, уз потпору Европског центра за студије безбедности „Џорџ Маршал” и Пакта за стабилност, донете су смернице у практичној, регионалној сарадњи у области безбедности у ванредним ситуацијама: пописивање способности и

²¹¹ Владимир Ј. Јаковљевић, *Систем цивилне одбране*, стр. 64–70.

²¹² *SEESIM*, као средство симулационих вежби има за циљ започињање вежби демонстрацијом која користи сценарио цивилних ванредних ситуација. Њихова намена је да се уздигне сарадња, усклађивање и међуоперабилност међу земљама Југоисточне Европе у ванредним ситуацијама употребом компјутерског моделовања и симулације.

Међународна сарадња у ванредним ситуацијама

могућности држава, утврђивање спремности за одговор на ванредне ситуације, процедуре и одговорности, потврђивање одговора на кризе и управљање последицама, одређивање ефикасног механизма за одговор на кризе у региону, остваривање довољне подршке и ојачавање цивилно-војне сарадње, реафирмисање потребе за континуираном сарадњом цивилних агенција за заштиту у државама ЈИЕ, и утврђивање будућих изазова за управљање и одговор на ванредне ситуације. По мишљењу учесника конференције, једна таква опсежна сарадња би имала дугорочне добити.

Пакт о стабилности Југоисточне Европе (the Stability Pact for South Eastern Europe) основао је новембра 2000. године *Иницијативу за деловање и превенцију у случају несрећа* (Disaster Preparedness and Prevention Initiative — DPPI). Пошло се од претпоставке да је Југоисточна Европа турско подручје, где се често догађају несреће, а да обим и интензитет тих непогода превазилазе капацитете и способности за њихово санирање сваке државе понаособ. Главни циљ Иницијативе јесте да ојача регионалну сарадњу и координацију током и након природних и техничко-технолошких катастрофа у Југоисточној Европи, без стварања нових структура и бирократских органа. DPPI броји 13 чланица, које имају регионалне састанке два пута годишње у једној од држава-чланица. Секретаријат Иницијативе утврђује циљеве и смернице својих активности засноване на основним потребама и могућностима чланица, као и на политици Пакта о стабилности. Секретаријат Иницијативе има председника и административног помоћника и даје подршку организовању регионалних састанака. Секретаријат је одговоран за спровођење одлука донесених на регионалним састанцима.

Будући да Иницијатива учвршћује регионалну сарадњу и координацију у приправности и превенцији у ванредним ситуацијама током природних и техничко-технолошких катастрофа, њоме се настоји на: оснаживању добросуседских односа и стабилности разменом информација, образовања и добре праксе у управљању ванредним ситуацијама, проширивању сарадње између партнера у светлу проширивања ЕУ и процесу евроатлантских интеграција држава Југоисточне Европе и подржавању и подстицању држава у региону да развију, прилагоде и и/или створе заједничке збирке закона, регулативе и правилника о ванредним ситуацијама како би се спречиле и умањиле последице несрећа, а у складу са смерницама и заједничком праксом прихваћеном у међународној заједници.

Активност Иницијативе огледа се у програмима које она развија. Реализован је *Програм обуке у управљању ванредним ситуацијама 2002-2006*. (Disaster Management Training Program 2002 – 2006), заједно са пројектом *Заједничке противпожарне јединице* (Joint Fire Fighting Unit

Мр Далибор Кекић
Доц. др Драган Млађан
Доц. др Дане Субошић

Project). Током тих 5 година у обукама различитог садржаја суделовало је преко 700 учесника. Наредни програм је *Програм обуке у управљању ванредним ситуацијама 2, за 2007-2008.* (Disaster Management Training Program 2 for 2007-2008). Пројекат Заједничке противпожарне јединице завршен је Заједничком вежбом 72 ватрогасца из Хрватске, Црне Горе и Босне и Херцеговине у Будви 2004. године. Ватрогасци су имали исту опрему и средства комуникације, што је била симболична ознака да ванредне несреће не препознају границе. Тако је и покренута иницијатива ове три државе о стварању Прекограничне ватрогасне бригаде овлашћене да прелази државну границу.

Важно је поменути пројекат Хармонизације мапе потенцијалних сеизмичких ризика којим се тежи ускладити истраживање земаља западног Балкана у предвиђању могућих земљотреса на сопственом тлу. А предложен је и пројекат стварања Заједничке јединице за реаговање у случају поплава у региону Југоисточне Европе. Врховништво Иницијативе нарочито ради на унапређењу умрежавања са другим сличним организацијама и иницијативама у свету, као и размени информација и сарадњи.²¹³

Бригада Југоисточне Европе (South-East European Brigade — SEEBRIG) представља војну формацију засновану на договору седам држава (Албанија, Бугарска, Грчка, Македонија, Турска, Румунија и Италија) спремних да дају допринос регионалној безбедности и стабилности у евроатлантској регији и ојачају своје суседске односе. Настала је 1999. године. У складу с тим, јавила се идеја за стварање *Иницијативе за сарадњу у кризном менаџменту Југоисточне Европе* (SEE Cooperative Crisis Management Initiative). Иницијатива има за циљ спречавање, умањење и ревитализацију последица елементарних, техничко-технолошких и др. несрећа, пандемија, покретања избеглица, последица оружаних сукоба и сл. По мишљењу аутора овог предлога, Регионални центар за управљање кризама би се требао налазити у Главном штабу бригаде, одакле би се управљало снагама за санирање последица несрећа.²¹⁴

На *Конференцији о војном планирању цивилних ванредних ситуација* (Military Civil Emergency Planing Conference, одржаној у Пловдиву 17. и 18. фебруара 2003. године, одлучено је да се у оквиру бригаде оснује *Радна група за помоћ у несрећама* (SEEBRIG Disaster Relief Working Group — SEDROWG), са основним задатком да развије

²¹³ *Disaster Preparedness and Prevention Initiative SEE in Brief*, Internet, 21/11/07, <http://www.dppi.info/>.

²¹⁴ Todor Tagarev, "Developing South East European Cooperative Crisis Management Capacity", *Information & Security*, Volume 10, 2003, pp. 73–83.

Међународна сарадња у ванредним ситуацијама

Концепт операција помоћи у несрећама (SEEBRIG Concept on Disaster Relief Operation). Исто тако, задаци SEDROWG су процена процеса доношења одлука и припрема препорука које ће бити доступне за хитан одговор Инжењерског одреда на несреће; усмеравање покушаја извршења задатака постојећом структуром и опремом, узимајући у обзир недостатке у команди и контроли, информационим и комуникационим системима, јединицом за сигнализацију и логистичку подршку; и покушај да се процедуре учине што ефикаснијим и изводљивим у пракси.

Најпосле, не најмање битна, али свакако најразвијенија међународна организација јесте *Међународна организација цивилне заштите* (International Civil Defence Organisation – ICDO), са седиштем у Женеви. Сматра се наследником Међународног удружења женевских центара, насталог у Паризу 1931. године. ICDO има за циљ да доприноси успостављању одговарајућих структура у државама којима се осигурава заштита и спасавање житеља, материјалних добара и животне средине од природних и других непогода. Све ове структуре су усмерене на управљање ванредним ситуацијама: цивилна заштита, цивилна одбрана и цивилно планирање за ванредне ситуације. Обука менаџера и припадника служби цивилне заштите темељ је активности организације у развоју националних структура цивилне заштите. ICDO је активан у областима развоја националних структура цивилне заштите, међународној сарадњи на плану цивилне заштите, успостављању Међународног адресара националних структура, одбране и безбедности које управљају ванредним ситуацијама, стандардизација у цивилној заштити, промоцији и ширењу међународног хуманитарног права, унапређењу превенције несрећа и катастрофа и обележавању дана цивилне заштите који је установљен 1990. године и обележава се 1. марта.

Функционисање Међународне организације цивилне заштите се остварује Генералном скупштином, Извршним саветом и Сталним секретаријатом. Чланство је отворено за све државе које прихватају Конститутивни акт. Постоји још статус државе-посматрача и статус партнерског чланства, који се може доделити међународним организацијама и приватним, комерцијалним и индустријским концернима.

5. ЗАКЉУЧАК

Ванредна ситуација представља једно од главних безбедносних питања на почетку трећег миленијума. Наиме, хладноратовско заоштравање односа између Истока и Запада превазиђено је, а поред већине постојећих изазова, ризика и претњи, јавили су се нови.

Мр Далибор Кекић
Доц. др Драган Млађан
Доц. др Дане Субошић

Појединци, групе, али и државе приступају питању безбедности на нов начин, чиме одговорност за безбедност добија нови квалитет.

Крајем деветнаестог столећа јављају се први покушаји да стручњаци за безбедност међусобно размењују информације о пошастима које су погађале житеље диљем планете. Прве међународне организације за питања ванредних ситуација биле су струковног карактера. Како су становници различитих држава били погођени истоврсним природним, али и техничко-технолошким непогодама, државе су биле принуђене да међусобно сарађују, како би предупредиле или умањиле последице катастрофа. Отуда у први план интересовања држава долази тзв. људска безбедност.

Неке од струковних међународних организација израстају у међународне организације држава, а неке од њих постају саставни део државних структура за спречавање и скрајњивање последица ванредних ситуација. Поједине међународне организације, попут НАТО-а, отишле су и даље у тој сарадњи, покушавајући да уврсте стандарде и процедуре у ванредним ситуацијама за своје чланице као обавезујуће и законски утврђене у својим националним структурама.

С обзиром на то да сарадња у ванредним ситуацијама представља хумани део сарадње у безбедности, неопходно је да овакав облик и убудуће буде развијан и унапређиван. Он захтева да стручњаци, али и представници различитих држава, безрезервно приступају решавању проблема, јер овакав облик изазова, ризика и претњи повлачи питање опстанка људи на Земљи.

6. ЛИТЕРАТУРА

1. **Aron R**, *Paix et Guerre entre les Nations*, Calman – Levy, Paris, 1962.
2. *A Brief of History OCHA*, Internet, 24/11/07, [http://ochaonline.un.org/AboutOCHA/ tabid/1076/ Default.aspx](http://ochaonline.un.org/AboutOCHA/tabid/1076/Default.aspx).
3. *3Disaster Preparedness and Prevention Initiative SEE in Brief*, Internet, 21/11/07, <http://www.dppi.info/>.
4. **Дурант В.** (1991), *Ум царује — животи и мишљења великих философа*, Дерета, Београд.
5. *EADRCC (Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre)*, Internet, 20/06/05, <http://www.nato.int/eadrcc/hom.htm>.
6. *Emergency Managers*, Internet, 26/11/07, http://en.wikipedia.org/wiki/International_Association_of_Emergency_Managers.
7. *The Emergency Management Center*, Internet, 28/11/07, <http://emc.ornl.gov/EMCWeb/EMC/EMCINFO1.html>.

8. *Federal Emergency Management Agency*, Internet, 24/11/07, <http://www.fema.gov/>.
9. **Јаковљевић Ј. В.** (2006), *Систем цивилне одбране*, Факултет цивилне одбране, Београд.
10. **Kennedy P, Messner D. and Nuscheler F.** (eds.), *Global trends and Global Governance*, Pluto Press and Development and Peace Foundation, London, 2002.
11. **Lucas N.** (ed.) (2007), *OCHA in 2007*, OCHA Staff, New York.
12. Марић П., Томић Д., "Нови институционални оквири превенције ванредних догађаја и њихов значај", *Безбедност 4/06*, ВШУП, Београд, 2006.
13. *National Fire Protection Association*, Internet, 22/11/07, <http://www.nfpa.org/>.
14. *NATO's Role in Disaster Assistance*, NATO Civil and Emergency Planning, Brussels, November 2001.
15. *Public Safety Canada*, Internet, 23/11/07, <http://www.publicsafety.gc.ca/>.
16. **Rosenau N. J.**, "The Dynamism of a Turbulent World", in: Michael T. Klare and Yogesh Chandrani (eds.) (1998), *World Security*, Third Edition, St. Martin's Press.
17. *Сектор за заштиту и спасавање*, Internet, 23/11/07, <http://prezentacije.mup.sr.gov.yu/sektorzazastituispasavanje/1%20modul%20%20O%20NAMA/Onama1.htm>.
18. *Senior Civil Emergency Planning Committee*, Internet, 28/02/08, <http://www.nato.int/docu/handbook/2001hb140501.htm>.
19. **Симић Р. Д.** (2002), *Наука о безбедности (Савремени приступи безбедности)*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд.
20. **Симић Р. Д.** (1999), *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
21. *Совет Безопасности Российской Федерации*, Internet, 26/11/07, <http://www.scrf.gov.ru/>.
22. **Stoett J. P.**, "Глобална екосигурност, болести, екологија и миграције становништва", у: Ненад Башић и Peter J. Stoett (ур.) (2003), *Сигурносне студије у транзицији*, Центар за људска права и превенцију конфликта – Универзитет у Бихаћу, Центар за геостратешка истраживања – Универзитет у Бањој Луци.
23. **Tagarev T.** (2003), "Developing South East European Cooperative Crisis Management Capacity", *Information & Security*, Volume 10.
24. *TIEMS*, Internet, 28/11/07, <http://www.tiems.org/index.php?id=6>.
25. *CFA-EUROPE*, Internet, 22/11/07, <http://www.cfpa-e.org/>.
26. *Civil-Military Coordination Section*, 01/02/08, Internet, <http://ocha.unog.ch/cr/>.

Мр Далибор Кекић
Доц. др Драган Млађан
Доц. др Дане Субошић

27. **Cohen R. and Mihalka M.** (2001), *Cooperative Security: New Horizons for International Order*, European Center for Security Studies – George C. Marshall.
-

Mr Dalibor Kekić, Police Crime Academy, Zemun-Belgrade
Reader PhD Dragan Mladan, Police Crime Academy, Zemun-Belgrade
Reader PhD Dane Subošić, Police Crime Academy, Zemun-Belgrade

INTERNATIONAL COOPERATION IN PROBLEMATIC SITUATIONS

SUMMARY: The group of authors explain the definition and manners of international cooperation in managing problematic situations. Natural and technical and technological catastrophes spread over the national borders, and representatives of institutions have to cooperate, and through this cooperation they obtain deeper knowledge in procedures. The result of this cooperation is forming special units for managing the catastrophes, which at the same time have a humanitarian character.

KEY WORDS: problematic situation, catastrophe, international cooperation, managing, international organization

Др Здрава Стојановић
Правни факултет, Бања Лука

ТРАДИЦИЈА ПАРЛАМЕНТАРИЗМА У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

Резиме: У раду се аутор бави социјално-политичким и идеолошким претпоставкама парламентарног система у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. С обзиром на специфичне социјално-економске, политичке и идеолошке услове у којима је парламентарна влада требала бити оживотворена, поставило се питање да ли је, и у којој мјери, парламентаризам Краљевине СХС могао реално пратити, еволуацијом детерминисана, општа правила парламентарног система.

Основано се претпоставља да ће, у одсуству адекватног социјално-политичког контекста (традиција парламентаризма постојала је само у Србији), парламентарни систем у новоствореној југословенској држави имати мање шанси за успјешније функционисање.

Кључне ријечи: парламентаризам, уставност, политичка традиција, либерална идеологија

Парламентаризам, као релативно нова пракса политичког живота у Краљевини СХС је, од сâмог почетка уставног живота државе, трпио снажне ударе од стране главних протагониста друштвено-економског и политичког живота. Тиме је, на индиректан начин, дискредитована и нормативно изражена жеља да се југословенска држава уврсти у ред модерних буржоаско-демократских парламентарних држава Балкана и Европе. Стављајући, овог момента, у страну све, политички срачунате, акције усмјерене ка изигравању основних постулата парламентарне владавине, примарно ћемо се задржати на питању постојања или непостојања реалних основа за правилно функционисање парламентарног система у Краљевини СХС.

Историја политичких доктрина, посебно у дијелу о политичким системима, утврдила је да постоји много фактора или елемената који битно опредјељују физиономију политичког система. Један од фактора, у теорији често истицан, јесте и историјски фактор. У том смислу су нарочито енглески историчари указивали да корпус традиције, као

историјска компонента, битно утиче на физиономију политичког система.²¹⁵

Како историја показује, већина југословенских народа уједињених у заједничку државу 1918. године није имала континуитет развика економско-социјалних и политичких односа. На то су, поред географског фактора, снажно утицали империјалистички ставови држава у чијем оквиру су се југословенски народи налазили. Хабзбуршка монархија, као изразито бирократска и недемократска, снажно се супротставила свим прогресивним и демократским идејама које је доносило ново европско друштво крајем 19. и почетком 20. вијека.²¹⁶ Слично је било и са југословенским народима под турском влашћу.

Од свих југословенских народа који су ушли у састав Краљевине СХС, једино је Србија, великим дијелом национално-политички еманципована држава, смогла снагу да се, бар дјелимично, супротстави војно-финансијском и политичком притиску империјалистичких сила, те да значајно „осјети“ позитивне ефекте крупних промјена у оквиру европског друштва 19. вијека. Борба за демократизацију јавног живота, за уставноправно уређење, а против личног режима, јесте оно што је прожимало историју Србије већ од 30-тих година 19. вијека. Иако малобројна, интелектуална јавност Србије је, захваљујући релативно богатој правно-политичкој преводилачкој књижевности, била у ситуацији да се упозна са дјелима многих писаца о модерној европској уставности.²¹⁷

То што Србија тек 1888. године први пут добија Устав парламентарне државе, не значи да се мисли и идеје о модерним парламентарним установама нису јавиле много раније. Чињеница је, додуше, да су то биле мисли појединаца из либералних кругова, као што су Стојан Бошковић, Јеврем Грујић, Димитрије Давидовић и многи други. Макар и фрагментаран, пријем напредних мисли о државној организацији ће довести и до првог уставног пројекта (1835), који се,

²¹⁵ Види шире: Р. Кузмановић, Упоредни политички системи, Бања Лука, 1991, стр. 178.

²¹⁶ Види шире: В. Чубриловић, „Спољни и унутрашњи фактори у стварању и развика Југославије у 20. вијеку“, Стварање југословенске државе 1918. године, Београд, 1989, стр. 1-7. В. Дедијер, „Јужни Словени под Хабсбурговцима“, Историја Југославије, Београд, 1972, стр. 354, 357.

²¹⁷ Види шире: Олга Поповић-Обрадовић, „Питање рецепције либералних начела у Србији друге половине 19. вијека“ – уставни програми до 1883. *Архив...*, 1-3/1996, стр. 507, 508.

О либералној политичкој идеји у Србији до почетка 70-тих година 19. вијека је писао и М. Суботић, Стицање слободе, Ниш, 1992.

Традиција парламентаризма у краљевини Срба, Хрвата и Словенаца

истина, показао као „преурањен плод“ нашег уставног развитка, како то метафорично каже Д. Поповић.²¹⁸

Од тад па све до почетка Првог свјетског рата трајала је у Србији борба за уставно ограничење владарске власти. За цијело то вријеме, као хронична попутна појава, вршени су државни удари, гажени, обустављани и укидани уставни закони, јављале се буне и завјере, угушивана штампа и слобода избора. Србија, дакле, није имала поступну еволуцију у уставном развоју, него само нагла подизања и рушења. „Устави су“, писао је Ј. Продановић, „били као куће на песку и обарао их је први јачи политички ветар.“²¹⁹

Ни увођење грађанског парламентаризма 1888. године није донијело битнију стабилизацију политичких прилика.²²⁰ „Што су се више владаоци почели лично мешати у партијске, а тиме и у парламентарне послове, што је, у име тога, више долазило до политичке пометње међу политичким људима, и свима политичким странкама, што је, тиме, опадала све више чистота осећања и поимања дужности уопште, упало се тако све даље у политички хаос, а питања чисто уставних прерогатива, права, обавеза и дужности, постају прво „одозго“, па затим „одоздо“, питања просте силе и превласти броја.“²²¹

Ново и, рекли бисмо, озбиљније парламентарно искуство Србија доживљава након 1903. године, као завршни чин развојне фазе из 19. вијека. Година 1903. је била, уједно, и почетак новог раздобља које је трајало до почетка Првог свјетског рата. Са завршетком процеса политичког и економског ослобођења, те уз активну националну спољну политику и друге модернизацијске токове, Србија стиче релативно повољну основу за правилно функционисање парламентарног механизма власти. Показало се, међутим, да ни у овом најдемократскијем периоду нововјековне српске историје, како је он често називан у историографији, Србију нису заобишле парламентарне кризе. Судбину владе, послјег

²¹⁸ Судбина устава од 1835. ће показати да је српско друштво средином четврте деценије 19. вијека још увијек било неспособно за обухватну рецепцију западноевропских политичких идеја, и са унутрашњополитичког и са међународног становишта. Види шире: Д. Поповић, Препочетак српског парламентаризма (клице и преурањен плод), Београд, 1996. стр. 119, 120.

²¹⁹ Цит. према: Д. Суботић, Прилози за националну историју државе и права у 19. и 20. вијеку (до 1941. године) књ. 2, стр. 115. (Извод из дјела Ј. Продановића, Уставни развој и уставне борбе у Србији, књ. 4-6, стр. 432).

²²⁰ Криза уставног и политичког живота се након 1888. године очитовала кроз честе смјене у Намјесништву, изборе који су водили крњој, а не потпуној скупштини, нестабилност државних институција, инструментализацију радикала од стране двора и сл. Види шире: Д. Суботић, Прилози за националну историју државе и права... књ. 1, стр. 53.

²²¹ Цит. према: Д. Суботић, нав. дјело, књ. 2, стр. 95 (Извод из дјела Ж. Живановић, Политичка историја Србије у другој половини 19. вијека, књ. 1, Београд 1923., стр. 239-247).

1906. године, дакле, у условима политичке пасивности круне, рјешавали су или избори или међустранички споразуми. Десило се, међутим, да је умјесто ранијег апсолутизма владара дошао апсолутизам једне партије, односно партијског вође.²²² У таквом политичком амбијенту врло је тешко било доћи до адекватних страничких споразума као могућих предуслова за превазилажење парламентарне кризе.²²³ Уплитање војске у политику је, такође, неизоставан чинилац који је отежавао функционисање парламентарног режима у Србији после 1903. године.

Оваквим, крајње сажетим и увелико штурим, приступом уставном развоју Србије нисмо имали намјеру обезвриједити њена парламентарна искуства. Намјера нам је, заправо, да акцентираних моменте српске уставне и парламентарне историје ставимо, искључиво, у функцију одговора на питање у којој је мјери парламентарно искуство Србије могло послужити као својеврсна „одскочна даска“ за успјешно функционисање парламентаризма у Краљевини СХС? Дефинитиван одговор на ово питање тражи, међутим, још нека појашњења српске уставне историје.

Полазна тачка сваког разматрања уставно-парламентарне историје Србије лежи у чињеници да је идеја парламентаризма у Србију дошла „са стране“. Она, дакле, није изворно српска, односно, није резултат специјално српских друштвено-политичких, социјалних и економских односа. Идеја парламентаризма је у Србији само, и на својствен начин, „накалемљена“, уз велики ризик да очекивани плод изостане или пак да се извргне у лошију копију основне идеје.

Да ли је Србија, с обзиром на карактер и специфичност њених социјално-економских прилика, била у стању да досегне до парламентарног механизма власти којем је, по узору на Енглеску, свакако тежила? Како показује Енглеска и европске државе 14. и 15. вијека, само је снажна аристократија имала реалну снагу да ограничи самовољу владара. Увјеравање неких писаца да је улогу аристократије у Србији узела интелигенција, многи аутори су, међутим, оспоравали. По неким се, рецимо, српска интелигенција не да јасно раздвојити од чиновничког

²²² Осим у раздобљу 1908-1911, владе су биле хомогене: до новембра 1904. владу су чинили јединствени радикали; потом, до маја 1905, стари радикали; затим, до априла 1906. самостални радикали; да би, до јула 1908. опет били стари радикали. Након периода коалиционих влада 1908-1911), од јуна 1911. на власт су опет дошли и до краја остали само стари радикали. В. шире: Олга Поповић-Обрадовић, *Парламентаризам у Краљевини Србији 1903-1904.* стр. 496-499.

²²³ Већ први избори, 1903. год., показали су да, у практично-политичком смислу, радикали нису имали опозицију. Опозиција се, наиме, као неопходни институционални предуслов за почетак функционисања парламентарног режима, почела стварати тек крајем 1904. године, када се у крилу самих радикала образовала нова политичка странка. В. шире: Олга Поповић-Обрадовић, *Политичке странке и избори у Краљевини Србији 1903-1914 (Прилог историји страничког плурализма)*, Београд, 1994, стр. 336.

Традиција парламентаризма у краљевини Срба, Хрвата и Словенаца

слоја, а чиновници су увијек и најтјешње били везани за врховну извршну власт.²²⁴ Осим тога, ако су и постојале, напредне либералне друштвене снаге су биле неповезане, недовољно зреле и с мање демократских обиљежја у поређењу са сличним снагама у другим буржоаским земљама.²²⁵ Чињеница је да су многи појединци из либерално-интелектуалних кругова, искрено вјерујући у демократску суштину српског народа, прихватили и пропагирали либералне идеје. Ипак, то је све било *ad hoc* и недовољно за једну ширу либерално-демократску основу парламентарне власти.

Специфичност политичког живота Србије се огледала и у специфичним критеријима разликовања политичких опција, који се свODE, не на избор између конзерватизма, либерализма и радикализма, у европском значењу тих појмова, него на прихватање или неприхватање европског цивилизацијског модела, у најширем смислу, укључујући ту и карактер државе.²²⁶ Но, и без јасних идеолошких разлика, дјелујући у социјално-хомогеној средини, странке су, једнако упорно, изналазиле основ за жестока трвења под паролом борбе за демократизацију политичког живота и ограничавање владарске власти.

Спољнополитичким фактором је, по мишљењу Ј. Б. Јовановића, у потпуности могуће објаснити наведене политичке прилике у Србији.²²⁷ Политичке странке су поступале по интересу Русије, односно Аустрије, а народ, у чије се име водила борба за уставност и парламентаризам, ништа у суштини није добијао. Било би, међутим, исувише круто и искључиво ограничити се само на спољни фактор као детерминирајући за српске уставно-парламентарне прилике.²²⁸

²²⁴ Ј. Б. Јовановић, „Странке и парламентаризам у Србији“, *Недељни преглед*, 32/1908, стр. 517.

²²⁵ Д. Јанковић, Улога напредних друштвених снага у стварању југословенске државе, 1918. године, Београд, 1964, стр. 9-13.

²²⁶ Олга Поповић-Обрадовић, Питање рецепције либералних начела... стр. 522. Светозар Марковић је, својевремено, истицао да због нераслојености друштва у Србији нема мјеста политичким партијама, па тиме ни парламентарном систему чије функционисање почива на разлици и борби између већине и мањине. Исто, стр. 513.

²²⁷ Партијска подјела у Србији, по мишљењу Ј. Б. Јовановића, нема у унутрашњополитичким односима стварну подлогу, јер је принципијелна разлика међу странкама заснована на супротности у спољној политици. Без спољњег фактора, све политичке теорије о ограничавању владарске власти би остале голе теорије, без изгледа на успјех. Ј. Б. Јовановић, нав. дјело, стр. 519

²²⁸ Политичке странке, не само да су разједињавале експлоатисане и угњетаване народне масе, него су још давале и илузију да те масе преко странака могу учествовати у управљању државом. Та им је илузија давана иако су масе биле далеко од власти, чак и кад би сама странка којој су припадали била на власти. То стога, што би одлучујућу реч имали, и линију странке одређивали, иза затворених врата, по неколико вођа из самог врха партије. Д. Јанковић, М. Мирковић, Државноправна историја Југославије, Београд, стр. 184.

Систем владавине какав је практикован у Србији крајем 19. и почетком 20. вијека, условљен је, великим дијелом, и објективним околностима, привредном, културном и друштвено-политичком заосталошћу српског друштва. Низак ниво политичког васпитања и правне свијести широких слојева народа још је више поспјешивао њихове илузије о адекватној политичкој представљености преко политичких странака. Народом, с високим степеном политичког васпитања, се, сасвим сигурно, може владати само „с његовим пристанком и преко његових људи“.²²⁹ Дуговјековни пак живот српског народа под туђинском влашћу ће, нажалост, довести до изградње примитивне, непосредне и патријархалне демократије, оличене у задрузи, племену, сеоској и кнежинској самоуправи.²³⁰ Задружно-кнежинско осјећање ће се, од краја 19. вијека, само трансформисати у осјећање страсне припадности једној партији.

Дакле, ако нема довољно политичког васпитања код народа, отежана је и могућност успостављања и ефикасног функционисања парламентарних установа. Ако је пак правни услов изградње правно-политичке свијести у избјегавању честих правних промјена или „поправљању (усавршавању) правних установа кроз правну праксу“²³¹, онда је Србија, државноправно и политички нестабилна кроз читав 19. вијек, била готово безнадежан случај.

И на крају, да закључимо. Парламентарни систем, у суштини, представља један систем еволуције. Без државноправне и политичке стабилности земље, и то кроз дужи низ година, илузорно би, и надасве претенциозно, било очекивати успјешно функционисање парламентарних установа. Настојања либерално-интелектуалних кругова да се српско друштво изгради и модернизује у складу са европским грађанским принципима и стандардима, која су резултирала одређеним парламентарним искуствима крајем 19. и почетком 20. вијека, нису, дугорочно, могла да представљају реалну и чврсту основу за успјешно функционисање парламентарног система у Краљевини СХС. Недостатак либерално-демократске традиције и политичке културе, наслеђен из периода који је претходио државнополитичком уједињењу, уз неријешено класно, национално и економско-социјално питање, увешће Краљевину СХС у вртлог државнополитичких и уставноправних збивања.

²²⁹ Ж. Бартелеми, „Криза парламентарне демократије“, СКГ 18/1926, стр. 597. Слично мисли и Ј. Деметровић. Политичка криза је, по њему, већа тамо гдје је политичко васпитање мање и гдје су поремећени социјално-економски односи. „О кризи парламентаризма уопште и код нас“, СКГ 19/1926, стр. 132.

²³⁰ Ђ. Ђорђевић, *Огледи из новије балканске историје*, Београд, 1989, стр. 193.

²³¹ М. Павловић, „О правној свести код Срба“, *Архив за правне и друштвене науке*, Београд 1-3/96, стр. 454.

Dr Zdrava Stojanović
Law Faculty
Banja Luka

PARLIAMENT TRADITIONS IN THE KINGDOM OF SERBS,
CROATS AND SLOVENIANS

SUMMARY: The author writes about social, political, and ideological presumptions on the parliamentary system in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians. Having in mind the specific social, economic, political and ideological conditions that were a ground for one parliamentary government, the question is, if the parliament was a reality in the Kingdom SCS.

It is assumed that the parliamentary system could not function in the Kingdom of SCS, since the tradition of parliament only existed in Serbia, until the founding of a new state.

KEY WORDS: parliament, constitution, political traditions, liberal ideology

Др Слободан Нешковић, научни сарадник
Центар за стратешка истраживања
националне безбедности – ЦЕСНА Б,
Београд

СОЦИОЛОГИЈА БЕЗБЕДНОСТИ

Резиме: У раду је представљен оригиналан приступ истраживању социологије безбедности, актуелном и есенцијалном темату у постмодерној глобалној констелацији. Конципирање социологије безбедности као посебне социологије, односно социолошке дисциплине, означава свеобухватно промишљање тог феномена са најширег друштвеног становишта. Савремени изазови, ризици и претње безбедности захтевају ангажовање свих друштвених субјеката, уз конституисање особеног безбедносног дискурса и примену класичног глобалног социолошког метода.

Аутор наводи да је неопходно дефинисати конкретна решења у контексту елиминисања деструктивних појава и обезбеђења просперитетне будућности. Примена социологије безбедности условљена је бројним факторима који егзистирају на свим нивоима организовања људске заједнице.

Кључне речи: Социологија безбедности, национална безбедност, друштво, тероризам и међународна заједница.

1. Увод

Савремена међународна заједница са својим целокупним постмодерним режимом очигледно није у стању да одржи мир и обезбеди просперитетну будућност. Очекивања да ће системи колективне безбедности, на челу са Уједињеним нацијама, одиграти ефикасну улогу на пољу сигурности људи, не само да се нису остварила, већ су пред релевантне светске чиниоце постављени захтеви за њихову корениту реорганизацију. Процеси новог светског поретка и глобализације произвели су бројне контроверзе на глобалном плану, праћене погоршањем безбедносног става на свим нивоима људског друштва. Појам безбедност директно је повезан са појмом опстанка, што условљава ангажовање свих друштвених субјеката, посебно истраживача друштвених појава, на детаљном сагледавању те комплексне проблематике и формулисању адекватних решења.

Глобализација и са њом повезане појаве, као што су нови светски поредак, мондијализам и неолиберализам, представљају предмет социолошког истраживања са аспекта остваривања социјалне безбедности у глобалном „светском друштву“ које настаје са тим процесом. Темат безбедности пре свега човека, а затим и друштва, народа, државе, региона и глобалне заједнице, добија постмодерна значења као изазов цивилизације на почетку ХХИ века. У том смислу неопходно је повезивање социјалних економских и геополитичких чинилаца. Савремени приступи проблематици безбедности у свим сегментима друштва укључују „нове парадигме социјалне безбедности, уз обезбеђивање економске и политичке безбедности, уз указивање на неопходност остваривања одрживог (трајног) развоја у циљу остваривања благостања човека.“²³² Увидом у расположиву литературу, уочава се да темат безбедности није свеобухватно истражен и да изостаје целовит приступ од највишег друштвеног, односно социолошког становишта. Значи, корисно је тај, у постмодерном друштву есенцијални и глобални, феномен истражити у контексту једне нове посебне социологије коју одређујемо као социологију безбедности. Полазећи од основних промена опште и фундаменталне науке о друштву, потребно је конципирати посебну грану социологије, која у садашњим условима угрожене безбедности човечанства има круцијални значај у сврси научног разматрања и формулисања адекватних решења.

2. Предмет и методолошки приступ

Социологија као друштвена наука третира највише проблемско истраживачко поље које се временом неминовно диференцира према функционалним сегментима. Без обзира на то што се општа социологија бави у суштини глобалном тематиком, односно целином друштва на свеобухватан начин, појављује се потреба за поделом делатности и одређеном специјализацијом послова. Постојање практичних друштвених проблема и противуречности као и неопходност њиховог превазилажења, затим и различити интереси и опредељења појединаца и група у друштву, условљавају да одређен број социолога проучавају посебна подручја друштва.

Тако се у оквиру социологије као опште јединствене науке појављују посебне социологије, као што су: социологија рада, социологија породице, социологија града, социологија села, социологија политике, социологија религије, морала, уметности, права, и друге. По нама, у

²³² Марковић, Ж.Д., Социологија и глобализација, Ниш: Просвета, Београд: Савремена администрација, 2002, стр. 197.

постмодерном друштву егзистира и социологија безбедности. Све наведене посебне социологије у разматрању издвојених сегмената друштва (привреда, политика, право, религија, морал, безбедност) користе основни, глобални социолошки метод. Значи, као што је раније наглашено, посебне социологије, тако и социологија безбедности, употребљавају у својим истраживачким активностима класичан глобални социолошки приступ.

Социолошки дискурс или социолошка терминологија (језик) представља неопходан услов и аутентичан проблем у конституисању социологије као засебне науке. Тај проблем се испољава у дефинисању појмова који се користе у свакодневној комуникацији, а који су карактеристични за саму социологију. Због тога је извршена систематизација основних појмова, тј. категорија, са социолошком терминологијом као битним критеријумом разликовања те науке од осталих наука о друштву. У том контексту социолошки дискурс се разликује од дискурса економиста, правника, политиколога, теолога и других, као посебног начина говора у оквиру разних научних дисциплина. Појмови као што су друштвени процеси, друштвени односи, друштвена култура, друштвене комуникације, и други, егзактно опредељују социологију као аутохтону науку, стварајући услове да се даље развија.

Социологија безбедности, као посебна социологија, односно социолошка дисциплина, у том смислу профилише одговарајући безбедносни дискурс у ширем контексту друштвене социолошке терминологије. У оквиру разматрања овог темата током последњих неколико деценија стандардизован је професионални дискурс заснован на адекватним научно-теоријским појмовима и стручној терминологији. Присуство и константна ескалација безбедносних проблема на глобалном плану, регионалном и локалном нивоу, као и у појединим сферама друштва, довели су до формирања особене мреже логички повезаних појмова, различитих степена општости. Њихово упознавање кроз опис, разумевање и објашњење у најширем конгломерату друштвених појава могуће је само увођењем специфичних речи и општеприхваћених појмова, односно категорија. То су појмови: безбедносни односи, безбедносни процеси, безбедносна акција, безбедносна политика, безбедносна структура, безбедносни систем, безбедносна култура, безбедносне реформе, овде се даље може говорити и о синтагмама безбедносна социологија безбедносни феномени и слично.

Безбедност друштва означава један од најважнијих предмета интересовања свих релевантних субјеката током читаве људске историје. Истовремено је она и једна од најшире експлоатисаних тема у развоју човечанства, ако се посматрају теоријски радови и практично

ангажовање појединаца и друштвених група. Научни допринос у области безбедности садржан је у бројним делима научника у овим фазама цивилизације. Од античких филозофа Платона и Аристотела, везано за концепт стабилности друштва, преко средњовековних теорија, где се истиче схватање Ђорђа Макијавелија засновано на сили француских научника, Марксовог учења „О класној борби“, Контове забринутости за стање друштва због претњи које је стварала индустријализација као модерних концепција, до савремених приступа Ралфа Дарендорфа, Џорџа Кенана, Ханса Моргентауа, Бери Базана, Семјуела Хантингтона, Дејвида Болдвина и других. „Безбедност су разматрали бројни научници, међу њима и Хегел, Спиноза, Адам Смит и Монтескије. Тако познати француски мислилац Шарл Монтескије заступа становиште да је слобода садржана у безбедности, па је у том случају безбедност циљ сваког појединца.“²³³

Наведени и други многобројни научници у основи се баве друштвеним проблемима који су више или мање повезани са безбедношћу људи, државе и друштва. Различити безбедносни феномени могу бити узрок, последица и разлог разноврсних друштвених појава, успостављања одређених друштвених односа и формирања друштвених творевина. То подразумева ситуације где долази до разних повреда норми у систему, неефикасног деловања институција у земљи и одступања од кодекса понашања човека као појединца и релевантних актера друштва. Мишљења сам да се у одређеном социолошком контексту могу користити обе синтагме – социологија безбедности и безбедносна социологија, мада се у овом моменту опредељујем за социологију безбедности као посебну грану социологије.

Социологија безбедности је, сматрам, прихватљива синтагма која јасно представља социолошку дисциплину, имајући за предмет проучавања друштвену димензију безбедности. Она се у целини бави и појавном и суштинском страном овога предмета истраживања:

- 1) Утицајима друштва на успостављање, структуру и реформе система безбедности,
- 2) Функцијама безбедности у друштву и последицама деловања безбедносних фактора на поједине сегменте друштва, као што су: економија, политика, култура, наука, међуљудски односи, образовање, јавне службе и друго.

Тако конципирана, социологија безбедности није засебна научна дисциплина, већ је у односу на општу социологију само једна посебна грана, која као и друге посебне социологије омогућује свеобухватно

²³³ Нешковић, С., Безбедност и реформе у Србији, Београд: Институт за политичке студије, 2006, стр. 15.

сагледавање општих законитости друштвеног живота у посебној области функционисања, што је у овом случају безбедност. У односу на науку о безбедности, социологија безбедности је њој једна сродна помоћна дисциплина која научницима из те сфере омогућује да боље схвате друштвену природу феномена безбедности, његов значај у савременој констелацији изражених друштвених конфронтација, и да по томе каналишу друштвене токове. Поред њих, и остали компетентни субјекти друштва имају могућност да на основу истраживачких резултата из сфере безбедности прилагоде деловање друштвених институција, ускладе нормативне акте и читаву структуру друштва, као и задатке и циљеве свих релевантних чинилаца.

Међутим, овако постављена социологија безбедности има смисла првенствено као емпиријска истраживачка дисциплина, јер само тако може бити од користи другим безбедносним и друштвеним наукама. Формулисана као спекулативна и апстрактна рефлексација о безбедности, социологија безбедности би се тешко могла разликовати од политикологије и филозофије, односно науке о безбедности, а поред њих би била сувишна. Најнеповољнија ситуација би била ако би се свела на некакву псеудосоциолошку систематизацију и неодређену редифиницију основних безбедносних појмова и института.

После дефинисања предмета, методолошког приступа и задатака социологије безбедности као посебне социологије, у даљем тексту рада анализираћемо глобално стање у људској заједници, историјски приказ и савремено поимање безбедности, нарочито националне безбедности као феномена значајног за друштвене односе. Разматрање наведених појава спроводи се са социолошког аспекта, уз уважавање свих утицајних субјеката друштва, пре свега човека као појединца у контексту постмодерних изазова, ризика и претњи безбедности. У завршном делу изложићу ставове о динамици примене социологије безбедности код нас и у ширем окружењу.

3. Појмовно одређење безбедности

Концепт безбедности представља једну од најзначајнијих области за истраживаче друштвених појава и налази се у средишту интересовања науке о међународним односима, па и других наука. У развијеним западним земљама, као и у контексту тзв. евроазијских учења, посебно у Русији и Кини, већ три деценије развија се проучавање безбедности у знатно ширим оквирима, који често обхватају готово сва питања у склопу друштвених и делом природних наука, са утемељењем у класичној филозофији. Истовремено, припадници балканских народа, који су у претходној деценији доживели радикално преобликовање концепта и

праксе безбедности „као последицу недостајања, односно неизграђености претпоставки за аутентичну, природну, људску комуникацију”,²³⁴ углавном су постали заговорници традиционалних модела. Савремени трендови глобализације и вестернизације, дакле, захтевају измењен приступ у разматрању садржаја појма безбедности.

Етимолошки, реч безбедност је грчког порекла (*asphaleia*) и преведена је из речи *sphallo* (грешка, узрок пада, пропасти, пропадање, саплитање, пораз, збуњеност, разочарење, фрустрација), и значи избегавање грешке, лажи, пораза. Из ове речи настао је латински израз *fallo* (*fetelli, falsum*), која се у енглеском језику појављује као *false* (неистина, лаж, грешка). Према томе, реч *asphaleia* означава негацију, избегавање грешке, лажи, пораза. Енглески термин *security* изведен је од латинске именице *securitas*, која означава положај јединица са посебном унутрашњом структуром. Реч *securitas, securus* изведена је из синтагме *sine cura*, састављене из речи *sine*, што значи без, и *cura* – невоља, забринутост, опрезност, патња, зебња, туга итд. На основу тога, *securitas* означава слободу (одсуство) од забринутости, опасности, без бриге, сталоженост, безбедност, сигурност. Значи, термин *security*, који је најчешће употребљаван у политичкој теорији и пракси, на енглеском говорном подручју обухвата: стање безбедности, средства за постизање безбедности, осећај безбедности.

У нашој литератури израз *security* се равноправно преводи као безбедност и сигурност, што су најчешће синоними, мада има тумачења да, без обзира на истоветна значења, реч сигурност има шири смисао, тј. "не подразумева само одсуство опасности, него и извесност, самопоуздање, па и лакомисленост".²³⁵ Ипак, у циљу превазилажења расправа о томе, опредељујемо се, као и већина теоретичара из Србије, за употребу термина безбедност.

Безбедност у најширем политичко-правном смислу обухвата мере, активности чувања и заштите од угрожавања независности, интегритета једне земље (државе, нације) и унутрашњег уставног и правног поретка.²³⁶ У првом случају ради се о спољној, а у другом о унутрашњој безбедности, при чему се према објекту заштите разликују: општа (јавна), лична, колективна и имовинска безбедност. Појам опште (јавне) безбедности подразумева заштиту личних, имовинских, политичких и других права и слобода грађана од криминалног ускраћивања њихова коришћења. Лична права и слободе обухватају заштиту живота, неприкосновености и интегритета личности, затим

²³⁴ Симеуновић, Д., *Политичко насиље*, Београд: Радничка штампа, 1989, стр.22

²³⁵ Димитријевић, Б., *Појам безбедности у међународним односима*, Београд: Савез удружења правника Југославије, 1973, стр.10.

²³⁶ *Политичка енциклопедија*, Београд: Савремена администрација, 1975, стр.79.

неповредивост стана, тајност писма, средства везе, слободу кретања и настањивања, као и других личних и политичких права. Под заштитом имовинских права означава се обезбеђење постојећих имовинскоправних односа, заштита објеката од крађе, разбојништва и сваког другог облика нарушавања имовинских права појединаца.

Појам државне безбедности обухвата превенцију против кривичних дела којима се угрожава државна безбедност, тзв. политичких кривичних дела, откривање организовања ових дела и спречавање, предупређивање њиховог извршења, затим откривање спроведених дела ове природе и хватање, гоњење њихових извршилаца, односно организатора. Ту се укључују све врсте мера, поступака и активности усмерених ка реализацији постављених циљева. Због специфичности и важности заштите објеката државне безбедности у свакој држави постоје институције које се баве тим пословима, мада се у одређеним ситуацијама ангажује и војска, која превасходно обавља задатке спољне безбедности. Наведене послове врше првенствено специјализоване службе и агенције, које су формиране у организационим структурама министарства унутрашњих послова или владе појединих држава, што је случај са Безбедносно-информативном агенцијом у Србији.

Традиционални „реалполитички концепт безбедности“ још од времена установљавања међународног система држава, утемељеног Вестфалским миром 1647. године, као и током хладног рата у другој половини 20. века, показао се нефункционалним, чак и у домену националне безбедности, која представља његово средиште. Процес модернизације у свету и крупне промене на планетарном нивоу, условили су озбиљан преображај система држава. Стога је потребан прагматичан наступ у преобликовању структура, при чему је систем држава незамењиво основно начело у креирању односа у међународној заједници и светској политици.²³⁷ Стога, у разматрању садржаја појма безбедности анализираћемо повезаност тог феномена са појмовима вредности потреба и интереса, као и извршити промишљање са аспекта делатности, стања, функције и система.

Савремени аутори проблему дефиниције безбедности прилазиће са различитих становишта, напомињући да не дају потпуна одређења. Међутим, Дејвид Болдвин сматра да је за дефинисање безбедности битно

²³⁷ „Неореализам“, „структуралисти“ и „неоструктуралисти“, односно припадници „либералног институционализма“, заступају мишљење да је систем држава озбиљно уздрман крупним променама у међународним односима и, посебно, последицама које узрокује глобализација. Слично традиционалном концепту, и ова учења тумаче државу као главни субјект и објект безбедности у свим њеним структурама. Са друге стране, тзв. „алтернативни“ или „критички“ приступи редефинишу те концепције управо негирањем значаја државе, која је у условима глобализације остала генератор кризе и узрок несигурности грађана, односно део проблема међународног система.

одговорити на следећа питања: „Безбедност од кога; безбедност којих вредности; колико безбедности, од којих претњи безбедност и безбедност којим средствима”.²³⁸ На постављена питања потребно је прецизно одговорити, како би се термин безбедности правилно употребљавао, али су два питања тежишна: безбедност од кога и безбедност којих вредности. Ипак, ова питања не обухватају све аспекте садржаја појма безбедности, тако да изостају питања опстанка, гаранције сигурности, реда, друштвености, слободе, благостања и друго. Безбедност је једна од најфундаменталнијих људских потреба, „универзални циљ за све, најважнији задатак за све креаторе домаће и међународне политике. Укратко, наводи Гвин Принс, безбедност је била и остала један од најтврдоглавијих и трајних снова”²³⁹ сваког човека и људске цивилизације. С друге стране, Гери Кинг и Кристофер Мурџ заступају мишљење да реч безбедност означава „слободу од различитих ризика. То није синоним за средњи ниво будућег благостања, али се фокусира на ризик од могућег стања критичне егзистенције у будућности”.²⁴⁰

Утврђивање пуног садржаја појма безбедности у савременом међународном амбијенту захтева, значи, знатно шири, оштрији и радикалнији приступ, што се у оквиру модерних студија безбедности крајем XX и почетком XXI века своди на следеће основне форме:

- 1) Концепт безбедности је проширен од националне безбедности на безбедност појединаца и група (појединачна и социјетална безбедност), што представља померање од нација према појединцима, односно истицање значаја појединаца и група као референтних објеката безбедности;
- 2) Проширење од националне безбедности ка безбедности међународног система (међународна безбедност), или ка наднационалном физичком окружењу - ширење нагоре, од нације према биосфери. Ово ширење обухвата утврђивање оних референтних објеката безбедности за које безбедност мора бити гарантована.
- 3) Концепт безбедности се шири хоризонтално, што представља класификацију по типовима безбедности. Значи, концепт се шири од војне према политичкој, економској безбедности и безбедности животне околине, и

²³⁸ Baldwin, D., *The Concept of Security*. -In: Review of International Security, Vol.23 (1997), 18.

²³⁹ Prins, G., *Notes toward the definition of global security* – In: American Behavioral Scientist, Maz 1995, Vol.38, No.6, pp.8-23.

²⁴⁰ King, G., Murray, C., *Rethinking human security*. . – In: Political Science Quarterly, Vol.116, No.4, pp.611.

- 4) Политичка одговорност за „обезбеђење безбедности“, односно обухватање свих поменутих концепата безбедности самостално се проширила.

Садржај појма безбедности проширио се, дакле, у свим правцима изван националне државе: нагоре према међународним институцијама, надоле према локалним и регионалним владама, и бочно, хоризонтално према невладиним организацијама, медијима, јавном мњењу и тржишту.

Међутим, природу појма безбедности неопходно је сагледати и из угла делатности, стања, функције и система. Као људска делатност, безбедност се јавила на самом почетку цивилизације, то јест, у периоду када се употребом првих оруђа човек могао једноставно прилагодити специфичним условима животне средине, у ситуацији где реагује на нападе из природе у тренутку спознавања опасности. Тако схваћена безбедност временом се развила од других човекових делатности, као што су: производња, наука, култура и др. Да би делатност била успешна, мора бити свесна делатност на нивоу целог друштва, с обзиром на повезаност људи у друштву.

Разматрајући садржај појма безбедности у радовима „западних“ аутора, може се рећи да се третирањем тог појма као делатности издвајају следећи сегменти: а) посебне делатности (привредне, културне и друге), које званични органи спроводе ради одбране и заштите пред било којим опасностима из окружења; б) безбедносне делатности друштва морају бити усклађене са његовим могућностима, јер у противном може доћи до критичне ситуације; ц) наведене делатности треба предвидети у краткорочним и дугорочним плановима; и д) планове ускладити са актуелним променама у региону и свету.²⁴¹

Као делатност, безбедност се директно повезује са заштитном функцијом државе, где она означава извршавање низа конкретних мера и активности различитих субјеката који учествују у спровођењу те заштитне функције. Безбедност као функција је „нераздвајни атрибут државе и подразумева вршење послова безбедности ради заштите одређених вредности.“²⁴²

Мишљења сам да се може одредити следећа дефиниција: Безбедност је систематско, нормативно и функционално успостављено, одржавано и унапређивано стање у конкретном колективитету (група, друштво, држава, регион, међународни систем), који омогућава ефикасну заштиту појединца, грађана који ту егзистирају и датог колектива од свих противправних аката, утврђено расположивим нормативним

²⁴¹ Гризолд А., *Међународна сигурност: теоријскоинституционални оквир*; Загреб: Факултет политичких знаности, 1998, стр.28.

²⁴² Ковачевић, С., *Основи система ДСЗ*, Београд: ВШУП, 1980, стр.14.

документима појединачних држава и међународне заједнице. У објекте заштите убрајам: човека као појединца, затим уставни поредак, суверенитет, независност и територијални интегритет конкретне државе, правно загарантовано функционисање и егзистенцију колективитета, рад и обављање делатности институција посматраног колективитета (од групе до глобалне заједнице), и остваривање слобода и права грађана према важећим нормативним документима.

4. Национална безбедност и национални интерес

Феномен националне безбедности током више деценија представља темат од посебног интересовања теоретичара у читавом свету. Слично концепту безбедности, развијани су различити приступи, са ужим и ширим значењем садржаја појма националне безбедности, укључујући многобројне дилеме и тешкоће. Мада одбрана сопствене територије од напада и штетних спољних утицаја означава једну од темељних функција државе, такво размишљање и тумачење националне безбедности је преуско и непотпуно. Концепт и систем националне безбедности обухватају знатно шири садржај од наведене одбране од спољне опа-сности и штетних утицаја, посебно због неопходности утврђивања стратегије националне безбедности државе.

Ослањајући се на дотадашња сазнања, велики број научника и теоретичара је настојао да дефинише и одреди садржај феномена националне безбедности. На овом месту ћемо презентирати нека становишта, при чему нећемо улазити у коначне оцене актуелних промишљања. Тако, Пол Кенеди израз „национална безбедност" сматра појмом који је у периоду хладног рата коришћена да се оправда скоро све, посебно крнцепт националног интереса. Он примећује да у измењеним околностима на светској сцени после хладног рата чак и заговорници традиционалног модела националне безбедности признају значај фактора економске моћи. Национална безбедност, с обзиром на неке „свежије претње безбедности (демографски и еколошки проблеми), постаје у једном већем и интегрисанијем смислу све више неодвојива од међународне безбедности. Претње националној безбедности значе било шта на планети што угрожава људско здравље, економско благостање, социјалну стабилност и политички мир."²⁴³ То указује на постојање нових ризика и изазова, што повезује наведене нивое безбедности.

Виктор Сајдел и Бери Леви наводе да "национална безбедност значи безбедност засновану на војним мерама, дефанзивним

²⁴³ Кенеди, П., *Припрема за двадесет први век*, Београд: Службени лист, 1997, стр.148–151.

капацитетима, чак и када очигледно имају способност офанзивне употребе. Ове мере обично укључују убеђивање могућих непријатеља и савеза у спремност да користе војне мере – да ратују – због заштите националне безбедности, и често за резултат имају трку у наоружању."²⁴⁴

Анализирајући феномен безбедности као делатност, Амин Хеведи дефинише националну безбедност као „делатност националних држава којом оне, у складу са својим друштвеним могућностима у садашњости и будућности, узимајући у обзир глобалне промене и развој, штите властити идентитет, опстанак и интересе."²⁴⁵ Држава у контексту одбране, по аутору, предузима активности из различитих области (привреда, наука, култура) како би се заштитила од спољних изазова и утицаја.

Бери Базан одређује уже и шире значење појма националне безбедности, тако што се под ужим одређењем предмета истраживања национална безбедност своди на искључиво спољну безбедност државе и традиционалну политику одбране, повезано са традиционалним схватањем националног интереса. Он наводи да „национална безбедност подразумева способност да се одупре спољној агресији."²⁴⁶ У контексту ширег одређења националне безбедности, уводе се и други елементи: политичке, економске и социјалне вредности, као суштински параметри квалитета живота у политичкој заједници, затим одсуство претњи, појединце, друштвене групе и друштво у смислу објеката који се морају заштитити од спољних утицаја и друго. „Национална безбедност подразумева очување угодног живота људи подударног са потребама и легалним намерама других. Она укључује слободу од оружаних напада и притисака, слободу од унутрашњих субверзитета и слободу од ерозије политичких, економских и социјалних вредности које представљају суштину квалитета живота."²⁴⁷

Док Џорџ Кенан сматра да „национална безбедност представља физичку нетакнутост националног живота"²⁴⁸, што представља уже одређење појма, дотле Антон Гризолд даје шире одређење на следећи начин: „Национална безбедност подразумева сигурност политичког народа, чији садржај обухвата: сигурност националног територија (укључујући зрачни простор и територијалне воде), заштиту живота људи и њихова власништва, очување и одржање националне суверености и

²⁴⁴ Sidel, V., Levy, B., *Security and public health*. -In: Social Justice, Vol.29, pp.108-119.

²⁴⁵ Hewedy, A., *Militarization and Security in the Middle East*, London: Pinter Publishers, 1989, p.16.

²⁴⁶ Buzan, B., *People State and Fear: An Agenda for International Security Studies – In the Post – Cold War Era*, London: Pearson Longman, 1991, p.p. 16-17.

²⁴⁷ Isto

²⁴⁸ Kenan, G., *Realites of American Foreign Policy*, New York, 1960, p.77.

остваривање основних функција друштва (социјално-економске, друштвено-политичке, културне, еколошке, господарске и других)."²⁴⁹

Од домаћих аутора, Андреја Милетић је израдио најсадржајнију студију националне безбедности, која се свакако убраја у групу ширих схватања тог феномена. Милетић сматра да садржај националне безбедности обухвата: а) одсуство или бар такву природу у ниво претње на опстанак и независност нације - државе, који омогућују б) да се сопственим, евентуално, савезничким и другим средствима (колективне безбедности, нпр.) оне отклоне и, с тим у вези, ц) одсуство страна, односно, осећање спокојства.²⁵⁰ Из анализе ставова овог аутора могу се извести следећи аргументи: 1) аутор под референтним објектима националне безбедности подразумева, поред државе и њеног суверенитета, односно територијалног интегритета, и појединце, друштвене групе и друштво. Наиме, одсуство страха и осећање спокојства, како наводи, обухвата политички мир, људско здравље, социјалну стабилност и економско благостање.

Осећање спокојства подразумева уживање економских, политичких и грађанских права, која су гарант социјалне стабилности и политичког мира; затим 2) стављањем националне безбедности у завистан однос од система колективне безбедности, указује да потреба за достизањем, очувањем и унапређењем националне безбедности није само у одбрамбеним потенцијалима државе, већ у способности да властиту безбедност судбински веже за међународну безбедност. На основу наведеног, може се констатовати да, поред спољне безбедности државе, која се мора достићи, одржавати и унапређивати, уз бар минимум сарадње са другим државама у оквиру постојећих институција међународне безбедности (колективна безбедност, безбедносни комплекси, безбедносни режими), национална безбедност обухвата појединачну и социјеталну безбедност као незаобилазне нивое безбедности.

Анализирајући националну безбедност у савременом контексту међународних односа, можемо констатовати: прво, да су формулисани нови референтни објекти безбедности, друго, да држава остаје битан објекат и субјект безбедности, и треће, да је проширен концепт националне безбедности, при чему се подразумева проширење традиционалног модела у два основна правца: према појединачној и социјеталној безбедности; и према међународној безбедности. Тако схваћена и постављена национална безбедност има потпуну

²⁴⁹ Grizold, A., *isto*, стр. 29-30.

²⁵⁰ Детаљније: Милетић, А., *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*, Београд: Савремена администрација, 1978, стр.11.

функционалност у савременој констелацији снага на сваком посматраном нивоу, од појединаца до глобалне заједнице као најширег колективитета.

У контексту разматрања темата националне безбедности, корисно је сагледати основне постулате националног интереса, будући да између та два феномена постоји потпуна конзистенција. Национални интерес је један од кључних појмова у класичној теорији међународних односа, тј. код заговорника традиционалне реалистичке школе коју заступају Ханс Моргантау, Џорџ Кенан, Хедли Бул, Едвард Кар и Хенри Кисинџер. Он се појављује као средишња категорија реалистичног приступа националној безбедности.

Према садржају национални интереси могу бити првенствено политички, затим војни, економски, територијални, односно интерно-интегративни (језичко-културни или верски). Природа консензуса је по правилу неоспорна и јасно одређена: циљ интеракције са окружењем јесте јачање моћи, безбедности државне заједнице, кохезије и благостања грађана колективитета, чији је носилац најчешће истоимени народ.

Разматрајући генезу националног интереса, Андреја Милетић истиче да је „концепт националног интереса ушао у политичку теорију тек после дуге употребе у политичкој пракси“, односно „пре него што је постао инструмент политичке анализе, он је био оруђе политичких борби.“²⁵¹ То је, поред осталог, утицало на заузимање дијаметрално супротних гледишта о тој концепцији. Исти аутор наводи да је тим поводом Флатхман тврдио да „данас има мало термина у политичкој расправи употребљаваних на различитији и променљивији начин.“²⁵² Супротстављени ставови се јављају како у погледу одређења садржине концепта националног интереса, тако и у погледу његових субјеката. Као што смо навели у првом поглављу, интерес је категорија која изражава објективне и субјективне околности конкретних друштвених услова и у њима делујућих субјеката. Интерес, самим тим и национални интерес, дакле, одређују се поларизовано, у крајностима: као искључиво субјективне, односно, као искључиво објективне друштвене категорије.

Национални интерес је увек конкретан, што је најочигледније на примеру Сједињених Америчких Држава, где он има потпуно временско и просторно одређење.²⁵³ Ту долазимо до фактичког стања да

²⁵¹ Милетић, А., *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*, стр.14.

²⁵² Исто

²⁵³ У поменутом говору на заседању оба дома Конгреса, амерички председник Џорџ Буш је конкретно дефинисао три велика циља за Америку: „Ми ћемо победити у овом рату (мисли на рат против талибанског режима у Авганистану – прим. С. Н.); ми ћемо заштитити нашу домовину и ми ћемо оживети нашу економију“. – The President's State of the Union Address.

национални интерес представља средство политичке акције у односима између држава. Политички интерес је, очигледно, одувек имао статус политичке чињенице, незаобилазан аргумент у разматрању и креирању националне и укупне безбедности сваког колективитета.

Пројекције суверенитета државе на темељу реализације националних интереса и концепта националне безбедности одредиле су деловање САД на међународној сцени у постхладноратовској епохи. Распад СССР-а, као вишедеценијског супарника у свету, поставио је ту земљу на позицију једине глобалне силе, која у догледној будућности нема равноправног партнера. Тако је успостављена униполарна структура међународне заједнице, до тада незабележено стање у историји човечанства, у коме су Сједињене Америчке Државе препознале шансу за унилатерално наметање својих националних интереса. Кроз фаворизовање вредности америчког друштва, као обрасца за развијање осталих држава и учвршћивање глобалне моћи те земље, требало је да свет схвати да САД представља амбијент за остваривање универзалних вредности људи и најсавршенији модел друштвено-економског уређења државе.

У визији новог светског поретка, Америка се налази у самом центру, представљајући „прву и једину истинску глобалну силу“, тако да ће бити у стању да усмерава токове глобализације, како то наводи један од стратега америчке експанзионистичке стратегије и бивши саветник председника САД за безбедност Збигњев Бжежински.²⁵⁴ Тај пројекат се заснива на америчкој контроли простора Евроазије, подручја између Лисабона и Владивостока, са 3/4 светског становништва, 3/4 свих познатих извора енергије, већином светског физичког потенцијала и 60% укупног светског бруто производа. Измењени спољнополитички наступ земље значи превазилажење стратегије ослањања на оружје, укључујући и нуклеарно, и величање демократских достигнућа САД, што је имало потпору и у краху социјализма. Наиме, социјализам није сломљен оружјем, већ добровољним подухватом делова владајућих елита појединих земаља, за идеал западних друштвених вредности. У критичним моментима, без корених реформи системи држава Источног блока нису више могли да егзистирају.

У оквиру сагледавања најважнијих постулата који опредељују стратегију националне безбедности као језгра националних интереса сваке државе, па и Србије, корисно је размотрити основне аспекте безбедносне политике. По свом садржају и значају безбедносна политика се сврстава међу најважније компоненте државне и међудржавне политике. Раније смо указали да у модерном добу безбедност представља прецизно одређену област, са конкретном улогом и задацима у свакој савремено устројеној држави, али и у међународним односима. Дакле, у циљу што бољег

²⁵⁴ Бжежински, З., *Велика шаховска табла*, Подгорица: ЦИД, 1999, стр.14.

функционисања безбедносног система државе, врши се и унапређење, на одговарајући начин, безбедносне политике те државе.

Систем безбедности представља, у суштини, синтезу свих друштвених подсистема због своје улоге у осигурању фундаменталних услова опстанка и развоја друштва, његовог квалитета живота, стварања имунитета датог друштва и његовог природног окружења од свих данас познатих облика угрожавања. Спровођење основних безбедносних задатака према друштву и држави, незамисливо је без ангажовања и функционисања свих државних безбедносних подсистема. Значи, координираним и усклађеним деловањем свих безбедносних подсистема, као елемената система безбедности, остварују се циљеви безбедносне политике, односно, обезбеђује се потребан ниво националне безбедности сваке појединачне државе.

Концепт националне безбедности по свом садржају представља политички концепт у којем се налазе циљеви одбране земље и заштите свих субјеката друштва, али и борба за моћ у свим сферама: економској, културној, идеолошкој, научној и другим. За Србију тај концепт означава и превазилажење нагомиланих проблема и стварање просперитетног система по угледу на успешне, али на бази специфичности државе и оживотворења српских националних интереса. Тај модел треба да обезбеди економско благостање и социјалну сигурност свих грађана и да осигура слободе и права људи загарантована нормативним актима. Мишљења сам да Србија мора знатно више да се преоријентише на сарадњу с Русијом, посебно у економији, где предстојећа изградња гасовода исток-запад представља велику шансу за успостављање плодотворних односа у привреди и другим сферама.

5. Примена социологије безбедности

Динамика примене социологије безбедности одређена је развојем безбедносне ситуације на свим нивоима организовања друштва, од глобалне заједнице, преко региона до локалног нивоа, односно државе са свим њеним сегментима, где есенцијалну позицију заузима човек као појединац. Неопходно је сагледати све актуелне трендове у свету, посебно процесе мондијализације и глобализације са водећом улогом САД, која је конципирана од тзв. светске владе. Хегемонистичка политика једине мегасиле, оличена у пројекту новог светског поретка, произвела је бројне конфронтације у свету, довела до локалних ратова, мотивисала сецесионистичке активности и организације у читавом свету, појачала опасности од исламског фундаментализма и тероризма. Као глобални феномен људског друштва, тероризам представља озбиљну

претњу човечанству, тако да иницира озбиљна социолошка истраживања као посебна дисциплина социолошке безбедности.

Садашња планетарна констелација карактерише с, поред осталог, и све значајнијом позицијом Руске Федерације. Глобални геополитички положај ове велике силе представља једну од најатрактивнијих тема за истраживање савремених друштвених појава, посебно за социологе и стручњаке из области безбедности. Ефикасна војна интервенција у Грузији почетком августа промивисала је нови концепт безбедности Русиј, у чијем средишту је доминација те земље у постсовјетском амбијенту, али и све већи утицај у ширем окружењу. То је реафирмисало улогу те највеће светске државе, која је после стабилизације унутрашње друштвене ситуације постала озбиљан партнер Западу. Многи теоретичари повезују јачање и утицај Русије са почетком другог хладног рата. Развој социолошке мисли иницира и разматрање тема социологије безбедности, посебно у раду доктора социолошких наука Вјачеслава Кузњецова.²⁵⁵

Ривалитет САД и Русије посебно треба разматрати са позиција ширења НАТО-а и партнерства Руске Федерације са државама ШОС-а. Експанзионистичка политика Запада довела је НАТО на границе свог главног супарника на глобалном плану, али и до нових изазова безбедности. Изградња антибалистичких ракетних система у Чешкој и Пољској резултирала је кризом у односима две земље и додатним нуклеарним наоружањем руских снага у том региону. Русија, са друге стране, јача своје позиције на просторима бившег СССР-а, где живи око двадесет милиона њених грађана.

Поред тога, оснажено је партнерство у оквиру Шангајске организације за сарадњу, коју поред те државе чине: Кина, Казахстан, Узбекистан, Таџикистан и Киргизија. Статус непотпуних чланова и посматрача имају Индија, Пакистан и Монголија, док Иран има посебну, још недефинисану позицију. У последње време „та организација постепено прераста у војну алијансу, што је наговештено заједничким војним вежбама које су одржане августа 2007. године у Чељабинској области на Уралу, где је учествовало око 7.500 војника.“²⁵⁶ Очигледно је да тај савез представља препреку америчким претензијама према истоку, односно безбедности Евроазије, али и непосредну подршку Ирану који је већ дуже времена изложен снажним притисцима и безбедносним претњама Вашингтона. Средњи исток са Ираном као регионалном силом и потенцијалним чланом нуклеарног клуба, окупираним Ираком као оличењем неуспешне америчке агресије, питање Курда, народа који је

²⁵⁵ Кузњецов, В., Социологија безбедности, Москва: Руска академија наука и други, 2003.

²⁵⁶ Нешковић, С. Ограничени суверенитет, Београд: ВПШ Чачак и Центар за стратешка истраживања националне безбедности – ЦЕСНА Б, 2007, стр. 246

доживео највећи геноцид у историји човечанства, и Курдистаном као будућом новом америчком оазом у том делу света, привлаче велику пажњу социолога безбедности.

Безбедност животне средине, као подручје постмодерног концепта националне безбедности и област од великог значаја за стратегију националних интереса овакве државе, означава посебно истраживачко поље у контексту социологије безбедности. Деградација човекове околине и девастација природних ресурса, нарочито ваздуха, воде и земљишта, повезано са безбедносћу хране, јесте приоритет за све релевантне субјекте међународне заједнице. Поред тога, темат глобалног загревања, недостатак стратешких сировина, неповољни демографски процеси и злоупотреба савремених технологија, поред тероризма и организованог криминала, представљају изузетно озбиљне безбедносне претње. У области екологије, социологија безбедности треба да конципира стратегију одрживог развоја са свог гледишта, а у сарадњи са осталим друштвеним чиниоцима.

Српско друштво је, поред наведених безбедносних изазова, ризика и претњи, додатно оптерећено проблемом независности Косова и Метохије, незадовољством појединих региона, посебно Војводине, садржаним у захтевима за децентрализацију земље, јачањем ових видова организованог криминала и одсуством консензуса око виталних друштвених проблема. Социологија безбедности у контексту разрешавања наведених противречности, треба да са овог социолошког становишта формулише решења за превазилажење актуелног стања. Пре свега, неопходан је социолошки приступ дефинисању стратегије националне безбедности и стратегије националних интереса као есенцијалних докумената које мора да усвоји Скупштина Србије. Косовски проблем треба решавати систематски у оквирима обезбеђивања суверенитета и уважавања одредби међународног права, са перманентним јачањем положаја земље у свету.

Dr Slobodan Nešković, research associate
Center for Strategic resaerches of National Security – CESNA B
Belgrade

SOCIOLOGY OF SECURITY

SUMMARY: In this paper the original approach for investigation of security sociology, current and essential issue at the postmodern global

Др Слободан Нешовић

organization are presented. The concept of security sociology, as a special sociological discipline, presents the general opinion of this phenomena. The modern challenges, risks, and threats of security demand involment of all social subjects, foundig of security discourse and appliance of one global sociological method.

It is necessary to define the concrete solutions in the context of elimination of destructive issues and to secure the prosperous future.

KEY WORDS: sociology of security, national security, sociaty, terrorism, international community

Мр Јелена Вучић

Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК КАО ЛИНГВА ФРАНКА У САВРЕМЕНОМ СВИЈЕТУ

***Резиме:** У току развоја цивилизације различити језици су добијали на значају, али утицај и развој појединих језика је био већи у односу на друге. Ситуација са енглеским језиком данас је јединствена, јер је његово присуство у различитим професијама и институцијама, укључујући и полицију, доминантно, па му се може приписати и улога једног од кључних фактора у процесу глобализације. Овај рад ће пружити кратак преглед процеса развоја енглеског језика као лингве франке, објаснити појам ЕСП-а (енглеског за специјалне потребе) и предочити стање у полицијским структурама везано за енглески језик.*

1. УВОД

У току историје постојали су језици који су се развијали и ширили на уштрб других језика, као што је данас случај са енглеским језиком. Енглески језик има огроман утицај на говорнике других језика, на образовање и професије, економију и културу. Енглески језик има централну позицију на међународној сцени и у процесу глобализације.

Улога енглеског језика постаје све већа. Већина области у модерном свијету је пуна енглеских ријечи и израза. Географско ширење енглеског језика је јединствен случај језичког наметања (Baily/Goerlach, 1982:1), јер је енглески језик заступљен на радију и телевизији, користи се у свакодневној комуникацији, људи га користе свјесно и несвјесно. Овај феномен појединци одобравају и подржавају, а други покушавају да оспоре и умање његов значај.

Енглески језик је постао лингва франка данашњице, али он није први језик који се користи на такав начин. У историји су познати примјери грчког, латинског и француског у Европи, који су имали више значаја од осталих језика у једном периоду, те примјер арапског језика, чији се утицај осјећао на Блиском Истоку, у Сјеверној Африци и дјеломично у Европи.

Намјена и улога енглеског језика у посебним професијама и областима, као што су економија, право или медицина је постала толико

Мр Јелена Вучић

значајна, да се формирају специјални правци у изучавању језика, под називом енглески за посебне намјене. Као добар примјер узима се пословни енглески, који је постао језик комуникације у компанијама и преговорима, а потреба за таквом врстом језика је огромна, а учење пословног енглеског језика је један од најтраженијих и најпродаванијих производа.

Колики је утицај енглеског језика на обликовање стварности, види се и у српском језику, који је препун англицизама. Доминација енглеског језика односно англосаксонске културе огледа се у наметању и потребама за учењем и унапређивањем знања из ове области, не само у основном и средњошколском, већ и у високошколском образовању, гдје се, у зависности од студијског правца, јавља потреба за енглеским за посебне намјене.

2. РАЗВОЈ ЈЕЗИКА КАО ЛИНГВА ФРАНКА

Језик, који се означава као *лингва франка*, углавном користи елита и учењем таквог језика се показује припадање престижној групи. Када језик изгуби статус лингва франка (француски језик), и елита губи утицај. Иако се француски језик широко употребљавао некада, не може се рећи да је икада био језик већина на начин на који је енглески данас. Статус лингва франка зависи од политичке и економске моћи нације.

Лингва франка комуникација се може посматрати на два различита начина. Прва позиција тврди да је лингва франка само поједностављена верзија језика, са смањеном фонологијом, граматиком, вокабуларом, а говорници не морају да посједују велико знање из тог језика (Кнарр, 2002:221). Према другом мишљењу, лингва франка се користи само за ограничене сврхе, за потребе трговаца, пословних људи и политичара (Meierkord, 2002:109). Међутим, са сигурношћу се може тврдити да језик означен као лингва франка користи више људи којима енглески није матерњи језик (House, 2002:246).

Када се говори о енглеском језику као лингва франка мисли се на посебне функције енглеског језика, као што су преговори у пословним договорима или политици. Ово одређује енглески језик као најшире средство у модерној комуникацији. Што је веће повезивање нација на пословном плану, већа је и потреба за једним глобалним језиком, што је у данашње вријеме енглески језик (McArthur, 2003:54).

Након Другог свјетског рата створене су многе међународне организације и политичка тијела (Уједињене нације, УНЕСКО, УНИЦЕФ). Представници из преко 180 земаља морали су да нађу средство за комуникацију. Пет језика је постало службеним језицима у

УН-у: енглески, француски, руски, шпански и кинески (Crystal, 1997:10). Трошкови за преводњење у УН-у или у ЕЗ прелазе половину буџета, па се стога покушава увести енглески као једини језик комуникације, као што је случај у многим новијим међународним ораганизацијама у Европи, гдје је енглески језик једини доминантни језик (Phillipson, 2003:21).

Потреба за једним лингва франка језиком расте са експанзијом међународне комуникације, посебно на пословном и академском нивоу. За пословне људе из цијелог свијета је брже и практичније да сами науче енглески језик него да користе услуге преводилаца и губе вријеме и новац.

При стварању једног глобалног језика мора се посматрати неколико чињеница. Прво, језик мора да има основу у политици, економији или доминантној култури. Језик не може да постоји без људи који би га говорили. Честим кориштењем језика у успјешним преговорима језик добија на важности, или, другим ријечима, када људи који користе језик постану успјешни и њихов језик постаје доминантан.

Друго, језик постаје глобалан због политичке моћи људи који га користе, а не због своје структуре и широког вокабулара, што су два аргумента, која се често користе за енглески језик. Француски и латински језик су били лингва франка у прошлости, упркос њиховој комплексној граматички. Вокабулар енглеског језика садржи многе латинске ријечи, што га чини лакшим за усвајање, али многи тврде да је разлог лаког учења енглеског језика његов редукован инфлективни систем (Goerlach, 1995:15).

Треће, да би стекла војну и политичку моћ, једна земља мора бити економски развијена. Уколико земља има и економску моћ, она може да постане доминантна у свакој сфери људске комуникације. У случају енглеског језика сви ови фактори су обједињени и стога је енглески врло лако постао глобални језик.

Да би се истакла важност енглеског језика као глобалног језика, требало би да се спомену неке чињенице, као што су да више од седам стотина милиона људи користи енглески у свакодневној комуникацији, и да је само половине енглески језик матерњи. Нека предвиђања кажу да ће број говорилаца енглеског језика порасти до једне милијарде (Wright, 2004:138).

3. ЕНГЛЕСКИ ЗА СПЕЦИЈАЛНЕ ПОТРЕБЕ - ЕСП

Једна од карактеристика енглеског језика као међународног језика јесте учење овог језика. Енглески језик је најзаступљенији језик у школама (око 90% школске дјеце има енглески језик као обавезан

Мр Јелена Вучић

предмет). Техничка, као и пословна, економска и политичка литература писана је на енглеском језику. Језик који се користи за писање ове литературе се једним именом зове *енглески за специјалне потребе (ЕСП)*.

Према Свејлсу (1985:220), ЕСП се може посматрати као примијењена дисциплина која је повезана са друштвеним наукама и која се користи у едукативним условима. Кнап (2002:218) тврди да је енглески који се користи у међународној комуникацији заправо ЕСП, који је развијен и прилагођен за комуникацију на научном нивоу.

ЕСП је најважнији посао везан за језике, укључујући образовање, обуку и практичну примјену (Robinson, 1991:1). Термин *ЕСП* је смишљен осамдесетих година прошлог вијека и од тада је објављено много књига на ову тему. Учење ЕСП-а је постало масовна индустрија, која годишње зарађује огромне суме новца. Да би учење постало ефикасније, много се улаже у едукацију наставника и припрему аутентичних материјала. Предавачи за ЕСП морају да посједују знање из посебне области (медицина, право или економија). Аутентични материјали могу да укључују текстове, снимљене дискусије, интервјуе и предавања, која су осмишљена да помогну људима на професионалном нивоу.

ЕСП је усмјерен на један циљ, па полазници не стичу широко знање из културе (Robinson, 1991:2). Њима је енглески потребан за студирање или посао. Полазници курсева за ЕСП су одрасли људи са посебним потребама и основним знањем из језика, а курсеви су организовани у компанијама, јер је такав начин најефикаснији за учење језика, тј. јер се полазници могу концентрисати на своје потребе.

ЕСП се може подијелити на *енглески за професионалне сврхе (ЕОП)*, *енглески за академске сврхе (ЕАП)* и *енглески за науку и технологију (ЕСТ)*. По правилу, ЕСП је неутралан, неемотиван и објективан, што су карактеристике научних и академских стилова. Ова разлика није строго одређена, јер у много случајева студенти раде и уче у исто вријеме, а научени језик може да се користи у радном окружењу или за учење (Hutchinson/Waters, 1987:16).

Грамматика у ЕСП-у је ограничена, али не и непотпуна. Користе се неки типични обрасци у синтакси и морфологији, на примјер већа је употреба пасива, релативних реченица и стилских фигура, као што су анафора, реторичка питања и елипсе (Gramely, 2001:234). Вокабулар се разликује од вокабулара стандардног језика. Термини су кључни за разликовање посебног од стандардног језика, јер омогућују јасноћу израза у техничким текстовима. Они укључују симболе, графике, табеле и илустрације.

Да би се задржао концентрисани „номинални“ стил, текстови ЕСП-а имају већи број именица него уобичајени текстови. Према

Гремлију (2001:234), више од 40 % свих ријечи у ЕСП текстовима су именице. Глаголи се мање користе и они су резултат номинализације. Овај процес укључује замјену реченица именичким фразама и комбинацију функционалних глагола и именица.

Једно од основних обиљежја ЕСП-а јесте специфични вокабулар, који има три нивоа: специјалистички, подтехнички и општи вокабулар. Међутим, многи предавачи избјегавају учење вокабулара на ЕСП курсевима. Један од могућих разлога томе јесте претпоставка да је за тачан превод термина потребно знање тумача или преводилаца, а да је знање других недовољно.

4. ЕНГЛЕСКИ У ПОЛИЦИЈИ

Утицај и значај енглеског језика може се јасно уочити и у полицији, посебно у послеријатном периоду када је повећана сарадња са различитим међународним организацијама и институцијама, као што су ИНТЕРПОЛ, ЕУРОПОЛ, ЕУПМ, ОЕСЦ и другим. Кроз рад одјељења за евроатлантске иницијативе потреба за енглеским језиком је постала још израженија.

Прихватање свјетских и европских стандарда повећава потребу за комуницирањем на страним језицима, а у већини случајева ријеч је о енглеском језику. Стога се приступа напорима да се полицијске структуре оспособе и на пољу учења енглеског језика, јер се међународна сарадња у областима као што су свеприсутни тероризам или рад полиције у заједници не може одвијати без тога.

Енглески језик је заступљен као редовни и изборни предмет на Високој школи унутрашњих послова од њеног оснивања. Ту се, поред основног, стиче и посебно знање, које је потребно за рад будућих инспектора. Језик у полицијским структурама је иначе својеврсна комбинација правних, безбједоносних, војних, па донекле и економских израза. Специфичност вокабулара, неадекватна (застарјела) литература, као и низак ниво знања студената су неки од проблема када је учење енглеског језика у питању.

Обавезан вокабулар би требало да обухвати учење ријечи и израза, који се односе на: испитивање свједока, вршење увиђаја након саобраћајних несрећа, криминал и казне, идентификацију и информисање. Поред основног вокабулара, студенти би требало да савладају изражавање у писаној форми, на примјер писање извјештаја, као и усмено излагање у виду презентација или вођење једноставне конверзације на енглеском језику.

Мр Јелена Вучић

Архаична литература, која обухвата свега два наслова: «English for Policemen», аутора Милице Гачић из 1976. године, и „Енглески I за раднике СУП-а“, аутора Бранке Печник, недовољно је интересантна и није у складу са модерним трендовима, који би заинтересовали студенте ВШУП. Остала литература – различита издања Оксфорда и Кембриџа – усмјерена је на стицање општег знања из енглеског језика, што поново не одговара потребама студената на ВШУП. Студенти се упућују на кориштење извора са интернета, нарочито када је обавезно писање семинара, али су извори са интернета недовољни.

Једна од основних сметњи у квалитетном учењу енглеског језика јесте низак улазни елемент знања студената, што је видљиво из недостатка практичне примјене страног језика. Без основног знања се не може осмислити и спровести уско специјализовани курс из ове специфичне области, а потребе полиције за енглеским језиком расту.

5. ЗАКЉУЧАК

Енглески језик има улогу лингве франке у модерном свијету. Без енглеског језика имплементација регулација и конвенција је незамислива. Говориоци којима је енглески језик матерњи језик су у предности у многим ситуацијама, док говориоци других језика морају да промовишу учење енглеског језика да би надомјестили овај почетни недостатак, јер у модерном свијету није могуће да се познају само основне вјештине писања и говора, већ је потребно и проширено знање из језика посебне области (Zenuha, 1999:80).

Уз усвајање једног доминантног језика, усвајају се и друге културне и друштвене вриједности. Може се очекивати да је енглески језик носилац нових идеја и правила из британске, а посебно америчке културе. Међутим, не може се инсистирати на употреби искључиво енглеског језика, јер само комбинација енглеског и других језика ствара основу за међународну сарадњу (Hill/Zyl, 2002, [Online]).

Доминација енглеског језика је створила структуралну и културну неједнакост између развијених и неразвијених земаља (Kubota, 1998 [Online]). Људи у земљама у развоју почињу да гледају на сопствену културу и традицију са тачке гледишта говорилаца енглеског језика. Поједини тврде да енглески језик доноси нови идентитет у капиталистички свијет, друге земље покушавају да достигну економски успјех који је постигнут у САД, а овај концепт успјеха се не може замислити без учења енглеског језика.

Предности које са собом носи знање енглеског језика огледа се и у полицијским структурама. Ово знање омогућава директну и брзу

комуникацију на међународном нивоу, веће учешће на интернационалној сцени, те праћење нових трендова и лакше усвајање нових идеја.

6. Литература

Bailey, R. and Görlach, M. (1982). *English as a World Language*. USA: The University of Michigan Press.

Crystal, D. (1997). *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Görlach, M. (1995). *More Englishes: New Studies in Varieties of English 1988 - 1994*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Graddol, D. and Meinhof, U.H. (1999). *English in a Changing World*. United Kingdom: Biddles Ltd, Guilford.

Gramley, S. (2001). *The Vocabulary of World English*. Great Britain: Hodder Headline Group.

House, J. "Developing Pragmatic Competence in English as a Lingua Franca". In: Knapp/Meierkord. (2002): 245 - 264.

Hutchinson, T., and Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: A Learning-centered Approach*. Cambridge: CUP.

Knapp, K and Meierkord, C. eds. (2002). *Lingua Franca Communication*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH.

McArthur, T. "World English, Euro English, Nordic English". In: *English Today*. (2003): 54 - 58.

Meierkord, C. "Culture in Lingua Franca Communication". In: Knapp/Meierkord. (2002): 109 - 129.

Phillipson, R. (2003). *English only Europe?* London and New York: Routledge.

Quirk, R. and Widdowson, H.G. (1985). *English in the World*. Cambridge: Cambridge University Press.

Robinson, P. (1991). *ESP Today: A practitioner's Guide*. Hertfordshire: Prentice Hall International.

Swales, J. "ESP - The Heart of the Matter or the End of the Affair". In: Quirk/Widdowson. (1985): 212-223.

Wright, R. "Latin and English as World Languages". In: *English Today*. (2004): 3 - 12.

Мр Јелена Вучић

Zhenhua, H. “ The Impact of Globalisation on English in Chinese Universities”. In: Graddol/Meinhof. (1999): 79 – 88.

Интернет извори

Hill, P. and Van Zyl, S. "English and Multinationalism". In: *World Englishes*. (March 2002). Vol. 21, issue 1.: 23 - 35,
<http://www.blackwellpublishing.com/journal.asp?ref=0883-29198>.

Kubota, R. "Ideology of English in Japan". In: *World Englishes*. (November 1999). Vol. 17, issue 3.: 295 - 306,
<http://www.blackwellpublishing.com/journal.asp?ref=0883-29198>.

Lecturer MA Jelena Vučić
Police College
Banja Luka

ENGLISH AS A LINGUA FRANCA IN THE MODERN WORLD

SUMMARY: Languages have expanded throughout history, but the influence and development of particular languages were always larger than others. The situation with English language today is unique, since its presence in various professions and institutions, including the police, is dominant, and it can be stated that English language has one of the key roles in the process of globalization. In this paper the short review of process of development of English language will be presented, the term English for Special Purposes (ESP) will be explained, and the situation with English language at the police structures will be given.

Миленко Мршић,

наставник њемачког језика на Високој школи унутрашњих послова у
Бањој Луци

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА – ЈЕЗИК – БЕЗБЈЕДНОСТ

Резиме: *Ако глобализација значи да "све што се дешава негдје у свијету, утиче на дешавања у сваком другом дијелу свијета", онда на подручју културе промјена услова егзистенције локалних, регионалних и националних култура јесте њена неизбјежна последица. У овом раду се говори о језику, као најјачем идентитету једног народа, његовој позицији и улози у процесу глобализације, као и значају за општу безбједност.*

Многи људи су, плашећи се да ће више изгубити него добити, неповјерљиви према овом процесу, без обзира на то што глобализација доноси са собом и многа добра. Страх од губљења идентитета додатно је повећан због тренутне глобалне финансијске кризе. У овом раду се више говори о језику, о страху од американизације и реакцијама на експанзију и све доминантнију улогу енглеског језика, како у свијету, тако и у Европи. Колико год језик може допринијети приближавању народа различитих култура и имати великог значаја за општу безбједност грађана, толико доминација једног језика може имати и далекосежне негативне последице. Прије свега, језик је, може се слободно рећи, једно од најјачих обиљежја идентитета једног народа, а свако запостављање и минимизирање значаја једног језика изазваће негодовање и револт народа коме је тај језик матерњи. Доминација једног језика и маргинализација других може, посебно у економским кризама, додатно повећати нетрпељивости и непријатељства међу народима. С обзиром на то да је енглески језик лингва франка у свијету, да је њемачки као матерњи језик лингва франка у Европској унији, а земље њемачког говорног подручја нама географски ближе, логична је потреба да се, из практичних и прагматичних разлога, у смислу јачања безбједности, у нашим полицијским структурама уче оба ова језика, како у редовном полицијском образовању, тако и путем разних курсева за припаднике полиције.

Кључне ријечи: *идентитет, културни интегритет, страни језик, матерњи језик, глобализација, лингва франка, полиција, безбједност*

Миленко Мршић

1. Увод

Овај рад је конципиран тако да пружи важне и корисне информације свим читаоцима, а тема рада је глобализација у општем смислу, с посебним акцентом на глобализацију у језику и њене актуелне и могуће негативне последице.

Циљеви рада су сљедећи:

- ☒ Да се, прије свега, створи представа о језику и одговори на основна питања која се намећу кад је ријеч о језику уопште, појму језика, његовом развоју, мјесту и улози у времену у ком живимо
- ☒ Да се у најкраћем облику објасни појам глобализације у општем смислу, као и утицај глобализације на језик и културу и улога језика у безбједности грађана, како код нас тако и у окружењу
- ☒ Да се пробуди свијест о матерњем језику, као најјачем идентитету, односно једном од најважнијих елемената који одређују један народ
- ☒ Да се пробуди свијест о потреби и култури учења страних језика
- ☒ Да се понуде приједлози који се односе на учење страних језика, како у редовном полицијском образовању, тако и у усавршавању припадника полиције, с циљем омогућавања успјешније међуполицијске сарадње и подизања безбједности грађана на виши ниво

2. ОПШТИ ПОЈМОВИ О ЈЕЗИКУ, КЛАСИФИКАЦИЈА ЈЕЗИКА, СВЈЕТСКИ ЈЕЗИЦИ И ЈЕЗИЦИ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

2.1. *Шта је језик?*

У најопштијем смислу језик дефинишемо као средство за споразумијевање међу људима. Језик се може посматрати и дефинисати са различитих аспеката, нпр. са биолошког, психолошког или социјалног.

Не постоји дефиниција којом би се апсолутно прецизно могао дефинисати појам језика, а за сада најпотпунија дефиниција била би да је језик "систем знакова, гестикулације, граматике, гласова, симбола или ријечи, који се користи за приказ и размјену концепата (односно за комуникацију), идеја, значења и мисли".

Наука која се бави проучавањем језика зове се лингвистика.

Када је ријеч о савременим језицима, неопходно је разликовати "стварни" (употребни) језик од стандардног (књижевног), односно званичног.

Стандардни језик постоји док постоји подржавајућа политичка структура, док употребни језик од таквих структура не зависи.

2.2. Када су настали језици?

Ако под појмом језик подразумевамо средство које људи користе за међусобну комуникацију, онда је и језик настао са настанком човјека. Јер, иако се ради о најпримитивнијим и неартикулисаним гласовима и криковима, праљудима је и то умногоме помагало у међусобном саобраћају. Поред тога, комуникацију су олакшавале инстинктивне реакције и разни покрети. До настанка првих уређених језика прошло је много времена.

Најранији облици писања настали су око 3.000 година прије наше ере. Звали су се пиктограми, а састојали су се од група слика људи, животиња и разних предмета. Међу најстарија писма спада клинасто писмо, које су измислили Сумери, а који су живјели у древној Месопотамији. Отприлике у вријеме кад су народи из области источног Средоземља развијали хијероглифе и клинасто писмо, Кинези су стварали сопствени начин писања. Кинеско писмо је сложен склоп пиктограма, идеограма и знакова који означавају гласове. Постоји више од 50.000 знакова, али срећом по кинеску дјецу и странце који уче кинески језик, за свакодневни живот потребно је знати само неколико хиљада.

Језик се кроз историју кроз епохе мијењао, усавршавао, тако да данас имамо мноштво модерних уређених језика, али који и данас трпе промјене. Језик, дакле, није стална и непромјенљива категорија. Он је жива твар, а једино што је у језику вјечно јесу промјене.

2.3. Колико језика има у свијету?

Процјене о томе колико се језика говори на свијету, крећу се између три и шест хиљада. До оволиких па и већих разлика у процјени броја језика долази због више разлога. Међу њима су и разлози што су неки дијелови свијета лингвистима још недовољно познати: нпр. у Африци, на Новој Гвинеји и у Амазонији још има домородачких племена која су до сада врло мало долазила у додир с цивилизацијом. Осим тога, истраживачи су неким домородачким језицима забиљежили различита имена. Тешком одређивању броја језика у свијету доприноси и чињеница да је често врло тешко одредити да ли се ради о језику или о дијалекту.

2.4. Постоји ли неки табеларни преглед свих језика?

Да. Постоји морфолошка и генеалогска класификација језика, која је за нас важнија. Према генеалогској класификацији језици се могу сврстати у најмање 6 великих скупова:

	<u>Скупина</u>	<u>Језици</u>
1.	<u>Индоевропска</u>	<u>Ова скупина је најбројнија и њом говори близу 50% становника земље.</u>
2.	<u>Уралско-алтајска</u>	<u>угрофински (мађарски, фински, естонски), турски, монголски итд.</u>
3.	<u>Семитско-хамитска</u>	<u>арапски, берберски језици</u>
4.	<u>Кавкаска скупина</u>	<u>грузијски, дагестански</u>
5.	<u>Кинеско-тибетска</u>	<u>обухвата Кину, Тајван, Хонг Конг (овим језицима говори око 20% људи у свијету)</u>
6.	<u>Малајско-полинезијска</u>	<u>Индонезија, Малајско полуострво</u>

Далеко најраспрострањенија скупина на свијету је Индоевропска скупина. Језицима из ове скупине говори скоро пола становништва свијета. Ево основног прегледа језика који припадају овој скупини:

	<u>Индоевропска скупина</u>
<u>Породица</u>	<u>У ову скупину спадају</u>
<u>Индијска породица</u>	хиндустански, бенгалски, пенџабски, сингалски ²⁵⁷ (Шри Ланка) санскрт (изумро)
<u>Иранска</u>	персијски, авганистански, осетински, курдски, тацикистански...
<u>Балтичка</u>	литвански, летонски, старопруски (изумро)
<u>Словенска породица</u>	руски, украјински, бјелоруски, чешки, словачки, пољски, кашупски, лужичкосрпски, српски, хрватски, словеначки, македонски, бугарски, старословенски (изумро)

²⁵⁷ Овдје спада и цигански (ромски)-језик становништва које је из Индије дошло у Европу између V и X вијека

Германска породица	Сјеверногерманска грана: исландски, шведски, дански, норвешки Западногерманска грана: енглески, њемачки, холандски, фламански јидиш (говоре га Јевреји у Европи, Израелу и САД)
Келтска Романска породица	ирски, шкотски, велшки, бретонски португалски, шпански, каталонски, француски, провансалски, сардински, италијански, румунски, молдавски, латински, далматски (изумро)

У индоевропске језике спадају још грчки, албански, јерменски итд.

Неке језике не можемо сврстати ни у једну скупину. Такав је нпр. јапански.

2.5. Гдје спада српски језик?

Српски језик спада у групу словенских језика. Као и македонски, бугарски, хрватски, босански и словеначки, он је јужнословенски језик, и то западног типа, као и сви наведени.

Словенски језици припадају индоевропској језичкој породици, тј. налазе се у односу ближе или даље сродности са другим језицима те породице. Сроднима се називају језици који су настали дивергентним развојем извјесног старијег језика и/или међусобним мијешањем.

У ранијој фази постојао је један јединствен јези, који се технички назива *прасловенским*. Тај заједнички језик свих Словена није оставио никакав траг. Њему је врло близак говор Тирила и Методија, такозвани *старословенски*, који због употребе овог језика искључиво у црквама зову још и црквенословенски.

2.6. Која се писма користе у нашем језику?

У различитим раздобљима српски књижевни (стандардни) језик писао се латиницом, глагољицом, ћирилицом и арапским писмом.

До коначног стварања српске средњовјековне феудалне државе и дефинитивног приклањања византијском културном простору за вријеме Стефана Првовјенчаног Немањића и његовог брата Светог Саве (Растко Немањић), приморско (јадранско) језгро српског етничког простора је условно напореда користило латиницу, глаголицу и ћирилицу.

Миленко Мршић

Од 11. па све до прве половине 20. вијека једино писмо у масовној културној употреби Срба била је ћирилица. Латиница је такође била у употреби, нарочито у Аустроугарској – у данашњој Војводини, као и у Босни и Херцеговини и Далмацији.

Током владавине Турака посебну потребу за писмом имали су дијелови српског и хрватског етницитета који су примили исламску вероисповијест. Они су користили арапско писмо, прилагођено доминантим језичким системима у Босни.

По стварању Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (потом Краљевине Југославије) државна власт је, а касније и власт Комунистичке партије Југославије жељела да спроведе идеју о наднационалном језику: српскохрватском. Током цијелог двадесетог вијека постојала је јака тежња ка унификацији српске ("источне") и хрватске ("западне") стандардне варијанте српскохрватског језика. Тежња се огледала у уједначавању различитих језичких форми, укључујући и уједначавање писма. Данас се равноправно користе и ићирилица и латиница.

По уставу Републике Српске, у службеној употреби су српски, хрватски и босански језик и, што се тиче писма, равноправно ћирилица и латиница.

2.7. *Зашто су неки језици зову свјетски а неки не?*

Да би неки језик био свјетски, он мора да испуњава више услова, од којих су најважнији:

- 1) Да тим језиком говоре више од 100 милиона људи
- 2) Да није везан само за једну посебну етничку групу
- 3) Да је државни или службени језик у већем броју земаља
- 4) Да игра улогу у међународним трговачким контактима
- 5) Да се у међународним организацијама користи као службени језик
- 6) Да као страни језик у образовању има привилегован статус
- 7) Да се користи као језик науке

2.8. *Који су језици кроз историју били свјетски*

Свјетски језици античког доба били су вавилонски, арамејски (језик Исуса Христа) и грчки. Ширењем Римског царства то постаје латински језик, који је све до 17. вијека био језик цркве, књижевности и права. У вријеме експанзије хиндуизма и будизма санскрт је био свјетски језик у првом миленијуму послје Христа у Јужној и Југоисточној Азији,

а касније га је дјелимично замијенио хиндустани. Успон арапског као свјетског језика почео је већ у раном средњем вијеку.

2.9. Модерни свјетски језици

Већина свјетских језика није то постала мирољубивом одлуком народа, већ најчешће захваљујући ратним освајањима, геноцидном истребљењу и бруталној колонизацији. Тако су свјетски језици постали енглески, шпански, португалски и холандски. Холанђани су у наметању свога језика били мање радикални, јер су се плашили да би увођењем свог језика у бившу колонију Холандска Индија (данашња Индонезија) могли постати мањина у властитом језику, тако да је холандски данас изгубио на значају као свјетски језик.

Руски је постигао значај тек експанзијом Русије на Источну Азију, а после Другог свјетског рата значај руског језика порастао је доминацијом Совјетског Савеза у комунистичком свијету.

Њемачки је до Првог свјетског рата био јако распрострањен у САД (слично као што је данас шпански) и био је важан језик саобраћања у Источној и Средњој Европи.

Према броју људи који њима говоре, поредак свјетских језика изгледа овако:

- 1) **Кинески** (око 1.215 милиона)
- 2) **Енглески** (око 690 милиона)
- 3) **Хиндустани** (око 525 милиона)
- 4) **Шпански** (око 447 милиона)
- 5) **Француски** (око 290 милиона)
- 6) **Арапски** (око 290 милиона)
- 7) **Руски** (око 240 милиона)
- 8) **Португалски** (око 218 милиона)
- 9) **Њемачки** (око 155 милиона)

2.10. Који су језици Европске уније?

Језици Европске уније су говорни језици земаља чланица Европске уније. Службени језици држава чланица су и службени језици администрације Европске уније, укупно 23 језика. Европска унија пружа активну подршку мултијезичности. У складу са тим уведена је и функција европског комесара за мултијезичност. На тој функцији тренутно се налази Леонард Орбан.

Миленко Мршић

Европска унија броји 27 земаља чланица и 23 службена језика. Абецедним редом то су: бугарски, грчки, дански, енглески, естонски, италијански, летонски, литвански, мађарски, малтешки, њемачки, ирски, пољски, португалски, румунски, словачки, словеначки, фински, француски, холандски, чешки, шпански и шведски.

Број службених језика ЕУ је, дакле, мањи од броја [држава](#) чланица. Разлог томе је што се неки језици користе у више земаља:

- 1) **Њемачки** је службени језик у Њемачкој, Аустрији, Белгији и у Луксембургу²⁵⁸
- 2) **Енглески** у Уједињеном Краљевству, Републици Ирској и на Малти
- 3) **Француски** у Француској, Белгији и Луксембургу
- 4) **Грчки** у Грчкој и на Кипру
- 5) **Холандски** у Холандији и Белгији
- 6) **Шведски** у Шведској и Финској

Што се тиче распрострањености и процентуалне заступљености појединих језика у Европској унији, стање је следеће:

Језик	Чланица ЕУ	(% становника ЕУ)	
		Матерњи језик	Као други језик
енглески	Велика Британија, Ирска , Малта	13%	38%
њемачки	Њемачка, Аустрија, Луксембург, Белгија	18%	14%
француски	Француска, Белгија, Луксембург	12%	14%
италијански	Италија	13%	3%
шпански	Шпанија	9%	6%
пољски	Пољска	9%	1%
руски	—	1%	6%
холандски	Холандија, Белгија	5%	1%
шведски	Шведска, Финска	2%	1%

²⁵⁸ Њемачки језик је службени језик и у Швајцарској, која још није чланица ЕУ

Језик	Чланица ЕУ	(% становника ЕУ)	
		Матерњи језик	Као други језик
грчки	Грчка, Кипар	3%	0%
чешки	Чешка	2%	1%
португалски	Португалија	2%	0%
мађарски	Мађарска	2%	0%
словачки	Словачка	1%	1%
каталонски	Шпанија, Француска	1%	1%

3. ШТА ЈЕ ТО ЛИНГВА ФРАНКА?

Лингва франка (лат. *lingua franca*) је израз који се користи за било који језик чија употреба у великој мери прелази границе земље у којој се говори. Термин *лингва франка* је преузет од Арапа, који су тако називали све европске језике, тј. језике крсташа. Арапи су у доба Крсташких ратова све људе Западне Европе називали Францима.

Да ли ће неки језик постати *лингва франка* зависи умногоме од политичке, економске или друге врсте моћи земље у којој се тај језик говори. Током историје, у одређеним периодима различити језици су се користили као *лингва франка*. Тако је латински језик служио као *лингва франка*, као и грчки у античко доба. У средњем вијеку, латински је био лингва франка у западном дијелу Европе, а у Византији то је био грчки.

Шпански је замијенио латински и у току XVI и XVII вијека био је језик комуникације у дипломатији, када га је замијенио француски, који је био језик интернационалне комуникације све доскора, када га је потиснуо енглески језик. Заправо, до укључења Велике Британије, Ирске и Данске 1973. у Европску економску заједницу, француски и њемачки су били језици комуникације међу земљама чланицама.

4. ШТА ЗНАМО О ЊЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ?

Њемачки језик је један од језика западне групе [германских језика](#), и спада међу највеће свјетске [језике](#). То је матерњи језик највећег броја становника [Европске уније](#).

На територији Европе њемачким језиком се говори у Њемачкој, Аустрији, Лихтенштајну, Луксембургу, у двије трећине Швајцарске, у двије трећине провинције Јужни Тирол у Италији, источним кантонима Белгије и у пограничним дијеловима Данске.

Мале заједнице које говоре њемачким језиком опстале су у Румунији, Републици Чешкој, Мађарској, посебно Русији, Казахстану и Пољској, мада су масовне емиграције становништва њемачког поријекла из ових земаља у Њемачку смањиле број говорника у овим заједницама.

Ван Европе, највеће заједнице у којима се говори њемачки језик налазе се у Сједињеним Америчким Државама (у државама Сјеверној и Јужној Дакоти, Монтани, Висконсину, Индијани итд.), у Бразилу (области Рио Гранде до Сул, Света Катарина, Парана и Еспирито Санто), у које је мигрирало на милионе Нијемаца у задњих двјеста година; већина њихових потомака, међутим, не говори њемачки.

Заједнице у којима се говори њемачки се могу такође наћи у бившој њемачкој колонији Намибији, као и другим земљама у које су емигрирали Нијемци, као што су нпр. Канада, Исланд, Аргентина, Парагвај, Чиле, Перу, Венецуела, Тајланд и Аустралија.

Њемачки језик је матерњи језик више од сто милиона људи у Европи, односно матерњи је језик 13,3% Европљана, што га чини језиком којим се служи највише говорилаца у Европи без Русије, више од француског језика (66,5 милиона говорилаца 2004. год.) и енглеског језика (64,2 милиона говорилаца 2004. год.). Њемачки је трећи језик по броју оних који га уче у школама, други по броју оних који га уче у Европи, и трећи у САД (послије шпанског и француског). Њемачки је један од званичних језика Европске уније, гдје је трећи језик по броју оних који га уче (одмах после француског).

Стандардни њемачки језик (Hochdeutsch) није настао из неког дијалекта, већ су га осмислили пјесници, филозофи и други образовани људи. У 16. веку Мартин Лутер је превео Библију на њемачки, свјесно спајајући карактеристике различитих дијалеката. Његов главни циљ је био да што већи број људи разумије превод.

Са Гетеом и Шилером у 18. вијеку на врхунцу је била стандардизација њемачког језика. Са више од 125 милиона говорилаца у 38 земаља, није зачуђујуће постојање разлика у употреби њемачког језика. Као и енглески, и њемачки језик је плурицентричан, са три главна центра у којима се користи: Аустрија, Њемачка и Швајцарска

4.1. Мјесто и улога њемачког језика у Европи

Њемачки језик је службени језик у пет европских земаља: у Њемачкој, Аустрији, Лихтенштајну, Швајцарској и Луксембургу. Према броју говорилаца, њемачки језик је као матерњи језик са око 13 % укупног броја становника на првом мјесту у Европској унији.

То је у срцу Европе најраспрострањенији језик, који граничи са 14 других језичких подручја која обухватају највећи број становника у Европи.

Осим тога, њемачки језик се као страни језик учи у школама велике већине европских земаља.

Као језик науке и образовања, њемачки језик заузима важно мјесто, а посљедњих деценија му је тај значај још више порастао.

4.2. Њемачки језик као лингва франка

Ако је енглески језик *лингва франка* у свијету, њемачки језик је *лингва франка* у Европи, јер је по броју људи који га у Европи говоре као матерњи, њемачки језик на првом мјесту.

Њемачки је био *лингва франка* науке у многим дијеловима Европе, Америци и неким дијеловима Азије (Турска, Русија, Казахстан) током XIX и XX вијека, нарочито у области физике, хемије и социологије. Такође се сматрао пословним језиком и језиком политике. У неким дисциплинама, као што су филозофија и теологија, и дан данас је познавање њемачког језика од виталног значаја и поставља се као услов при кандидатурама за докторате на неким универзитетима, не само у Европи, него и шире.

5. ПЛАНСКИ ИЛИ ВЈЕШТАЧКИ ЈЕЗИЦИ

Есперанто (енгл. *Esperanto*) је плански креиран језик предложен за међународни други језик. Његове основне карактеристике је сачинио варшавски лекар Лудвиг Лазар Заменхоф 1887. године.

Заменхоф је оживио идеју Бекона, Декарта и Лајбница о стварању универзалног језика, који би био лаган за учење и који би тако омогућио лакше зближавање људи различитих националности.

"E spero" у преводу значи "ја се надам", а "есперанто" онај који се нада.

Назив „есперанто“ потиче од псеудонима под којим је објављена „Прва књига есперанта“: Доктор Есперанто²⁵⁹ – неко ко се нада да ће овај језик постати међународни (помоћни) језик свих људи. Есперанто је заступљен у око 120 земаља свијета. Данас је есперанто, додуше, у употреби у разним сферама живота, укључујући путовања, дописивање, културну размјену, у књижевности, оригиналној и преведеној, и литератури уопште и у неким школама се учи факултативно, међутим, утицај енглеског језика, прије свега као "готовог" и у свијету општеприхваћеног, увелико је, бар на један период, у сјену бацио сав тај силни ентузијазам и жељу за стварањем једног универзалног језика.

Уколико би се назадовољство људи, лингвиста и политичара у свијету, а посебно у Европи, због привилеговања само неких језика и даље повећавало и до те мјере кулминирало да се у том погледу морају подузети радикалније мјере, лако је могуће да би есперанто поново вратио свој сјај и значај и да би, барем у институцијама Европске уније, постао главни језик политике и дипломатије.

Посебна врста језика која се у новије вријеме развила у цијелом свијету, а која служи за комуникацију са глухонијемим особама, јесте језик за глухонијеме, односно језик мимике и гестикулације.

6. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА У ЈЕЗИКУ

Сваки језик је у својој историји трпио и непрестано трпи промјене. Ми сада говоримо мало другачије у односу на генерације од прије нпр. педесет или више година. Посебно се ово односи на младе људе, омладину, која има прилику да се путем масмедија и кроз образовање често сусреће с многим страним ријечима и изразима, и која многе те ријечи као такве брзо усвоји и користи у свом језику.

Актуелни процес глобализације (интернационализације), који се првенствено односи на економску сферу, неминовно повлачи за собом и друге процесе и производи разне друге посљедице. Једна од њих је језичка глобализација, односно доминација једног језика, а то је тренутно енглески.

Свједоци смо свакодневног уплива и уласка енглеских ријечи и термина у наш језик, и не само у наш језик, него и у већину других језика, додуше неких више, а неких мање. Ово се прије свега односи на привредну терминологију, гдје се све више користе енглески термини, означени као англицизми. Као оправдавајући разлог за ову појаву узима се чињеница да за многе производе, методе и сазнања не постоје адекватни називи у матерњем језику. Често се, међутим, јави и пронађе

²⁵⁹ Др Есперанто је био Заменхофов псеудоним

назив или термин у матерњем језику, али се он ипак не користи увијек, јер је тај нови термин, англицизам, већ дубоко пустио коријен и као такав већ одавно фунгира. Међусобни језички утицаји су природна појава, јер сваки језик тражи да се допуњава и оплемењује, да буде богатији. И све је то добро и лијепо док ти утицаји остају у једном нормалном и природном оквиру. Проблем представља чињеница да се многе ријечи, које су у једном језику сасвим природне и у духу матерњег језика и потпуно врше своју семантичку функцију, ипак замјењују енглеским ријечима. Ова чињеница треба да на све људе, прије свега интелектуалце и оне који се баве језичким наукама, дјелује у најмању руку узнемирујуће.

Улога енглеског језика, као интернационалног средства споразумијевања у зближавању људи и народа је неспорна и томе требамо бити захвални. На другој страни смо, међутим, забринуте због једног од највећих облика угрожености свога језика. Са овим проблемом се суочавају и друге земље и други народи.

7. ШТА КАЖУ И КАКО НИЈЕМЦИ РЕАГУЈУ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈУ?

Пратећи разне форуме на Интернету о теми глобализације уопште и глобализације у језику, можемо издвојити нека реаговања:

7.1. Њемачки католици критикују глобализацију!

Управо у временима глобализације све је важнији постулат "незауостављивог привредног раста". Истовремено се угњетавају радници широм свијета, радничка права се укидају, а социјална питања запостављају. Један од бројних примјера за такав развој је увођење минималних плата, а радницима који их примају само државна финансијска помоћ омогућава колико-толико пристојан живот. У потрагу за одговором на питања постављена о процесу глобализације и његовим негативним посљедицама укључени су и социолози и предузетници.

Све ово значи да се у трци за што већим профитом на људе врши све већи и већи притисак. Ево шта каже Thomas Schmidt, предсједник Радничког савјета у једном предузећу у Франкфурту на Мајни: "Ја сам окружен људима који су сиромашни иако раде. Радници се суочавају и са другим проблемима: од њих се захтијева да буду флексибилни, да раде сваки дан неко друго радно вријеме, да раде суботом, викендом, ноћне смјене... посљедица тога су велики проблеми које радници имају у животу. Вријеме је да се постави питање: Колико је рад важан? Људи у животу имају и других садржаја осим посла. Но, данашња ситуација је

Миленко Мршић

таква да је посао постао исувише интензиван и да уз радно мјесто људи више немају времена за неке друге активности у приватном животу."

7.2. Плата од које се не може живјети

Тренутно у Њемачкој има преко 400.000 запослених који не могу преживјети од плате коју примају. Овај број је стално у порасту. Сви ови људи раде пуно радно вријеме, а опет су осуђени на социјалну помоћ њемачке државе. И политика, а не само предузетници, од радничке класе захтијева све више. Ево шта каже Ruth Koschel, радница у једној пекари: "Доста ми је више савјета по магазинима о томе како могу ускладити своје занимање са породицом и одгојем дјеце. То ме љути! Љути ме што се на тај начин жене доводе у ситуацију да су у друштву признате само ако истовремено и раде и одгајају неколико дјеце. То је примјер како се омаловажава жена која "ради" само у кругу своје породице."

7.3. Запостављање човјека

Запостављање човјека и његовог достојанства узрок је највећег незадовољства у процесу приватизације и глобализације. На сусрету њемачких католика радници се жале на све израженији јаз између конјунктурног раста и примјереног односа послодаваца према достојанству њихових запосленика. Држава и фирме морају заједно преузети одговорност за бољи живот радника. Јасно је да је у економији раст прихода једино мјерило успјеха. Али "мјерило човјек", односно "задовољство радника" је исто тако важно. И тек онда када то буде јасно и цијелом нашем друштву и сваком појединцу, тај циљ ће бити и политички реализован. Све док радници не буду задовољни, нема ни говора о социјалној тржишној привреди.

7.4. Како Нијемци сада реагују на глобализацију у језику?

Просјечан млади човјек у Њемачкој, као и млади људи у другим земљама, нема довољно развијену свијест о језику и не размишља о језику као што размишља просјечна одрасла особа, која је много свјеснија свог националног и језичког бића. Они брзо прихватају промјене, траже и воле увијек нешто ново, често немајући у виду и лоше стране, односно мане тог новог. Ако се прате разни форуми о матерњем њемачком језику и о енглеском као тренутно најраширенијем језику у свијету, те о потискивању и омаловажавању њемачког језика, могу се углавном констатовати негодовања тим поводом. Нијемци негодују не само због енглеског, већ много више због завидног положаја француског језика у Европској унији.

Ево неколико изјава са Интернет форума датих 2006. године:

-Norbert Lammert, политичар CDU²⁶⁰ странке и предсједник њемачког парламента протестује код Комисије Европске уније због привилегованог положаја енглеског језика:

"Документи Европске уније све мање се превode на њемачки језик. Њемачки језик је матерњи језик преко 100 милиона људи у Европској унији и језик који се највише говори у Европи, а натписи на зградама влада су само на енглеском и француском. Шта то Њемачка (и Аустрија, Луксембург) раде погрешно да је њихов језик тако потцијењен?"

Ево још неких занимљивих реаговања грађана:

- Нијемци су сами криви што је њихов језик на званичном европском нивоу запостављен и понижен, а посебно стога што се ради о економској велесили каква је Њемачка. Жалосно, али је тако!

- Један свјетски језик као што је енглески треба преферирати, осим тога све наредбе Европи долазе из Америке, а тамо се говори енглески. Мора да Њемачка још није у потпуности интегрисана.

- Пробле, изгледа, није енглески, већ привилегованост француског. А ја тврдим да није тако. Француски губи тло под ногама. Њемачки језик је престигао француски по броју говорилаца као други језик, а осим тога и у европским документима.

- Наравно да су енглески преводи важни, али је питање "зашто се документи превode на француски а не на њемачки" на мјесту. Много већи број Европљана разумије њемачки него француски".

Један од одговора:

- Француски је званични језик ЕУ, ето зато. Осим тога, на француском говорном подручју се налазе важне институције Европске уније. Онај ко има више везе са ЕУ, мора знати француски.

Неколико учесника у форуму бранило је важност и улогу енглеског, односно француског језика, и тако је дискусија постајала све интересантнија.

7.5. *Да ли је и у прошлости било сличних "инвазија, и шта су Нијемци предузимали у борби за очување и спас свог језика?*

С обзиром на чињеницу да је енглески језик све више заступљен у свијету, као ни већина других језика, ни њемачки није поштеђен енорног утицаја енглеског. Међутим, ово није први "напад" ове врсте на њемачки језик. Још крајем 16. вијека дошло је до велике експанзије

²⁶⁰ Хришћанскодемократска унија

француског језика у њемачком. Овај покрет, означен као "Alamodewesen",²⁶¹ започео је у вријеме наглог успона француске културе и енормне моћи француског краљевства, али и тадашњих политичких збивања на њемачком тлу. Подржан од стране краља Карла V, француски језик је код племства добио високу позицију. Импресионирани француском културом, Нијемци су копирали обичаје и моду из Француске и све више користили француски језик. И савремени њемачки језик обилује старим, али и новим ријечима преузетим из француског.

Нијемци су увијек водили бригу о чистоти и очувању свог језика. И у то вријеме је увиђана опасност по матерњи језик. Презасићени француским утицајем, многи људи су почели да на сатиричан начин опонашају француске обичаје и француске ријечи, а касније су основана и језичка удружења с циљем контроле француског утицаја и борбе за очување језика и језичког идентитета. Прво такво удружење основано је 1617. године у Вајмару, под називом "Palmenorden". У то вријеме доминантан је био латински језик. Исте године је и Мартин Опиц написао протест (додуше на латинском језику), који је био уперен против запостављања матерњег језика. Његов циљ, као и циљ удружења "Palmenorden", био је да матерњи језик постави на исти ниво који су у то доба имали латински и француски језик као конкурентни језици.

8. ЗА И ПРОТИВ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Ставови и мишљења о глобализацији су различити.

Глобализација је за некога чаробна ријеч и спас, за некога проклетство, за неке термин и процес у којем се, да би се остварио што већи профит, претјерује с обзиром на реалне могућности. Многи препознају да је глобализациј мач са двије оштрице, или то може бити. Код многих људи, а морамо признати и код нас, примијетно је присуство мање или веће дозе страха. Страх и неизвјесност како ће то све на крају испасти. Највећи од свих страхова је страх од губитка властитог идентитета, а најјачи идентитет једног народа јесте управо језик. Посебно је тај страх изражен код друштава у развоју и код малих народа, страх да ће се у процесу глобализације изгубити и да ће их велике културе једноставно "прегазити". Током историје непрестано су једни језици нестајали, а нови настајали, и то је један нормални дијалектички процес. Претпоставка је да ће, с обзиром на глобализацију уопште и глобализацију у језику, многи "мали језици малих народа" брзо нестати. Колико год се у једној великој заједници осјећамо сигурније и

²⁶¹ Od fr.: a la mode (a la mod): po modi, po najnovijem ukusu (pomodarstvo)

безбједније, исто толико је присутан и страх од дјелимичног или чак потпуног губитка властитог идентитета и културног интегритета.

Шта нам је онда чинити?

Прије свега требамо бити свјесни свог националног бића, бити патриоте у тој мјери да не будемо националисти, поштовати и уважавати друге људе и друге културе, учити стране језике и никако не наметати своју културу и свој језик. Требамо једноставно бити толерантни и, што је најважније, рационални. Требамо његовати свој језик и своју културу и прихватати све што је добро код других народа, а што се тиче језика, много више контролисати мијешање других језика у наш језик. Прихватати треба само оно што је у језику општеприхваћено у цијелом свијету, као и терминологију за коју у нашем језику не постоји адекватна замјена. Треба, дакле, да волимо и његујемо свој језик, али исто тако да волимо и учимо друге, стране језике.

9. СТРАНИ ЈЕЗИК У ПОЛИЦИЈИ И ЊЕГОВА УЛОГА У БЕЗБЈЕДНОСТИ

9.1. *Шта би полиција у садашњим околностима додатно требала да ради у циљу боље и успјешније сарадње са другим полицијама ради постизања вишег степена безбједности?*

Полицијске структуре требају да у смислу постизања што већег степена безбједности, прије свега, свој рад обављају што коректније и што професионалније, то значи да непрестано уче и да се усавршавају у полицијским наукама. Да би се тај циљ постигао, неопходна је и сарадња са полицијским структурама других земаља. Једна од основних претпоставки за успјешну и квалитетну сарадњу на међународном нивоу јесте, наравно, познавање страног језика. Кад је ријеч о учењу страних језика, морамо признати да је култура учења страних језика у нас уопште на доста ниском нивоу, у најмању руку незадовољавајућа. Исто ово важи и кад је полиција у питању. Не постоји, дакле, довољно интересовања за учење страних језика.

Довољно интересовања постоји, нажалост, само код мањег броја људи и само код ријетких појединаца.

Нећемо говорити о томе зашто је то тако, иако сигурно постоје и оправдавајући разлози. Чињеницу да је језик потребан а да га не учимо морамо признати као предуслов да се на том плану нешто предузме.

9.2. Које стране језике учити и како?

Језик број један у свијету је енглески. Други по важности за нас реално је њемачки, јер је по многима њемачки језик број један у Европи. Највећи број младих који настављају образовање у иностранству одабира Њемачку, Аустрију или чак Швајцарску. Као судски тумач за њемачки језик између осталог сам преводио и документацију наших младих људи који су конкурисали за упис на неки универзитет у Њемачкој, Аустрији и Швајцарској. Већина младих људи нашег поднебља жели да студира углавном у једној од ових земаља. Они који у претходном школовању нису учили њемачки језик, отворено су признали грешку што у основној или средњој школи нису изабрали њемачки језик за учење. Осим тога, многи списи, дописи, информације, досијеи, изводи из разних евиденција и слично у наше министарство стижу управо из земаља њемачког говорног подручја на њемачком језику.

Шта све ово значи? То значи да учимо оба ова језика, дакле и њемачки и енглески, и да тако нећемо погријешити. Што се тиче учења страних језика у редовном полицијском образовању на Високој школи унутрашњих послова и на Полицијској академији, а ако се има у виду важност страног језика и окружење у ком се налазимо, може се констатовати и предложити следеће:

- ☒ Настава страног језика на Високој школи унутрашњих послова која траје само један
- ☒ семестар недовољна је да се постигне неки озбиљнији резултат.
- ☒ Из тог разлога се предлаже увођење наставе страног језика у трајању од најмање два семестра
- ☒ Ако се има у виду важност страног језика уопште и важност улоге полиције код нас и у окружењу, као и неопходност међуполицијске сарадње, може се предложити учење два страна језика на Високој школи унутрашњих послова, и то њемачког и енглеског за све студенте, гдје би студенти један језик учили као страни језик А, а други као страни језик Б.
- ☒ Предлаже се и учење оба поменута језика и на Полицијској академији у садашњем обиму
- ☒ Предлаже се организовање стручних курсева енглеског њемачког језика за припаднике полиције по приоритетима

Као примјер за то шта неке полицијске образовне установе предузимају у нашем окружењу наводимо дио извјештаја са једног међународног семинара за наставнике њемачког језика који раде у полицијском образовању: "На Семинару за наставнике њемачког језика одржаном од 18. до 22. августа ове године у Средњој школи унутрашњих

послова – Центру за основну полицијску обуку у Сремској Каменици учествовале су и колегинице Анамарија Перцел и Марта Архип из Међународне полицијске академије са сједиштем у Будимпешти. Радни језик ове Академије је њемачки и сви полазници курса за стручно усавршавање морају знати тај језик, јер се ради без преводаца. Министарство унутрашњих послова Мађарске на овој Академији организује курсеве немачког језика за своје службенике који су због учења језика ослобођени редовних послова и до годину дана."

Нама добро позната изрека: "Колико језика знаш толико људи вриједиш", нема значење само у духовном и образовном смислу, већ све више и у оном практичном и прагматичном.

Недавно сам разговарао са једним руководним радником наше полиције, који ми је рекао отприлике ово: "Скоро нам је дошао човјек из Европске полиције. Разговарали смо о многим стварима у вези са полицијом и кад смо га упитали шта је за нас у овом тренутку најбитније да урадимо и шта би требало бити приоритетно, он је без оклијевања рекао: "Страни језици. Учите стране језике!"

Дакле, полицијо, учимо стране језике!

10. Литература

Ратко Р. Божовић: "Културни интегритет у глобалној интеграцији", Социолошка луча I/1, Филозофски факултет Никшић, 2007

Др Миливоје Миновић: "Увод у науку о језику", Свјетлост, Сарајево, 1980.

"PHILOLOGIA", Научно-стручни часопис за језик, књижевност и културу, број 2, мај 2004, Београд

Зора Латинковић "Говорите ли европски", чланак, недјељник НИН, бр. 2.671, 7. март 2002.

Милан Дамњановић "Заједнички језик", чланак, недељник НИН, бр. 2.671, 7. март 2002.

Кориштене Интернет странице

<http://de.wikipedia.org>

<http://www.world.de> (Deutsche Welle: "Њемачки католици критикују глобализацију")

<http://www.goethe.de>: "Eine Debatte über die Rolle der deutschen Sprache"

Миленко Мршић

<http://www.translationdirectory.com/article211.htm>

"Die deutsche Sprache in Europa"

<http://www.swisseduc.ch/allgemeinbildung/globalisierung/docs/sprache.doc>

"Globalisierung der Sprache"

Дарко Паспаљ
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

УТИЦАЈ БАЗИЧНИХ МОТОРИЧКИХ СПОСОБНОСТИ НА ЕФИКАСНОСТ ИЗВОЂЕЊА ТЕХНИКЕ БАЦАЊА ИЗБИЈАЊЕМ НОГЕ ОД НАЗАД ИЗ ПРОГРАМА СПЕЦИЈАЛНОГ ФИЗИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА

Резиме: Истраживање је спроведено на узорку од 110 студената прве године Високе школе унутрашњих послова у Бањалуци, старосне доби између 18 и 23 године. Основни циљ истраживања је идентификација моторичких способности које су значајне за ефикасно извођење технике бацања избијањем ноге од назад из програма Специјалног физичког образовања. За реализацију овог рада примијењена је Еурофит батерија за процјену моторичких способности са 26 тестова. Анализом су добијени подаци који показују да постоји статистички значајна повезаност нивоа извођења технике и система примијењених варијабли. Највећи утицај на извођење технике бацања избијањем ноге од назад остварили су тестови: окретност на тлу, тапинг ногом, бенч прес, ударање по хоризонталним плочама, стајање на двије ноге на клупици за равнотежу са отвореним очима и искрет. Добијени резултати би могли послужити као смјерница у смислу развијања одређених моторичких способности, како би се побољшао квалитет извођења одређених програмских садржаја из Специјалног физичког образовања, али и као смјерница за формирање батерије тестова провјере моторичких способности при одабиру кандидата за упис на Високу школу унутрашњих послова.

Кључне ријечи: специјално физичко образовање, моторичке способности, ефикасност извођења технике.

1. УВОД

У оквиру школског система МУП-а Републике Српске, Висока школа унутрашњих послова (ВШУП) представља научнообразовну институцију која се бави едукацијом руководећег кадра специјализованог за полицијске послове. У односу на структуру предмета који се на њој

Дарко Паспаљ

изучавају, област Специјалног физичког образовања припада категорији ужестручних предмета, који су својим садржајем и циљем у директној повезаности са развојем оних способности и знања која помажу успјешнијем обављању професионалних задатака. У ширем контексту Специјално физичко образовање (у даљем тексту СФО) се бави проблематиком опште, усмјерене и специфичне професионално–радне припремљености, физичким карактеристикама и физичким способностима појединаца, посебних радних група, и тимова радника министарства унутрашњих послова. Карактерише га велики број техничких елемената, њихових варијанти и комбинација које се изводе у непредвидивим и варијабилним ситуацијама са различитим противницима у различитим временским и просторним условима. Важећим моделом едукације предвиђено је фазно учење специфичних моторичких структура различите сложености и њихове примјене под различитим функцијама циља, које се проводи кроз основну, усмјерену и ситуациону обуку. Свака од ових фаза има специфичне циљеве и задатке. Задаци основне обуке се односе на учење базичних концептуалних алгоритама, усмјерена обука се односи на учење изведених концептуалних и неких ситуационих алгоритама, док је задатак ситуационе обуке примјена већ научених алгоритама и програма, са циљем успостављања потпуне контроле над противником. Дакле, у питању је предмет са веома сложенom грађом, који као такав представља актуелан истраживачки проблем. У досад објављеним радовима који су се бавили проучавањем наведене проблематике, констатовано је да ефикасност усвајања програмских садржаја СФО-а зависи од моторичких способности, али и да настава у значајној мјери утиче на трансформацију психомоторног статуса као и неких морфолошких карактеристика студената. Да би се могло рационално утицати на бољу обученост и адекватнију примјену ових техника, потребно је поред осталих законитости установити и законитости које објашњавају динамику учења и повезаност основних моторичких карактеристика студената ВШУП-а са нивоом усвојености техника бацања из програма СФО-а. Ово истраживање је покушај да се утврди степен повезаности базичних моторичких способности са нивоом ефикасности извођења технике бацања избијањем ноге од назад. Могуће је да добијени резултати иницирају и другачији приступ и размишљања када су у питању средства и методе при едукацији СФО-а, али и оријентацију у избору тестова за провјеру моторичких способности приликом провођења процеса селекције кандидата за упис у ВШУП.

*Утицај базичних моторичких способности на ефикасност извођења
технике бацања избијањем ноге од назад из програма
специјалног физичког образовања*

2. ПРЕДМЕТ, ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет и задатак истраживања односи се на утврђивање односа између нивоа усвојености и ефикасности извођења технике бацања избијањем ноге од назад из програма Специјалног физичког образовања и базичних моторичких способности. Циљ истраживања је идентификација моторичких способности које су значајне за извођење технике бацања избијањем ноге од назад, тј. да се утврди да ли се успјешност извођења технике бацања избијањем ноге од назад може предвидјети на основу издвојених моторичких способности.

У том смислу основни циљ истраживања је добијање података који ће допринијети ефикаснијој класификацији и едукацији студената, будућих радника МУП-а, ради успјешнијег обављања професионалних задатака.

3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

3.1. Узорак испитаника

Узорак испитаника сачињавали су студенти прве године Високе школе унутрашњих послова у Бањалуци ($N = 110$), старости између 18 и 23 године, доброг здравственог стања, без оштећења локомоторног система, који се налазе при крају морфолошког и моторичког развоја.

3.2. Узорак варијабли

Узорак варијабли је подијељен на варијабле предикторског система и критеријску варијаблу. Узорак предикторских варијабли је изабран тако да хипотетски покрије што је могуће већи простор моторичких способности.

3.2.1. Предикторске варијабле

За реализацију овог рада коришћена је батерија са 26 тестова за процјену моторичких способности: провлачење и прескакивање (МБКПОП), пењање и силажење по клупи и шведским љествама (МБКПИС), осмица са сагибањем (МАГОСС), окретност на тлу (МАГОНТ), неритмичко бубњање (МКРБУБ), ударање по хоризонталним плочама (МКРПЛХ), бубњање ногама и рукама (МКРБНР), стајање на двије ноге уздужно на клупици за равнотежу са отвореним очима (МБАУ2О), стајање на једној нози уздужно на клупици за равнотежу са отвореним очима (МБАУ1О), стајање на двије ноге уздужно на клупици

Дарко Паспаљ

за равнотежу са затвореним очима (МБАУ23), стајање на једној нози уздужно на клупици за равнотежу са затвореним очима (МБАУ13), тапинг руком (МБФТАП), тапинг ногом (МБФТАН), тапинг ногама о зид (МБФТАЗ), циљање кратким штапом (МПЦКРС), гађање хоризонталног циља руком (МПГХЦР), гађање вертикалног циља ногом (МПГВЦН), искрет (МФЛИСК), претклон на клупи (МФЛПРК), заножјење из лежења на прсима (МФЛЗЛП), бацање медицинке из лежења на леђима (МФЕБМЛ), скок удаљ с мјеста (МФЕСДМ), спринт из високог старта на 20 м (МФЕ20В), бенч прес (МРАБПТ), подизање трупа с теретом (МРЦДТТ), получучњеви с теретом (МРЛПЦТ). Опис тестова кориштен је из уџбеника „Мјерење базичних моторичких димензија спорташа“ (Метикош, Д., Хофман, Е., Прот, Ф., Пинтар, Ж., и Ореб, Г. 1989. Факултет за физичку културу Загреб).

3.2.2. Критеријска варијабла

Критеријску варијаблу чини коригована средња оцјена ефикасности извођења технике бацања избијањем ноге од назад (O soto garí) из програма СФО.

3.2.3. Опис истраживања

Мјерења моторичких способности су била спроведена за вријеме редовне наставе из предмета Специјално физичко образовање у послијеподневним терминима између 15.00 и 18.00 часова, при температури ваздуха (у просторији) у интервалу од +15 до +25 °С. Испитаници су долазили на мјерење у групама од по 25, а при мјерењу су били обучени у спортско одијело (гаћице, мајица, патике).

Сви тестови су испитаницима претходно детаљно објашњени, без могућности извођења пробног покушаја.

Мјерење су обавили едуковани испитивачи. Сви тестови су стандардизовани, а били су распоређени тако да се након једног урађеног теста сасвим уклони утицај замора (насталог при претходном тесту) на резултате.

Како би се спровела мјерења моторичких способности, коришћени су:

- ☒ штоперица са 1/10 секунди,
- ☒ 4 оквира од шведског сандука,
- ☒ шведска клупа,
- ☒ 2 сталка висока 120 цм,
- ☒ еластична трака,
- ☒ 4 струњаче,
- ☒ кимоно за џудо,

*Утицај базичних моторичких способности на ефикасност извођења
технике бацања избијањем ноге од назад из програма
специјалног физичког образовања*

- ☒ сто,
- ☒ 2 столице,
- ☒ школска клупа,
- ☒ метроном,
- ☒ клупица за равнотежу,
- ☒ даска за тапинг руком,
- ☒ дрвена конструкција за тапинг ногом,
- ☒ алуминијска цијев дуга 120 цм,
- ☒ мета промјера 16 цм,
- ☒ 7 тенис лоптица,
- ☒ кутија за лоптице,
- ☒ лесонит плоча димензија 1,5 x 2,5 м,
- ☒ округла дрвена палица промјера 2,5 цм дужине 165 цм,
- ☒ клупица висине 40 цм,
- ☒ дрвени метар дужине 80 цм и ширине 4 цм,
- ☒ дрвена плоча димензија 300 x 50 цм на којој је исцртана скала од 0 до 90°,
- ☒ лопта (медицинка) тежине 1 кг,
- ☒ одскачна даска,
- ☒ бенч клупа,
- ☒ шипка за дизање тегова дужине 185 цм и тежине 10 кг,
- ☒ 6 тегова тежине по 10 кг,
- ☒ 4 тега тежине по 5 кг,
- ☒ 2 сталка за тегове висине 150 цм.

Укупна едукација технике бацања избијањем ноге од назад трајала је 6 часова, након чега је експертском оцјеном пет испитивача утврђен достигнути ниво квалитета извођења технике. Самој едукацији технике бацања избијањем ноге од назад претходила је обука основних падова и техника чишћења преко једне и обје ноге у кретању напријед, назад и у страну. Извођење технике снимано је видео камером која је била постављена тако да је сниматељ могао снимити најбитније фазе извођења технике. Техника је извођена из основног става и десног гарда у кретању назад, с тим што је уке (партнер) увијек започињао кретњу. Прије почетка извођења технике испитаници су упозорени да технику изводе правилно и брзо. Испитивачи су оцјењивали извођење технике независно један од другог оцјенама од 5 до 10.

Дарко Паспалъ

3.3. *Методе обраде података*

Статистичка обрада података урађена је на персоналном рачунару Пентијум IV, уз коришћење апликационог статистичког програма SPSS (верзија 10,00). Подаци добијени истраживањем обрађени су компаративном статистичком процедуром, при чему је утврђивање просјечних промјена зависне варијабле изазване удруженим независним варијаблама вршено регресијском анализом.

4. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СА ДИСКУСИЈОМ

На основу дескриптивне статистике приказани су дескриптивни параметри предикторских варијабли и критеријске варијабле (аритметичка средина, стандардна девијација, минимални, максимални резултат и распон резултата). Добијене вриједности центаралних и дисперзионих параметара моторичких варијабли и процјене ефикасности извођења технике бацања крећу се унутар вриједности које одговарају нормалној распојели. Распон резултата експертских оцјена процјене ефикасности извођења технике бацања креће се од 5,00 до 10,00, док средња вриједност износи 6,33, са стандардном девијацијом 1,22 и грешком аритметичке средине 0,12, на основу чега је могуће закључити да не постоје знатне разлике међу испитаницима када је у питању средња оцјена. Једно од могућих објашњења ове појаве јесте хомогенизација групе, која је проведена класификацијом студената при упису у ВШУП.

Међусобна повезаност посматраних варијабли утврђена је корелационом анализом. Највећа повезаност критеријске варијабле добијена је тестом окретност на тлу МАГОНТ (тест којим се испитује способност брзог извођења сложених кретања). На основу коефицијента корелације ($R = 3,25$) може се утврдити слаба статистички значајна повезаност ових варијабли. Супротно томе, најмања повезаност критеријске варијабле добијена је тестом: гађање хоризонталног циља руком МПГХЦР (тест којим се испитује способност прецизности руке избаченим пројектилом). Добијени коефицијент корелације од 0,03 указује на то да не постоји статистички значајна повезаност ових варијабли.

Када је у питању међусобни однос предикторских варијабли, највећи коефицијент корелације ($R = 7,20$) добијен је између варијабли МФЕБМЛ (бацање медицинке из лежења на леђима, тест који мјери експлозивну снагу руку и раменог појаса) и варијабли МРАБПТ (потисак са равне клупе-бенч прес, тест који мјери репетитивну снагу руку и раменог појаса), док је најмања повезаност ($R = 0,01$) добијена између варијабли МБФТАП (тапинг руком) и МКРБУБ (неритмичко бубњање),

*Утицај базичних моторичких способности на ефикасност извођења
технике бацања избијањем ноге од назад из програма
специјалног физичког образовања*

варијабли МПГВЦН (гађање вертикалног циља ногом) и МБФТАЗ (тапинг ногама о зид), и варијабли МФЛПРК (претклон на клупи) и МБАУ13 (стајање на једној нози уздужно на клупици за равнотежу са затвореним очима).

Релације између зависно промјењиве ($o s g$) и независних удружених варијабли приказане су у табели 1. У табели су садржане следеће информације: коефицијент мултипле корелације, чија вриједност ($R = 0,655$) указује на значајну сагласност зависне варијабле са независним варијаблама, али ако се има у виду да коефицијент мултипле корелације може бити последица различитих узрока, није могуће донијети прави закључак о његовој статистичкој значајности. Коефицијент вишеструке детерминације чија је вриједност $R^2 = 0,429$, показује да се 42,9 % укупног варијабилитета зависно промјењиве може објаснити утицајем удружених независних варијабли, док је преосталих 57,1 % варијабилитета под утицајем неидентификованих фактора. Будући да је добијена вриједност коефицијента вишеструке детерминације мања од $R^2 = 0,5$, како би се отклонили евентуални недостаци, одговарајућом процедуром вршена је његова корекција, при чему је добијена мања вриједност коригованог коефицијента мултипле детерминације ($R^2 A = 0.251$), на основу чега се може потврдити закључак да не постоји статистички значајна повезаност удружених варијабли са зависном варијаблом. Стандардна грешка регресије (као апсолутна мјера необјашњеног варијабилитета) износи 1.06, али будући да представља оцјену стандардне девијације случајне грешке, није подобна за предвиђање повезаности на основу независно промјењивих.

Даљом статистичком процедуром, анализом варијансе мултипле регресије (Табела 2) тестирана је значајност мултипле регресионе везе. Из табеле се види да је вриједност објашњеног (регресионог) варијабилитета мања од необјашњеног (резидуалног). Вриједност F теста износи 2,402, а остварени ниво значајности $p = 0.001$ указује на то да између објашњеног и необјашњеног дијела укупне варијансе мултипле регресије постоји статистички значајна разлика, односно да је објашњени варијабилитет статистички значајно мањи од необјашњеног варијабилитета, на основу чега је могуће закључити да не постоји сигнификантност регресионе везе, чиме је потврђена информација коју је пружио коефицијент вишеструке детерминације (R^2).

Информације о појединачном утицају независних варијабли на зависну варијаблу тестиране су преко процедуре засноване на примјени t – теста, чије су вриједности приказане у табели 3. Вриједности t – теста се крећу од 0,028 за тест МФЛЗЛП, до 3,089 за тест МРАБПТ, док се двострани ниво значајности креће од $p = 0.003$ за МРАБПТ; $p = 0,011$ за МФЛИСК; $p = 0,019$ за МБФТАН; $p = 0,027$ за МАГОНТ; $p = 0,030$ за

Дарко Паспаљ

МКРПЛХ; $p = 0,040$ за МБАУ2О (предиктори који статистички значајно утичу на ефикасност извођења технике), до $p = 0,977$ за тест МФЛЗЛП.

Након спроведеног истраживања могуће је тврдити да се на основу тестова моторичких способности испитаника може предвидјети ефикасност извођења технике бацања избијањем ноге од назад из програма Специјалног физичког образовања. Анализа је показала да највећи утицај на извођење технике бацања избијањем ноге од назад имају тестови: окретност на тлу МАГОНТ, тапинг ногом МБФТАН, бенч прес МРАБПТ, ударање по хоризонталним плочама МКРПЛХ, стајање на двије ноге на клупици за равнотежу са отвореним очима МБАУ2О, и искрет МФЛИСК.

Табела 1: Параметри мултипле регресије за варијаблу ефикасност извођења технике бацања избијањем ноге од назад (o s g).

	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
Model					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	.655	.429	.251	1.06	.429	2.402	26	83	.001	1.714

a Predictors: (Constant), MRLPCT, MFLISK, MBFTAN, MKRPLH, MBFTAZ, MFLZLP, MBAU10, MPCKRS, MPGHCR, MBAU20, MKRBNR, MBFTAP, MFE20V, MPGVCN, MFLPRK, MBKPIS, MBAU2Z, MKRBUB, MBKPOP, MBAUIZ, MRCDTT, MAGOSS, MFEBML, MAGONT, MRABPT, MFESDM

b Dependent Variable: o-s-g

Утицај базичних моторичких способности на ефикасност извођења
технике бацања избијањем ноге од назад из програма
специјалног физичког образовања

**Табела 2: Значајност мултипле регресионе везе за варијаблу
ефикасност извођења технике бацања избијањем ноге од
назад (o s g).**

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	69.647	26	2.679	2.402	.001
	Residual	92.571	83	1.115		
	Total	162.218	109			

a Predictors: (Constant), MRLPCT, MFLISK, MBFTAN, MKRPLH, MBFTAZ, MFLZLP, MBAU10, MPCKRS, MPGHCR, MBAU20, MKRBNR, MBFTAP, MFE20V, MPGVCN, MFLPRK, MBKPIS, MBAU2Z, MKRBUB, MBKPOP, MBAU1Z, MRCDTT, MAGOSS, MFEBML, MAGONT, MRABPT, MFESDM

b Dependent Variable: o-s-g

Дарко Паспалъ

Табела 3: Коефицијенти регресије за варијаблу ефикасност извођења технике бацања избијањем ноге од назад, као критеријске варијабле у односу на скуп предикторских варијабли

		Unstanda rdized Coefficien ts		Standardi zed Coefficien ts	t	Sig.
Model		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	2.542	4.796		.530	.597
	MBKPOP	3.407E-02	.056	.070	.606	.546
	MBKPIS	-1.953E-02	.025	-.092	-.789	.432
	MAGOSS	.150	.170	.112	.887	.378
	MAGONT	-8.815E-02	.039	-.285	-2.259	.027
	MKRBUJ	3.244E-02	.044	.083	.744	.459
	MKRPLH	8.885E-02	.040	.212	2.204	.030
	MKRBNR	-7.883E-02	.052	-.160	-1.502	.137
	MBAU20	-.119	.057	-.197	-2.083	.040
	MBAU10	1.433E-02	.012	.129	1.178	.242
	MBAU2Z	6.567E-02	.106	.070	.621	.536
	MBAU1Z	.251	.132	.210	1.895	.062
	MBFTAP	-2.424E-02	.021	-.122	-1.148	.254
	MBFTAN	7.744E-02	.032	.245	2.397	.019
	MBFTAZ	2.199E-02	.021	.096	1.037	.303
	MPCKRS	2.576E-02	.050	.053	.516	.608
	MPGHCR	-1.157E-02	.030	-.040	-.390	.697
	MPGVCN	-5.262E-02	.034	-.155	-1.552	.125
	MFLISK	-1.725E-02	.007	-.278	-2.612	.011
	MFLZLP	-2.744E-04	.010	-.003	-.028	.977
	MFLPRK	-1.168E-02	.014	-.083	-.842	.402
	MFEBML	1.518E-02	.065	.034	.234	.816
	MFESDM	-3.667E-03	.007	-.086	-.542	.590
	MFE20V	4.425E-02	.187	.024	.237	.813
	MRABPT	3.349E-02	.011	.488	3.089	.003
	MRCDDT	3.677E-03	.012	.039	.299	.766
	MRLPCT	-8.908E-03	.013	-.095	-.709	.480

a Dependent Variable: o-s-g

*Утицај базичних моторичких способности на ефикасност извођења
технике бацања избијањем ноге од назад из програма
специјалног физичког образовања*

5. ЗАКЉУЧАК

У раду је истраживан утицај базичних моторичких способности на ефикасност извођења технике бацања избијањем ноге од назад из програма Специјалног физичког образовања. Истраживање је организовано на узорку од 110 испитанка (студенти прве године Високе школе унутрашњих послова). Узрасна доб испитаника се кретала у распону од 18 до 23 године. За тестирање моторичких способности примијењена је батерија од 26 познатих тестова, потврђених и испробаних у пракси, и то: (4 теста за процјену координације, 3 теста за процјену реализације ритмичких структура, 4 теста за процјену равнотеже, 3 теста за процјену фреквенције покрета, 3 теста за процјену прецизности, 3 теста флексибилности, 3 теста за процјену експлозивне снаге и 3 теста за процјену репетитивне снаге).

Узорак варијабли је изабран тако да хипотетски покрије репрезентативни простор моторичких способности испитаника за дати модел.

Математичко процесуирање добијених података реализовано је на РС рачунару Пентијум IV, уз коришћење апликационог статистичког програма СПСС (верзија 10,00). Сви подаци добијени овим истраживањем обрађени су компаративном статистичком процедуром, односно, регресијском анализом. Након извршене анализе добијени су подаци на основу којих је могуће тврдити да се на основу проведених тестова моторичких способности може предвидјети ефикасност извођења технике бацања избијањем ноге од назад из програма Специјалног физичког образовања.

Анализирајући појединачан утицај моторичких способности на критери, установљено је да је моторичка способност координације показала статистички значајан предиктиван утицај на ефикасност извођења технике, а да је значајан парцијални утицај у коначној предикцији показао тест октретност на тлу МАГОНТ као репрезент за процјену способности брзог извођења сложених кретања. Моторичка способност репетитивне снаге је такође показала статистички значајан предиктиван утицај на ефикасност извођења технике бацања, а значајан парцијални утицај у коначној предикцији је показао тест бенч прес МРАБПТ као репрезент за процјену снаге руку и раменог појаса. Моторичке способности реализације ритмичких структура, равнотеже, фреквенције покрета, прецизности, флексибилности и експлозивне снаге (тестови за њихову процјену) нису показале статистички значајан предиктиван утицај на ефикасност извођења технике. Велики постотак необјашњеног варијабилитета који се може приписати

Дарко Паспаљ

неидентификованим факторима, а који значајно утичу на успјешност извођења кретних структура, био је пресудан за констатовање одсуства значајног утицаја на критеријску варијаблу.

Посматрајући појединачан утицај тестова за процјену моторичких способности и њихово дјеловање у систему, видљиво је да су статистички значајан утицај на критеријску варијаблу остварили сљедећи тестови: окретност на тлу МАГОНТ (као репрезент координације), тапинг ногом МБФТАН (као репрезент фреквенције покрета), бенч прес МРАБПТ (као репрезент репетитивне снаге), ударање по хоризонталним плочама МКРПЛХ (као репрезент реализације ритмичких структура), стајање на двије ноге уздужно на клупици за равнотежу са отвореним очима МБАУ2О (као репрезент равнотеже) и искрет МФЛИСК (као репрезент флексибилности).

Ипак, анализа је показала веома значајан проценат необјашњеног варијабилитета, који се може приписати неидентификованим факторима, а који значајно утичу на успјешност извођења кретних структура. Наиме, за ефикасно моторно учење а тиме и за достизање нивоа усвојености технике и ефикасности њене примјене засигурно су одговорни сљедећи елементи: способност моторног памћења, мотивација, логичко учење уз потпуну активацију личности, трансфер учења и вишеструко понављање, али напријед наведени елементи нису били предмет овог истраживања те се као такви нису ни разматрали.

На крају, могуће је закључити да добијени резултати приказују статистички значајну предикцију утицаја моторичких способности на ефикасност извођења технике бацања избијањем ноге од назад из програма Специјалног физичког образовања. С обзиром на то да је ово истраживање обухватило тек мали дио цјелокупне проблематике, нужно је наставити с комплекснијим истраживањима из ове области, посебно када је ријеч о ситуационој обуци.

6. ЛИТЕРАТУРА:

Благојевић, М. (1996): *Утицај морфолошких и моторичких карактеристика полицајаца на ефикасност учења џудо техника*, Полицијска академија, Београд.

Благојевић, М., Ћирковић, З., Милошевић, М., Стојичић, Р., Јовановић, С., Арлов, Д., и Допсај, М. (1995): *Утицај неких адаптационих карактеристика приправника милиционара на ефекте учења моторичких алгоритама и програма у специјалном физичком образовању*, Зборник радова првог савјетовања из специјалног физичког образовања, одржаног 11.11. 1994. у Београду.

*Утицај базичних моторичких способности на ефикасност извођења
технике бацања избијањем ноге од назад из програма
специјалног физичког образовања*

Благојевић, М., Допсај, М., Вучковић, Г., (2006): *Специјално физичко образовање I за студенте полицијске академије*, Београд.

Божих, С., (1989): *Утицај антропометријских димензија и способности брзог усвајања нових сложених моторичких задатака на ефикасност извођења техника бацања код студената Више школе унутрашњих послова*. Магистарски рад. Факултет за физичко васпитање, Београд.

Вуковић, Н., (2000): *РС статистика и вероватноћа*, ФОН, Београд.

Гредељ, М., Вискић – Шталец, Н., Хорга, С., Хошек, А., Момировић, К., (1973): *Метријске карактеристике тестова намијењених за процјену фактора реорганизације стереотипа гibaња*, Кинезиологија, вол.3, бр.2, стр.29-36. Загреб.

Гужвица, М., (2003/2004): *Релације морфолошких и моторичких карактеристика и ефикасност примјене појединих борилачких техника из програма специјалног физичког образовања*.

Гужвица, М., (2005): *Валоризација новог модела ситуационо – моторичке обуке студената Високе школе унутрашњих послова*, докторска дисертација, ФСФВ, Београд.

Гужвица, М., (2005): *Повезаност неких координацијских способности са нивоом усвојености техника из програма специјалног физичког образовања*, Безбједност- Полиција-Грађани, 2/05, стр. 353 – 361. Бањалука.

Гужвица, М., (2007): *Предикција утицаја латентних моторичких способности и морфолошких карактеристика на успјешност извођења техника из програма специјалног физичког образовања*, Безбједност- Полиција- Грађани 1/07, стр. 879 – 890. Бањалука.

Кулеш, Б., (1977): *Предиктивна вриједност батерије моторичких тестова за предвиђања успјеха на испитима из џуда и рвања*, Кинезиологија, бр. 1-2, Загреб.

Метикош, Д., Хофман, Е., Прот, Ф., Пинтар, Ж., и Ореб, Г. (1989): *Мјерење базичних моторичких димензија спорташа*, Факултет за физичку културу, Загреб.

Милошевић, М., Јовановић, С., Стојичић, Р., Арлов, Д., Благојевић, М., и Допсај, М. (1995): *Модел едукације у специјалном физичком образовању*, Зборник радова првог савјетовања из специјалног физичког образовања, одржаног 11.11. 1994. у Београду.

Милошевић, М., Зулић, М., и Божих, С., (1989): *Специјално физичко образовање*, Београд.

Дарко Паспаљ

Мудрић, Р., Јовановић, С., (2000): *Модел моторичких карактеристика студената ВШУП*, Зборник радова наставника Више школе унутрашњих послова-2, Београд.

Перић, Д., (1996): *Статистичке апликације у истраживањима физичке културе*, Београд.

Darko Paspalj
Police College
Banja Luka

INFLUENCE OF MOTORIC ABILITIES ON EFFICIENT THROWING TECHNIQUES IN FOOT KICK FROM THE PROGRAM OF SPECIAL SPORT EDUCATION

SUMMARY: In this paper the influence of the basic motoric capabilities on efficiency at performing techniques of throwing and cleaning, based on agenda of Special sport education was examined. The aim of this research was to determine the relations between motoric capabilities and efficiency at performing named techniques. It was necessary to determine which motoric abilities can be used to predict the performing of these techniques. There were 110 examined students from the Police College, age between 18 and 23 year. These students take active part in their sports education, 2 classes per week. There were 26 tests, such are: coordination, realization of rhythmic structures, balance, movement frequency, precision, flexibility, explosive power, and endurance. Each variety was examined by several tests. The criterion for varieties was made according to results of efficiency evaluation at performing the basic elements of cleaning and throwing techniques. At evaluation of each test used in this study, it can be concluded that this could help in developing better motoric abilities, and to choose some better tests when accepting students at the Police College.

KEY WORDS: motoric abilities, special sport education, throwing techniques

Драгана Милијевић, дипломирани правник унутрашњих послова
Висока школа унутрашњих послова

УПРАВЉАЊА РИЗИЦИМА НА НИВОУ ЛОКАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ОД УГРОЖЕНОСТИ КРИМИНАЛИТЕТОМ

Резиме: Најважнија правна добра човјека јесу живот, слобода и заштита имовинске сигурности, из чега произилази да је приоритет над приоритетима у раду полиције њихова заштита.. Заштита живота, личне и имовинске сигурности грађана може се сматрати непосредном заштитом безбједности грађана, односно остваривањем те безбједности у ужем смислу. Што је полиција квалитетнија у смислу извршавања својих послова и задатака, то је степен заштите грађана и остварења уставом загарованих права и слобода већи. Како се данас сусрећемо са експанзијом криминалитета, превасходно са кривичним дјелима из области општег криминалитета, неопходно је да субјекти који су ангажовани на супротстављању и сузбијању ове негативне друштвене појаве усвоје и на одговарајући начин имплементирају сазнања која се односе на област управљања ризицима, како би спријечили потенцијални настанак кризних ситуација у области безбједности.

Кључне ријечи: безбједност, криминалитет, кривично дјело, ризик, управљање ризицима.

1. Увод

Криминалитет као негативна друштвена појава, показује тенденције сталног ширења и испољавања кроз нове облике, а само вршење кривичних дјела је данас умногоме олакшано уз помоћ нових техничких достигнућа којима се користе учиниоци кривичних дјела. Отуда и настојање у друштву да се постигне што осмишљеније и рационалније организовање постојећих органа реда, ради очувања јавног реда и мира, тј. заштите свих вриједности које су прокламоване у друштву. Полиција као државни орган извршава веома различите безбједносне задатке који су утврђени законом ради остваривања друштвеног циља који се у најширем смислу дефинише као заштита безбједности грађана једне државе.

Савремена друштва се карактеришу вишеструким, формалним начинима реаговања на друштвено опасне активности, који, између

осталог, обухватају прецизну законску регулативу, којом се одређује обим кажњивости и оштрина казнене реакције на друштвено неприхватљиве дјелатности. Осјећај опасности и угрожености усљед манифестоване посљедице кривичног дјела, код човјека изазива бригу, несигурност и страх. Немали је број ситуација које бригу, несигурност и страх претварају у панику, смањујући повјерење у ефикасност поступања државних органа (орган унутрашњих послова), што се посебно односи на службу за сузбијање криминалитета (криминалистичку полицију).

Кривично дјело је противправно дјело којим се повређују или угрожавају заштићене вриједности и које је, због своје опасности, у закону одређено као кривично дјело и за њега прописана кривична санкција.²⁶² У срединама у којима живе, људи настоје да истраже, смање или отклоне опасности, а све се то постиже објашњавањем њихових елемената. Уколико се то не уради на правилан начин, доћи ће се у ситуацију да се штетне појаве даље шире.

Пораст броја извршених кривичних дјела из области општег криминалитета јасно говори да друштво не реагује на правилан начин на ову појаву. На нивоу локалне заједнице најважније је обезбједити сигурност грађана. Ово је превасходно задатак безбједносне службе која дјелује на одређеном подручју, а затим и осталих субјеката који у оквиру својих дужности управљају безбједношћу.

2. Појмовно одређење кризе и управљања ризицима

Прије него што се каже нешто о самим ризицима, овде ће најприје бити дефинисан појам кризе. Реч криза је данас вјероватно једна од најчешће кориштених ријечи у свакодневном говору. Користи се у описивању личне, односно приватне ситуације, али много чешће да се опише стање са потенцијалним негативним консеквенцијама у којем се налазе друштво као цјелина или поједине организације и системи у оквиру њега.²⁶³ Савремену дефиницију кризе дао је Pol t' Hart, који је навео да је она непријатан догађај, који представља изазов за доносиоце одлука, искушава их да поступају у условима угрожавања, временске стиске и неспремности...²⁶⁴ За кризу се може рећи да представља можда "последњи тренутак за учење лекције". Одређени аутори кризу дефинишу као ситуацију/стање настало из промјена у спољашњем или унутрашњем окружењу неког колективитета, које обиљежава:

²⁶² Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник РС*, 49/03, 2003. год.

²⁶³ Кешетовић Ж., „Теоријски концепт кризе“, у: Кековић З., Кешетовић Ж., *Превенција кризе (хрестоматија)*, Факултет безбедности, Београд, 2006. год., стр. 23.

²⁶⁴ Исто, стр. 25.

*Управљање ризицима на нивоу локалне заједнице
од угрожености криминалитетом*

- ☒ угроженост базичних вриједности,
- ☒ ургентност одговора у кратком времену и
- ☒ висока неизвјесност око исхода, ваљаности одговора, те његових домета и посљедица.

Може се уочити да су људи на нивоу једне локалне заједнице неизоставно изложени ризику да буду жртве кривичних дјела. Данас се све више говори о управљању ризицима или менаџменту ризика који не заобилази ни јавни сектор.

Иако овај сектор показује тенденцију споријег адаптирања на приступ и праксу менаџмента ризика у односу на доходовни сектор, измијењено политичко, социјално и економско окружење генерише снажан притисак на институције јавне власти да са ограниченим ресурсима подижу квалитет својих услуга.²⁶⁵ Овдје је потребно рећи нешто више о самом појму ризика. Ризик не значи само опасност за сигурност система, већ и са којом вјероватноћом одређени губитак може да се деси.²⁶⁶ Ризик није нешто ни добро, ни лоше, већ је једноставно мјера девијације од очекиваног исхода.

Лоше посљедице ризика црпе ресурсе, ометају функције и процесе, утичу на финансијску стабилност и способност испуњавања мисије организације. Ризицима и несигурностима се управља у циљу постизања најбољих могућих исхода за неку организацију, због чега управљање ризицима представља централну тачку стратешког менаџмента организација.²⁶⁷

Ризик може бити дефинисан као могућност губитка, односно повреде. Свака организација и тим суочени су са ризицима. Због тога је квалитетно управљање ризицима један од основних фактора успјешности организације.

Овдје ће бити приказане одређене карактеристике ризика:

- ☒ ризик постоји у сваком послу,
- ☒ ризик није нешто што се мора избјећи по сваку цену. Одређени ризици представљају прилику поред опасности;
- ☒ ризика се не треба бојати, ризик је нешто што се може контролисати и чиме се може управљати.

²⁶⁵ Исто., стр. 305.

²⁶⁶ www.poslovnapolitika.co.yu.

²⁶⁷ Кековић З., Николић В., „Управљање ризицима као предуслов ефективног кризног менаџмента“ у: Кековић З., Кешетовић Ж., *Превенција кризе (хрестоматија)*, Факултет безбедности, Београд, 2006. год., стр. 306.

Управљање ризицима не укључује само технологију него и људе и процесе. Проактивно управљање ризицима подразумијева да тим има јасне, мјерљиве и понављајуће процесе за управљање ризицима.

У литератури која се односи на управљање ризицима наводе се кораци у процесу управљања ризицима. Управљање ризицима се састоји из пет корака и то:

- ☑ *Identify*: корак у коме се препознаје поједини ризик и самим тим се постаје свјесно ризика,
- ☑ *Analyze*: претварање ризика у мјерљиву информацију која се користи за доношење одлука,
- ☑ *Plan*: стварање планова који ће садржавати све потребне радње у случају појаве ризика,
- ☑ *Track*: праћење свакога ризика, те праћење свих акција за минимизирање могућности појаве ризика;
- ☑ *Control*: контрола ризика, те ажурирање пописа највећих ризика и надопуњавање, те евалуација свих операција везаних за ризике.²⁶⁸

Предности (штићене вриједности) представљају елементе који су изложени ризицима, а то су у овом случају лична и имовинска сигурност грађана једног подручја, али исто тако и углед организације Министарства унутрашњих послова који може бити нарушен уколико се не предузму одговарајуће мјере на спречавању и сузбијању криминалитета.

Хазарди или слабости су фундаменталне пријетње штићеним вриједностима. Хазард је стање система које је произведено негативним условима окружења, а које доводи до инцидената и акцидената.²⁶⁹

Свака организација треба да јасно дефинише своју политику, односно смјернице у управљању ризицима, па тако и територијална јединица МУП-а која дјелује у локалној заједници.

Без обзира на то да ли једна организација дјелује у приватном или јавном сектору, управљање ризицима на глобалном нивоу има два процеса, и то анализу ризика и одговор на ризик.

У анализи ризика је неопходно извршити идентификацију ризика, анализирање потенцијалних посљедица, потребно је затим извршити постављање приоритета у акцијама, док је у оквиру одговора на ризик неопходно извршити развој и имплементацију акционог плана који третира ризике.

²⁶⁸ www.span.hr.

²⁶⁹ Кековић З., Николић В., „Управљање ризицима као предуслов ефективног кризног менаџмента“ у: Кековић З., Кешетовић Ж., *Превенција кризе (хрестоматија)*, Факултет безбедности, Београд, 2006. год., стр. 306.

*Управљање ризицима на нивоу локалне заједнице
од угрожености криминалитетом*

Ако се ради о области безбједности, да би постојала успјешна сарадња кључних партнера у управљању ризицима, неопходно је сачинити што комплетнију слику о безбједности на неком подручју. Овдје је од посебног значаја статистика као подршка одлучивању, у оквиру које се на основу статистичких података на нивоу једне локалне заједнице може процијенити угроженост људи и имовине, те на тај начин превентивно дјеловати постављањем стратегије да би се очувала њихова сигурност.

3. Анализа ризика

У анализи ризика је неопходно извршити идентификацију ризика, анализирање потенцијалних посљедица и, на крају, потребно је извршити постављање приоритета у акцијама.

Ако се ради о области безбједности, да би постојала успјешна сарадња кључних партнера у управљању ризицима, неопходно је сачинити што комплетнију слику о безбједности на неком подручју. Овдје је од посебног значаја статистика као подршка одлучивању, у оквиру које се на основу статистичких података на нивоу једне локалне заједнице, може процијенити угроженост људи и имовине, те на тај начин превентивно дјеловати постављањем стратегије да би се очувала њихова сигурност.

Идентификација ризика је почетна фаза управљања ризицима у безбједности, гдје је важно уочити са којим степеном вјероватноће ће одређени губитак на нивоу једне локалне заједнице да се деси. У овом случају, од великог значаја је аналитика безбједносних појава. Интензивним развојем информационо-комуникационих технологија, данас се увелико отворила могућност да се кориштењем нових и проширивањем постојећих аналитичких метода формира нови приступ рјешавању проблема из области безбједности. Кориштењем статистичкох метода, односно оваквим приступом рад органа безбједности се више усмјерава ка превентивном дјеловању, и на тај начин се дјелује на ризике од кривичних дјела из области општег криминалитета.

Криминалитет је масовна безбједносна појава и на једном територијалном подручју одређен је:

- ☒ просторно: праћењем структуре и промјена стања појаве на једном територијалном подручју;
- ☒ временски: анализа безбједносне појаве је извршена по годинама за одређени временски период;
- ☒ садржински: дефинисањем кривичних дјела из одређених области по одговарајућим законским квалификацијама.

У одговарајућим евиденцијама су доступни подаци о врсти кривичног дјела, мјесту и датуму извршења кривичног дјела, подаци о полу и старости извршиоца кривичног дјела, а у већини случајева и о објекту гдје је извршено кривично дјело. Извори информација о појавама су фактолошка обавештења. То могу да буду:

- ☒ фактолошке идентификације (обавјештења о структури појаве и обавјештења о динамици појаве),
- ☒ фактолошке експликације (обавјештења о везама између појава) и
- ☒ фактолошке предикције (процјене и прогнозе).

Фактолошке идентификације представљају обавјештења о статисти појаве у оквиру којих се могу добити обавјештења о структури појаве. Обавјештења о структури појаве презентују податке о саставу појаве, као и о податке који се односе на унутрашње односе међу елементима у појави. Релевантна обавјештења унутар структуре безбједносне појаве се добијају уколико се направи преглед кривичних дјела за одређени временски период, и то по годинама и по врсти кривичног дјела, уколико се одреди максимум и минимум кривичних дјела и хомогеност појаве.

Хомогеност појаве је један од показатеља структуре појаве. То је показатељ структуре који једновременно информисе о средњој вриједности и о варијабилитету појаве. Приликом анализе безбједносних појава, за одређивање средње вриједности користи се аритметичка средња вриједност, поред које се израчунава стандардна девијација и коефицијент варијације. Такође се поред аритметичке средње вриједности у анализи безбједносних појава користи се и медијана.

Поред обавјештења о структури појаве у оквиру фактолошких идентификација при анализи дају се и обавјештења о конфигурацији појаве. Конфигурација појаве јесте показатељ структуре који информисе о заступљености појединих појавних облика (модалитета) у појави и изузетно је погодна за поређење појаве једне исте врсте. Обавјештења о просторној расподјели статистичких јединица у којима се појава јавља и њиховој густини треба да одговоре на питања као што су: које се појаве јављају на назначеном мјесту, на којим се мјестима или у којим се објектима манифестовала нека безбједносна појава током времена њеног посматрања и са каквим интензитетом, и каква је угроженост безбједности једног мјеста (објекта) посматраном појавом, према угрожености безбједности неких других мјеста (објеката) том појавом.²⁷⁰

У оквиру анализе безбједносних појава, па тако и појаве општег криминалитета на једном територијалном подручју, одређује се јачина

²⁷⁰ Савић Ј., Видојковић Д., Стаматовић-Ђурић О., *Савремено оперативно информисање*, ВШУП, Београд, 2000. год., стр. 131.

*Управљање ризицима на нивоу локалне заједнице
од угрожености криминалитетом*

појаве, и то кроз степен криминализације. Јачина појаве добија се простим дијелењем броја кривичних дјела са бројем становника на одређеној територији.

Обавјештењима о кретању појаве стиче се увид у саму динамику те појаве. Свака појава има своју динамику, а под динамиком појаве подразумевамо колебање нивоа појаве током временског периода. Обавјештења о кретању појаве се добијају кроз хронологију, раст и развој појаве. Под хронологијом појаве се подразумијева основно обавјештење о динамици једне појаве (или појава), као и о варијацијама појаве током времена (у одговарајућем рачунарском програму добијају се графикони). Под растом појаве подразумијева се промјена нивоа посматране појаве у односу на ниво појаве на почетку посматрања или у односу на други референтни ниво.

Апсолутни показатељи раста појаве су пораст (мјера раста), прираст (мјера развоја) и средњи прираст (представља тенденцију у развоју појаве). Пораст је апсолутни показатељ раста појаве и показује апсолутну промјену појаве у односу на одређени базни период. Прираст је апсолутни показатељ развоја појаве који показује за колико се јединица мјере повећала или смањила посматрана појава у односу на тренутак који непосредно претходи. Средњи прираст је показатељ тенденције у развоју појаве током периода њеног посматрања. Може бити позитиван и негативан. Позитиван средњи прираст означава просјечно повећање нивоа појаве која се посматра, а негативан средњи прираст говори о смањењу нивоа појаве која се посматра.

Фактолошке идентификације, као што је приказано, имају за циљ да утврде постојање појава и њихово кретање, односно да идентификују структуру и динамику појава. *Фактолошке експликације* се могу објаснити као методе и модели који имају за циљ долажење до одређених сазнања помоћу којих се одређена безбједносна појава може објаснити. Ово се одређује на начин да се утврђују везе између двије или више појава. У анализи безбједносних појава на овим просторима је изузетно тешко извести фактолошке експликације, превасходно због недостатка информација релевантних за објашњења.

Фактолошке предикције подразумијевају обавјештења која се могу користити за прогнозирање у сфери безбједности. На основу обавјештења која су добијена кроз сам процес анализе безбједносне појаве, може се извршити прогнозирање броја кривичних дјела која ће бити извршена на једном подручју за наредни временски период.

Прогнозирање броја кривичних дјела се може извршити у одговарајућем рачунарском програму методом екстраполације. Метода екстраполације полази од тога да, уколико је једна појава настала, расла и развијала се под одређеним условима (познатим), она ће тај ток

наставити у будућности, ако се битније не промијене услови који су погодовали настанку појаве. Важно је напоменути да се оваква прогноза може узети у обзир само ако се сви битни параметри уопште не промијене или су промијене занемариве.

Мапа ризика. Након извршене идентификације, врши се мапирање ризика. Уколико се картографски прави мапа ризика криминалитета на одређеном подручју, ризици се приказују у односу на учесталост и интензитет. У одговарајућој табели се дају подаци о учесталости кривичних дјела на одређеном подручју, и о њиховом интензитету (какве посљедице је проузроковало извршење кривичног дјела), те се на основу тога законски формулисано кривично дјело смјешта у одговарајући дио табеле.

Приоритетизација ризика. Приоритетизација ризика од кривичних дјела, и сам приоритетни ризик су одређени на основу одговарајуће формуле. Параметри који се користе у формули су: посљедице које проузрокује извршење кривичног дјела; ангажовање субјеката који дјелују послје извршеног кривичног дјела и фреквенција, односно просјечан број ризичних догађаја на предметном подручју. Дакле, формула за приоритетизацију ризика би изгледала: (Посљедица изазвана извршењем кривичног дјела + субјекти који су ангажовани у реакцији на извршено кривично дјело) * Фреквенција извршених кривичних дјела. Када се сви параметри уврсте у одговарајућу формулу, добију се резултати према постављеним критеријумима, који се затим рангирају. Резултати се могу приказати текстуално и табеларно.

Исказ о прихватљивости. У завршној фази анализе ризика даје се исказ о прихватљивости. У овој дијелу анализе ризика криминалитета, ријеч је прије свега о томе шта представља приоритет у превентивно-репресивној дјелатности на кривична дјела, односно којим кривичним дјелима посветити највише пажње.

4. Одговори на ризик

Третирање ризика криминалитета (кривичних дјела) је веома сложен спектар активности у који треба да су укључени сви субјекти једнога друштва. У оквиру одговора на ризике појављивања кривичних дјела, као што је већ речено, важно је извршити развој и имплементацију одговарајућег акционог плана. Прије него што буде ријечи о акционом планирању, од значаја је истаћи да је за адекватан акциони план важно прије свега стратешко планирање.

Стратешким планирањем се дају одговори на питања: ко смо; који су капацитети полицијске организације на једном подручју; који

*Управљање ризицима на нивоу локалне заједнице
од угрожености криминалитетом*

проблеми се желе ријешити на одређеној територији; шта се жели промијенити на третираном подручју; на које проблеме се жели одговорити и који су приоритети полицијске организације? Након овога потребно је одговорити на питања: који су тренутни задаци полицијске организације; како треба да се организује постојећа организација да би их постигла; ко ће, шта и када да уради? Након овога се приступа развоју и имплементацији акционог плана.

Припадници Министарства унутрашњих послова дјелују превентивно и репресивно приликом сузбијања кривичних дјела. Репресивно дјеловање полицијских снага подразумијева дјеловање *post delictum*, тј. мјере и радње које се предузимају након извршења деликтне радње, док превентивно дејство подразумијева скуп мјера и радњи којима се дјелује на оне околности које на неки начин могу довести до извршења кривичног дјела. За те активности кажемо да су *ante delictum* карактера.

Министарство унутрашњих послова има за циљ редукацију кривичних дјела уопште, па тако и кривичних дјела из одређених области. Што се тиче безбједносних појава, односно ризика од кривичних дјела из одређених области, редукација, као скуп превентивних акција на смањењу фреквенције или јачине посљедица је у овом случају испред избегавања и ретенције. Појединци и организације могу да се заштите од ризика кривичних дјела општег криминалитета и трансфером, односно премјештањем ризика на неку трећу страну²⁷¹.

Прије него што се буде говорило о мјерама и радњама које се требају предузети на нивоу локалне заједнице да би се редуковали ризици од вршења кривичних дјела, неопходно је приказати који то субјекти треба да партиципирају у реализацији ових мјера. Субјекти ангажовани на дјеловању на криминалитет на нивоу локалне заједнице су: полиција, општински органи, агенције за обезбјеђење личности и објеката, центар за социјални рад, локални медији и грађани.

Основни субјекти који учествују у одржавању повољног стања безбједности на нивоу локалне заједнице су припадници Министарства унутрашњих послова, односно припадници полиције. На нивоу локалне заједнице (општине) егзистира унутрашња организациона јединица Министарства унутрашњих послова ван сједишта – Полицијска станица.

Полицијска станица је организована тако да у своме саставу има припаднике униформисане полиције, као и припаднике криминалистичке полиције. Руководилац полицијске станице је командир, који има замјеника и помоћнике. У полицијској станици највише је припадника

²⁷¹ Кековић З., Николић В., „Управљање ризицима као предуслов ефективног кризног менаџмента“ у: Кековић З., Кешетовић Ж., *Кризни менаџмент-Превенција кризе*, Факултет безбедности, Београд, 2006. год., стр. 320.

униформисане полиције, од којих један дио чине и припадници саобраћајне полиције. Поред припадника униформисане полиције, на нивоу Полицијске станице постоји Одјељење полиције за сузбијање општег криминалитета, у оквиру кога се налазе криминалистички инспектори. Поред њих постоје и криминалистички техничари, који су задужени за технички дио оперативно-тактичких мјера и радњи које се спроводе приликом откривања и спречавања кривичних дјела.

Судови и тужилаштва су поред припадника полиције важан субјект у супротстављању криминалитету. На нивоу локалне заједнице постоји Основни суд, као посебна организациона јединица која дјелује путем специјалне и генералне превенције на спречавање кривичних дела из области општег криминалитета. На нивоу Републике Српске постоје окружна тужилаштва, као самостална државна тијела која у оквиру права и дужности Републике Српске предузимају законом одређене мјере у погледу истражних радњи и кривичног гоњења потенцијалних учинилаца кривичних дјела. Може се рећи да су у овом тренутку припадници тужилаштва у већој мјери укључени у истрагу и на тај начин су доношењем новог закона о кривичном поступку добили важнију улогу у супротстављању криминалитету. Суд је самостални државни орган правосуђа који штити правни поредак.²⁷² У случајевима кривичних деликата поступак води и извршиоцима пресуђује суд који се у своме раду руководи начелима законитости, истине, вишестепености, равноправности странака, слободног судијског увјерења, непосредности и економичности.

Што се тиче тужиоца, законом је прописано да је основно право и дужност тужиоца откривање и гоњење учинилаца кривичних дела. Тужилац има право и дужност да одмах по сазнању да постоје основи сумње да је извршено кривично дјело предузме потребне мјере и радње у циљу његовог откривања и спровођења истраге, проналажења осумњиченог, руковођења и надзора над истрагом, као и ради управљања над активностима ОСЈ-а у вези са проналажењем осумњиченог и прикупљањем изјава и доказа; спроведе истрагу у складу са законом; захтијева достављање информација од државних органа, предузећа, правних и физичких лица; издаје позиве и наредбе и предлаже издавање позива и наредби у складу са законом; нареди овлашћеном службеном лицу да изврши наредбу и слично.

Још један важан сегмент у супротстављању криминалитету су приватне агенције за заштиту објеката и личности, који путем својих наоружаних чувара, али и путем техничких уређаја могу превентивно да дјелују на вршење кривичних дјела из области општег криминалитета, али и примјеном овлашћења која су одговарајућим актима дата њиховим

²⁷² Бошковић М., *Криминолошки лексикон*, Матица Српска, Нови Сад, 1999. год., стр.339.

*Управљање ризицима на нивоу локалне заједнице
од угрожености криминалитетом*

припадницима могу репресивно да дјелују према извршиоцима кривичних дјела. Може се рећи да је, по своме карактеру, активност припадника обезбјеђења превентивна, у смислу да спречава нападе на лица и имовину предузећа која се штите.²⁷³

На основу домаћег и страног законодавства које се односи на приватну безбједност, односно заштиту предузећа, регулативе које садрже овлаштења за припаднике полиције односе се и на послове обезбјеђења, односно заштиту личне и имовинске сигурности лица, на основу садашње и раније праксе заштите предузећа и реалне друштвене потребе да се лица и имовина предузећа законито и ефикасно штите, а посебно на бази анализе садржаја Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и предузећа и приватној детективској дјелатности²⁷⁴, и подзаконских прописа, припадници служби обезбјеђења у остваривању репресивног вида безбједносно-заштитне функције предузећа користе сљедећа овлаштења: издавање усмених наређења; задржавање и легитимисање (утврђивање идентитета); забрана уласка неовлашћеним лицима у објекат; преглед и претресање; употреба физичке снаге и других средстава принуде (службена палица, средства за везивање) и употреба ватреног оружја.

Општински органи су неизоставан партнер полиције уколико се жели на одређеном подручју примијенити добар и дјелотворан превентивни програм којим ће се успјешно дјеловати на ризике од вршења кривичних дјела из области општег криминалитета. Као и сваки локални систем управљања, општина у Републици Српској обавља своје активности преко три врсте органа, и то: скупштине општине, начелника општине и општинске управе. Сви органи заједно на нивоу локалне заједнице, односно општине, врше законом одређене активности, односно: доносе програм развоја, развојне, просторне и урбанистичке проведбене планове општине; доносе буџет и завршни рачун; уређују и обезбјеђују кориштење градског и грађевинског земљишта и пословног простора; организују комуналну полицију и друге контролне органе.

Такође, уређује се и обезбјеђује обављање комуналних дјелатности; стара се о изградњи, одржавању и кориштењу локалних путева, улица и других јавних објеката од значаја за општину; стара се о задовољавању одређених потреба грађана у култури, образовању, спорту, здравственој и социјалној заштити, цивилној заштити, информисању, науци, туризму и угоститељству; предузимају се мјере заштите човекове околине; извршавају закони, други прописи и општи акти Републике и

²⁷³ Даничић М., *Обезбјеђење лица и имовине предузећа у Републици Српској*, ВШУП, Бања Лука, 2005. год., стр.117.

²⁷⁴ Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности Републике Српске, *Службени гласник РС*, 50/02, 2002. год.

града чије је извршавање повјерено општини; омогућује извршавање прописа и општих аката општине; образују органи, организације и службе за потребе општине и уређује њихова организација и обављају други послови утврђени Уставом, законом и статутом општине.²⁷⁵

Центар за социјални рад се успоставља на нивоу сваке локалне заједнице и важан је партнер у сузбијању кривичних дјела из области општег криминалитета. Представља установу социјалне заштите која врши јавна овлаштења у области социјалне и породично-правне заштите. Центар за социјални рад има значајну улогу у реализовању свих нивоа друштвеног реаговања на преступништво првенствено младих на територији њиховог пребивалишта.

У оквиру Центра за социјални рад ангажовани су стручњаци који својим знањима помажу жртвама кривичних дјела, који поступају по актима осталих државних органа, али који помажу и другим лицима којима је потребна помоћ. Центар за социјални рад треба да своје активности усмјери на приоритетне групе корисника, као што су: дјеца и омладина (дјеца жртве насиља, дјеца са физичким и психичким недостацима, дјеца без адекватног родитељског старања, дјеца смештена у институције и млади асоцијалног и антисоцијалног понашања), одрасле особе (жене жртве насиља у породици, особе са инвалидитетом, жртве ратних траума, особе које имају проблема са алкохолом и дрогом, бескућници), старе особе (особе које живе саме и без помоћи сродника) и слично.²⁷⁶

Медији су неизоставан фактор који партиципира у друштвеном животу сваке општине. Постоје медијске куће организоване на нивоу државе (националне телевизије), али и локалне медијске ТВ и радио станице. Ови субјекти могу у великој мјери да помогну у супростављању криминалитету.

На крају, али ништа мање важно, говоримо о грађанину једне локалне заједнице који својим понашањем може најбоље да утиче на своју безбједност и безбједност других људи у своме окружењу. Својим организовањем и сарадњом са осталим субјектима који дјелују у супротстављању вршењу кривичних дјела, првенствено из области општег криминалитета, свака индивидуа је изузетно важан субјект на који треба рачунати при одржавању повољног стања безбједности. Грађанин има право да пријави извршење кривичног дјела, односно свако је дужан пријавити извршење кривичног дјела, а непријављивање

²⁷⁵ Кунић П., *Управно право- општи и посебни дио*, Правни факултет, Бања Лука, 2001. год., стр.249.

²⁷⁶ www.csrbl.org/-4k

*Управљање ризицима на нивоу локалне заједнице
од угрожености криминалитетом*

представља кривично дјело.²⁷⁷ Такође, грађани треба да припадницима полиције пријаве и понашања која у датом тренутку не представљају кривична дјела, а из којих могу у будућности да проистекну активности које представљају кривично дјело.

Активности субјеката на нивоу једне територије усмјерене ка превентивно-репресивном дјеловању на криминалитет могу се разврстати и њихово реализовање ставити у надлежност већ наведеним субјектима.

На нивоу полицијске станице активности се односе на дјеловање кроз обављање редовних активности (превентивних и репресивних); имплементацију „полицајца у сусједству“; увођење дежурног телефона; ангажовање службеника који ће давати савјете лицима о начину заштите конкретног добра од КД општег криминалитета; повећање броја криминалистичких инспектора у оквиру полицијске станице и њихово стално стручно усавршавање; обезбјеђење МТС-а за вршење патролних дјелатности на подручју безбједносних сектора и слично.

Тужилаштво и судови: реаговање заједно са припадницима полиције по извршеним кривичним дјелима; неопходно је благовремено окончање судских поступака; издавање одговарајућих аката по којима припадници полиције поступају у фази истраге.

Приватне агенције за обезбјеђење личности и објеката заједно са полицијом могу повремено организовати пјешачке патроле; обављати послове из своје надлежности на професионалан начин; агенције могу да по повољнијим цијенама или на одложено плаћање продају технику за заштиту имовине.

Општински органи у оквиру својих надлежности могу спровести сљедеће активности: основати институције из области рада полиције у заједници; креирати веб страницу на којој ће се становници упознати са начинима супротстављања криминалитету и давати своје приједлоге; упознавати становнике са активностима полиције кроз различите емисије на локалној РТВ станици; организовати састанке становника, припадника полиције и општинских власти на нивоу мјесних заједница; обезбиједити новчана средства за побољшање услова живота становника и слично.

Служба за социјални рад у оквиру својих надлежности врши: рад са посебним категоријама починилаца кривичних дјела; обилажење породица гдје се увидјело да постоји насиље у породици; у сарадњи са општинским органима оснивање „Сигурне куће“ гдје ће привремено бити прихватане жртве насиља у породици и слично.

Грађани (појединци) могу извршити оснивање кућних савета за превенцију превасходно имовинских КД; похађање едукативних

²⁷⁷ Закон о кривичном поступку Републике Српске, *Службени гласник РС*, 50/03, 2003. год.

Драгана Милијевић, дипл. правник унутрашњих послова

програма путем којих се превентивно дјелује на криминалитет; остваривати бољу сарадњу са припадницима полиције; организовање и пјешачких патрола у мјешовитом саставу; указивање припадницима полиције на проблеме из тзв. „предворја криминалитета“.

5. Закључна разматрања

Човјек, односно његова лична и имовинска сигурност су, као што је прописано одговарајућим правним актима, најважније добро једне државе. Припадници Министарства унутрашњих послова заштитом живота, личне и имовинске сигурности грађана доприносе очувању безбједности на једном простору.

У процесу управљања ризицима код безбједносних појава велики је значај аналитике. Може се слободно рећи да је аналитичка дјелатност на одређен начини запостављена, посебно када се ради о организационим јединицама Министарства унутрашњих послова које се налазе на нивоу локалних заједница.

Анализом кривичних дјела кориштењем статистичке методе долази се до важних сазнања о самој појави, њеној структури, кретању и сл., а што је и најдрагоцјеније, може се и предвидјети даљи ток анализиране појаве. Да би анализа ризика била потпуна, неопходно је извршити мапирање ризика, њихову приоритетизацију, те на крају дати исказ о прихватљивости.

Сарадња полиције са заједницом је кључни фактор превентивног и репресивног дјеловања на кривична дјела, односно криминалитет као негативну друштвену појаву. Класичан облик дјеловања полиције на кривична дјела општег криминалитета очито не даје задовољавајуће резултате, што се на најбољи начин очитује константним порастом броја извршених кривичних дјела.

Позитивно третирање ризика од угрожености криминалитетом, као што се види, не може се постићи само репресивним дјеловањем припадника полиције, већ је неопходан један шири приступ осталих субјеката друштва, који заједно, кроз креирање и реализацију, прво стратегија, а затим и акционих планова, могу да дјелују на сузбијање кривичних дјела, а самим тим и на побољшање безбједности у оквиру једне заједнице.

6. ЛИТЕРАТУРА

1. **Бошковић М.**, *Криминолошки лексикон*, Матица Српска, Нови Сад, 1999. године;

*Управљање ризицима на нивоу локалне заједнице
од угрожености криминалитетом*

2. **Бошковић М., Кековић З.,** *Обезбјеђење лица, имовине и пословања предузећа (студија)*, ВШУП, Београд, 2003. године;
3. **Даничић М.,** *Обезбјеђење лица и имовине предузећа у Републици Српској*, ВШУП, Бања Лука, 2005. године;
4. **Кековић З., Николић В.,** „Управљање ризицима као предуслов ефективног кризног менаџмента“ у: Кековић З., Кешетовић Ж., *Превенција кризе (хрестоматија)*, Факултет безбедности, Београд, 2006. године, стр. 305-339;
5. **Кешетовић Ж.,** „Теоријски концепт кризе“ у: **Кековић З., Кешетовић Ж.,** *Превенција кризе (хрестоматија)*, Факултет безбедности, Београд, 2006. године, стр. 23-76;
6. **Крстић О.,** *Криминалистика превенција и прогностика*, ВШУП, Бања Лука, 2005. године;
7. **Кунић П.,** *Управно право - општи и посебни дио*, Правни факултет, Бања Лука, 2001. године;
8. **Савић Ј., Видојковић Д., Станатовић-Ђурић О.,** *Савремено оперативно информисање*, ВШУП, Београд, 2000. године;
9. Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности, *Службени гласник РС*, број 50/02;
10. Закон о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, број 50/03;
11. Кривични закон, *Службени гласник РС*, број 49/03;
12. <http://www.span.hr>.
13. www.poslovnapolitika.co.yu.
14. www.csrbl.org/-4k
15. www.beograd.org.yu/cms

Dragana Milijevic, B. sc. in Internal Affairs law

GOVERNING RISKS ON THE LOCAL COMMUNITY LEVEL
FROM THE CRIMINAL IMPERILED

SUMMARY: The most important law human proper are life, freedom and protection for safe property, so we can say that priority above

Драгана Милијевић, дипл. правник унутрашњих послова

priority in police work is protection of them. Protection of life, personal and property safety of citizen can consider immediate protection of citizen's security, relatively to realized security in minor significant. If police were more quality in realized its works, then the level of citizen's protection and realized the constitutions guaranty human law and freedom would be much bigger. As we today meet with the expansion of criminality, especially with the criminal act of generally criminal, it is necessary that subjects that are working on resistance and suppress of this negative appearance adopt and implement researches that be based on field of governing risks, so it will be resist potential result of crises situation in security field.

KEY WORDS: security, criminal act, risk, governing risks, criminality.

Гојко Шетка,

Висока школа унутрашњих послова Бања Лука

ОБАВЈЕШТАЈНО-БЕЗБЈЕДНОСНА/СИГУРНОСНА АГЕНЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Резиме: У раду се говори о Обавјештајно-безбједносној агенцији Босне и Херцеговине, која је формирана ради испуњавања услова који су постављени пред Босну и Херцеговину, а све због могућности потписивања Споразума о стабилизацији и придруживању Босне и Херцеговине. Услов је био да се изврши реформа обавјештајно-безбједносног система који је тада функционисао у БиХ, а он се састојао од двије обавјештајно-безбједносне агенције (у сваком од ентитета се налазила по једна обавјештајно-безбједносна агенција).

Кључне ријечи: Обавјештајно-безбједносна агенција БиХ, прикупљање информација, обавјештајни рад, дирекција, теренска канцеларија, деташман.

1. Увод

Пошто је реформа обавјештајних служби у Босни и Херцеговини утврђена као један од кључних услова за почетак преговора Босне и Херцеговине са Европском унијом о Споразуму о стабилизацији и придруживању, у Босни и Херцеговини се кренуло са активностима око формирања заједничке обавјештајно-безбједносне службе Босне и Херцеговине. Међународна заједница је од ентитета тражила доношење закона о јединственој обавјештајно-безбједносној служби Босне и Херцеговине, који треба да обједини бивше обавјештајне службе ентитета, те да се тим законом формира јединствена служба безбједности у Босни и Херцеговини. У парламенту БиХ прве иницијативе о доношењу овог закона услиједиле су 2002. године након новембарске конференције у Лондону, када је усвојена "Лондонска декларација о организованом криминалу на Балкану".

Та велика међународна конференција о организованом криминалу у југоисточној Европи, коју је организовала британска влада, показала је да се борба против организованог криминала сврстава у приоритетне активности, како држава региона, тако и међународне заједнице, у овом случају оличене у Европској унији. На бази овога међународна заједница је захтијевала од Босне и Херцеговине реформу система безбједности,

Гојко Шетка

пошто је сматрала да је она кључ успјеха у борби против организованог криминала на просторима БиХ.

Лондонском декларацијом учесници конференције обавезали су се на борбу против организованог криминала на његовом извору, у транзиту, односно у прекограничним активностима и, коначно, на самом одредишту, односно дјеловањем против криминалаца из региона који дјелују у страним земљама.

2. Формирање ОБА/ОСА БиХ

Сматрамо да је на почетку овог рада цјелисходно нешто рећи о Служби државне безбједности Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине. Ова служба је значајна пошто су од ње настали, почетком ратних сукоба на територији СР БиХ, обавјештајно-безбједносни системи који су егзистирали у вријеме ратних сукоба у БиХ, а који су након потписивања Дејтонског мировног споразума поново обједињени. Организација ове службе је била регулисана "Правилником о унутрашњој организацији Службе државне безбједности Републичког секретаријата за унутрашње послове Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине". Према овом правилнику, службом је руководио подсекретар, уз помоћ стручног колегија који су чинили замјеник подсекретара, помоћници подсекретара, начелници управа, начелник сектора СДБ у Центру служби безбједности Сарајево и секретар стручног колегија. У сједишту службе су биле утврђене основне организационе јединице, и то:

- ☒ Управа за послове и задатке откривања и спречавања дјелатности страних обавјештајних служби – 01,
- ☒ Управа за послове и задатке откривања и спречавања непријатељске дјелатности емиграције – 02,
- ☒ Управа за послове и задатке откривања и спречавања дјелатности унутрашњег непријатеља – 03,
- ☒ Управа за оперативно-техничке послове и задатке – 04,
- ☒ Управа за послове и задатке осигурања одређених личности и објеката – 05,
- ☒ Управа за послове и задатке одбрамбених припрема – 06,
- ☒ Управа за аналитичко-информативне послове и задатке – 07,
- ☒ Одјељење за послове и задатке тајног праћења,
- ☒ Одјељење за опште, правне и кадровске послове и задатке.

За обављање послова из надлежности државне сигурности изван сједишта Републичког секретаријата организовани су **сектори** Службе државне безбједности у склопу центара служби безбједности, са

Обавјештајно-безбједносна/сигурносна агенција у Босни и Херцеговини

сједиштем у Бањој Луци, Бихаћу, Добоју, Горажду, Ливну, Мостару, Сарајеву, Тузли и Зеници. У овом сектору су били организовани **деташмани** СДБ, који су обухватили више општина²⁷⁸.

Обавјештајно-безбједносни систем Босне и Херцеговине развијао се постепено, баштинећи искуства обавјештајних и безбједносних установа Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине. Након избијања ратних сукоба у прољеће 1992. године, на простору бивше СР БиХ настала су два паралелна обавјештајно-безбједносна система.

На простору Републике Српске, од избијања сукоба, развијао се посебан обавјештајно-безбједносни систем. Послије подјеле МУП-а СР БиХ, основано је Министарство унутрашњих послова Републике Српске, које је представљало уједно и нуклеус засебног обавјештајно-безбједносног система под контролом српских власти на подручју ратне БиХ. Од стварања органа власти Републике Српске до јуна 1998. године, обавјештајно-безбједносни систем су чиниле сљедеће установе:

- 1) Врховни савјет одбране,
- 2) Обавјештајна управа Главног штаба ВРС,
- 3) Контраобавјештајна служба ГШ ВРС и
- 4) Ресор државне безбједности (у првој години рата Служба националне безбједности СНБ) у оквиру МУП-а РС.²⁷⁹

Законом о обавјештајно-безбједносној служби од 30. јуна 1998. године и измјенама Закона из 1999. године, РДБ МУП-а РС је реорганизован у нову обавјештајно-безбједносну установу – **Обавјештајно-безбједносна служба Републике Српске (ОБС)**. Према закону, ОБС је дефинисана као посебан и самосталан републички орган, задужен за реализацију обавјештајних и контраобавјештајних послова у циљу заштите уставног уређења и безбједности Републике Српске. За разлику од организације РДБ као територијалне контраобавјештајне и обавјештајне установе, ОБС је представљао аутономно-централну обавјештајну и контраобавјештајну службу, која није имала полицијска овлашћења. На челу ове службе налазио се **директор**, кога је именovala Влада, уз сагласност предсједника Републике Српске. Поред директора,

²⁷⁸ Као примјер се могу узети три деташмана СДБ који су се налазили у склопу сектора СДБ у склопу Центра служби безбједности Мостар. У оквиру овог сектора налазили су се :

1. Деташман СДБ Чапљина за подручје општина: Чапљина, Груде, Љубушки, Неум и Столац;
2. Деташман СДБ Коњиц за подручје општина: Коњиц, Јабланица и Прозор;
3. Деташман СДБ Требиње за подручје општина: Требиње, Билећа, Гацко, Невесиње и Љубиње.

²⁷⁹ Андреја Савић, Национална безбедност, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007. год., стр. 317.

Гојко Шетка

руководни врх службе чинила су два замјеника и више помоћника, као и главни инспектор, чија је дужност била да врши надзор над законитошћу рада ОБС, а који је за свој рад непосредно одговарао директору. Контролу и надзор над радом службе вршила је Трочлана комисија за праћење и контролу рада ОБС. Комисију је основала Народна скупштина РС, а директор службе био је дужан да јој најмање једном годишње поднесе извјештај о раду службе, пазећи при томе на заштиту тајности рада и података.

Обавјештајно-безбједносни систем Федерације Босне и Херцеговине у периоду 1992-1996. година чиниле су сљедеће установе:

- 1) Савјет за националну безбједност,
- 2) Министарство унутрашњих послова, у оквиру кога су постојала два ресора: Служба јавне и Служба државне безбједности, по узору на организацију прије рата,
- 3) Контраобавјештајна служба Армије БиХ и
- 4) Обавјештајно одјељење Министарства иностраних послова БиХ.

Послије Дејтонског споразума, односно у јануару 1996. године укинута је служба државне безбједности као цивилна ресорна контраобавјештајна служба, и онована нова аутономно-централна обавјештајна служба – *Агенција за истраживање и документацију (АИД) Федерације БиХ*, на иницијативу Странке демократске акције БиХ (СДА)²⁸⁰. Подијељеност обавјештајно-безбједносног система на подручју Федерације БиХ трајала је до 26. новембра 2001. године, када је донијета одлука о оснивању "Повјереништва за реорганизацију и обједињавање обавјештајно-сигурносних служби у Ф БиХ", у циљу стварања услова за стварање јединствене обавјештајно-безбједносне службе Ф БиХ. Предузете активности су дале резултат почетком 2002. године, када је у Ф БиХ усвојен Закон о обавјештајно-сигурносној служби ФБиХ и када је његовим усвајањем формирана ***Обавјештајно-сигурносна служба Ф БиХ***. Ова агенција је објединила двије обавјештајно-безбједносне службе

²⁸⁰ Основни циљ бошњачких политичких кругова у Федерацији БиХ из редова СДА био је, по оснивању АИД-а, стварање једнонационалне обавјештајне службе, са искључиво бошњачким кадровима, јер су у дотадашњој СДБ радили кадрови све три националности који су остали лојални властима у Сарајеву за вријеме рата. Ово је био и главни разлог што су чланице Контакт групе, посебно САД, биле против дјеловања АИД са тих позиција, тако да се рад службе одвијао већином полуилегално. Такође, и представници Хрвата у органима Ф БиХ су се отворено супротстављали дјеловању АИД на територији коју су контролисали локални органи хрватске власти, и одбијали су све захтјеве из Сарајева да се укине институција обавјештајно-безбједносног система Херцег-Босне.

Обавјештајно-безбједносна/сигурносна агенција у Босни и Херцеговини

које су до тада постојале на територији Ф БиХ, а то су биле већ поменута служба АИД и СНС²⁸¹.

Кроз предходно излагање се може сагледати комплексност обавјештајно-безбједносног система у БиХ. Као што је споменуто на почетку овог рада, пред Босну и Херцеговину је од стране Европске уније био постављен услов да се изврши реформа обавјештајно-безбједносног система, што је резултирало конкретним поступцима у 2004. години.

Дана **22. марта 2004.** године Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине, на сједници Представничког дома и Дома народа, усвојила је Закон о обавјештајно-сигурносној/безбједносној агенцији Босне и Херцеговине. Овај закон ступио је на снагу осмог дана од дана објављивања у Службеном гласнику Босне и Херцеговине, бр. 12, од 14.4.2004. године. Дакле, поменутим законом основана је **Обавјештајно-сигурносна/безбједносна агенција БиХ**, која је одговорна за прикупљање, анализирање и дистрибуцију обавјештајних података у циљу заштите безбједности, укључујући суверенитет, територијални интегритет и уставни поредак Босне и Херцеговине.

Треба истаћи да је према законском рјешењу, ОБА БиХ цивилна обавјештајно-безбједносна институција, која има статус независне административне организације Босне и Херцеговине. ОБА БиХ има статус правног лица.

У састав ОБА БиХ ушле су цивилне обавјештајно-безбједносне институције које су дјеловале у ентитетима – у Републици Српској (Обавјештајно-безбједносна служба Републике Српске) и у Федерацији Босне и Херцеговине (Обавјештајно-сигурносна служба Ф БиХ). Законом је одређено да се на територији БиХ не могу оснивати ни дјеловати никакве друге цивилне обавјештајно-безбједносне структуре. Сједиште ОБА БиХ се налази у Сарајеву. Обавјештајно-безбједносном агенцијом БиХ руководи **генерални директор и замјеник генералног директора**. У руковођењу ОБА БиХ, генералном директору и замјенику генералног директора помажу директори који руководе организационим јединицама, као и савјетници. Важну улогу у хијерархији и функционисању ОБА БиХ има и **главни инспектор**, који је одговоран да осигура функцију унутрашње контроле.

²⁸¹ Као последица војних сукоба између хрватског и бошњачког народа, у периоду од маја 1993 до јуна 1994. године, на територији под контролом Хрватског вијећа обране (ХВО) основана је Хрватска Република Херцег-Босна. Унутар ХР ХБ формиран је засебан обавјештајно-безбједносни систем под утицајем републике Хрватске и њених војних, безбједносних и обавјештајних органа. Прва обавјештајно-безбједносна служба на овом подручју је имала назив Сигурносно-информативна служба (СИС), а касније је преименована у Службу национале сигурности (СНС).

3. Надлежности ОБА БиХ

Обавјештајно-безбједносна агенција БиХ је надлежна и одговорна за прикупљање обавјештајних података у вези са пријетњама по безбједност БиХ, како унутар, тако и ван БиХ, њихово анализирање и преношење овлашћеним лицима и тијелима (највиши органи власти и њихови представници), као и за прикупљање и анализирање и преношење обавјештајних података са сврхом пружања помоћи овлашћеним службеним лицима, како је дефинисано законима о кривичном поступку у БиХ, те осталим мјеродавним тијелима у БиХ, када је то потребно ради сузбијања пријетњи по безбједност БиХ. У закону су јасно дефинисане "пријетње по безбједност БиХ". У том контексту као такве сматраће се пријетње суверенитету, територијалном интегритету, уставном поретку, основама економске стабилности БиХ, као и пријетње по глобалну сигурност које су штетне по БиХ (али и за регион, Европску унију и свијет у цјелини).

Конкретно се може рећи да се ради о пријетњама са аспекта тероризма, укључујући међународни тероризам, пријетњама са аспекта шпијунаже усмјерене против БиХ или штетне по безбједност БиХ на било који други начин, пријетњама са аспекта саботажа усмјерених против виталне националне инфраструктуре БиХ или на други начин усмјерених против БиХ, пријетњама са аспекта организованог криминала усмјереног против БиХ или штетног по безбједност БиХ на било који други начин, пријетњама са аспекта трговине дрогама, оружјем или људима усмјереним против БиХ или штетним по безбједност БиХ на било који други начин, пријетњама са аспекта незаконите међународне производње оружја за масовно уништење или њихових компоненти, као и материјала и уређаја који су потребни за њихову производњу, пријетњама са аспекта незаконите трговине производима и технологијама које су под међународном контролом, пријетњама са аспекта радњи кажњивих по међународном хуманитарном праву и пријетњама са аспекта дјела организованог насиља или застрашивања националних или вјерских група у БиХ.

Обавјештајно-безбједносна агенција БиХ врши размјену обавјештајних података и остварује друге облике сарадње с обавјештајним и сигурносним службама у другим државама и другим страним и међународним институцијама у циљу обављања својих задатака. ОБА БиХ користи своја оперативна средства и методе у циљу пружања заштите институцијама и објектима Босне и Херцеговине као и институцијама и објектима Федерације БиХ, Републике Српске и Дистрикта Брчко Босне и Херцеговине, те дипломатским мисијама Босне и Херцеговине у иностранству, као и приликом државних посјета и

Обавјештајно-безбједносна/сигурносна агенција у Босни и Херцеговини

других догађаја, како то одреде предсједавајући Вијећа министара или генерални директор.

Потребно је навести и то да Обавјештајно-безбједносна агенција БиХ спроводи безбједносну провјеру лица која се пријаве за посао у ОБА БиХ, у циљу одређивања степена њихове одговорности и повјерљивости, као и оних особа које траже држављанство Босне и Херцеговине. Када је то потребно ради испуњавања својих дужности у складу са законом, ОБА БиХ благовремено обавјештава слиједеће званичнике и тијела о обавјештајним питањима, како на властиту иницијативу тако и на њихов захтјев: Предсједништво Босне и Херцеговине (колективно), предсједавајућег Вијећа министара, министра вањских послова, министра безбједности, министра одбране, предсједнике, потпредсједнике и премијере Републике Српске и Федерације БиХ, министре унутрашњих послова Републике Српске и Федерације БиХ, предсједавајућег и замјенике предсједавајућег Представничког дома Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине, предсједавајућег и замјеника предсједавајућег Дома народа Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине, предсједавајућег и замјеника предсједавајућег Народне скупштине Републике Српске, предсједавајућег и замјеника предсједавајућег Представничког дома Федерације БиХ, предсједавајућег и замјеника предсједавајућег Дома народа Федерације БиХ, као и Безбједносно-обавјештајну комисију Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине. Информације се достављају у складу с принципима "потребно да зна", осим уколико није другачије прописано законом. ОБА БиХ израђује и ставља на располагање јавности годишњи извјештај о својим циљевима, програмима и генералном тежишту својих активности, који је заснован на информацијама које нису повјерљиве.

4. Прикупљање информација

Према општим овлаштењима које има ОБА БиХ, она је овлаштена да прикупља, анализира, чува и просљеђује обавјештајне податке надлежним тијелима унутар Босне и Херцеговине на начин који је у складу са Уставом Босне и Херцеговине и другим релевантним државним законима. ОБА БиХ може прикупљати само оне информације за које се оправдано може претпоставити да су потребне за обављање њених дужности које смо у претходном излагању навели.

Треба истаћи да током истраге чије је спровођење одборио генерални директор ОБА БиХ да припадници ОБА имају овлашћење да прикупљају информације:

- ☒ из свих јавно расположивих извора;

Гојко Шетка

- ☑ од гругих тијела и институција у Босни и Херцеговини, које су дужне да удовоље захтјевима ОБА БиХ, осим у случајевима када им је то изричито забрањено законом;
- ☑ мјерама физичког праћења на јавним мјестима (тј. намјенско и систематско посматрање с циљем прикупљања информација о конкретним питањима која се тичу особа или објеката за које се основано сматра да су укључени у било које активности или у припреме активности које спадају у дјелокруг одговорности ОБА БиХ);
- ☑ мјерама праћења на мјестима која немају јавни карактер, с тим да су испуњени услови утврђени Законом о Обавјештајно-безбједносној агенцији БиХ ;
- ☑ мјерама претреса покретне и непокретне имовине, с тим да су испуњени услови предвиђени Законом о Обавјештајно-безбједносној агенцији БиХ ;
- ☑ мјерама праћења електронских медија, с тим да су испуњени услови предвиђени Законом о Обавјештајно-безбједносној агенцији БиХ; и
- ☑ употребом других извора за које се вјерује да би могли осигурати информације које су потребне ОБА БиХ.

Када је ријеч о мјерама тајног прикупљања информација, треба нагласити да је то могуће у случајевима када за то да одобрење генерални директор и у случајевима када то одобри суд. Што се тиче тајног прикупљања информација за које је потребно одобрење генералног директора, то се дешава у случајевима када генерални директор процјени да је предузимање тих мјера неопходно у циљу испуњавања дужности које су стављене пред припаднике ове агенције као законска обавеза. У таквим ситуацијама припадници ОБА БиХ могу:

- ☑ прикупљати информације држећи у тајности разлоге за прикупљање информација због њихове безбједносне природе;
- ☑ успоставити тајне контакте с физичким особама;
- ☑ успоставити и користити информационе системе који унапређују прикупљање података;
- ☑ користити облике оперативних обмана који не узрокују физичке повреде нити нарушавају здравље;
- ☑ припремати и користити тајне документе за заштиту запослених у ОБА БиХ и физичких особа које са њима сарађују, као и за прикривање безбједносне природе сврхе саме операције;
- ☑ оснивати и одржавати привремене организације ради прикупљања тајних података;

Обавјештајно-безбједносна/сигурносна агенција у Босни и Херцеговини

- ☒ распоређивати запослене да раде као тајни агенти у институцијама и тијелима у складу са законом.²⁸²

Када је ријеч о тајном прикупљању података за које је потребно судско овлашћење, треба нагласити да се то ради у случајевима праћења на мјестима која немају јавни карактер, праћења комуникација путем телекомуникацијских и других електронских уређаја, као и претреса имовине без пристанка власника или особе која привремено заузима ту имовину. Ове радње могу се вршити само у случајевима за које је добивено претходно овлашћење од предсједника Суда Босне и Херцеговине или судије Суда Босне и Херцеговине којег је одредио предсједник Суда Босне и Херцеговине.

Уколико генерални директор има основане разлоге да сматра да су мјере праћења и претреса из овог дијела потребне ОБА БиХ како би могла провести истрагу о пријетњи по сигурност Босне и Херцеговине, генерални директор упућује писмени захтјев судији за добијање одобрења за таква праћења и претресе. Сваки такав захтјев мора садржати следеће:

- 1) Врсту комуникације за коју се предлаже употреба мјере прислушкивања, врсту информација, евиденција, докумената или ствари које су предложене за прикупљање, и средства која ће у ту сврху бити употребљена;
 - 2) Име особе или особа које су предложене као предмет праћења или претреса;
 - 3) Општи опис мјеста или мјеста која се предлажу за вршење праћења или претреса, уколико је могуће дати општи опис таквог мјеста.
 - 4) Информацију којом се образлаже оправданост примјене мјере праћења или претреса, како би омогућила Агенцији да проведе истрагу о пријетњи по сигурност Босне и Херцеговине.
 - 5) Изјава да се тражене информације не могу прикупити у потребном временском периоду ни на један други начин.
 - 6) Рок не дужи од 60 дана на који се тражи важење налога.
 - 7) Информацију о свим ранијим захтјевима који су поднесени у вези са особом или мјестом које је предмет праћења или претреса, датум када је захтјев поднесен, име судије коме је упућен и одлуку судије о том захтјеву.
- Судија доноси одлуку у року од 48 сати након подношења захтјева. Није могуће уложити жалбу против ове одлуке.²⁸³

²⁸² Закон о Обавјештајно-безбједносној агенцији БиХ, Службени гласник БиХ, бр. 12/04.

²⁸³ Закон о Обавјештајно-безбједносној агенцији БиХ, Службени гласник БиХ, бр. 12/04.

Гојко Шетка

Треба нагласити да је законом прописано да грађанин Босне и Херцеговине који је био предмет праћења или прислушкивања треба, по окончању праћења или прислушкивања, бити обавијештен о предузетим мјерама најдуже у року од 30 дана по окончању поступка. Приликом примјене мјера тајног праћења или претреса у складу са законским овлашћењима, ОБА БиХ користи што ненаметљивије технике које су јој на располагању.

5. Организација ОБА БиХ

Када се говори о организацији ОБА БиХ, треба истаћи да је организација ове агенције прављена по узору на организацију бивше Службе државне безбједности СР БиХ. Ово се најбоље може сагледати ако се анализира организација поменуте службе (СДБ СР БиХ) и тренутна организација ОБА БиХ.

Што се тиче организационе структуре ОБА БиХ, на централном нивоу ове агенције се налази **дирекција**, унутар које се налазе управе. Управа у оквиру дирекције има пет, и то су:

- 1) Управа за обавјештајне послове,
- 2) Управа за контраобавјештајне послове,
- 3) Управа за откривање ратних злочина,
- 4) Управа за привредни криминалитет и
- 5) Управа за сузбијање тероризма.

Поред дирекције, која се налази на централном нивоу, на регионалном нивоу се налазе четири **теренске канцеларије**. Ове теренске канцеларије се налазе у: Сарајеву, Бањој Луци, Брчком и Мостару. Унутар сваке од теренских канцеларија налазе се сљедећа одјељења:

- 1) Одјељење за обавјештајне послове,
- 2) Одјељење за контраобавјештајне послове,
- 3) Одјељење за откривање ратних злочина,
- 4) Одјељење за привредни криминалитет и
- 5) Одјељење за сузбијање тероризма.

На територији теренских канцеларија налазе се **деташмани**, који омогућавају цјелисходније и ефикасније извршавање задатака из дјелокруга и надлежности ОБА БиХ. На територији теренске канцеларије Бања Лука налазе се два деташмана, и то:

- 1) Деташман ОБА БиХ у Приједору и
- 2) Деташман ОБА БиХ у Бихаћу.

Обавјештајно-безбједносна/сигурносна агенција у Босни и Херцеговини

Теренска канцеларија у Сарајеву има такође два деташмана на територији коју она покрива, и то су:

- 1) Деташман ОБА БиХ у Зеници и
- 2) Деташман ОБА БиХ у Источном Сарајеву.

Када је ријеч о теренској канцеларији у Брчком, треба рећи да се на територији коју она покрива налазе исто два деташмана, и то:

- 1) Деташман ОБА БиХ у Бијељини и
- 2) Деташман ОБА БиХ у Тузли.

На територији теренске канцеларије Мостар смјештени су деташмани:

- 1) Деташман ОБА БиХ у Требињу и
- 2) Деташман ОБА БиХ у Ливну.

Теренским канцеларијама руководе **начелници** теренских канцеларија, који су за свој рад одговорни генералном директору ОБА БиХ.

6. Закључак

У закључку овог излагања ћемо изнијети само нека запажања аутора за која сматрамо да су цјелисходна за обрађивану тему. Дакле, када се узму у обзир послови који су повјерени ОБА БиХ и протекла дешавања на просторима БиХ, логично је да се намеће питање: "Да ли се повјерење међу запосленим у агенцији налази на потребном нивоу, како би се послови стављени у надлежност агенције могли адекватно обављати?". Када се узме у обзир природа посла којим се баве запослени у овој агенцији, а посматрано кроз призму протеклих дешавања на нашим просторима и свеукупну политичку ситуацију у БиХ, те да је ОБА БиХ основана да би се испунили услови међународне заједнице (практично, агенција је основана уз велики притисак страних фактора), тешко је повјеровати да постоји висок степен повјерења између припадника ове агенције (као што се види кроз излагања у раду, они су до прије неколико година припадали конкурентским обавјештајно-безбједносним службама), а што је неопходно за обављање обавјештајних послова. Други проблем који се запажа у раду ове агенције је тај што припадници ове агенције не посједују полицијска овлашћења, па тако добар дио својих послова не могу цјелисходно обављати. Наредно запажање се односи на информације које прикупљају запослени ОБА БиХ, тачније на њихово достављање претпостављеним. Узимајући у обзир природу информација које прикупљају запослени у агенцији, и то

Гојко Шетка

на колико мјеста требају ту информацију прослиједити, сматрамо да је тешко постићи потребан степен конспиративности за обавјештајни рад.

7. Литература

Вејновић, Д. и Шикман, М., *Дефендологија – друштвени аспекти безбједности модерне државе, друго измијењено и допуњено издање*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2007. године,

Крстић, О., *Етиологија угрожавања система безбједности*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2007. године,

Ракић, М., Вејновић, Д., *Систем безбједности и друштвено окружење*, Удружење дефендолога Републике Српске, Бања Лука, 2006. године,

Ракић, М., *Безбедносна превентива*, Фирма ДОО Земун, Београд-Земун, 2006. године,

Савић, А., *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007. године,

Савић, А., *Основи државне безбедности*, МУП Републике Србије, 1998. године,

Стајић, Љ., Гилановић, Ч., *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1994. године,

Закон о Обавјештајно-безбједносној агенцији БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 12/04.

Николина Грбић²⁸⁴

Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

ПРИКАЗ КЊИГЕ ХАНЕ АРЕНТ: АЈХМАН У ЈЕРУСАЛИМУ – ИЗВЈЕШТАЈ О БАНАЛНОСТИ ЗЛА

- Кажњавање учинилаца међународних злочина -

1. УВОД

„Способност делања несумњиво је најопаснија од свих људских способности и могућности“. Хана Арент²⁸⁵

Хана Арент је рођена 14. октобра 1906. године у ХанOVERу и одрасла је у социјалдемократски оријентисаној породици асимилованих Јевреја у Кенигсбергу. Од 1924. до 1929. године студирала је филозофију, теологију и старогрчки код Мартина Хајдегера и Рудолфа Бултмана у Марбургу, код Едмунда Хусерла у Фрајбургу и код Карла Јасперса у Хајделбергу. Године 1928. докторирала је код Јасперса на теми *Појам љубави код Августина*. Године 1929. одселила се у Берлин, гдје се удала за публицисту Гинтера Штерна, који ће се касније прочути као писац под псеудонимом Гинтер Андерс, а развела се 1937. године. Године 1933. хапси је Гестапо и она бјежи у Француску.

До 1940. године живјела је у Паризу и радила као социјални радник у разним јеврејским организацијама. До 1943. године била је члан Свјетске ционистичке организације. Године 1940. удала се за Хајнриха Блихера, а 1941. године преко Португалије емигрирала је у Сједињене Америчке Државе. Од 1953. године одржавала је предавања на Принстону, Харварду, на *New Schoolu*, на Бруклинском колеџу у Њујорку и на Калифорнијском универзитету у Берклију. Од 1961. године извјештавала је са суђења Адолфу Ајхману у Јерусалиму.

Од 1963. године била је професор на Универзитету у Чикагу, на *New School for Social Research* у Њујорку, а држала је предавања и на Семинару лорда Гифорда при Универзитету у Абердину. Умрла је 4. децембра 1975. године у свом стану у Њујорку.

²⁸⁴ Аутор је асистент и секретар на правној катедри на Високој школи унутрашњих послова у Бањој Луци (асистент и на Међународном праву);

²⁸⁵ www.goethe.de/ins/cs/prj/uak/phi/are/srindex.htm - 16k;

Николина Грбић

У САД је написала своја најзначајнија дјела. Њено стваралаштво било је под јаким утицајем егзистенцијализма Хајдегера и Јасперса. Она је своја дјела описала као размишљања без ограничења. Међу њена најзначајнија дјела спадају: *Поријекло тоталитаризма* (1951), *Положај човјека* (1958), *О револуцији* (1963), *Ајхман у Јерусалиму* (1963), дјело које је описала као студију о баналности зла.

Добила је многобројне међународне награде, међу којима се истичу Лесингова награда из 1959. године и награда „Сигмунд Фројд“ из 1967. године. У Дрездену је 1993. године основан Институт „Хана Арент“, за истраживање тоталитаризма²⁸⁶.

Књига Хане Арент, *“Ајхман у Јерусалиму - Извјештај о баналности зла”* представља прерађено и допуњено издање књиге која је први пут објављена 1963. године. Током 1961. године Хана Арент је пратила Ајхманово суђење у Јерусалиму и о томе писала за часопис *Time New Yorker*. Овај извјештај у краћем облику је првобитно био објављен током фебруара и марта 1963. године, а књига је писана током лjeta и јесени 1962. године, а довршена новембра исте године. Ова сложена идеја о „баналности зла“ настала је приликом присуствовања суђењу Адолфу Ајхману 1961. године. Књига садржи судски извјештај и њен главни извор је препис судских списа који је новинарима дистрибуиран у Јерусалиму. Судски записник није објављен и до њега је тешко доћи. Уводна ријеч тужиоца и генерална жалба браниоца су објављене. Хана Арент је за књигу користила енглеску верзију, осим у оним случајевима који су се одвијали на њемачком језику. Званични записник на хебрејском није користила, међутим сав тај материјал је био званично уручен извјештачима и није указао ни на какве веће разлике између службеног хебрејског записника и превода

2. АДОЛФ АЈХМАН

Адолф Ајхман се родио 19. марта 1906. године, у Солингену, њемачком граду у Рајнској области. Био је син Карла Адолфа и Марије Ајхман. Адолф Ајхман је био прво од петоро дјеце у хришћанској религиозној породици рачуновође Ајхмана у Солингену. Послије школовања, неко вријеме радио је као трговачки агент у Линцу и Салцбургу. Тим послом се бавио неколико година, а затим настаје преокрет у његовом животу. Године 1932. млади Адолф постаје члан Хитлерове Националсоцијалистичке партије. Већ 1934. године улази и у партијску обавјештајну службу *Sicherheitsdienst* (Служба безбједности - СД). Био је то почетак полицијске каријере која ће му донијети неслућену

²⁸⁶ sr.wikipedia.org/sr-el/Хана_Арент - 25k -;

Приказ књиге Хане Арент:

Ајхман у Јерусалиму – извјештај о баналности зла

моћ. Када су 1939. године НС функционери објединили партијску и државну обавјештајно-безбједносну службу и образовали заједнички јединствени руководећи центар – *Reichssicherheitshauptamt* (Главни уред безбједности Рајха - РСХА), Ајхман је, уз подршку Калтенбрунера, примљен у РСХА и распоређен у IV уред – Гестапо. Ту се доказао, па самим тим долази и до његовог брзог успона у каријери.

Године 1937. био је потпоручник, а већ октобра 1941. године постао је СС-потпуковник (четири унапређења). У централу Гестапоа у Берлину, Хајнрих Милер - шеф Гестапоа повјеравао му је одговорне задатке. Задовољан његовим радом, Милер га је већ 1941. године поставио за шефа секције IV-Б. Тада је Ајхман био задужен за "коначно рјешење јеврејског питања". Његов дјелокруг рада су били послови који се односе на Јевреје и послови који се односе на евакуисање, касније преформулисани као "јеврејска питања, питања евакуације, конфискација имовине народних и државних непријатеља, одузимање њемачког држављанства".²⁸⁷ Из тог центра, СС - оберштурмбанфирер Адолф Ајхман је издавао наређења и упутства за борбу против међународног јеврејства. Његов највећи тријумф дошао је непосредно послје *Кристалне ноћи*.²⁸⁸ Хвалисавост је био онај порок који је Ајхмана одвео у пропаст.

Било је то најобичније разметање кад је Ајхман током последњих дана рата рекао својим људима: „Скочићу у гроб смијући се, зато што ми чињеница да на савјести носим смрт пет милиона Јевреја пружа неизмјерно задовољство“.²⁸⁹

По завршетку рата Ајхман је доспио у амерички логор за есесовце, али иследници нису успјели да открију његов идентитет. Пошло му је за руком да побјегне из логора и да се четири године крије на подручју Хамбурга, радећи као дрвосјеча под именом *Otto Heninger*. Маја мјесеца 1950. године, уз помоћ НС тајне организације *Odessa*, пребацио се у Аргентину са лажним избјегличким пасошем на име *Richarda Klementa* и радио у Буенос Ајресу до 1960. године, односно до откривања, отмице и пребацивања у Израел.

Потрага за Ајхманом почела је крајем рата, када је и нестао. Напосљетку је откривен у Аргентини. Отет је у предграђу Буенос Ајреса 11. маја 1960. године и потом тајно пребачен авионом у Израел. Изведен је пред Окружни суд у Јерусалиму 11. априла 1961. године и оптужен по петнаест тачака: заједно са другима је вршио злочине против јеврејског народа, злочине против човјечности и ратне злочине током читавог периода нацистичке власти, а посебно за вријеме Другог свјетског рата.

²⁸⁷ www.stormfront.org/forum/showthread.php?t=325316 - 96k;

²⁸⁸ Арент, Хана: *Ајхман у Јерусалиму*, Београд, 2000, стр 63.;

²⁸⁹ *Ibid*, стр. 47;

Николина Грбић

По свакој од тачака оптужнице Ајхман је изјавио: „ Не осјећам се кривим у смислу оптужнице“.²⁹⁰

Прије свега, отужба за убиства била је погрешна: „Ја нисам имао никакве везе са убијањем Јевреја. Никада нисам убио ниједног Јевреја, нити нејевреја, уосталом – ја никад нисам убио ниједног човјека. Никад нисам издао наређење за убиство Јевреја или нејевреја. То једноставно никада нисам учинио.“ – изјавио је Ајхман.²⁹¹

Послије готово деветомјесечне фарсе од суђења, Адолф Ајхман осуђен је на смрт вјешањем. Током суђења Јевреји су Ајхмана држали изолованог у непробојној стакленој кабини. Тих дана суђење у Јерусалиму био је у центру пажње не само у Израелу већ и широм свијета. Његов животни пут побудио је опште интересовање. Смртна казна вјешањем извршена је 31. маја 1961. године.²⁹²

2.1. Међународни злочини који се стављају на терет Адолфу Ајхману

Адолф Ајхман је осуђен због следећих злочина:

- 1) Злочина против јеврејског народа – укључује различите радње у Њемачкој и другим окупираним територијама, као и примјену плана „Коначно рјешење“, што је довело до смрти милиона Јевреја у периоду од 1941 до 1945. године. Опис злочина одговара опису злочина геноцида у Конвенцији о геноциду из 1948. године и злочина против човјечности – укључује злочине над Јеврејима, Словенима и Ромима.
- 2) Чланства у злочиначким организацијама - прије свега у СС формацијама и Гестапоу.
- 3) Ајхманова позиција је била позиција најважнијег зупчаника у читавој операцији, зато што је увијек од њега и његових људи зависило колико Јевреја може или треба да буде транспортовано у неку област, а преко његове службе је разјашњавано и коначно одредиште сваког транспорта, иако о томе Ајхман није одлучивао.

Спровођење коначног рјешења, односно међународни злочини почињени су широм европског континента. Главни циљ је био уништити европске Јевреје. Прве гасне коморе су конструисане 1939. године. Сама идеја је била много старија, јер је Хитлер још 1935. године рекао

²⁹⁰ *Ibid*, стр. 25;

²⁹¹ *Ibid*, стр. 26;

²⁹² www.stormfront.org/forum/showthread.php?t=325316 - 96k;

**Приказ књиге Хане Арент:
Ајхман у Јерусалиму – извјештај о баналности зла**

Вагнеру, медицинском вођи Рајха, да ће он, „ако дође до рата, преузети спровођење програма еутаназije, јер је то лакше обавити у рату“.²⁹³

Депортације и масовна убиства су вршена у скоро свим државама у Европи:

- 1) Њемачка, Аустрија и Протекторат (30. јуна 1943. године овај Рајх је проглашен за *judenrein*. Нема коначних података о томе колико је заиста Јевреја депортовано са ове територије, али се зна да је од 265.000 људи, који су по њемачким статистикама требали бити депортовани до јануара 1942, само мали број успио побјећи.);
- 2) Западна Европа – Француска, Белгија, Холандија, Данска, Италија;
- 3) Депортације са Балкана – Југославија, Бугарска, Грчка и Румунија;
- 4) Депортација из Средње Европе – Мађарска и Словачка;
- 5) Интересантно је питање „Истока“ (Фабрике смрти на Истоку; Исток је представљао централну сцену јеврејског страдања; стравично одредиште свих депортација, мјесто с којег готово нико није успио да побјегне. Поред тога, Исток је био центар предратне јеврејске популације у Европи) – Пољска, Бјелорусија, Украјина и Крим и др.

Наиме, пресуда је закључила да је тежиште његових активности (мисли се на Ајхмана и његова дјела) било у самом Рајху, у Протекторату, и у земљама Европе на западу, сјеверу, југу, југоистоку и у Средњој Европи“²⁹⁴, дакле свугдје осим на Истоку.

2.2. Суд, суђење, доказни поступак, казна!

Адолфу Ајхману је суђено у Јерусалиму, у држави Израел, јер су сви вјеровали да само јеврејски суд може донијети правду Јеврејима и да је на Јеврејима да суде својим непријатељима. Због тога је постојала општа одбојност у Израелу и на само помињање неког интернационалног суда. „Ако Ајхмана оптужимо и за злочине према нејеврејима“, то неће бити због тога што их је он починио, већ, изненађујуће, „због тога што ми не правимо етничке разлике“. Ову несумњиво значајну реченицу тужилац је изговорио у уводној ријечи, а показаће се да је то кључна реченица оптужбе. Јер, оптужница је заснована на патњама које су доживјели Јевреји, а не на ономе што је учинио Ајхман.²⁹⁵ Наиме, током посљедњих недјеља рата есесовска

²⁹³ Арент, *Op.cit.* (фуснота 4), стр. 101;

²⁹⁴ *Ibid.*, стр. 189;

²⁹⁵ *Ibid.*, стр. 12;

Николина Грбић

бирографија се углавном бавила фалсификовањем личних исправа и уништавањем брда папира који су представљали доказ шестогодишњег систематског убијања. Ајхманово одјељење, успјешније од неких других, спалило је сва своја досијеа, чиме, наравно, није ништа постигнуто, јер је њихова цјелокупна кореспонденција била упућена другим државним службама чији су досијеи пали у руке савезника. Остало је сасвим довољно докумената који су говорили о „коначном рјешењу“, и већина је била позната са Нирнбершких и каснијих процеса. Ту причу потврђивале су и изјаве, дате под заклетвом или без ње, свједока или оптужених са претходних суђења, а често и особа које више нису биле у животу. Документарни материјал је проширен и изјавама узетим у иностранству, у њемачким, аустријским и италијанским судовима, од шеснаест свједока који нису могли да дођу у Јерусалим зато што је државни тужилац изјавио да и њих намјерава оптужити.

Оптужени и његов бранилац нису били у могућности да испитају свједоке оптужбе. Такође, нису били у позицији да прибаве сопствене документе за одбрану (др Серватиус је поднио 110 докумената, а тужилац 1.500). Одбрана није имала ни средства ни вријеме да се припреми на прави начин, јер није имала на располагању „ни свјетске архиве ни инструменте владе“.

Главни проблем одбране био је недостатак стручних истраживача за проучавање масе докумената и проналажење детаља корисних за одбрану. Ајхманово свједочење је постало најважнији доказни материјал суђења. Његов бранилац га је непрекидно испитивао 14 сједница, а након тога тужилац наредних 17 сједница. Након унакрсног испитивања, опет га је кратко испитивао бранилац, а након њега и тројица судија. Ајхман је укупно свједочио 33 и по сједнице. Скоро двостуко више потрошено је на стотине свједока оптужбе, који су као представници разних земаља причали своје приче о ужасима. Пет сједница тројица судија су читали 245 параграфа пресуде.

Ајхман су прогласили кривим за злочине наведене у свих петнаест тачака оптужнице, иако не и у свим појединостима. „Заједно са другима“ починио је злочине „против јеврејског народа“, тј. злочине чији је циљ био уништење читавог народа, и то: (1) „убијањем милиона Јевреја“; (2) стављањем милиона Јевреја у услове који су могли довести до њиховог физичког уништења; (3) „наношењем тешких физичких и духовних оштећења“, и (4) „наређењем да се забране, односно прекину трудноће јеврејских жена“ у Терезијенштату. Тачке 5 до 12 бавиле су се „злочинима против човјечности“... Сви злочини набројани у тачкама 1 до 12 повлачили су смртну казну.²⁹⁶ Ајхман је упорно тврдио да је крив само за „помагање и подстицање“ у вршењу злочина за које је био оптужен, а

²⁹⁶ *Ibid.*, стр. 220;

*Приказ књиге Хане Арент:
Ајхман у Јерусалиму – извјештај о баналности зла*

да својим рукама није извршио ниједан. „Ја нисам чудовиште каквим ме представљате. Ја сам жртва заблуде“ – говорио је Ајхман.

Након изрицања пресуде тужилац је одржао један дужи говор којим је тражио смртну казну. Одбрана је тврдила да је оптужени спроводио “дјела државе“, да је Ајхман „жртвени јарац“ ког је тадашња њемачка влада, да би скинула одговорност са себе, препустила суду у Јерусалиму супротно међународном праву.

Ипак, 15. децембра 1961. године у девет сати ујутро изречена му је смртна казна. Дана 22. марта 1962. године пред петорицом судија почела је ревизија процеса која је потрајала само недјељу дана, послје чега се суд повукао на два мјесеца. Дана 29. маја 1962. године прочитана је и друга пресуда, којом је, упадљиво супротно првобитној пресуди, утврђено да апелант није примао никаква наређења претпостављених. Наиме, писало је да је био свој властити старјешина и издавао је сва наређења која су се односила на јеврејске послове. Дана 29. маја 1962. године предсједник Израела је примио молбу за помиловање, као и многобројна писма и молбе из цијелог свијета. Међутим, он је све молбе за помиловања одбио 31. маја, два дана пошто је Врховни суд изрекао своју пресуду, и неколико сати касније, мало прије поноћи, Ајхман је објешен, његово тијело кремирано, а пепео просут у Средоземно море изван израелских вода. Смртна казна је веома брзо обављена, није било времена чак ни за посљедњи оброк. На вјешала је Ајхман отишао достојанствено, затражио је само литру црног вина и попио је до пола.

Пред самим вјешалима, казао је: „Господо, ускоро ћемо се сви поново срести. То је судбина свих људи. Живјела Њемачка, живјела Аргентина, живјела Аустрија! Ја их нећу заборавити.“²⁹⁷

Арент: „Као да је у тим посљедњим тренуцима Ајхман изрекао саму срж ове дуге лекције из људског безумља – лекције о ужасавајућој баналности зла, о којој се не може ни говорити ни мислити.“

2.3. Циљ суђења, главне тезе Хане Арент!

Основни циљ суђења је био изрицање правде, и ништа друго. Чак и најплеменитији од свих споредних циљева могу само да науде основном задатку суда: да процијени оптужбе против окривљеног, донесе пресуду и изрекне правичну казну. Наиме, на најчешће постављано питање о Ајхмановом суђењу – Каква је корист од њега? – постоји само један могућ одговор: Донијеће правду.²⁹⁸

²⁹⁷ *Ibid.*, стр. 227;

²⁹⁸ *Ibid.*, стр. 228;

Николина Грбић

Међутим, постоје три врсте примједби против Ајхмановог суђења. Прве примједбе су се односиле на чињеницу да се Ајхману суди по ретроактивним законима. Хана Арент истиче да се принцип законитости и забрана ретроактивности примјењују само у односу на злочине који су постојали раније, а не могу се примјењивати на злочин који раније није постојао и није био инкриминисан. Она указује да геноцид и злочин против човјечности нису били од раније познати злочини и да је често примјењивани „*quo quo*“ аргумент – „и ви исто“ – непримјенљив код злочина геноцида и злочина против човјечности, као рецимо код ратних злочина или агресије.

Друге примједбе су се односиле на сам јерусалимски суд и њима се доводила у питање сама надлежност суда или одбијање суда да у обзир узме чин отмице. Арент тврди да је киднаповање Ајхмана очигледна повреда међународног права и да је то једина чињеница по којој се суђење Ајхману разликује од суђења осталим нацистима у Нирнбергу. Киднаповањем Ајхмана у Аргентини Израел је повриједио принцип територијалног суверенитета - страна држава нема права да примјењује принудне радње на територији друге државе. Аргентина је била позната по томе да је давала уточиште бившим нацистима, а осим тога, донијела је закон по којем сви злочини почињени у Другом свјетском рату застаријевају након 15 година, тј. 1960. године, а суђење је започело 1961. године. Велико је питање да ли би Аргентина удовољила захтјевима Израела и изручила Ајхмана, а и то да ли је постојала алтернатива киднаповању, будући да би Ајхманови злочини према аргентинским законима застарјели 1960. године.

И на крају, и најважније, примједбе су се односиле на саму оптужбу да је Ајхман починио злочине „против јеврејског народа“ уместо „злочине против човјечности“, па самим тим и на закон по којем му је суђено. У фокусу суђења била је жртва, а не злочинац. По Хани Арент ово није требало да буде суђење о трагедији јеврејског народа, већ суђење тоталитаристичком режиму за злочине почињене против човјечности. Треба имати у виду да је држава Израел држава јеврејског народа, а да су Јевреји били жртве злочина који су Ајхману стављени на терет. Ово указује на везу између злочина и државе Израел, па је отуда у поступку против Ајхмана фактички начело пасивног држављанства био алтернативни основ надлежности суда. Хуго Гроцијус, чувени холандски правник из 17. вијека и зачетник међународног права, истакао је да „да би тај који кажњава могао правично да казни, он мора да има право да казни, које проистиче из злочина починиоца“.

Један од главних приговора Хане Арент је био тај да је једини одговарајући суд који би судио Ајхману, могао бити неки међународни суд.

*Приказ књиге Хане Арент:
Ајхман у Јерусалиму – извјештај о баналности зла*

У својој жалби Ајхман је твдио да израелски судови нису надлежни да поступају по злочинима за које је он оптужен, јер не постоји ни територијална ни персонална веза између тих злочина и Израела. Међутим, суд је истакао да су злочини који се стављају на терет окривљеном међународног карактера и да су њихове кобне посљедице толико свеобухватне да ударају у саме темеље међународне заједнице. Због тога је држава Израел, сагласно начелу универзалне надлежности, и у својству чувара међународног права и посредника у његовом спровођењу, овлашћена да суди оптуженом.

3. ЗАКЉУЧАК

Адолф Ајхман је осуђен због злочина против јеврејског народа који укључују различите радње у Њемачкој и другим окупираним територијама, као и примјену плана „Коначно рјешење“, што је довело до смрти милиона Јевреја у периоду од 1941. до 1945. године. Опис злочина одговара опису злочина геноцида у Конвенцији о геноциду из 1948. године, злочина против човјечности, што укључује злочине над Јеврејима, Словенима и Ромима и чланства у злочиначким организацијама, и то у СС формацијама и Гестапу.

Дјело носи поднаслов „Извјештај о баналности зла“, прије свега зато што Хана Арент разматра питање да ли је зло урођено или настаје из пuke баналности, односно менталитета обичног грађанина који се покорава наредбама надређених и слиједи мишљење већине без осећаја да их подвргава суду и критици своје савјести. Када се говори о баналности зла, Арентова каже: „Ајхман није ни Јаго ни Магбет, и ни на крај памети му није било да попут Ричарда Трећег одлучи да ће бити нитков“.²⁹⁹ Колоквијално речено, он никада није ни схватио шта ради. Он није био глуп. Обична плиткоумност предиспонирала га је да постане један од највећих злочинаца тог периода. А ако је то „банално“ па чак и смијешно, то и даље не значи да се ради о нечем неоубичајеном.

Први судски поступак у коме је неко лице оптужено за злочине против човјечности, вођен у држави са којом није имао никакве формалне везе, био је поступак против Ајхмана. Од изузетне важности је што ниједна од држава није изразила протест због вођења овог процеса: није протестовала ниједна од двије Њемачке, ни државе на чијим су територијама вршени злочини које је Ајхман планирао и организовао, нити државе чији су држављани били жртве геноцида.³⁰⁰ Арентова је сматрала да је ово суђење требало да се одржи у интересу правде и ничег

²⁹⁹ *Ibid.*, стр. 257;

³⁰⁰ Касезе, Антонио: Међународно кривично право, Београд, 2005, стр. 345.

Николина Грбић

више. Такође, она сматра да је држава Израел успостављена и призната као држава Јевреја и да стога има јурисдикцију над злочинима почињеним над јеврејским народом. У пресуди је цитиран Хуго Гроцијус, који је објаснио да је казна нужна „да би се заштитила част или ауторитет онога који је повријеђен преступом, јер би изостанак казне био узрок његовог понижења“. Овај извјештај се не бави ничим другим до тим у којој мјери је суд у Јерусалиму успио да испуни захтјеве правде.

4. ЛИТЕРАТУРА

Арент, Хана: *Ајхман у Јерусалиму*, „К.В.С“, Београд, 2000.

Касезе, Антонио: *Међународно кривично право*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005.

www.goethe.de/ins/cs/prj/uak/phi/are/srindex.htm - 16k

sr.wikipedia.org/sr-el/Хана_Арент - 25k –

www.stormfront.org/forum/showthread.php?t=325316 - 96k

www.yuope.com/zines/republika/arhiva/2002/292-293/292-293_23.html - 17k